ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΑΡΧΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Α' ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η οικονομική επιστήμη περιγράφει και αναλύει πολλά θέματα από την καθημερινή ζωή μας. Στο εισαγωγικό αυτό μέρος παρατίθεται υλικό από τον ημερήσιο Τύπο που περιέχει στατιστικά και πληροφοριακά στοιχεία με μορφή πινάκων και διαγραμμάτων, ώστε να έχουν οι μαθητές μια πρώτη εικόνα για μερικά από τα θέματα που αναλύονται στις επόμενες ενότητες.

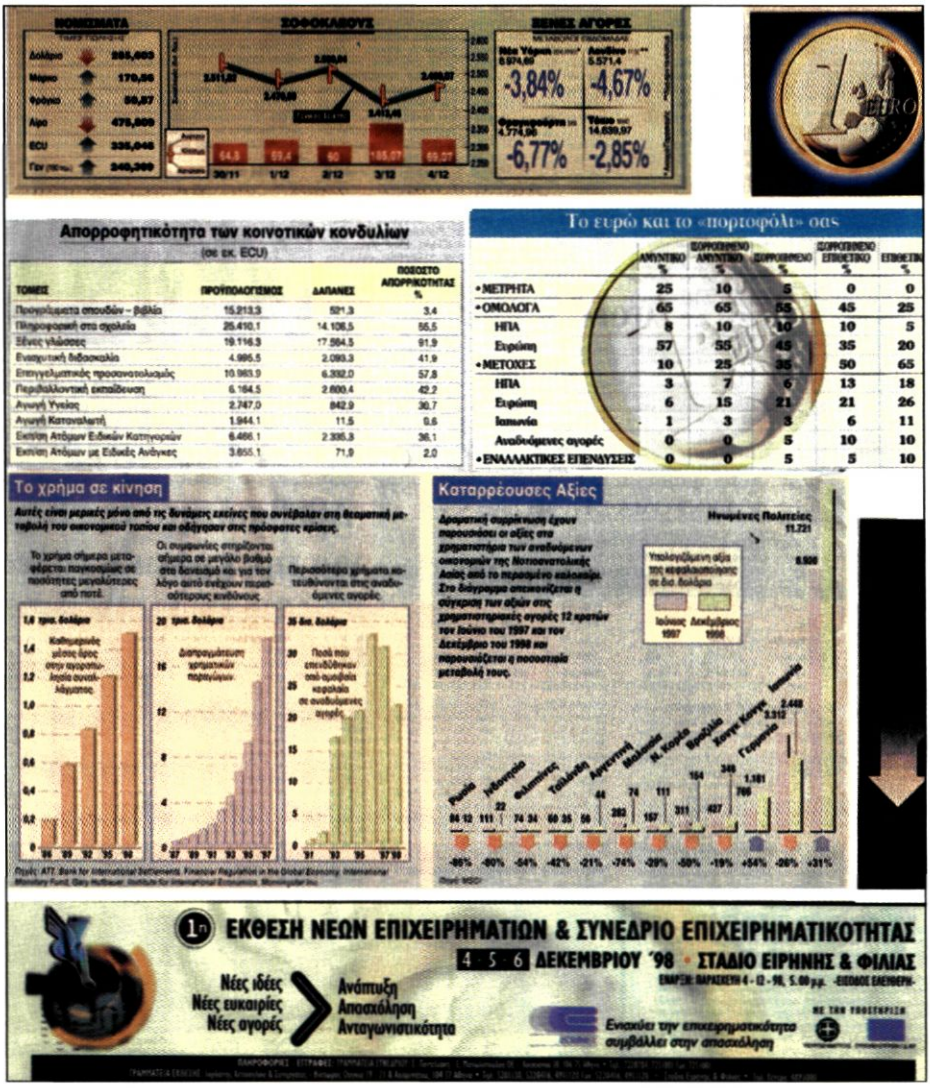

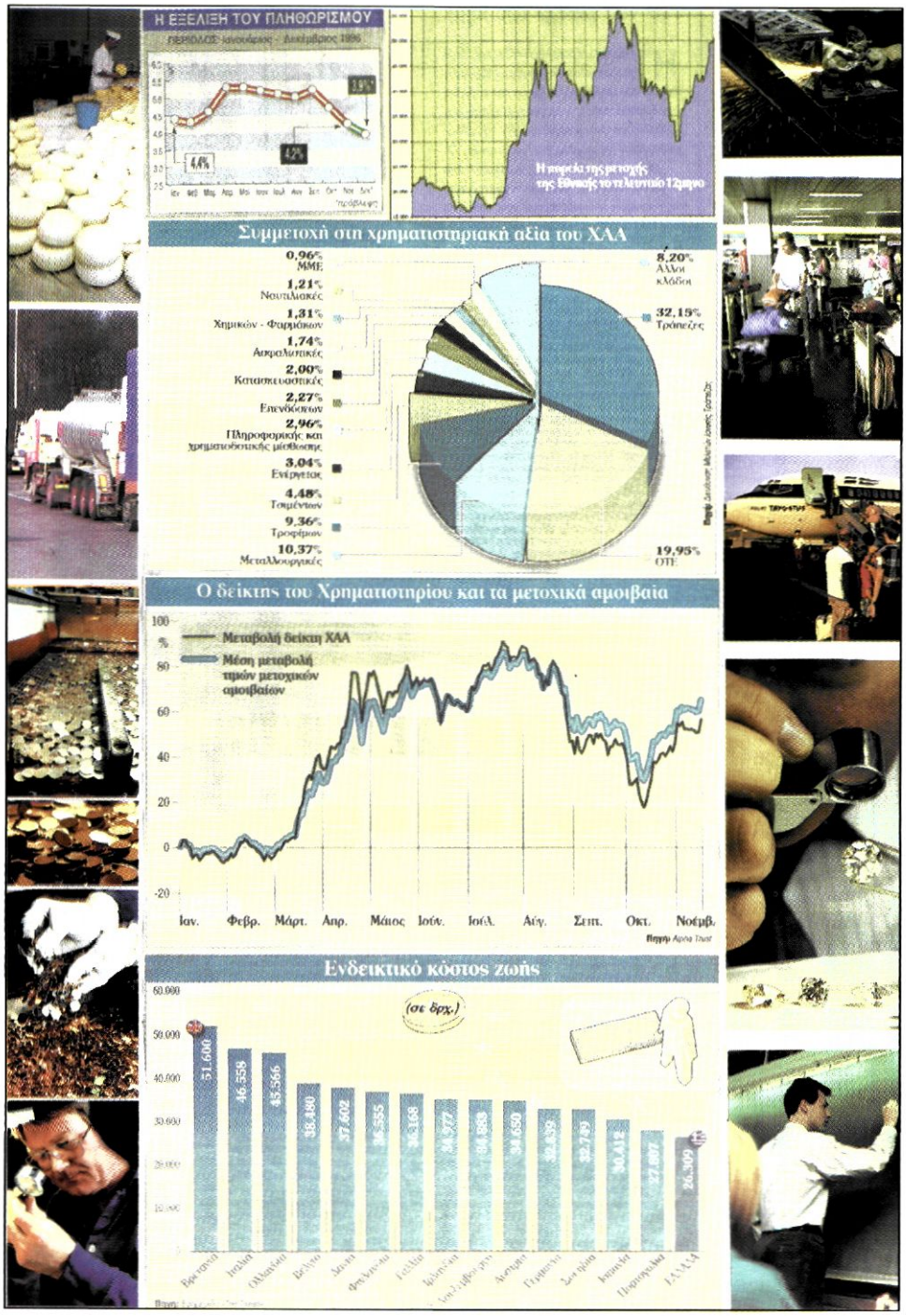
Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΥ
4,6%
4,2%
3,9%
Η πορεία της μετοχής της Εθνικής το τελευταίο 12μηνο
Συμμετοχή στη χρηματιστηριακή αξία του ΧΑΑ
0,96% ΜΜΕ
1,21% Ναυτιλιακές
1,31% Χημικών - Φαρμάκων
1,74% Ασφαλιστικές
2,00% Κατασκευαστικές
2,27% Επενδύσεων
2,96% Πληροφορικής και χρηματοοικονομικής μεσολάβησης
3,04% Ενέργειας
4,48% Τσιμέντων
9,36% Τροφίμων
10,37% Μεταλλουργικές
8,20% Άλλοι κλάδοι
32,15% Τράπεζες
19,95% ΟΤΕ
Πηγή: Δεκέμβριος 1996 - Μέλεται ζώνης Σεπτ.96
Ο δείκτης του Χρηματιστηρίου και τα μετοχικά αμοιβαία
Μεταβολή δείκτη ΧΑΑ
Μέση μεταβολή τιμών μετοχικών αμοιβαίων
100
%
80
60
40
20
0
-20
Ιαν.
Φεβρ.
Μάρτ.
Απρ.
Μάιος
Ιούν.
Ιούλ.
Αύγ.
Σεπ.
Οκτ.
Νοέμβ.
Πηγή: Alpha Trust
Ενδεικτικό κόστος ζωής
(σε δρχ.)
60.000
50.000
40.000
30.000
51.600
46.358
45.566
38.480
37.602
36.585
36.168
34.977
34.868
34.650
32.439
32.749
30.412
27.007
26.309
Βρυξέλλες
Ιρλάνδα
Ολλανδία
Βέλγιο
Δανία
Φινλανδία
Γερμανία
Αγγλία
Λουξεμβούργο
Αυστρία
Γαλλία
Σουηδία
Ισπανία
Πορτογαλία
ΕΛΛΑΔΑ

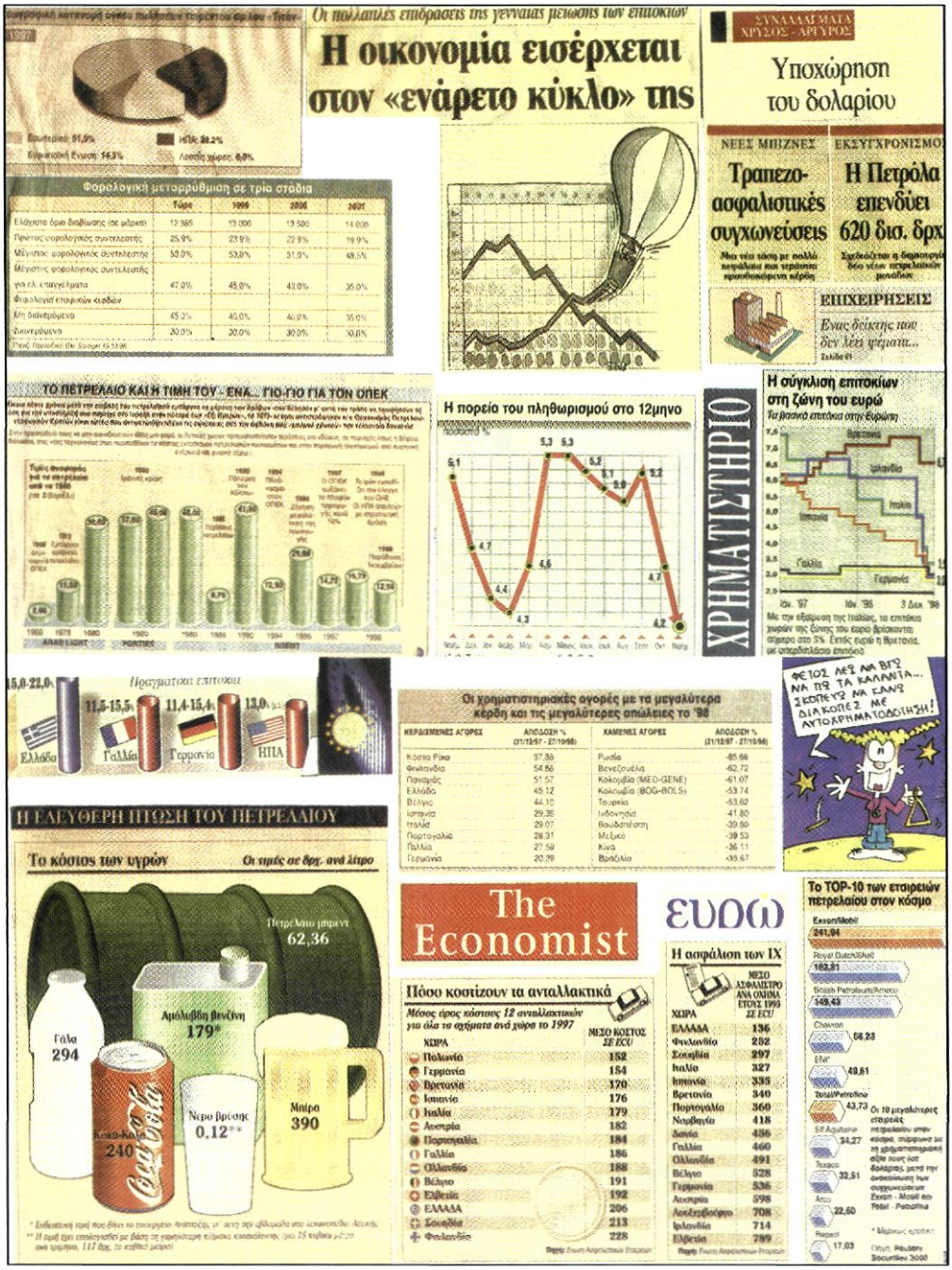
Οι πολλαπλές επιδράσεις της γενναίας μείωσης των επιτοκίων
Η οικονομία εισέρχεται στον «ενάρετο κύκλο» της
ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΑ ΧΡΥΣΟΣ - ΑΡΓΥΡΟΣ
Υποχώρηση του δολαρίου
ΝΕΕΣ ΜΗΝΥΣΕΙΣ
Τραπεζο-ασφαλιστικές συγχωνεύσεις
ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ
Η Πετρόλα επενδύει 620 δισ. δρχ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ
Φορολογική μεταρρύθμιση σε τρία στάδια
ΤΟ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟ ΚΑΙ Η ΤΙΜΗ ΤΟΥ - ΕΝΑ... ΓΙΟ-ΓΙΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΟΠΕΚ
Η πορεία του πληθωρισμού στο 12μηνο
ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ
Η σύγκλιση επιτοκίων στη ζώνη του ευρώ
Πρωτογενείς επιτοκίες
Η ΕΛΕΥΘΕΡΗ ΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΠΕΤΡΕΛΑΙΟΥ
Το κόστος των υγρών
Οι χρηματιστηριακές αγορές με τα μεγαλύτερα κέρδη και τις μεγαλύτερες απώλειες το '98
The Economist
ΕΥΡΩ
Πόσο κοστίζουν τα ανταλλακτικά
Η ασφάλιση των IX
Το TOP-10 των εταιρειών πετρελαίου στον κόσμο

Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΑΜΟΙΒΑΙΩΝ

Στα 8,8 τρισ. δρχ. το ενεργητικό των αμοιβαίων

ΟΜΟΛΟΓΑ ΚΑΙ ΕΠΙΤΟΚΙΑ

Σε δύο εβδομάδες η μείωση των επιτοκίων από την Τράπεζα της Ελλάδος

ΟΙ ΜΕΤΟΧΕΣ ΣΤΟΝ ΚΟΣΜΟ

Συνεχίζεται η ανοδική πορεία

ΟΙ ΜΕΤΟΧΕΣ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ

Οριακή άνοδος

Κέρδη για τις μικρές εταιρείες

VISA ME VISA ME DINERS

Το θερμόμετρο της ευρωπαϊκής υγείας

Ισοτιμία
Ανεργία
Νομίσματα
Ιταλία
Ελβετία
Αυστρία
Σλοβενία
ΕΕΤΑ
Γαλλία
Ολλανδία
Σλοβακία
Ισπανία
Δημ. Τσεχίας
Φιλανδία
Ιρλανδία
Γερμανία
Βέλγιο
Ιρλανδία
Πορτογαλία
Δανία
Πολωνία
Αλβανία
Κροατία
ΠΓΔΜ
Γιουγκοσλαβία
Τουρκία
Βουλγαρία
Ουγγαρία
Λιθουανία
Ρουμανία
Εσθονία
Λευκορωσία
Ουκρανία
Λετονία
Ρωσία

Πηγή: The Economist

Οι υγιέστερες χώρες της Ευρώπης

Δείκτης 4ου τριμήνου 1994*

Σουηδία
Φιλανδία
Νορβηγία
Ιταλία
Ελβετία
Αυστρία
Σλοβενία
Ελλάδα
Γαλλία
Ολλανδία
Σλοβακία
Ισπανία
Τοπική Δημ.
Φιλανδία
Γερμανία
Βέλγιο
Ιρλανδία
Πορτογαλία
Δανία
Πολωνία
Κροατία
Τουρκία
Βουλγαρία
Ουγγαρία
Ρουμανία
Εσθονία
Ρωσία

* Πρόβλεψη

ΠΗΓΗ: ΟΟΣΑ

Νέα βασικά επιτόκια χορηγήσεων σε επιχειρήσεις

ΕΘΝΙΚΗ	13,75% (Κεφάλαια κίνησης)
	12,25% (Πάγιες εγκαταστάσεις)
ΕΜΠΟΡΙΚΗ	14,5% (Βασικό επιτόκιο χορηγήσεων)
ΙΟΝΙΚΗ	15,5% (Βασικό για κεφάλαια κίνησης)
	14,50% (Βασικό για πάγιες εγκαταστάσεις)
ΠΙΣΤΕΣΟΣ	15,25% (Βασικό χορηγήσεων)
ΕΡΓΑΣΙΑΣ	15,50% (Κεφάλαια κίνησης)
	14,50% (Πάγιες εγκαταστάσεις)
EUROBANK	14,75% (Κεφάλαια κίνησης)
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	16,00% (Κεφάλαια κίνησης)
	14,00% (Προνομιακό επιτόκιο)
ΧΙΟΣBANK	17% (Επιχειρηματικής πίστης)
ΑΤΤΙΚΗΣ	16,3% (Κεφάλαια κίνησης)
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	15,5% (Βασικό για κεφάλαια κίνησης)
	14% (Εξοπλισμός-δάνεια για αγρότες)
	16% (Επενδυτικά δάνεια για αγρότες)
	17% (Επενδυτικά δάνεια)
	12%- 13% (Σταθερό για 3 χρόνια)

Νέα επιτόκια Χορηγήσεων Στεγαστικής Πίστης

ΕΘΝΙΚΗ	13,75% (κυμαινόμενο)
	12,25% (τοποκτήριον)
	9,75% (σταθερό για 3 χρόνια)
	8,00% (σταθερό για 5 χρόνια)
	8,25% (σταθερό για 10 χρόνια)
	7,80% (σταθερό για 15 χρόνια)
	5,50% (σε ευρώ)
ΕΜΠΟΡΙΚΗ	13,00% (κυμαινόμενο)
	9,5% (σταθερό για 3 χρόνια)
	9% (σταθερό για 5 χρόνια)
ΙΟΝΙΚΗ	13,50% (κυμαινόμενο)
	10,00% (σταθερό για 3 έτη)
	9,00% (σταθερό για 5 έτη)
ΠΙΣΤΕΣΟΣ	13,75% (κυμαινόμενο)
	9% (σταθερό για 5 έτη)
EUROBANK	9,90% (σταθερό για 2 έτη)
	9,00% (σταθερό για 3 έτη)
	9,00% (σταθερό για 5 έτη)
	8,50% (σταθερό για 10 έτη)
	7,50% (σταθερό για 15 έτη)
	12,50% (bonus)
	5,50% (ευρώ)
ΕΡΓΑΣΙΑΣ	11,00% (σταθερό για 3 χρόνια)
	13,00% (κυμαινόμενο)
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	14% (κυμαινόμενο)
	9,75% (σταθερό για 10 έτη)
ΧΙΟΣBANK	13,75% (κυμαινόμενο)
ΑΤΤΙΚΗΣ	12,5% (κυμαινόμενο)
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	10,5% (σταθερό για 3 χρόνια)
	8% (σταθερό για 15 χρόνια)
	13,5% (κυμαινόμενο)

Νέα επιτόκια καταθέσεων

ΕΘΝΙΚΗ	8,50 (Ταμιευτηρίου)
	7,00 (Προχθεσμιακός)
ΕΜΠΟΡΙΚΗ	8,50 (Ταμιευτηρίου)
	9,25 (Προνομιακός από 1-10 εκατ. δρχ.)
ΙΟΝΙΚΗ	8,50 (Ταμιευτήριο)
	8,75 (Προχθεσμιακός από 1-10 εκατ. δρχ.)
ΠΙΣΤΕΣΟΣ	9,25 (Ταμιευτήριο Alpha 410)
	8,75 (Ταμιευτήριο Alpha 400)
EUROBANK	8,50 -10,75% (Super Ταμιευτήριο ανάλογα του ποσού)
	8,00 - 9,20% (Ταμιευτήριο Euro 1)
ΕΡΓΑΣΙΑΣ	8,00 (Ταμιευτήριο)
	7,75 (Προχθεσμιακός)
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	8,50 (Ταμιευτήριο)
ΧΙΟΣBANK	8,50 (Ταμιευτήριο)
ΑΤΤΙΚΗΣ	8,75 (Ταμιευτήριο)
	9,50 (Προνομιακός από 1 έως 6 εκατ. δρχ.)
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	8,50 - 9,00% (Ταμιευτήριον για ποσά άνω των 3 εκατ. δρχ.)
	10,10-11,20% (Προνομιακός λογαριασμός ανάλογα με το ποσό)

Νέα επιτόκια Καταναλωτικής Πίστης

ΕΘΝΙΚΗ	16,75% (έως 1 εκατ. δρχ.)
	15% (καρτών διακοπών)
	16% (αυτοκινήτου)
	15,50% (διαφόρων σκοπών)
	18% (πιστωτικές κάρτες)
ΕΜΠΟΡΙΚΗ	20% (από 1-8 εκατ. δρχ.)
	17,5%-19,5% (αυτοκινήτου, κυμαινόμενο)
	16,5%-17,5% (αυτοκινήτου, σταθερό)
ΙΟΝΙΚΗ	17,75%-19,50% (προσωπικός)
	15,75%-16,00% (χρέων διαφόρων)
	15,75%-16,00% (αυτοκινήτου)
	23,5% (πιστωτικές κάρτες)
ΠΙΣΤΕΣΟΣ	19% (από 1-8 εκατ. δρχ.)
ΕΡΓΑΣΙΑΣ	16% (με δικολογητικά)
	20% (χωρίς δικολογητικά)
	23% (πιστωτικές κάρτες)
EUROBANK	20,5% (προσωπικό και χρέων διαφόρων)
	21% (αναφορά δάνειου)
	17% (αυτοκινήτου)
	23% (πιστωτική κάρτα)
ΠΕΙΡΑΙΩΣ	20% (από 1-8 εκατ. δρχ.)
ΧΙΟΣBANK	20,5% (προσωπικό δάνειο)
	23% (Χιοσβανκ visa)
ΑΤΤΙΚΗΣ	19,5% (καταναλωτικής πίστης)
	16,5% (αυτοκινήτου)
	23,5% (Attica Card)
ΑΓΡΟΤΙΚΗ	19,0% (προσωπικό έως 1 εκατ. δρχ.)
	17,0% (Γιωργή κάτιονα, σταθερό)
	19,75 (πιστωτική κάρτα)

ΑΠΟ ΘΕΣΕΩΣ

Η απογείωση της βιομηχανίας

Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ αποτελεί τον δυναμικότερο κλάδο της εθνικής παραγωγής και η κυβέρνηση αρέσει πάρα να συμπεριφέρεται έτσι ώστε πολιτικές της προς την κατεύθυνση της ενίσχυσης των ανοδικών τάσεων που αρχίζουν να εκδηλώνονται.

Εκτέλεση εσόδων τακτικού προϋπολογισμού

1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
-7,95	-3,09	-13,03	-2,70	-16,51	-3,27	-2,99	-4,23	-2,84	0,77

Υστέρηση ή υπέρβαση (%)

Πηγή: Υπουργείο Οικονομικών

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Οι νέοι κρατούν αποστάσεις από τις εφημερίδες

Σελίδα 61

ΕΝΩΜΕΝΗ ΕΥΡΩΠΗ

Λιπόσημα σε... ευρώ στον προϋπολογισμό της Ε.Ε.

Σελίδα 63

ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Σε επομένη οι «μνηστήρες» της Ιονικής

Σελίδα 32

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

2.1 Ο Κόσμος των Εμπορευμάτων *16*

2.2 Χαρακτηριστικά Στοιχεία του Εμπορεύματος *17*

2.3 Εμπορεύματα και Αυτοκατανάλωση *18*

2.4 Η Αλληλεξάρτηση των Εμπορευμάτων *23*

2.5 Η Κοινωνική Διάσταση των Εμπορευμάτων *24*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός του Δεύτερου Κεφαλαίου είναι να προσεγγίσει ο μαθητής μια βασική έννοια της Οικονομικής, την έννοια του εμπορεύματος, και να κατανοήσει ότι οι οικονομικές σχέσεις, αν και εκφράζονται ως σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων, αποτελούν σχέσεις μεταξύ ανθρώπων. Είναι, δηλαδή, κοινωνικές σχέσεις. Στις σύγχρονες κοινωνίες τα εμπορεύματα αποτελούν το υλικό συγκρότησής τους, ακριβώς όπως τα κύτταρα αποτελούν το υλικό συγκρότησης των οργανισμών και τα μόρια το υλικό συγκρότησης της ύλης. Στο κεφάλαιο αυτό θα προσπαθήσουμε με απλό τρόπο να δείξουμε τη σημασία των εμπορευμάτων στην οργάνωση των κοινωνιών μας, τις ποικίλες σχέσεις και αλληλεξαρτήσεις που σχηματίζονται μεταξύ των εμπορευμάτων και να αποκαλύψουμε τις κοινωνικές σχέσεις, σχέσεις μεταξύ ανθρώπων, που υποκρύπτονται στις σχέσεις μεταξύ εμπορευμάτων.

2.1 Ο ΚΟΣΜΟΣ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Στην κοινωνία στην οποία ζούμε το σύνολο, σχεδόν, των αντικειμένων που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή είναι ***εμπορεύματα***. Αυτό σημαίνει ότι για να τα αποκτήσουμε πρέπει να πληρώσουμε χρήματα ή να δώσουμε σε ***αντάλλαγμα*** άλλα αντικείμενα. Τα τρόφιμα που τρώμε τα αγοράζουμε στο σούπερ μάρκετ ή στο εστιατόριο, τα ρούχα που φοράμε τα αγοράζουμε στα καταστήματα ενδυμάτων, τα βιβλία που διαβάζουμε τα αγοράζουμε στα βιβλιοπωλεία, τις εφημερίδες και τα περιοδικά στο περίπτερο κ.ο.κ.

Πολύ λίγα πράγματα μας είναι διαθέσιμα χωρίς να είμαστε υποχρεωμένοι να πληρώσουμε. Ο αέρας που αναπνέουμε, ο ήλιος που μας ζεσταίνει, ένας περίπατος στο δάσος, στην εξοχή ή στο πάρκο, είναι μερικά από αυτά.

Εμπορεύματα δεν είναι μόνο τα αντικείμενα, αλλά και πολλές ***υπηρεσίες***. Οι υπηρεσίες του γιατρού, τον οποίο πληρώνουμε για τη θεραπεία που μας προσφέρει, του καθηγητή των ξένων γλωσσών που μας μαθαίνει κάποια ξένη γλώσσα, του δικηγόρου που συμβουλευόμαστε για τις υποθέσεις μας, της τράπεζας που καταθέτουμε τα χρήματά μας είναι μερικές από αυτές. Επίσης οι υπηρεσίες που συνδέονται με τα σπορ και τη διασκέδαση, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα υπηρεσιών που είναι εμπορεύματα. Πληρώνουμε εισιτήρια για να μπούμε στο γήπεδο και να παρακολουθήσουμε έναν αγώνα μπάσκετ ή ποδοσφαίρου, μια συναυλία, ή για να χορέψουμε σε μια ντισκοτέκ. Οι υπηρεσίες δεν έχουν υλική υπόσταση.

Αν παρακολουθήσουμε τις διαφημίσεις στην τηλεόραση, το ραδιόφωνο, τις εφημερίδες και τα περιοδικά αντιλαμβανόμαστε το πλήθος των εμπορευμάτων και τη σημασία τους για την οργάνωση της καθημερινής μας ζωής. Διαφημίζονται τρόφιμα, ρούχα, παπούτσια, δίσκοι μουσικής, φαρμακευτικά προϊόντα, είδη καθαρισμού, είδη προσωπικής υγιεινής, ταξίδια, μουσικές εκδηλώσεις, αυτοκίνητα, βιβλία. Όλα αυτά τα αντικείμενα και οι υπηρεσίες, ανεξάρτητα από το αν μας είναι πολύ ή λίγο χρήσιμα και ανεξάρτητα από το είδος της χαράς που μας δίνει η απόκτησή τους, είναι εμπορεύματα. Δημιουργούνται για να πωληθούν και τα αποκτούμε με την αγορά τους.

Επειδή η χρήση των εμπορευμάτων αφορά κάθε σφαίρα της καθημερινής μας ζωής, από τη στιγμή που θα ξυπνήσουμε, αλλά και στη διάρκεια του ύπνου μας (σκέπασμα, μαξιλάρια, ξυπνητήρι), καταλαβαίνουμε γιατί η απόκτησή τους είναι προϋπόθεση για την επιβίωσή μας και προϋπόθεση για τη μόρφωση, τη διασκέδαση και την ανάπαυσή μας. Καταλαβαίνουμε γιατί η απόκτησή τους απασχολεί έντονα τους ανθρώπους. ***Η προσπάθεια των ανθρώπων να δημιουργήσουν και να αποκτήσουν τα εμπορεύματα αποτελεί την ουσία της οικονομικής δραστηριότητας.***

2.2 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΟΣ

Τα υλικά αντικείμενα και οι υπηρεσίες που είναι εμπορεύματα έχουν τρία βασικά χαρακτηριστικά στοιχεία. ***Πρώτον***, είναι αντικείμενα που έχουν δημιουργηθεί από τον άνθρωπο. ***Δεύτερον***, είναι χρήσιμα αντικείμενα και υπηρεσίες, εξυπηρετούν, δηλαδή, τις ανθρώπινες ανάγκες. ***Τρίτον***, είναι αντικείμενα ανταλλαγής. Αυτό σημαίνει ότι για να τα αποκτήσουμε πρέπει να δώσουμε σε ανταπόδοση χρήμα ή κάποιο άλλο αντικείμενο ή να προσφέρουμε μια υπηρεσία.

Τα εμπορεύματα είναι αποτελέσματα της ανθρώπινης εργασίας. Ο άνθρωπος παρεμβαίνει στη φύση με εργαλεία και μηχανές και μετασχηματίζει τα προϊόντα της φύσης σε τεχνητά προϊόντα, τα οποία χρησιμοποιεί για τις ανάγκες του. Ο μετασχηματισμός αυτός που γίνεται με την παρέμβαση της ανθρώπινης εργασίας αποτελεί τη διαδικασία της ***παραγωγής***.

Από την άλλη πλευρά, τα εμπορεύματα έχουν ***χρηστική αξία*** ή ***αξία χρήσης***, που προκύπτει από την ικανότητά τους να ικανοποιούν ανάγκες, επίσης έχουν ***ανταλλακτική αξία*** ή ***αξία ανταλλαγής***, που οφείλεται στη δυνατότητα να πωληθούν και να αγοραστούν. Η χρηστική αξία ενός κιλού κρέατος είναι η ικανοποίηση που μας δίνει όταν το τρώμε. Η ανταλλακτική του αξία είναι πόσα, λόγου χάρη, αβγά μπορούμε να αποκτήσουμε, όταν ανταλλάσουμε το κρέας αυτό με αβγά.

Ορισμένα εμπορεύματα έχουν την ικανότητα να ικανοποιούν περισσότερες από μία ανθρώπινες ανάγκες. Το νερό ικανοποιεί τη δίψα μας, αλλά, ταυτόχρονα, το χρησιμοποιούμε για την προσωπική μας καθαριότητα, για την καθαριότητα του περιβάλλοντός μας και των ρούχων, για να δροσιστούμε, για να ποτίσουμε τις γλάστρες στο μπαλκόνι ή τα φυτά στο χωράφι.

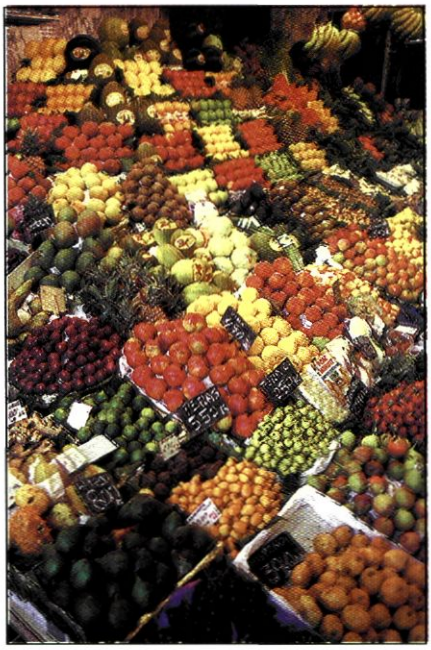

Από την άλλη πλευρά, διαφορετικά εμπορεύματα μπορούν να ικανοποιήσουν την ίδια ανάγκη. Η ανάγκη της διατροφής καλύπτεται από διαφορετικούς συνδυασμούς τροφών, οι οποίοι προσφέρουν τα ίδια θρεπτικά συστατικά. Η ανάγκη της ένδυσης καλύπτεται από τη χρησιμοποίηση μιας ποικιλίας ρούχων. Η ανάγκη της διασκέδασης καλύπτεται με πολλούς τρόπους και με ποικίλα εμπορεύματα.

Η χρηστική αξία ή η αξία χρήσης των εμπορευμάτων εμφανίζεται τη στιγμή που τα χρησιμοποιούμε ή τα καταναλώνουμε.

Οι παραγωγοί, όταν παράγουν, δεν σκο-

πεύουν μόνο στην ικανοποίηση των δικών τους αναγκών. Το τμήμα της παραγωγής που ανταλλάσσουν μετατρέπεται σε εμπόρευμα. Ο παραγωγός ψωμιού δε σκοπεύει να καταναλώσει ο ίδιος και η οικογένειά του όλη την ποσότητα ψωμιού που παράγει κάθε μέρα, αλλά να μετατρέψει τμήμα της σε κρέας και σε άλλα τρόφιμα, σε ρούχα, θέρμανση, μόρφωση, διασκέδαση κ.τ.λ. Η ικανότητα του ψωμιού να μετατρέπεται σε άλλα εμπορεύματα που ικανοποιούν τις ανάγκες του παραγωγού ψωμιού, οφείλεται στην ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος «ψωμί».

Η ανταλλακτική αξία ενός εμπορεύματος εμφανίζεται κατά την πράξη ανταλλαγής του με άλλα εμπορεύματα.

Στο εμπόρευμα εμπεριέχονται και τα τρία χαρακτηριστικά ταυτόχρονα: Το αντικείμενο που είναι εμπόρευμα είναι ένα αποτέλεσμα της ανθρώπινης εργασίας (παραγωγή - προϊόν) που έχει χρηστική αξία, δηλαδή ικανοποιεί ανάγκες (κατανάλωση - αγαθό) και γίνεται διαθέσιμο αφού ανταλλαγεί με άλλο εμπόρευμα ή άλλα εμπορεύματα.

2.3 ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ

Τα αντικείμενα και οι υπηρεσίες που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή δεν είναι όλα εμπορεύματα. Ορισμένα από αυτά μας τα προσφέρει η φύση: τον αέρα που αναπνέουμε, τον ήλιο, τη θάλασσα, το νερό της βροχής, τα φυσικά τοπία που απολαμβάνουμε αισθητικά. Πέραν, όμως, όσων μας προσφέρει η φύση, υπάρχουν πολλά αντικείμενα και υπηρεσίες που παράγουμε και προσφέρουμε στον εαυτό μας και στους συνανθρώπους μας χωρίς να περιμένουμε κάποιο αντάλλαγμα.

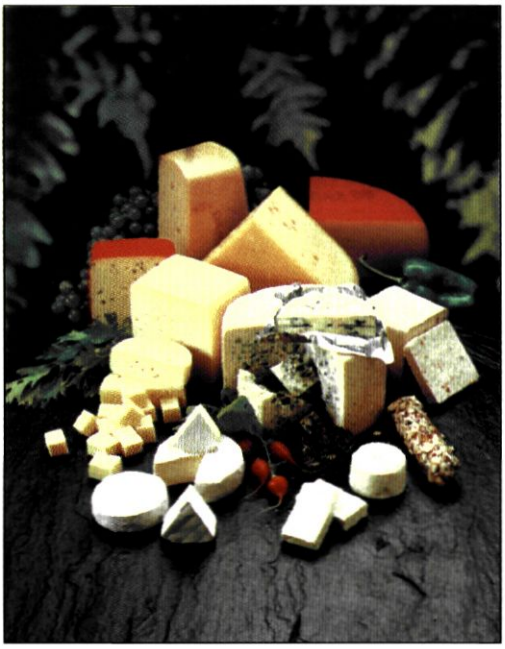

Στην καθημερινή ζωή μιας οικογένειας συναντάμε πλήθος τέτοιων αφιλοκερδών δραστηριοτήτων: το μαγείρεμα του φαγητού, το πλύσιμο των ρούχων και των πιάτων, το σιδέρωμα, η καθαριότητα του σπιτιού, το στρώσιμο των κρεβατιών, η προετοιμασία του πρωινού κ.τ.λ., είναι υπηρεσίες που μας προσφέρουν οι γονείς, τα αδέλφια, η γιαγιά ή κάνουμε εμείς οι

ίδιοι για τον εαυτό μας ή τους άλλους. ***Οι υπηρεσίες αυτές δεν προσφέρονται με ανταλλαγή, αλλά οργανώνονται με βάση τους ηθικούς ή συναισθηματικούς κανόνες και τα καθήκοντα που διέπουν την οικογενειακή ζωή στις σύγχρονες κοινωνίες.***

Σε κάθε οικογένεια οι υπηρεσίες αυτές αναλαμβάνονται και προσφέρονται χωρίς αντάλλαγμα. Συνήθως, κάθε μέλος της οικογένειας, εκτός από τα πολύ μικρά παιδιά και τους πολύ ηλικιωμένους, αναλαμβάνει να προσφέρει κάποια υπηρεσία. Οι δουλειές του σπιτιού μοιράζονται ανάμεσα στα μέλη της οικογένειας, αν και συχνά το μοίρασμα αυτό είναι άνισο σε βάρος των γυναικών, οι οποίες προσφέρουν δυσανάλογα πολλές οικιακές υπηρεσίες. Το γεγονός, όμως, ότι τα μέλη της οικογένειας αναλαμβάνουν σε κάποιο βαθμό και προσφέρουν τις υπηρεσίες τους δε σημαίνει ότι η προσφορά τους αυτή γίνεται με σκοπό την ανταλλαγή: Η μητέρα δε μαγειρεύει επειδή ο πατέρας θα πλύνει τα πιάτα. Τα παιδιά δεν πλένουν το αυτοκίνητο επειδή η γιαγιά έστρωσε τα κρεβάτια ή σιδέρωσε τα ρούχα. Οι δραστηριότητες αυτές είναι αναγκαίες για την αξιοπρεπή επιβίωσή μας και η συνεισφορά κάθε μέλους γίνεται ανάλογα με τη δυνατότητά του και όχι ανάλογα με κάποιο αντάλλαγμα που θα μπορούσε να έχει.

Στόχος των υπηρεσιών που προσφέρουμε για την οργάνωση της καθημερινής ζωής στο σπίτι είναι η άμεση ικανοποίηση των δικών μας αναγκών, όπως και η ικανοποίηση των αναγκών των άλλων μελών της οικογένειας. ***Η παραγωγή αυτών των υπηρεσιών έχει σκοπό την αυτοκατανάλωση και όχι την ανταλλαγή. Αντίθετα, η παραγωγή των εμπορευμάτων, αντικειμένων και υπηρεσιών, έχει σκοπό την ανταλλαγή***. Εφόσον δεν υπάρχει πρόθεση για ανταλλαγή, χάνουν το χαρακτήρα του εμπορεύματος. Ο κατασκευαστής αυτοκινήτων παράγει αυτοκίνητα όχι για να τα οδηγήσει μόνος του, αλλά για να τα πουλήσει. Μια τραγουδίστρια που τραγουδάει για την προσωπική της ευχαρίστηση ή για να διασκεδάσει τη φιλική της συντροφιά δε δημιουργεί εμπόρευμα με το τραγούδι της. Αν όμως το ίδιο τραγούδι το ακούσουμε σε μια συναυλία πληρώνοντας εισιτήριο, τότε το τραγούδι αποκτά και ανταλλακτική αξία, πέρα από τη χαρά που προκαλεί η ακρόασή του. Έχει μετατραπεί, δηλαδή, σε εμπόρευμα.

Σχεδόν όλες οι υπηρεσίες που προσφέρονται με στόχο την αυτοκατανάλωση χρησιμοποιούν εμπορεύματα. Για να μαγειρέψουμε φαγητό χρησιμοποιούμε ψάρι, ρύζι, ντομάτες, αλάτι, πιπέρι, νερό, τα οποία αποκτήσαμε αγοράζοντάς τα. Για να πλύνουμε τα ρούχα χρησιμοποιούμε πλυντήριο ή λεκάνη, απορρυπαντικό, μα-

νταλάκια, τα οποία επίσης έχουμε αγοράσει. Όμως, η δραστηριότητα του μαγειρέματος και του πλυσίματος δεν είναι εμπορεύματα. Αντίθετα, το μαγείρεμα ενός μάγειρα σε εστιατόριο ή το πλύσιμο των ρούχων σε καθαριστήριο σημαίνει ότι οι πράξεις αυτές μετατρέπονται σε εμπορεύματα: Ικανοποιούν τις ανάγκες μας μόνον εφόσον δώσουμε σε αντάλλαγμα κάτι, την ανταλλακτική αξία των υπηρεσιών τους.

Σε παλαιότερες εποχές, όταν ο άνθρωπος ζούσε πολύ περισσότερο κοντά στη φύση και η ικανοποίηση των βιοτικών του αναγκών εξαρτιόταν με άμεσο τρόπο από το φυσικό του περιβάλλον, πολύ λίγα είδη ήταν αντικείμενα ανταλλαγής. Έκτιζαν και επισκεύαζαν μόνοι τους τα σπίτια τους, τις αποθήκες και τους στάβλους, θερμαίνονταν με ξύλα που έκοβαν μόνοι τους, είχαν μικρούς λαχανόκηπους και διατηρούσαν λίγα ζώα που τους εξασφάλιζαν το κρέας της χρονιάς. Ζούσαν, δηλαδή, σε ένα σύστημα ***αυτοκατανάλωσης*** και ***αυτάρκειας***. Ακόμη και σήμερα στις αγροτικές περιοχές αρκετές οικογένειες καλύπτουν τμήμα των αναγκών τους με προϊόντα και υπηρεσίες που παράγουν μόνες τους.

Οι εργασίες των ατόμων και των μελών της οικογένειας στις κοινωνίες αυτές βασίζονταν σε έναν ***καταμερισμό***, ανάλογα με το φύλο και την ηλικία, και ακολουθούσαν συνήθως τις εποχές του χρόνου. Τα άτομα ήταν ταυτόχρονα καλλιεργητές της γης, κτηνοτρόφοι, κυνηγοί ή ψαράδες, κτίστες και χειροτέχνες. Καλλιεργούσαν το χωράφι, τον κήπο και τα οπωροφόρα δένδρα, φρόντιζαν τα ζώα, μεγάλωναν τα παιδιά και περιποιόντουσαν τους ηλικιωμένους. Τα έργα αυτά τα αναλάμβαναν μοιράζοντάς τα μεταξύ τους, εναλλάσσοντάς τα ανάλογα με την εποχή του χρόνου.

Στις κοινωνίες της οικογενειακής αυτάρκειας το εμπόριο και οι ανταλλαγές αφορούσαν ελάχιστα προϊόντα, των οποίων η χρήση ή η απόκτηση προσέδιδε κύρος στον κάτοχό τους. Η επέκταση των εμπορικών σχέσεων που προκλήθηκε από τεχνολογικές επαναστάσεις στις θαλάσσιες και τις οδικές μεταφορές, στις τεχνικές παραγωγής στη γεωργία και στη βιοτεχνία, η ανακάλυψη νέων ηπείρων και ο εποικισμός των νέων χωρών, σταδιακά υπέσκαψαν την παραδοσιακή αυτάρκεια της αγροτικής οικογένειας. Τα εμπορεύματα έχουν γίνει σήμερα το ίδιο αναγκαία για τον αγρότη όσο και για τον κάτοικο της πόλης. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε με την αντικατάσταση των καλλιεργειών που ευνοούσαν την αυτάρκεια από καλλιέργειες που ήταν προσανατολισμένες προς την αγορά.

Τα τελευταία χρόνια παρατηρούμε μια νέα επέκταση του κόσμου των εμπορευμάτων. Πρόκειται για την ***εμπορευματοποίηση δραστηριοτήτων***, οι οποίες μέχρι πριν λίγα χρόνια γίνονταν από τα μέλη της οικογένειας με σκοπό την αυτοκατανάλωση. Σήμερα ένα αυξανόμενο ποσοστό οικογενειών καταφεύγει στα έτοιμα φαγητά, είτε αυτά παραδίδονται στο σπίτι είτε είναι προμαγειρευμένα. Οι ηλεκτρικές οικιακές συσκευές αντικαθιστούν την εργασία και το χρόνο που απαιτούσε το πλύσιμο των ρούχων και των πιάτων, το σιδέρωμα, το σκούπισμα ή το ψήσιμο του καφέ. Η διασκέδαση επίσης βασίζεται περισσότερο σε εξόδους σε κέντρα διασκέδασης, στη χρησιμοποίηση ειδικών συσκευών (τηλεόραση, βίντεο, μέσα αναπαραγωγής της μουσικής) παρά στις φιλικές συγκεντρώσεις στα σπίτια. Η βοήθεια στα μαθήματα των παιδιών που πηγαίνουν στο σχολείο ανατίθεται πιο συχνά σε δασκάλους, παρά στην επίβλεψη των γονέων ή των μεγαλύτερων μελών της οικογένειας.

Η τάση αντικατάστασης των δραστηριοτήτων που απέβλεπαν στην αυτοκατανάλωση με την παραγωγή εμπορευμάτων αποτελεί βασικό χαρακτηριστικό στοιχείο των σύγχρονων κοινωνιών και δείχνει την αυξανόμενη εξάρτησή μας από την παραγωγή των εμπορευμάτων.

Καθώς τα εμπορεύματα αντικαθιστούν παραγωγικές δραστηριότητες που στοχεύουν στην αυτοκατανάλωση, οδηγούν στην ανάγκη δημιουργίας πρόσθετων ποσοτήτων εμπορευμάτων. Μια αγροτική οικογένεια που καλλιεργεί στο χωράφι της σιτάρι, αν θέλει να αποκτήσει ένα αγροτικό αυτοκίνητο για τις μετακινήσεις της, πρέπει να προσφέρει μεγαλύτερη ποσότητα σιταριού στην αγορά. Για να παράγει αυτή τη μεγαλύτερη ποσότητα, θα πρέπει να χρησιμοποιήσει καλύτερο σπόρο, περισσότερο λίπασμα, θα χρειαστεί ενδεχομένως να νοικιάσει και άλλο χωράφι, να χρησιμοποιήσει τρακτέρ για το όργωμα, ίσως και εποχιακούς εργάτες στο θερισμό ή, ακόμη, να στείλει κάποιο από τα μέλη της να δουλέψει για κάποιον άλλο κ.ά. Η χρήση των εμπορευμάτων πολλαπλασιάζεται, το αγροτικό νοικοκυριό παύει να είναι μια κλειστή οικονομική μονάδα παραγωγής για την αυτοκατανάλωση και μετατρέπεται σε μια μονάδα παραγωγής και κατανάλωσης εμπορευμάτων.

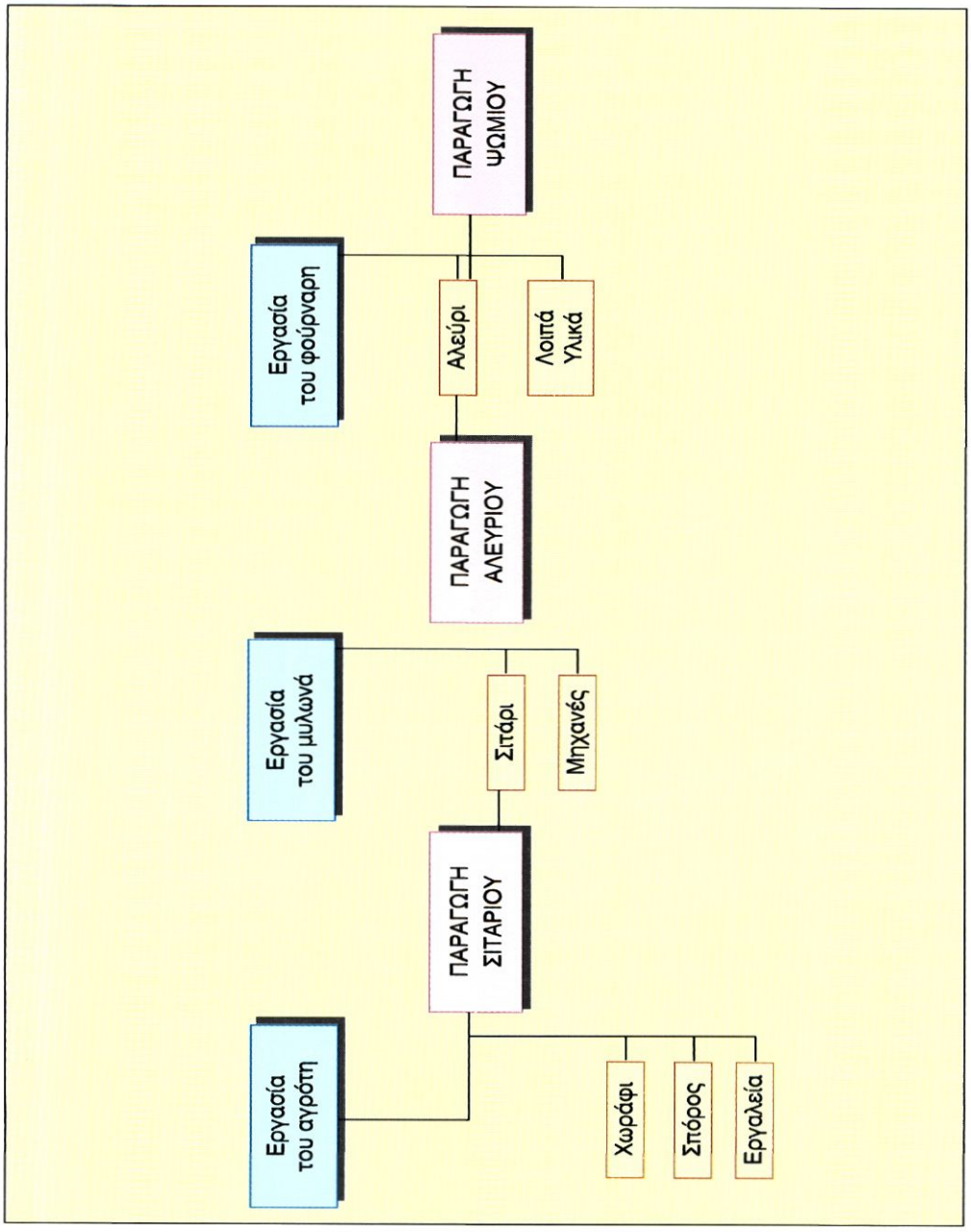
Εργασία
του αγρότη
Εργασία
του μυλωνά
Εργασία
του φούρναρη
ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΣΙΤΑΡΙΟΥ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΑΛΕΥΡΙΟΥ
ΠΑΡΑΓΩΓΗ
ΨΩΜΙΟΥ
Χωράφι
Σπόρος
Εργαλεία
Σιτάρι
Μηχανές
Αλεύρι
Λοιπά
Υλικά

2.4 Η ΑΛΛΗΛΕΞΑΡΤΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Πηγαίνοντας στο φούρνο για να αγοράσουμε ψωμί, συνήθως δε σκεπτόμαστε πώς έφτασε στη βιτρίνα του φούρναρη. Ας εξετάσουμε από πόσα και ποια στοιχεία εξαρτάται ένα εμπόρευμα (εδώ το ψωμί) για να φτάσει στην τελική του μορφή στην οποία θα το αγοράσουμε.

Υπάρχει το χωράφι σπαρμένο με σιτάρι που κάποιος αγρότης καλλιέργησε με ένα τρακτέρ. Χρησιμοποιήθηκαν ειδικοί σπόροι (υβρίδια) σιταριού, λιπάσματα και φυτοφάρμακα. Όταν έφτασε ο καιρός, με μια θεριζοαλωνιστική μηχανή θερίστηκε και αλωνίστηκε το σιτάρι, μεταφέρθηκε με φορτηγό και αποθηκεύτηκε σε κατάλληλους χώρους (σιλό). Στη συνέχεια ο καρπός μεταφέρθηκε σε μύλο, που μετατρέπει το σιτάρι σε αλεύρι. Το αλεύρι συσκευάστηκε σε μεγάλους σάκους ή σε μικρά πακέτα για οικιακή χρήση. Ο φούρναρης αγόρασε από το μύλο το αλεύρι και μαζί με άλλα υλικά το ζύμωσε και το έψησε στο φούρνο. Έτοιμο πια το ψωμί, το τοποθέτησε στη βιτρίνα.

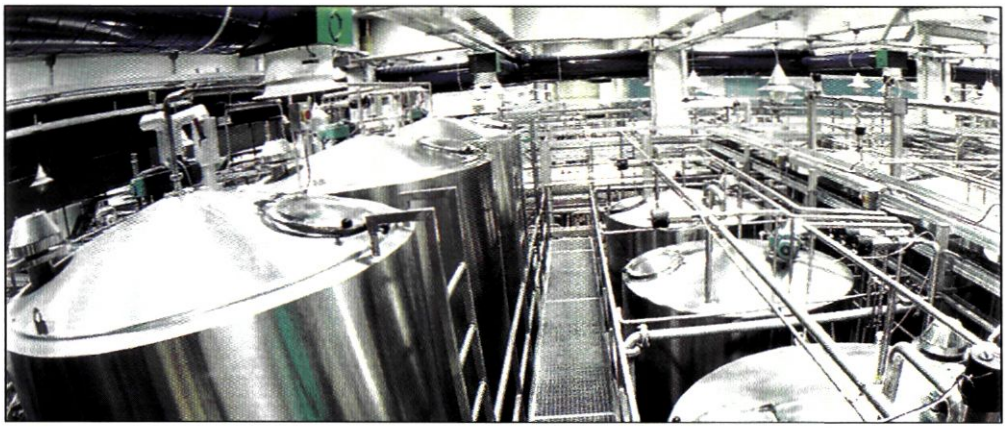

Βλέπουμε ότι η παραγωγή ενός πολύ απλού εμπορεύματος, όπως είναι το ψωμί, περιλαμβάνει τη χρησιμοποίηση ενός πλήθους άλλων εμπορευμάτων στα διάφορα στάδια που προηγούνται. Ο αγρότης αγοράζει το σπόρο, τα εργαλεία που χρησιμοποιεί, τα λιπάσματα, τα φυτοφάρμακα, τις υπηρεσίες του γεωπόνου, ίσως και το νερό που χρειάζεται για να ποτίσει το χωράφι. Μπορεί να αγοράζει το τρακτέρ ή τη μηχανή για το θέρισμα και το αλώνισμα ή να τα νοικιάζει (να αγοράζει, δηλαδή, τις υπηρεσίες τους για ορισμένο χρόνο), μπορεί να νοικιάζει το χωράφι ή την εργασία εργατών για τις περιόδους αιχμής. Χρησιμοποιεί, επίσης, μεταφορικά μέσα και αποθήκες για τη διαφύλαξη της συγκομιδής. Και στα επόμενα στάδια που ακολουθούν μέχρι να παραχθεί το ψωμί από το σιτάρι, χρησιμοποιούνται πλήθος άλλων εμπορευμάτων και εργασιών.

Από το παράδειγμα αυτό καταλαβαίνουμε ότι η παραγωγή ενός εμπορεύματος που είναι έτοιμο για να το καταναλώσουμε, όπως είναι το ψωμί, απαιτεί τη χρησιμοποίηση πολλών άλλων εμπορευμάτων. Το ίδιο συμβαίνει με την παραγωγή όλων των εμπορευμάτων, υλικών και άυλων. ***Τα εμπορεύματα παράγονται με τη χρησιμοποίηση άλλων εμπορευμάτων που είναι είτε πρώτες ύλες είτε εργαλεία και μηχανές.*** Η παραγωγή εμπορευμάτων με τη χρησιμοποίηση άλλων εμπορευμάτων αποτελεί την πρώτη μορφή αλληλεξάρτησης μεταξύ των εμπορευμάτων.

Η αλληλεξάρτηση μεταξύ των εμπορευμάτων εμφανίζεται όχι μόνο όταν παράγουμε νέα εμπορεύματα, αλλά και όταν τα καταναλώνουμε. Αν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε το αυτοκίνητό μας, δεν αρκεί μόνο να έχουμε αυτοκίνητο. Πρέπει να βάλουμε βενζίνη, λάδια, γερά λάστιχα, να πληρώσουμε τα τέλη κυκλοφορίας, δηλαδή να αποκτήσουμε το δικαίωμα να χρησιμοποιούμε τους δημόσιους δρόμους, να πληρώσουμε την ασφάλεια για τυχόν ατυχήματα κ.τ.λ. Όταν θέλουμε να διατηρήσουμε το καλοκαίρι το νερό κρύο, χρειαζόμαστε όχι μόνο ψυγείο αλλά και ηλεκτρικό ρεύμα, ειδικά δοχεία για το νερό. Όταν μαγειρεύουμε, εκτός από το κρέας χρησιμοποιούμε σκεύη μαγειρικής, ηλεκτρική κουζίνα, ηλεκτρικό ρεύμα, νερό, πατάτες, ζυμαρικά, αλάτι, πιπέρι, μυρωδικά, ντομάτες κ.τ.λ. ***Τα εμπορεύματα σχετίζονται μεταξύ τους όχι μόνο στην παραγωγή, αλλά και στην κατανάλωση, όταν, δηλαδή, τα χρησιμοποιούμε για τις ανάγκες μας.*** Η αλληλεξάρτηση των εμπορευμάτων στην κατανάλωση αποτελεί τη δεύτερη μορφή αλληλεξάρτησης των εμπορευμάτων.

Είτε στην παραγωγή είτε στην κατανάλωση τα εμπορεύματα αλληλεξαρτώνται, απαιτούν το ένα το άλλο. Μερικές φορές, όμως, το ένα αποκλείει το άλλο: Αν φυτέψουμε σε ένα χωράφι σιτάρι, δεν μπορούμε να φυτέψουμε, ταυτόχρονα, καπνό ή να βοσκήσουμε ένα κοπάδι πρόβατα. Αν έχουμε τρακτέρ για το όργωμα, δε χρειαζόμαστε άροτρο που το σέρνουν ζώα. Αν έχουμε κεντρική θέρμανση που χρησιμοποιεί πετρέλαιο, δε χρειαζόμαστε σόμπα με ξύλα.

Οι αλλαγές στον τρόπο που χρησιμοποιούμε τα εμπορεύματα οφείλονται είτε σε μεταβολές στις τεχνικές της παραγωγής και στη δημιουργία νέων προϊόντων, είτε σε αλλαγές στις καταναλωτικές μας συνήθειες. Με τα δύο αυτά θέματα θα ασχοληθούμε σε επόμενα κεφάλαια.

2.5 Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΙΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Τα εμπορεύματα δημιουργούνται όχι μόνο με τη χρήση άλλων εμπορευμάτων, αλλά, και, με την παρέμβαση της ανθρώπινης εργασίας. Για την παραγωγή κάθε εμπορεύματος έχουν κοπιάσει ένας ή περισσότεροι άνθρωποι. Έχουν αφιερώσει χρόνο να σκεφτούν τον τρόπο κατασκευής, τη μορφή και τις ιδιότητες του εμπορεύματος και κόπο για να το κατασκευάσουν. Πρέπει να οργανώσουν και να συ-

ντονίσουν τη χρήση άλλων εμπορευμάτων, πρώτων υλών και εργαλείων που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή και πρέπει να οργανώσουν και να συντονίσουν την εργασία τους με την εργασία άλλων ανθρώπων.

Η οργάνωση και ο συντονισμός της εργασίας όλων των ανθρώπων που αποτελούν μια κοινωνία ονομάζεται ***κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας***. Ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας δηλαδή, είναι ο τρόπος με τον οποίο τα άτομα μιας κοινωνίας αναλαμβάνουν να οργανώσουν την παραγωγή εμπορευμάτων ή άλλων χρήσιμων προϊόντων και υπηρεσιών. Αν και η εργασία του κάθε ατόμου φαίνεται να είναι απομονωμένη από την εργασία των άλλων μελών της κοινωνίας, υπάρχει πλήρης αλληλεξάρτηση μεταξύ των εργασιών.

Η εργασία του επιπλοποιού θα ήταν αδύνατη αν προηγουμένως δεν είχε γίνει η εργασία για την κοπή του δένδρου, την επεξεργασία του ξύλου, την κατασκευή του πριονιού, του σφυριού, των καρφιών και των λοιπών εργαλείων. Η εργασία του γιατρού θα ήταν αδύνατη χωρίς ιατρικά όργανα, φάρμακα, βιβλία από τα οποία πληροφορείται τις εξελίξεις της επιστήμης του. Η εργασία του επιπλοποιού θα ήταν αδύνατη χωρίς την εργασία του υλοτόμου, του σιδηρουργού, του κατασκευαστή εργαλείων, αλλά και την εργασία του εργάτη των μεταλλείων που βγάζει το μέταλλο από τη γη, του μεταλλουργού, καθώς και την εργασία των άλλων επιπλοποιών, από τους οποίους έμαθε την τέχνη και πήρε τις ιδέες για τα έπιπλα που παράγει. Η εργασία του γιατρού θα ήταν αδύνατη χωρίς την εργασία των κατασκευαστών των ιατρικών οργάνων, την εργασία των παρασκευαστών των φαρμάκων, την εργασία των νοσοκόμων και των άλλων γιατρών με τους οποίους συνεργάζεται ή μαθαίνει.

Στις κοινωνίες που βασίζονται στην παραγωγή των εμπορευμάτων η συσχέτιση και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των εμπορευμάτων στην παραγωγή και στην κατανάλωση αντιστοιχεί σε μια κοινωική σχέση, μια σχέση μεταξύ των ανθρώπων - μελών της κοινωνίας. Μια σχέση που δημιουργείται μεταξύ των εργασιών των ανθρώπων που παράγουν τα προϊόντα. Η συσχέτιση και η αλληλεξάρτηση μεταξύ των προϊόντων είναι ταυτόχρονα και συσχέτιση και αλληλεξάρτηση μεταξύ των επιμέρους εργασιών, συσχέτιση και αλληλεξάρτηση μεταξύ ανθρώπων.

Το σύνολο αυτών των αλληλοσυσχετίσεων και αλληλεξαρτήσεων μεταξύ των ανθρώπων στην παραγωγή προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η οργάνωση και ο συντονισμός μεταξύ των εργασιών, είναι, δηλαδή, ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας. Οι σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων μπορεί να είναι είτε ***σχέσεις συνεργασίας***, είτε ***σχέσεις ανταγωνισμού***. Ο επιπλοποιός βασίζεται στη συνεργασία του υλοτόμου, ο κτίστης στη συνεργασία αυτού που κουβαλάει τα τούβλα ή τη λάσπη, ο γιατρός στη συνεργασία του φαρμακοποιού και του νοσοκόμου. Ο υλοτόμος βασίζεται στη συνεργασία του επιπλοποιού (ότι θα αγοράσει την ξυλεία που έκοψε στο δάσος). Αυτός που κάνει τη λάσπη για το κτίσιμο ενός σπιτιού βασίζεται στην εργασία του κτίστη (θα κτίζει γρήγορα πριν ξεραθεί η λάσπη). Ο φαρμακοποιός βασίζεται στη συνεργασία του γιατρού (θα προτείνει στον ασθενή τα φάρμακα που πουλάει). Από την άλλη πλευρά, ο ένας επιπλοποιός ανταγωνίζεται τον άλλο, προσπαθώντας να πουλήσει τα δικά του εμπορεύματα στους υποψήφιους πελάτες, ο ένας υλοτόμος τον άλλον κ.ο.κ.

Οι σχέσεις αλληλεξάρτησης, συνεργασίας ή ανταγωνισμού μεταξύ των παραγωγών εμπορευμάτων δημιουργούνται έστω και αν οι συγκεκριμένοι άνθρωποι δε γνωρίζονται μεταξύ τους. Ο φούρναρης που παράγει ψωμί στην Αθήνα μάλλον δε θα γνωρίσει ποτέ το γεωργό της Λάρισας που παράγει σιτάρι. Ο ράφτης που ράβει ένα ύφασμα και το μετατρέπει σε φόρεμα δε γνωρίζει το γεωργό που φύτεψε βαμβάκι, τον κλώστη που μετέτρεψε το βαμβάκι σε κλωστή, τον υφαντή που μετέτρεψε την κλωστή σε ύφασμα, τον τεχνίτη που έκανε το ψαλίδι ή τις βελόνες του. ***Το σύστημα της παραγωγής εμπορευμάτων δημιουργεί απρόσωπες σχέσεις, μετατρέπει τις ανθρώπινες κοινωνικές σχέσεις σε σχέσεις μεταξύ πραγμάτων, δηλαδή μεταξύ των εμπορευμάτων***.

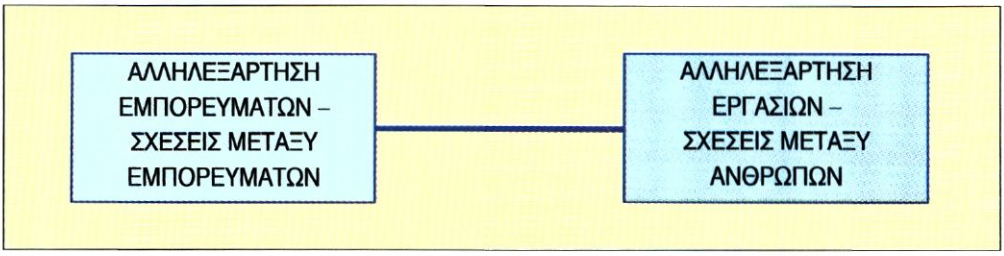

Σχέσεις αλληλεξάρτησης, συνεργασίας ή ανταγωνισμού, εμφανίζονται και στη χρήση των εμπορευμάτων. Ορισμένα εμπορεύματα μας αρέσει να τα καταναλώνουμε μαζί με άλλους, ενώ για άλλα θέλουμε να είμαστε οι αποκλειστικοί χρήστες. Η παρακολούθηση ενός αγώνα ποδοσφαίρου σε ένα γήπεδο, στο οποίο είμαστε οι μοναδικοί θεατές, μας στερεί πολλά από την απόλαυση του αγώνα. Ομοίως, αισθανόμαστε αμήχανα σε έναν κινηματογράφο όταν μόνο εμείς είμαστε

θεατές, ή σε ένα κέντρο χορού που δεν υπάρχει κανένας άλλος πελάτης. Αν θέλουμε να παίξουμε τένις, χρειαζόμαστε οπωσδήποτε συμπαίκτη.

Όμως, όταν προσπαθούμε να μπούμε στο γεμάτο λεωφορείο, θα προτιμούσαμε να ήταν λιγότεροι οι επιβάτες. Αν το αυτοκίνητό μας κινείται αργά, επειδή υπάρχει πολλή κίνηση στο δρόμο, θα προτιμούσαμε να υπήρχαν λιγότερα αυτοκίνητα. Αν πάμε διακοπές σε μια παραλία, θα προτιμούσαμε να είχε λιγότερο κόσμο και λιγότερα σκουπίδια.

Οι σχέσεις συνεργασίας ή ανταγωνισμού εξαρτώνται από τη σύμπτωση ή τη διάσταση των συμφερόντων τα οποία σχετίζονται τόσο με την παραγωγή όσο και με την κατανάλωση των εμπορευμάτων.

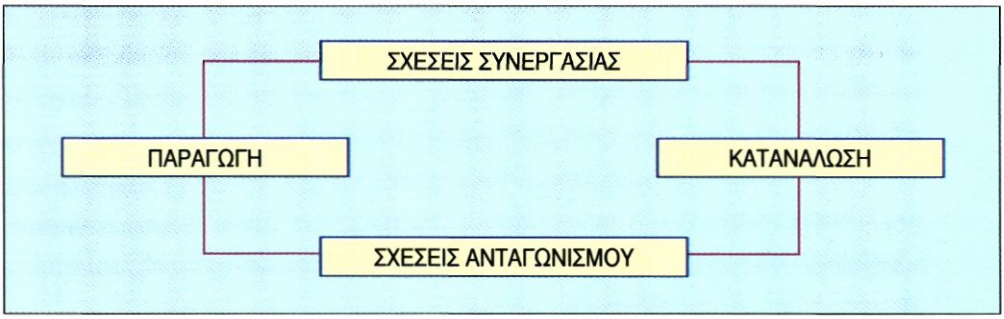

Η ***οικονομική επιστήμη*** έχει ως αντικείμενο τη μελέτη των σχέσεων συνεργασίας και ανταγωνισμού που δημιουργούνται μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας κατά την παραγωγή, ανταλλαγή και χρήση των εμπορευμάτων. Για το λόγο αυτόν, αν και ξεκινά με αφετηρία τις σχέσεις μεταξύ των εμπορευμάτων, προσπαθεί να δει τι συμβαίνει πίσω από αυτές, να μελετήσει, δηλαδή, τις κοινωνικές σχέσεις που υποκρύπτονται πίσω από τις σχέσεις μεταξύ των πραγμάτων και, ενδεχομένως, να προτείνει λύσεις στα εμφανιζόμενα προβλήματα.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Τα βασικά ***χαρακτηριστικά*** στοιχεία του **εμπορεύματος** είναι τρία:

α) έχουν παραχθεί από την ανθρώπινη εργασία,

β) είναι χρήσιμα αντικείμενα και υπηρεσίες· δηλαδή ικανοποιούν τις ανθρώπινες ανάγκες και

γ) είναι αντικείμενα ανταλλαγής.

Η ***χρηστική αξία*** των εμπορευμάτων εμφανίζεται τη στιγμή που τα χρησιμοποιούμε.

Η ***ανταλλακτική αξία*** των εμπορευμάτων εμφανίζεται κατά την πράξη ανταλλαγής του με άλλα εμπορεύματα.

Εμπορεύματα είναι και οι **υπηρεσίες.** Οι υπηρεσίες δεν έχουν υλική υπόσταση.

Η προσπάθεια των ανθρώπων να δημιουργήσουν και να αποκτήσουν τα εμπορεύματα, αποτελεί την ουσία της **οικονομικής δραστηριότητας**.

Η παραγωγή αντικειμένων και υπηρεσιών που έχουν σκοπό την αυτοκατανάλωση και όχι την ανταλλαγή, δεν είναι παραγωγή εμπορευμάτων. Οι παλαιότερες κοινωνίες χαρακτηρίζονταν από ένα σύστημα **αυτάρκειας** και **αυτοκατανάλωσης** ενώ χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών είναι η αυξανόμενη εξάρτησή μας από την παραγωγή εμπορευμάτων.

Τα εμπορεύματα σχετίζονται μεταξύ τους τόσο στην παραγωγή όσο και στην κατανάλωση.

Η συσχέτιση και η αλληλεξάρτηση των προϊόντων είναι ταυτόχρονα συσχέτιση και αλληλεξάρτηση των επιμέρους εργασιών, συσχέτιση και αλληλεξάρτηση των ανθρώπων.

Το σύνολο των συσχετίσεων και αλληλεξαρτήσεων που υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων στην παραγωγή προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο επιτυγχάνεται η οργάνωση και ο συντονισμός των εργασιών, δηλαδή ο **κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας.**

Οι σχέσεις συνεργασίας ή ανταγωνισμού που αναπτύσσονται μεταξύ των ανθρώπων, εξαρτώνται από τη σύμπτωση ή τη διάσταση των συμφερόντων τα οποία σχετίζονται τόσο με την παραγωγή όσο και με την κατανάλωση των εμπορευμάτων.

Βασικες Εννοιες

- Εμπόρευμα
- Υλικό και άυλο εμπόρευμα
- Οικονομική δραστηριότητα
- Παραγωγή
- Χρηστική αξία - Ανταλλακτική αξία
- Αυτοκατανάλωση - Αυτάρκεια
- Αλληλεξάρτηση των εμπορευμάτων στην παραγωγή και την κατανάλωση
- Κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας
- Σχέσεις συνεργασίας - σχέσεις ανταγωνισμού

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Ποια είναι τα τρία βασικά χαρακτηριστικά του εμπορεύματος;*
2. *Πότε εμφανίζονται η χρηστική και η ανταλλακτική αξία του εμπορεύματος;*
3. *Στην καθημερινή μας ζωή σε ποιες περιπτώσεις παράγουμε για αυτοκατανάλωση;*
4. *Τι ονομάζουμε εμπορευματοποίηση των δραστηριοτήτων;*
5. *Γιατί σε ένα σύστημα αυτάρκειας η παραγωγή εμπορευμάτων είναι περιορισμένη;*
6. *Να περιγραφεί η αλληλεξάρτηση των εμπορευμάτων που εμφανίζεται κατά την παραγωγή μιας εφημερίδας.*
7. *Τι ονομάζουμε κοινωνικό καταμερισμό της εργασίας;*
8. *Ποιο είναι το αντικείμενο της οικονομικής ως κοινωνικής επιστήμης;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3.1 Η χρηστική αξία των εμπορευμάτων *32*
3.2 Ανάγκες και Επιθυμίες *32*
3.3 Είδη και Ταξινόμηση των Αναγκών *35*
3.4 Τα Μέσα Ικανοποίησης των Αναγκών *38*
3.5 Αγαθά και Δικαιώματα Ιδιοκτησίας *39*
3.6 Το Καταναλωτικό Πρότυπο *41*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο κύριος στόχος του Τρίτου Κεφαλαίου είναι να κατανοήσουν οι μαθητές τις οικονομικές συνέπειες που προκύπτουν από το χαρακτηριστικό των εμπορευμάτων να ικανοποιούν ανθρώπινες ανάγκες. Από το σύνολο των ανθρώπινων αναγκών και επιθυμιών τα εμπορεύματα ικανοποιούν ένα τμήμα, τμήμα που συνεχώς διευρύνεται. Το οικονομικό σύστημα δεν αναγνωρίζει παρά ένα μέρος των αναγκών αυτών, εκείνες που εκδηλώνονται ως ζήτηση για συγκεκριμένα εμπορεύματα, συνοδεύονται δηλαδή από τους οικονομικούς πόρους που επιτρέπουν την απόκτηση των αναγκαίων εμπορευμάτων. Στο κεφάλαιο αυτό θα δούμε τις διάφορες κατηγορίες αναγκών και εμπορευμάτων που τις ικανοποιούν.

3.1 Η ΧΡΗΣΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ

Μιλήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο για τις δύο αξίες που έχει ένα εμπόρευμα: Τη χρηστική και την ανταλλακτική αξία.

Η ***χρηστική αξία*** ενός εμπορεύματος μπορεί να γίνει κατανοητή είτε από το αίσθημα ικανοποίησης που αισθάνεται ένας άνθρωπος όταν χρησιμοποιεί το συγκεκριμένο εμπόρευμα, είτε από το αίσθημα δυσφορίας από τη στέρηση ενός εμπορεύματος.

Η ικανοποίηση που νιώθουμε με την αγορά ενός καινούργιου μπουφάν, η ζεστασιά που μας προσφέρει και η προστασία από τη βροχή, η απόλαυση ενός παγωμένου αναψυκτικού το καλοκαίρι ή η διασκέδασή μας σε μια Disco, η δυσαρέσκειά μας όταν δε δούμε έναν αγώνα μπάσκετ στην τηλεόραση, όταν χάσουμε μια εκδρομή ή δε μας αγοράσουν το μοτοποδήλατο που θέλουμε κ.τ.λ. είναι όλα ενδείξεις της χρηστικής αξίας των αντίστοιχων εμπορευμάτων.

Η χρηστική αξία του εμπορεύματος αναφέρεται και αποκτά τη σημασία της από την ικανοποίηση των ***αναγκών*** και των ***επιθυμιών*** που έχει το άτομο.

3.2 ΑΝΑΓΚΕΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΥΜΙΕΣ

Σύμφωνα με την άποψη ορισμένων ψυχολόγων, ο άνθρωπος είναι μια μηχανή που παράγει επιθυμίες. Αν προσπαθήσουμε να καταγράψουμε τις επιθυμίες μας, κινδυνεύουμε να αφιερώσουμε την υπόλοιπη ζωή μας απλώς στην απαρίθμηση αυτή. Επιθυμούμε να είμαστε υγιείς, εμείς, η οικογένειά μας και οι φίλοι μας. Επιθυμούμε να μας αγαπούν, επιθυμούμε να πάρουμε καλούς βαθμούς, να κάνουμε τη δουλειά που μας αρέσει, να βοηθήσουμε τους συνανθρώπους μας, να γίνουμε πλούσιοι ή πλουσιότεροι. Επιθυμούμε να κερδίσει η αγαπημένη μας ομάδα, να πάμε διακοπές το καλοκαίρι, να βγούμε με τους φίλους μας για να διασκεδάσουμε. Οι επιθυμίες μας είναι γενικές, αλλά συχνά είναι πολύ πιο συγκεκριμένες: επιθυμούμε τη μέρα της εκδρομής να μη βρέχει. Επιθυμούμε να δούμε μια ταινία στον κινηματογράφο, να μη μας σηκώσει για μάθημα ο καθηγητής τη μέρα που δεν έχουμε διαβάσει, να φάμε το αγαπημένο μας φαγητό, να έχουμε ένα παντελόνι ή ένα ζευγάρι παπούτσια ίδια με αυτά του φίλου ή της φίλης μας. Στις επιθυμίες μας αποτυπώνονται τα όσα είχαμε και αυτά που στερηθήκαμε στο παρελθόν καθώς και οι ελπίδες και οι φόβοι μας για το παρόν και το μέλλον.

Ορισμένες από τις αμέτρητες επιθυμίες μας μπορούν να ικανοποιηθούν, έστω για σύντομο χρονικό διάστημα ή μερικώς, με την απόκτηση και τη χρησιμοποίηση εμπορευμάτων. Μιλούμε για ***οικονομικές ανάγκες*** και για ικανοποίηση οικονομικών αναγκών, όταν οι επιθυμίες μας ικανοποιούνται με τη χρησιμοποίηση των εμπορευμάτων.

Η ικανοποίηση των οικονομικών αναγκών προϋποθέτει, εκτός από την επιθυμία μας, και τη δυνατότητα να αποκτήσουμε τα αντίστοιχα εμπορεύματα. Με άλλα λόγια, προϋποθέτει τη δυνατότητά μας να προσφέρουμε σε αντιστάθμισμα άλλα εμπορεύματα ή χρήματα ή την ίδια την εργασία μας.

Αυτά που επιθυμούμε ανήκουν πάντοτε σε κάποιον άλλο. Αν είναι να τα αποκτήσουμε, θα πρέπει και εμείς να έχουμε στην κατοχή μας κάτι άλλο, που αυτός θα ήταν διατεθειμένος να αποδεχτεί ως αντάλλαγμα για να μας εκχωρήσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας πάνω στο πράγμα που αυτός κατέχει και το οποίο εμείς επιθυμούμε.

Αυτό σημαίνει ότι δεν μπορούμε να αποκτήσουμε το αντικείμενο αυτό με κλοπή ή με την άσκηση φυσικής βίας. Δηλαδή ότι υπάρχει μια κοινωνική οργάνωση (κράτος - νόμοι) που επιβάλλει την ανταλλαγή ως μόνο μέσο απόκτησης των αντικειμένων που επιθυμούμε και η οποία προστατεύει την ιδιοκτησία.

Η διασφάλιση της ατομικής ιδιοκτησίας αποτελεί προϋπόθεση για την εμφάνιση και επικράτηση της ανταλλαγής των εμπορευμάτων.

Υπάρχουν δύο ειδών δικαιώματα που συνδέονται με την ιδιοκτησία: Το δικαίωμα *κυριότητας* και το δικαίωμα *χρήσης*. Όταν *πωλούμε* ένα αντικείμενο εκχωρούμε το ***δικαίωμα κυριότητας***, ενώ όταν το ***νοικιάζουμε*** εκχωρούμε το ***δικαίωμα χρήσης***.

Οι επιθυμίες αναγνωρίζονται ως οικονομικές ανάγκες μόνον όταν εκφράζονται ως ***ζήτηση*** για συγκεκριμένα εμπορεύματα, δηλαδή ως απόφαση να διαθέσουμε χρήματα για να αποκτήσουμε κάποια ποσότητα των εμπορευμάτων αυτών. Η δυνατότητα που έχουμε να αποκτήσουμε συγκεκριμένες ποσότητες από ένα εμπόρευμα ή από μια ομάδα εμπορευμάτων είναι η ***αγοραστική*** μας ***δύναμη***.

Ας υποθέσουμε ότι είναι Σάββατο βράδυ και οι φίλοι μας έχουν αποφασίσει να πάνε να δούνε μια ταινία στον κινηματογράφο της γειτονιάς. Το εισιτήριο για τον κινηματογράφο κοστίζει 7 €. Ένας όμως από την παρέα έχει μόνο 5 € και κανένας άλλος στην παρέα δεν έχει στην τσέπη του λεφτά περισσότερα από το ακριβές αντίτιμο του εισιτηρίου. Όλοι επιθυμούν να δουν το έργο, ακόμη και αυτός που δεν έχει τα λεφτά για να αποκτήσει το εισιτήριο. Η επιθυμία είναι κοινή σε όλους. Όμως, ένας από την παρέα δεν μπορεί να μετατρέψει την επιθυμία του σε οικονομική ανάγκη: δεν έχει τα αναγκαία χρήματα για να το κάνει. Για τον ιδιοκτήτη του κινηματογράφου, είτε ο φίλος μας θέλει να δει το έργο, είτε όχι, είναι το ίδιο πράγμα, αφού δεν πρόκειται να εισπράξει το αντίτιμο του εισιτηρίου. Η επιθυμία μένει ως επιθυμία, αλλά δε μετατρέπεται σε οικονομική ανάγκη, δηλαδή σε ζήτηση για εισιτήριο και για την παρακολούθηση της ταινίας.

Αν η παρέα των φίλων μας αποφασίσει ότι όσοι έχουν τα αναγκαία χρήματα θα πάνε να δουν την ταινία, τότε η επιθυμία ορισμένων μελών της παρέας θα ικα-

νοποιηθεί, αλλά όχι όλων. Όλοι –εκτός από έναν– θα δουν την ταινία, θα απολαύσουν τη χρηστική της αξία.

Μπορεί, όμως να αποφασίσουν διαφορετικά: να πουν ότι η απόλαυση της ταινίας, όταν ένας από την παρέα λείπει, δεν είναι και τόσο μεγάλη. Μπορεί να αποφασίσουν, αντί να δούνε κινηματογράφο, να πάνε να φάνε πίτσα ή σουβλάκια, μόνο και μόνο για να είναι όλοι μαζί.

Όμως στην επιθυμία για τον κινηματογράφο υπεισέρχεται και μια άλλη επιθυμία: η επιθυμία της παρέας, της συντροφικότητας, της φιλίας, της αλληλεγγύης. Θα ήταν ωραίο να πηγαίναμε όλοι μαζί στον κινηματογράφο, κάποιος όμως δεν μπορεί, ούτε μπορούν οι άλλοι να τον βοηθήσουν να αποκτήσει τη δυνατότητα εισόδου, δηλαδή την αγοραστική δύναμη για το εισιτήριο. Η ζήτηση για κινηματογράφο μετασχηματίζεται σε ζήτηση για πίτσα, η επιθυμία για διασκέδαση στον κινηματογράφο με την παρέα μετατρέπεται σε διασκέδαση στο φαγητό με την παρέα. Η επιθυμία για τη χρηστική αξία της ταινίας αντικαθίσταται από άλλες χρηστικές αξίες, ορισμένες από τις οποίες προέρχονται από εμπορεύματα, ορισμένες άλλες από δραστηριότητες που δεν έχουν μετατραπεί σε εμπορεύματα όπως, στο παράδειγμά μας, η συντροφιά της παρέας.

Αυτό που ζούμε συχνά με την παρέα μας το αντιμετωπίζουν όλοι οι άνθρωποι καθημερινά. Έχουμε ανάγκη να φάμε· το αίσθημα της πείνας μάς τονίζει την ανάγκη του φαγητού. Μπορεί να επιθυμούμε το πιο υπέροχο γεύμα, όμως ικανοποιούμε την ανάγκη μας με αυτό το φαγητό που είναι διαθέσιμο, αυτό που η αγοραστική

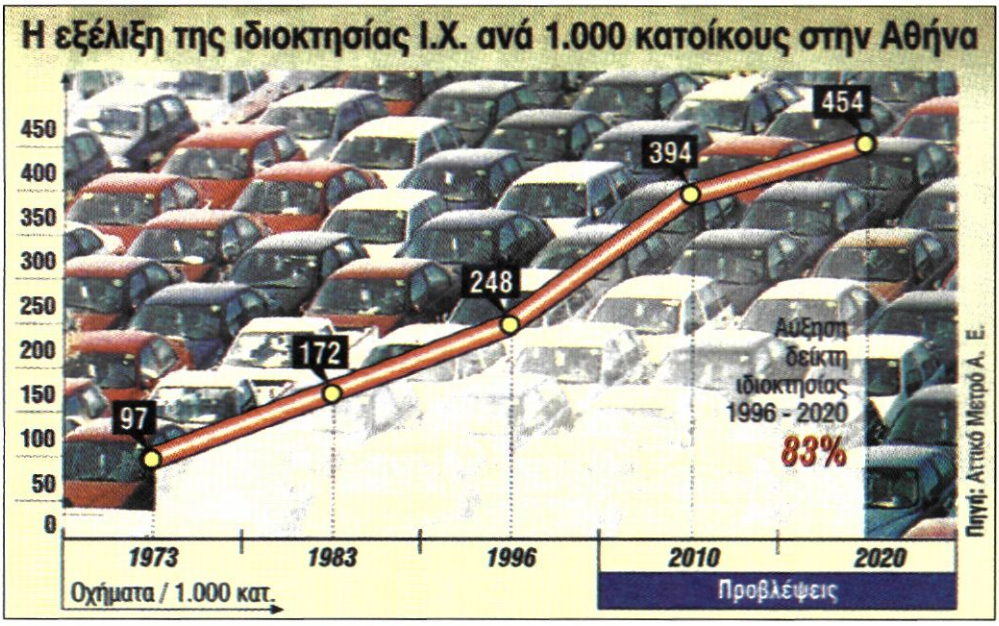

μας δύναμη μας επιτρέπει να αποκτήσουμε. Η επιθυμία μας να αποκτήσουμε ένα μοτοποδήλατο, αν δεν έχουμε την αγοραστική ικανότητα να πληρώσουμε την τιμή του, δεν αφορά παρά μόνο τον εαυτό μας, τα συναισθήματά μας.

Το ίδιο ισχύει και για τις επιθυμίες που είναι πολύ περισσότερο βασικές. Οι άστεγοι των σύγχρονων μεγαλουπόλεων αδυνατούν να μετατρέψουν τις βασικές τους επιθυμίες και ανάγκες (όπως τις ανάγκες για στέγη, θέρμανση, τροφή, ρούχα, καθαριότητα) σε οικονομικές ανάγκες, καθώς δε διαθέτουν την απαιτούμενη αγοραστική δύναμη. Συχνά επίσης, η τηλεόραση μας υπενθυμίζει ότι πολυάριθμοι πληθυσμοί στην Αφρική, στην Ασία, ακόμη και στην Ευρώπη, λιμοκτονούν και στερούνται βασικά εμπορεύματα (τρόφιμα, φάρμακα, καύσιμα). Οι ανάγκες τους δεν αναγνωρίζονται ως οικονομικές ανάγκες, γιατί η αγοραστική τους δύναμη έχει περιοριστεί δραστικά εξαιτίας πολέμων, φυσικών καταστροφών κ.τ.λ.

Από την άλλη πλευρά, αναγνωρίζονται ως οικονομικές ανάγκες, επιθυμίες που ενδεχομένως να είναι εξεζητημένες, παράδοξες ή και βλαπτικές για το κοινωνικό σύνολο. Η επιθυμία για ένα γεύμα με χαβιάρι και σαμπάνια, για ένα φόρεμα διάσημου σχεδιαστή μόδας, για ένα σπορ αυτοκίνητο ή για διακοπές σε τροπικά νησιά μπορεί να είναι κοινή για έναν πλούσιο και για έναν φτωχό. Αλλά μόνο για τον πρώτο εμφανίζεται ως οικονομική ανάγκη, γιατί μόνο αυτός έχει την αγοραστική δύναμη που απαιτείται για να μετατρέψει την επιθυμία του σε ζήτηση για χαβιάρι, σαμπάνια, αυτοκίνητο ή διακοπές σε εξωτικά μέρη.

Η οικονομική επιστήμη, όταν αναφέρεται σε ανάγκες, εννοεί μόνο τις οικονομικές ανάγκες, χωρίς να ενδιαφέρεται ιδιαίτερα για τον τρόπο με τον οποίο οι ανάγκες αυτές έχουν δημιουργηθεί και χωρίς να αξιολογεί τη σημασία των αναγκών αυτών. Στις επόμενες σελίδες και η δική μας αναφορά στις ανάγκες θα σημαίνει τις οικονομικές ανάγκες. Δηλαδή ανάγκες που ικανοποιούνται με τη χρήση εμπορευμάτων.

3.3 ΕΙΔΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ

Οι ανάγκες ταξινομούνται με βάση ορισμένα κριτήρια. Τα κριτήρια ταξινόμησης των αναγκών που συνήθως χρησιμοποιούνται είναι η ***επιτακτικότητα*** της ανάγκης, η ***προέλευση*** της ανάγκης και το ***υποκείμενο*** της ανάγκης· δηλαδή ποιος έχει την ανάγκη.

Πολλές από τις επιθυμίες που έχουμε είναι επιτακτικές και πρέπει οπωσδήποτε να τις ικανοποιήσουμε για να μπορέσουμε να ζήσουμε. Κάθε άνθρωπος πρέπει να τρέφεται καθημερινώς, να φοράει ρούχα που τον προστατεύουν από το κρύο ή τη ζέστη, να κοιμάται σε προφυλαγμένους χώρους. Οι ανάγκες αυτές είναι απόλυτα ***βιοτικές*** ή ***πρωτεύουσες*** ανάγκες και από την ικανοποίησή τους εξαρτάται η επιβίωση του ανθρώπου. Άλλες ανάγκες είναι λιγότερο σημαντικές: η ικανο-

ποίησή τους μας δίνει ευχαρίστηση, όμως, ακόμη και αν δεν τις ικανοποιήσουμε μπορούμε να ζήσουμε. Η γευστική ευχαρίστηση που μας δίνει ένα γλυκό είναι σημαντική, αλλά μπορούμε να ζήσουμε χωρίς να το φάμε. Θα μας άρεσε να πηγαίνουμε στο σχολείο με το αυτοκίνητο των γονέων μας ή με το σχολικό, αλλά μπορούμε να πάμε και χωρίς μεταφορικό μέσο. Οι ανάγκες αυτές προκύπτουν από το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούμε. Η ανάγκη για να επικοινωνούμε, να πληροφορούμαστε, να διασκεδάζουμε με ορισμένο τρόπο, να κάνουμε διακοπές το καλοκαίρι, να εκπαιδευόμαστε στο σχολικό σύστημα, να φοράμε ορισμένα ρούχα, να τρώμε ορισμένα φαγητά και να μην τρώμε άλλα, είναι μερικές από τις ανάγκες που διαμορφώνει η κοινωνία μας, ο πολιτισμός μας, και τις θεωρούμε ως ***κοινωνικές και πολιτισμικές ανάγκες***.

Οι ανάγκες μπορούν να προκύπτουν είτε από τις άμεσες επιθυμίες των ανθρώπων (όπως π.χ. η ανάγκη για φαγητό, η ανάγκη για την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας), είτε από τις ανάγκες της παραγωγής: η κατασκευή ενός τραπεζιού που ικανοποιεί μια άμεση ανθρώπινη ανάγκη δημιουργεί την ανάγκη για ξυλεία, εργαλεία, καρφιά, ξυλόκολλα κ.τ.λ. Η πώληση του τραπεζιού δημιουργεί την ανάγκη της έκθεσή του σε κατάλληλο χώρο, της διαφήμισης κ.τ.λ. Οι άμεσες ανάγκες των ανθρώπων ονομάζονται ***καταναλωτικές ανάγκες***, ενώ οι ανάγκες που δημιουργούνται από την παραγωγή και την εμπορία των εμπορευμάτων ονομάζονται ***ανάγκες της παραγωγής***.

Οι ανάγκες μπορεί να έχουν ως υποκείμενο ξεχωριστούς ανθρώπους ή να έχουν ως υποκείμενο ομάδες ατόμων. Η ανάγκη του φαγητού, της κατοικίας, του ρουχισμού αποτελούν ***ατομικές ανάγκες***. Εκφράζονται από κάθε άτομο ξεχωριστά, έστω και αν όλα τα άτομα έχουν την ίδια ανάγκη. Οι ανάγκες για την καταπολέμηση του εγκλήματος, για την καταπολέμηση των επιδημιών, την εθνική ανεξαρτησία, τη βελτίωση του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού είναι ***συλλογικές ανάγκες***. Αφορούν τα μέλη μιας κοινωνίας στο σύνολό τους, παρά καθέναν ξεχωριστά.

Στον πιο κάτω πίνακα παρουσιάζεται μια ταξινόμηση των αναγκών, ανάλογα με το κριτήριο που χρησιμοποιούμε. Αυτό σημαίνει ότι κάθε ανάγκη μπορεί να ταξινομηθεί με περισσότερα από ένα κριτήρια.

ΚΡΙΤΗΡΙΟ	ΕΙΔΟΣ ΑΝΑΓΚΗΣ	
Επιτακτικότητα Ανάγκης	Βιοτικές	Πολιτισμικές
Προέλευση Ανάγκης	Καταναλωτικές	Ανάγκες Παραγωγής
Υποκείμενο Ανάγκης	Ατομικές	Συλλογικές

Στην πραγματικότητα, η διάκριση μεταξύ βιοτικών και πολιτισμικών αναγκών είναι πολύ δύσκολη. Ο τρόπος που επιλέγει κάθε άνθρωπος για να ικανοποιήσει ακόμη και τις βιοτικές ανάγκες του διαφέρει από άτομο σε άτομο, από περιοχή σε περιοχή, μεταβάλλεται με την πάροδο του χρόνου. Κάποιοι άνθρωποι τρώνε συχνά κρέας, κάποιοι άλλοι αναπληρώνουν το κρέας με ψάρι και άλλες τροφές ενώ άλλοι είναι αποκλειστικά χορτοφάγοι. Τα ρούχα που φορούμε διαφέρουν από άτομο σε άτομο. Οι αρχαίοι Αθηναίοι είχαν πολύ διαφορετικό πρότυπο διατροφής από εκείνο των σύγχρονων Ελλήνων. Ζούσαν σε σπίτια διαφορετικά κτισμένα, φορούσαν χιτώνες, μανδύες και σανδάλια· ρούχα, δηλαδή, που σήμερα φοράμε μόνο στις Αποκριές.

Οι βιοτικές ανάγκες, συνεπώς, ικανοποιούνται με διαφορετικούς τρόπους. Ο τρόπος, που ικανοποιούνται οι βιοτικές ανάγκες εξαρτάται (πέρα από τις ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν το κάθε άτομο) από τις συνθήκες στις οποίες ζουν οι άνθρωποι: από το κλίμα, τις φυσικές συνθήκες, τις συνήθειες που επικρατούν και τη διαθεσιμότητα των μέσων που ικανοποιούν τις ανάγκες. Αν η ανάγκη για τροφή είναι γενική ανάγκη, η επιλογή του είδους της τροφής μεταβάλλεται, τόσο μεταξύ γεωγραφικών περιοχών όσο και στη διαδρομή του χρόνου. Στη Βόρεια Ευρώπη το διαιτολόγιο περιλαμβάνει την κατανάλωση, σε μεγάλες ποσότητες, ψαριών, όπως ο σολομός, που έχει πολλές θερμίδες, χοιρινού κρέατος κ.τ.λ. Στις περιοχές με καλλιέργειες σιτηρών η διατροφή βασίζεται στις πίτες, στα ζυμαρικά και στο κρέας οικόσιτων ζώων (κοτόπουλα, χοιρινό).

Αντίστοιχα, οι ανάγκες για στέγαση είναι διαφορετικές στη Βόρεια Ευρώπη με τους βαρείς και παρατεταμένους χειμώνες από εκείνες στις μεσογειακές περιοχές. Στο βορρά τα σπίτια έχουν μεγάλα παράθυρα χωρίς παντζούρια για να μπαίνει ο ήλιος, στο νότο τα παράθυρα είναι στενά και με παντζούρια για να κρατούν τον ήλιο έξω από το σπίτι κατά τους θερινούς μήνες. Στο βορρά τα σπίτια και τα οικήματα βάφονται με έντονα χρώματα για να προσελκύουν τις ακτίνες του ήλιου και να διακόπτουν το γκρίζο του περιβάλλοντος, στο νότο κυριαρχεί το λευκό, χρώμα που αντανακλά τον ήλιο.

ΔΙΑΦΗΜΙΣΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ - ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ (1997-1998)

ΜΕΣΟ	ΙΑΝ.-ΟΚΤ. 1997	ΠΟΣΟΣΤΑ (%)	ΙΑΝ.-ΟΚΤ. 1998	ΠΟΣΟΣΤΑ (%)	ΜΕΤΑΒΟΛΗ %
ΤΗΛΕΟΡΑΣΗ	120.858.249	47,94	131.064.123	46,28	+8,44
ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ	70.260.266	27,87	85.250.067	30,11	+21,33
ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ	41.642.204	16,52	52.002.046	18,36	+24,88
ΡΑΔΙΟΦΩΝΟ	19.333.749	7,67	14.857.127	5,25	-23,15
ΣΥΝΟΛΟ	252.094.468	100,00	283.173.363	100,00	+13,33

ΠΗΓΗ: MEDIA SERVICES S.A *Τα ποσά είναι σε χιλιάδες δρχ.

Ο τρόπος, δηλαδή, με τον οποίο ικανοποιούμε όλες τις ανάγκες μας εκφράζει και εξαρτάται από το πολιτιστικό επίπεδο της κοινωνίας μας.

3.4 ΤΑ ΜΕΣΑ ΙΚΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ

Τα μέσα που χρησιμοποιούμε για να ικανοποιούμε τις ανάγκες μας, είτε αυτά είναι υλικά αντικείμενα είτε υπηρεσίες, τα ονομάζουμε ***αγαθά***.

Ορισμένα αγαθά μπορούν να ικανοποιούν μια ανάγκη συνεχώς για μια σχετικά μεγάλη χρονική περίοδο. Τα ηλεκτρικά σκεύη του σπιτιού, το αυτοκίνητο, τα έπιπλα, οι οικοδομές, οι μηχανές και τα εργαλεία είναι μερικά από τα αγαθά αυτά. Τα αγαθά που μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε πολλές φορές για να ικανοποιήσουμε ανάγκες ονομάζονται ***διαρκή αγαθά***.

Ορισμένα άλλα αγαθά παύουν να υπάρχουν μόλις τα χρησιμοποιήσουμε. Πρόκειται για ***αγαθά μιας χρήσης*** τα οποία έχουν την ιδιότητα να ικανοποιούν τις ανάγκες μας μία μόλις φορά: το φαγητό που τρώμε, μας ευχαριστεί μόνο μία φορά, είναι αδύνατο να το ξαναφάμε. Το ίδιο συμβαίνει και με τις περισσότερες υπηρεσίες: αν θέλουμε να δούμε ξανά μια κινηματογραφική ταινία ή μια θεατρική παράσταση, πρέπει να αγοράσουμε εκ νέου το εισητήριο, δηλαδή να αποκτήσουμε εκ νέου το αγαθό "ταινία" ή "παράσταση". Το ηλεκριτκό ρεύμα που φωτίζει το δωμάτιο είναι αδύνατο να το χρησιμοποιήσουμε άλλη φορά.

Τα αγαθά, τα χρησιμοποιούμε είτε για την άμεση ικανοποίηση των ανθρωπίνων αναγκών, είτε για την ικανοποίηση των αναγκών που δημιουργούνται από την παραγωγή άλλων αγαθών. Το ψωμί είναι αγαθό που καλύπτει άμεσες ανθρώπινες ανάγκες. Το σιτάρι είναι αγαθό που καλύπτει ανθρώπινες ανάγκες αφού όμως μετασχηματιστεί πρώτα σε αλεύρι και ψωμί. Το ψωμί είναι ένα ***αγαθό για κατανάλωση***, ενώ το σιτάρι ένα ***αγαθό για την παραγωγή.***

Αγαθά για κατανάλωση είναι τα ρούχα που φοράμε, τα τρόφιμα, οι διάφορες προσωπικές υπηρεσίες (το κόψιμο των μαλλιών από τον κουρέα, λ.χ.), οι υπηρε-

σίες για διασκέδαση κ.τ.λ. Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούμε για την παραγωγή προϊόντων, τα εργαλεία, οι μηχανές, οι υπηρεσίες που προσφέρονται σε επιχειρήσεις (π.χ., η διαφημιστική εκστρατεία για την προώθηση των πωλήσεων μιας οδοντόκρεμας) είναι αγαθά για την παραγωγή.

3.5 ΑΓΑΘΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ

Η διάκριση των αγαθών που είδαμε πιο πάνω στηρίζεται στον τρόπο που χρησιμοποιούνται τα αγαθά. Αυτό μας οδηγεί στην εξέταση ενός πολύ σημαντικού ζητήματος: ***των δικαιωμάτων χρήσης*** ενός αγαθού. Με άλλα λόγια, της δυνατότητας να χρησιμοποιούμε ένα συγκεκριμένο αγαθό.

Τα δικαιώματα χρήσης ενός αγαθού συνδέονται με τα ***δικαιώματα ιδιοκτησίας*** του αγαθού. Στις σύγχρονες κοινωνίες αναγνωρίζονται δύο βασικά είδη ιδιοκτησίας: η ***ατομική*** ιδιοκτησία και η ***δημόσια*** ιδιοκτησία. Σε προηγούμενες μορφές κοινωνικής οργάνωσης υπήρχαν και άλλα είδη ιδιοκτησιών, όπως· η ιδιοκτησία της φυλής, η κοινοτική ιδιοκτησία, η ιδιοκτησία του μονάρχη ή της θεότητας.

Η μετατροπή ενός αγαθού σε εμπόρευμα προϋποθέτει την ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας επί του αγαθού (ή και ιδιοκτησία του κράτους εφόσον αυτό λειτουργεί ως επιχειρηματίας, π.χ. ΔΕΗ). Ο φούρναρης που πουλάει το ψωμί είναι ιδιοκτήτης του ψωμιού και με την πώληση μας πουλάει την ιδιοκτησία μιας φραντζόλας. Μας μεταβιβάζει, δηλαδή, τα δικαιώματα ιδιοκτησίας που έχει στη φραντζόλα του ψωμιού.

Από τα ανωτέρω προκύπτει μια ακόμα διάκριση των αγαθών μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων αγαθών. ***Ιδιωτικά αγαθά είναι εκείνα των οποίων η χρήση προφέρει ικανοποίηση σε ένα άτομο ή σε μια ομάδα ατόμων (μια οικογένεια, μια παρέα φίλων) με τον αποκλεισμό κάθε άλλου από τη χρήση τους.*** Το ιδιωτι-

κό αυτοκίνητο, η συσκευή της τηλεόρασης, τα ρούχα, τα τρόφιμα είναι μερικά χαρακτηριστικά ιδιωτικά αγαθά. ***Δημόσια είναι εκείνα τα αγαθά των οποίων η χρησιμοποίηση από ένα άτομο ή ομάδα ατόμων δεν αποκλείει τη χρήση τους από άλλα άτομα ή ομάδες. Η χρήση τους μπορεί να γίνεται χωρίς πληρωμή ή πληρώνοντας ένα συμβολικό αντίτιμο.*** Το δημοτικό πάρκο, οι δρόμοι, οι δημόσιες βιβλιοθήκες, η δημόσια εκπαίδευση, οι δημόσιες συγκοινωνίες, ο δημοτικός φωτισμός είναι μερικά παραδείγματα δημοσίων αγαθών. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι υπάρχουν περιπτώσεις αγαθών που η ιδιοκτησία τους είναι ατομική, αλλά η χρήση τους ελεύθερη για όλα τα άτομα. Τα ιδιωτικά τηλεοπτικά κανάλια, των οποίων η λήψη της εκπομπής είναι χωρίς περιορισμό, σε αντιδιαστολή με τη συνδρομητική τηλεόραση, είναι ένα παράδειγμα ενός τέτοιου αγαθού. Τα αγαθά αυτά είναι ***οιονεί δημόσια αγαθά***.

Στις κοινωνίες που βασίζονται στην παραγωγή εμπορευμάτων, τα εμπορεύματα αποτελούν ατομικές ιδιοκτησίες και ο ιδιοκτήτης διαθέτει και το δικαίωμα χρήσης του εμπορεύματος. Αυτή είναι η περίπτωση των ιδιωτικών αγαθών. ***Στην περίπτωση των δημοσίων αγαθών, η ιδιοκτησία διαχωρίζεται από τη χρήση, τα μέλη του κοινωνικού συνόλου αποκτούν τη δυνατότητα ατομικής χρήσης των δημοσίων αγαθών, ενώ η ιδιοκτησία παραμένει στο κοινωνικό σύνολο.***

Τέλος, υπάρχει μια κατηγορία αγαθών που προσφέρονται από τη φύση για άμεση κατανάλωση. Τέτοια είναι ο ατμοσφαιρικός αέρας, η θάλασσα, τα φυσικά τοπία και οι φυσικοί χώροι αναψυχής. Τα αγαθά αυτά ονομάζονται ***ελεύθερα αγαθά***, δεδομένου ότι ούτε η παραγωγή τους απαιτείται, ούτε καταβάλλουμε κάποιο αντίτιμο για τη χρήση τους.

Από τα δικαιώματα ιδιοκτησίας όπως και από τα δικαιώματα χρήσης των αγαθών, προκύπτουν προστριβές και συγκρούσεις μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Ας σκεφτούμε το δημόσιο αγαθό «δρόμος». Το αγαθό «δρόμος» είναι ιδιοκτησία του κοινωνικού συνόλου και η χρήση του είναι ελεύθερη, τόσο για τους ιδιώτες που οδηγούν τα ιδιωτικά αυτοκίνητα, όσο και για τα δημόσια μέσα μεταφοράς (λεωφορεία και τρόλεϊ) και τους πεζούς. Η χρήση του δρόμου από όλα αυτά τα μεταφορικά μέσα δημιουργεί εμπόδια στην κυκλοφορία τους. Υπάρχει μια σύγκρουση στη χρήση του δρόμου, η οποία μειώνει την ικανοποίηση όλων όσων κυκλοφορούν σ' αυτόν: των οδηγών, των επιβατών, των πεζών. Μπορεί, επίσης, να ενοχλούνται και οι περίοικοι από το θόρυβο, το καυσαέριο και τους κινδύνους

από την κυκλοφορία των αυτοκινήτων. Για το λόγο αυτόν, το κράτος ή η τοπική αυτοδιοίκηση επιβάλλει ρυθμίσεις και κανόνες για την κυκλοφορία, προσπαθώντας να μετριάσει τις δυσάρεστες επιπτώσεις και τις συγκρούσεις στις χρήσεις.

Σύγκρουση χρήσεων μπορεί να υπάρχει και για τα αγαθά που είναι ελεύθερα (όπως, λ.χ., η κατασκευή ενός εργοστασίου σε ένα φυσικό τοπίο ή ενός ξενοδοχείου σε μια παραλία), αλλά και για τα ιδιωτικά αγαθά (όπως η ακρόαση του ραδιοφώνου σε μεγάλη ένταση).

3.6 ΤΟ ΚΑΤΑΝΑΛΩΤΙΚΟ ΠΡΟΤΥΠΟ

Το βασικό χαρακτηριστικό των σύγχρονων κοινωνιών είναι η **συνεχής τάση διεύρυνσης των αναγκών**, τόσο των καταναλωτικών αναγκών όσο και των αναγκών της παραγωγής. Η διεύρυνση των αναγκών έχει δύο χαρακτηριστικά που θα τα εξετάσουμε πιο κάτω: **πρώτον,** συνεχώς και περισσότεροι άνθρωποι επιθυμούν και προσπαθούν να ικανοποιήσουν τις ανάγκες τους με την απόκτηση εμπορευμάτων που προηγουμένως χρησιμοποιούσαν λίγοι. **Δεύτερον,** εμφανίζονται συνεχώς νέες ανάγκες, που οφείλονται στον τρόπο που είναι οργανωμένη η σύγχρονη ζωή.

Οι άνθρωποι, καθώς είναι κοινωνικά όντα, αλληλοεπηρεάζονται στις καταναλωτικές τους συνήθειες. Ο αλληλοεπηρεασμός αυτός αφορά τόσο τον τρόπο ικανοποίησης των αναγκών, όσο και τη δημιουργία νέων αναγκών. Η αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων εκδηλώνεται, συνήθως με δύο διαφορετικούς τρόπους. **Πρώτον,** οι άνθρωποι προσπαθούν να ***μιμηθούν*** ο ένας τον άλλο στην κατανάλωση αγαθών. **Δεύτερον,** οι άνθρωποι προσπαθούν μέσα από την κατανάλωση να **ξεχωρίσουν** από τους υπόλοιπους, να ***διακριθούν.***

Η μίμηση εμφανίζεται σαν μια τάση συνεχούς διεύρυνσης της κατανάλωσης και της ζήτησης αγαθών - εμπορευμάτων: αν κοιτάξουμε γύρω μας θα διαπιστώσουμε πλήθος από αυτές τις ομοιότητες στα αντικείμενα και στις υπηρεσίες που χρησιμοποιούμε. Φορούμε παρόμοια ρούχα, παπούτσια, ακούμε την ίδια μουσική, διασκεδάζουμε με τον ίδιο τρόπο, βλέπουμε τις ίδιες εκπομπές στην τηλεόραση, κάνουμε μαθήματα ξένων γλωσσών σε ιδιωτικά φροντιστήρια κ.τ.λ. Πολλές από τις επιλογές μας στον τρόπο που ντυνόμαστε ή διασκεδάζουμε οφείλονται στην προσπάθειά μας να ντυθούμε ή να διασκεδάσουμε όπως οι άλλοι: οι φίλοι μας, οι συμμαθητές μας, οι μεγαλύτεροι, τα είδωλα του τραγουδιού, των σπορ ή της μόδας.

Στο μηχανισμό μίμησης και ομοιομορφίας, σε συνδυασμό με το μηχανισμό για διάκριση, βασίζεται η καθιέρωση προτύπων κατανάλωσης και συμπεριφοράς που ονομάζουμε «μόδα». Η μόδα απευθύνεται σε διακριτές ομάδες του πληθυσμού –ανάλογα με την ηλικία, το εισοδηματικό επίπεδο, το επάγγελμα,το φύλο

κ.τ.λ.– και προσπαθεί να ομοιογενοποιήσει την καταναλωτική συμπεριφορά των ομάδων αυτών. Η διαφήμιση διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση αυτής της καταναλωτικής συμπεριφοράς και της διαδικασίας ομοιογενοποίησης μέσα από τη διάκριση.

Χαρακτηριστικό της μόδας είναι η ταχύτητα της μεταβολής της και η προσωρινότητα. Ο άνθρωπος μετατρέπεται σε παθητικό καταναλωτή, δηλαδή σε άτομο που προσπαθεί να ικανοποιήσει τις ανάγκες και επιθυμίες του με τον τρόπο που επιβάλλει η μόδα, με το σύνολο των μηχανισμών προώθησης των εμπορευμάτων. Η συχνή και απρόβλεπτη αλλαγή της μόδας είναι απαραίτητη για να χάσει ο καταναλωτής το ενδιαφέρον του για τα εμπορεύματα που έχουν διάρκεια ζωής, έστω και αν αυτά διατηρούν τη χρηστική τους αξία.

Το σύνολο των καταναλωτικών συνηθειών μιας κοινωνίας αποτελεί το ***καταναλωτικό*** της ***πρότυπο***. Το καταναλωτικό πρότυπο ενδέχεται να είναι ***στατικό***, δηλαδή να μη μεταβάλλεται παρά με αργούς ρυθμούς, ή ***δυναμικό***, δηλαδή να ενσωματώνει με ταχύτητα τις αλλαγές στη μόδα. Το καταναλωτικό πρότυπο αποτυπώνεται στη διάρθρωση των δαπανών της κοινωνίας για διάφορες ομάδες αγαθών.

Ο Τζέρεμι Ρίφκιν, σύγχρονος αμερικανός οικονομολόγος, σημειώνει σχετικά με το ρόλο της διαφήμισης στη δημιουργία του καταναλωτικού προτύπου στις ΗΠΑ στην αρχή του 20ού αιώνα.

Η πλειοψηφία των Αμερικανών εξακολουθούσαν να παρασκευάζουν τα περισσότερα αγαθά στο σπίτι τους. Οι διαφημιστές χρησιμοποιούσαν κάθε μέσο κι ευκαιρία για να υποτιμούν τα «σπιτίσια» προϊόντα και να προβάλλουν τα είδη που «παράγονταν σε εργοστάσια» και «αγοράζονταν από καταστήματα». Ιδιαίτερο στόχο αποτελούσαν οι νέοι. Τα διαφημιστικά μηνύματα είχαν σκοπό να τους κάνουν να ντρέπονται κάθε φορά που χρησιμοποιούσαν ή φορούσαν σπιτίσια προϊόντα. (J. RIFKIN, Το Τέλος της Εργασίας, 1996, σ. 84, εκδ. Νέα Σύνορα).

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η ***χρηστική αξία*** του εμπορεύματος αναφέρεται και αποκτά τη σημασία της από την ικανοποίηση των αναγκών και των επιθυμιών που έχει το άτομο.

Ο άνθρωπος είναι μια μηχανή που παράγει επιθυμίες. Όσες επιθυμίες μπορούν να ικανοποιηθούν με την απόκτηση και τη χρήση εμπορευμάτων ονομάζονται ***οικονομικές ανάγκες***. Οι επιθυμίες αναγνωρίζονται ως οικονομικές ανάγκες μόνον όταν εκφράζονται ως ζήτηση για συγκεκριμένα εμπορεύματα. Η δυνατότητα να αποκτήσουμε συγκεκριμένες ποσότητες από ένα εμπόρευμα ή ομάδα εμπορευμάτων είναι η ***αγοραστική*** μας ***δύναμη***.

Οι ανάγκες ταξινομούνται με βάση ορισμένα κριτήρια όπως η επιτακτικότητα της ανάγκης (βιοτικές - πολιτισμικές), η προέλευση της ανάγκης (καταναλωτικές - παραγωγής) και το υποκείμενο της ανάγκης (ατομικές - συλλογικές). Κάθε ανάγκη μπορεί να ταξινομηθεί με περισσότερα από ένα κριτήρια.

Τα μέσα με τα οποία ικανοποιούμε τις ανάγκες τα ονομάζουμε ***αγαθά***. Τα αγαθά τα διακρίνουμε: ***α)*** Σε αγαθά μιας χρήσης και διαρκή αγαθά. ***β)*** Σε αγαθά για κατανάλωση και σε αγαθά για παραγωγή.

Μια άλλη διάκριση των αγαθών είναι μεταξύ ιδιωτικών και δημοσίων αγαθών.

Τα δικαιώματα χρήσης ενός αγαθού συνδέονται με τα δικαιώματα ιδιοκτησίας επί του αγαθού. Διακρίνουμε την ατομική και τη δημόσια ιδιοκτησία.

Η μετατροπή ενός αγαθού σε εμπόρευμα προϋποθέτει την ύπαρξη ατομικής ιδιοκτησίας επί του αγαθού.

Βασική τάση των σύγχρονων κοινωνιών είναι η συνεχής τάση διεύρυνσης των αναγκών.

Το σύνολο των καταναλωτικών συνηθειών μιας κοινωνίας αποτελεί το ***καταναλωτικό πρότυπο***.

Οι άνθρωποι αλληλοεπηρεάζονται στις καταναλωτικές τους συνήθειες. Ο αλληλοεπηρεασμός οφείλεται στην προσπάθεια των ανθρώπων: ***α)*** να μιμηθούν ο ένας τον άλλο και ***β)*** να ξεχωρίσουν ο ένας από τον άλλο.

Η καθιέρωση προτύπων κατανάλωσης και συμπεριφοράς (μόδα) απευθύνεται σε διακριτές ομάδες του πληθυσμού.

Το καταναλωτικό πρότυπο άλλοτε είναι στατικό (όταν αλλάζει με πολύ αργούς ρυθμούς καιοι καταναλωτικές συνήθειες είναι σχετικά αμετάβλητες) και άλλοτε δυναμικό (όταν αλλάζει με ταχείς ρυθμούς).

Βασικες Εννοιες

- Επιθυμίες
- Οικονομικές ανάγκες
- Ζήτηση εμπορευμάτων
- Αγοραστική δύναμη
- Προέλευση - υποκείμενο - επιτακτικότητα (της ανάγκης)
- Βιοτικές ή πρωτεύουσες ανάγκες
- Πολιτισμικές ανάγκες
- Ανάγκες παραγωγής - Ανάγκες κατανάλωσης
- Ατομικές ανάγκες - Συλλογικές ανάγκες
- Διαρκή αγαθά
- Αγαθά μιας χρήσης
- Αγαθά κατανάλωσης
- Αγαθά παραγωγής
- Ιδιωτικά αγαθά
- Δημόσια αγαθά
- Δικαίωμα χρήσης
- Δικαίωμα ιδιοκτησίας (κυριότητας)
- Ατομική ιδιοκτησία
- Δημόσια ιδιοκτησία
- Μόδα - Μίμηση - Διάκριση
- Καταναλωτικό πρότυπο

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Τι είναι η αγοραστική δύναμη;*
2. *Πότε μια επιθυμία αναγνωρίζεται ως οικονομική ανάγκη;*
3. *Ποιες ανάγκες ονομάζουμε βιοτικές ή πρωτεύουσες;*
4. *Ποιες ανάγκες ονομάζουμε πολιτισμικές;*
5. *Από ποιους παράγοντες εξαρτάται ο τρόπος που ικανοποιούνται οι βιοτικές ανάγκες;*
6. *Ποια αγαθά χαρακτηρίζονται μιας χρήσης;*
7. *Ποια αγαθά χαρακτηρίζονται διαρκή;*
8. *Ποια αγαθά ονομάζονται ιδιωτικά;*
9. *Ποια αγαθά ονομάζονται δημόσια;*
10. *Με ποιους τρόπους εκδηλώνεται η αλληλεπίδραση των ανθρώπων στην κατανάλωση;*
11. *Τι ονομάζουμε μόδα και πού απευθύνεται;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΠΑΡΑΓΩΓΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

4.1 Η Σύγχρονη Επιχείρηση *46*

4.2 Μορφές Επιχειρήσεων *46*

4.3 Η Παραγωγική Διαδικασία *50*

4.4 Οι Κίνδυνοι και οι Υποχρεώσεις της Επιχείρησης *52*

4.5 Το Κίνητρο της Παραγωγής *53*

4.6 Η Οργάνωση της Σύγχρονης Επιχείρησης *56*

4.6.1 Η Δομή της Επιχείρησης *56*

4.6.2 Η Διεύθυνση της Επιχείρησης *58*

4.7 Η Εργασία στη Σύγχρονη Επιχείρηση *60*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το κεφάλαιο αυτό μας εξοικειώνει με τον κόσμο των επιχειρήσεων, τις μορφές, τον τρόπο λειτουργίας και τα κίνητρα που έχουν για την παραγωγή εμπορευμάτων.

Η επιχείρηση αποτελεί τον αποκλειστικό θεσμό παραγωγής εμπορευμάτων στις σύγχρονες κοινωνίες και είναι χρήσιμη η αναλυτική παρουσίαση του ρόλου της και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει και δημιουργεί ταυτόχρονα η λειτουργία της.

4.1 Η ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

Είδαμε στο Δεύτερο Κεφάλαιο ότι τα εμπορεύματα δημιουργούνται από τον άνθρωπο, την ανθρώπινη εργασία. Είχαμε πει εκεί ότι ο άνθρωπος παρεμβαίνει στη φύση και μετασχηματίζει τα προϊόντα της φύσης σε τεχνητά προϊόντα και ότι αυτός ο μετασχηματισμός αποτελεί τη διαδικασία της παραγωγής.

Στις σύγχρονες κοινωνίες η διεργασία της παραγωγής γίνεται στις επιχειρήσεις. Τα εμπορεύματα, είτε υλικά είτε υπηρεσίες, παράγονται στις ***επιχειρήσεις***. Η επιχείρηση είναι η βασική ***μονάδα παραγωγής*** εμπορευμάτων στη σύγχρονη κοινωνία με την έννοια ότι η επιχείρηση, ως αυτόνομη και αυτοτελής μορφή ιδιοκτησίας, αναλαμβάνει την πρωτοβουλία για την παραγωγή εμπορευμάτων, είτε αυτά είναι υλικής μορφής είτε υπηρεσίες. Η επιχείρηση μπορεί να είναι πολύ μικρή· να είναι ένα μικρό κατάστημα, ένα περίπτερο ή ένα μικρό χωράφι, ή να είναι πολύ μεγάλη· μια πολυεθνική επιχείρηση με εργοστάσια και καταστήματα σε πολλές χώρες, με παραγωγή πολλών και διαφορετικών εμπορευμάτων και με χιλιάδες εργαζόμενους.

Μερικά παραδείγματα σύγχρονων επιχειρήσεων είναι:

- Μια βιομηχανία επεξεργασίας μετάλλων (μεταλλουργία), ή παραγωγής λιπασμάτων ή πλαστικών ειδών.
- Ένα γραφείο ταξιδίων, που οργανώνει τουριστικές επισκέψεις και ταξίδια με όλα τα συγκοινωνιακά μέσα σε κάθε χώρα του κόσμου.
- Μια τράπεζα, με πολλά υποκαταστήματα σε όλη τη χώρα και στο εξωτερικό.
- Μια βιοτεχνία ενδυμάτων, επίπλων ή παπουτσιών.
- Ένα συνεργείο επισκευής αυτοκινήτων.
- Μια τεχνική κατασκευαστική εταιρεία που κατασκευάζει δρόμους, αεροδρόμια, γέφυρες κ.τ.λ.
- Μια αγροτική εκμετάλλευση παραγωγής γεωργικών και κτηνοτροφικών προϊόντων.
- Ένα κατάστημα που πουλάει τρόφιμα, αναψυκτικά, ρούχα κ.τ.λ.
- Ένα κέντρο διασκέδασης, μια ταβέρνα, ένα καφενείο κ.τ.λ.

4.2 ΜΟΡΦΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι επιχειρήσεις ταξινομούνται σε διάφορες κατηγορίες με αναφορά σε διάφορα κριτήρια ταξινόμησης. Τα βασικά κριτήρια ταξινόμησης των επιχειρήσεων είναι:

α) το είδος της ***ιδιοκτησίας***,
β) η ***νομική μορφή*** της επιχείρησης,
γ) ο κύριος ***τομέας της δραστηριότητάς*** της και
δ) το ***μέγεθός*** της.

α) Το Είδος της Ιδιοκτησίας

Οι επιχειρήσεις διακρίνονται ανάλογα του ποιος είναι ο ιδιοκτήτης τους σε δύο βασικές κατηγορίες: στις ***ιδιωτικές*** και στις ***δημόσιες*** επιχειρήσεις. Ιδιωτικές επιχειρήσεις είναι εκείνες των οποίων οι ιδιοκτήτες είναι ιδιώτες. Δημόσιες επιχειρήσεις είναι εκείνες των οποίων ιδιοκτήτης θεωρείται το κοινωνικό σύνολο, εκπροσωπούμενο από το κράτος (κρατικές επιχειρήσεις) ή την τοπική αυτοδιοίκηση (δημοτικές επιχειρήσεις).

Ορισμένες επιχειρήσεις έχουν κοινή ιδιοκτησία από το κράτος ή την τοπική αυτοδιοίκηση και από ιδιώτες. Οι επιχειρήσεις αυτές ονομάζονται ***μικτές***. Οι μικτές επιχειρήσεις μπορεί να προέρχονται είτε από την εξαγορά από το κράτος τμήματος του κεφαλαίου μιας ιδιωτικής επιχείρησης (μερική κρατικοποίηση), είτε με την πώληση από το κράτος τμήματος μιας δημόσιας επιχείρησης σε ιδιώτες (μερική ιδιωτικοποίηση). Τέλος, ορισμένες μικτές επιχειρήσεις δημιουργούνται εξαρχής, με σύμπραξη ιδιωτικών και κρατικών κεφαλαίων και κοινή ιδιοκτησία. Στις μικτές επιχειρήσεις συνήθως, το κράτος διατηρεί το δικαίωμα να ορίζει τη διεύθυνση και να αναλαμβάνει τη διαχείρισή τους.

β) Η Νομική Μορφή της Επιχείρησης

Κάθε επιχείρηση είναι υποχρεωμένη να λάβει μια νομική μορφή, η οποία εκφράζει τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των ιδιοκτητών της. Ως προς τη νομική μορφή οι επιχειρήσεις διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: στις ***ατομικές*** επιχειρήσεις, στις οποίες ιδιοκτήτης είναι ένα μόνο άτομο και στις ***εταιρείες***, στις οποίες υπάρχουν δύο ή περισσότεροι ιδιοκτήτες (εταίροι).

Υπάρχουν τέσσερις νομικές μορφές εταιρειών: η Ομόρρυθμη Εταιρεία (ΟΕ), η Ετερόρυθμη Εταιρεία (ΕΕ), η Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης (ΕΠΕ) και η Ανώνυμη Εταιρεία (ΑΕ).

Η ***Ομόρρυθμη Εταιρεία*** ανήκει σε δύο ή περισσότερους εταίρους καθένας από τους οποίους συνεισφέρει τμήμα του συνολικού κεφαλαίου της εταιρείας (μερίδιο). Τα μερίδια μπορεί να είναι ίσα ή άνισα μεταξύ τους. Όμως, όλοι οι εταίροι, ανεξαρτήτως μεριδίου, έχουν απεριόριστη ευθύνη για τις υποχρεώσεις

της εταιρείας, ευθύνη που δεν περιορίζεται στο μερίδιο που έχουν συνεισφέρει, αλλά περιλαμβάνει και την ατομική περιουσία των εταίρων.

Η ***Ετερόρρυθμη Εταιρεία*** ανήκει σε ιδιοκτήτες με διαφορετικά δικαιώματα και ευθύνες. Ένας ή περισσότεροι εταίροι έχουν δικαίωμα διαχείρισης και εκπροσώπησης της Ετερόρρυθμης Εταιρείας και ταυτόχρονα, την πλήρη και απεριόριστη ευθύνη για τις υποχρεώσεις της εταιρείας (ομόρρυθμοι εταίροι). Υπάρχουν όμως και ένας ή περισσότεροι εταίροι, οι οποίοι ευθύνονται μόνο για το μέγεθος της συνεισφοράς τους στην εταιρεία (ετερόρρυθμοι εταίροι). Οι ετερόρρυθμοι εταίροι δεν έχουν δικαίωμα εκροσώπησης ή διαχείρισης της εταιρείας.

Η ***Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης*** ανήκει σε εταίρους καθένας από τους οποίους ευθύνεται μόνο για το μερίδιο που έχει εισφέρει στην εταιρεία. Το συνολικό κεφάλαιο της εταιρείας αποτελείται από ίσα εταιρικά μερίδια, τα οποία μοιράζονται στους εταίρους κατ' αναλογία προς τη συνεισφορά καθενός. Τα εταιρικά μερίδια των εταιρειών περιορισμένης ευθύνης δε μετατρέπονται σε μετοχές, αλλά μπορούν να μεταβιβαστούν (να πουληθούν, να κληροδοτηθούν ή να δωριστούν) από τον έναν εταίρο προς άλλους εταίρους ή τρίτους. Για τη μεταβίβαση του μεριδίου ή μεριδίων συνήθως χρειάζεται η σύμφωνη γνώμη των λοιπών εταίρων.

Η ***Ανώνυμη Εταιρεία*** ανήκει επίσης σε εταίρους, καθένας από τους οποίους ευθύνεται μόνο για το χρηματικό ποσό που έχει εισφέρει στην επιχείρηση. Το συνολικό της κεφάλαιο μοιράζεται σε ***μετοχές***, οι οποίες αποτελούν τίτλους ιδιοκτησίας της επιχείρησης. Αν, λόγου χάρη, μια επιχείρηση έχει 1.000.000 μετοχές, ο κάτοχος μιας μετοχής διαθέτει την ιδιοκτησία του ενός εκατομμυριοστού (1:1.000.000) της συνολικής περιουσίας της επιχείρησης. Οι μετοχές μεταβιβάζονται ελεύθερα χωρίς περιορισμό, εκτός από ορισμένες εξαιρέσεις. Οι μεγάλες ανώνυμες εταιρείες επιδιώκουν την αγοραπωλησία των μετοχών τους στο ***Χρηματιστήριο***.

Η Ανώνυμη Εταιρεία διοικείται από το ***Διοικητικό Συμβούλιο***, το οποίο εκλέγεται από την ετήσια ***Γενική Συνέλευση*** των μετόχων. Στη Γενική Συνέλευση κάθε μέτοχος διαθέτει τόσες ψήφους όσες μετοχές κατέχει. Στη Γενική Συνέλευση των μετόχων το Διοικητικό Συμβούλιο υποβάλλει τον απολογισμό του έργου του και τον προγραμματισμό για το μέλλον για έγκριση. Το Διοικητικό Συμβούλιο ορίζει το ***Γενικό Διευθυντή*** ή το ***Διευθύνοντα Σύμβουλο*** της εταιρείας, ο οποίος είναι υπεύθυνος για την καθημερινή διεύθυνση της εταιρείας. Ο Διευθύνων Σύμβουλος μπορεί να είναι ή να μην είναι μέτοχος της εταιρείας.

Ένα τμήμα των κερδών των Ανωνύμων Εταιριών, μοιράζεται, με απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των μετόχων, στους μετόχους, ανάλογα με τις μετοχές που έχει ο κάθε μέτοχος. Το κέρδος που μοιράζεται για κάθε μετοχή ονομάζεται ***μέρισμα***.

Στις Δημόσιες Ανώνυμες Εταιρείες το διοικητικό συμβούλιο ορίζεται με υπουργική απόφαση και η επιλογή των διευθυντικών στελεχών υπόκειται στην έγκριση του κοινοβουλίου.

γ) Ο Τομέας Δραστηριότητας της Επιχείρησης

Οι επιχειρήσεις ταξινομούνται σε ***τομείς*** και ***κλάδους*** παραγωγής ανάλογα με το προϊόν που παράγουν. Οι επιχειρήσεις ταξινομούνται σε τρεις ευρείς τομείς παραγωγής: στον ***πρωτογενή***, στο ***δευτερογενή*** και στον ***τριτογενή*** τομέα. Κάθε τομέας περιλαμβάνει κλάδους παραγωγής, στους οποίους κατατάσσονται οι επιχειρήσεις σε σχέση με το κύριο προϊόν που παράγουν.

Στον πρωτογενή τομέα ανήκουν όλες οι επιχειρήσεις των οποίων η παραγωγή εξαρτάται από τη φύση. Τέτοιες είναι η καλλιέργεια γεωργικών προϊόντων, η αλιεία, η κτηνοτροφία, η εκμετάλλευση του δάσους κ.τ.λ. Ο δευτερογενής τομέας περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις που έχουν ως αντικείμενο παραγωγής την επεξεργασία προϊόντων ή τις κατασκευές. Τέτοιες είναι οι επιχειρήσεις παραγωγής βιομηχανικών και βιοτεχνικών προϊόντων, οι επιχειρήσεις παραγωγής ενέργειας και οι επιχειρήσεις κατασκευών (οικιών, δρόμων κ.τ.λ.). Ο τριτογενής τομέας περιλαμβάνει τις επιχειρήσεις και τις δημόσιες υπηρεσίες που παρέχουν κάποιο είδος υπηρεσιών. Τέτοιες είναι τα νοσοκομεία, τα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι υπηρεσίες της δημόσιας διοίκησης, οι επιχειρήσεις αναψυχής, αθλητισμού, και τουρισμού. Στον τριτογενή τομέα ανήκουν το εμπόριο και οι τράπεζες.

ΤΑΞΙΝΟΜΗΣΗ ΚΛΑΔΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ
Σύμφωνα με την Ταξινόμηση ΣΤΑΚΟΔ-91

ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ	Κωδικός	ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ
Πρωτογενής Παραγωγή	Α	Γεωργία, Κτηνοτροφία, Θήρα και Δασοκομία
	Β	Αλιεία
Δευτερογενής Παραγωγή	Γ	Ορυχεία και Λατομεία
	Δ	Μεταποιητικές Βιομηχανίες
	Ε	Παροχή Ηλεκτρικού Ρεύματος Φυσικού Αερίου και Νερού
	ΣΤ	Κατασκευές
Τριτογενής Παραγωγή	Ζ	Εμπόριο και Επισκευές
	Η	Ξενοδοχεία και Εστιατόρια
	Θ	Μεταφορές – Αποθήκευση και Επικοινωνίες
	Ι	Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί
	Κ	Διαχείριση Ακίνητης Περιουσίας, Εκμισθώσεις Πληροφορική και Έρευνα
	Λ	Δημόσια Διοίκηση και Άμυνα
	Μ	Εκπαίδευση
	Ν	Υγεία και Κοινωνική Μέριμνα
	Ξ	Άλλες δραστηριότητες Παροχής Υπηρεσιών
	Ο	Νοικοκυριά που απασχολούν οικιακό προσωπικό
	Π	Ετερόδικοι Οργανισμοί και Όργανα

ΠΗΓΗ: Εθνική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Στατιστική Ταξινόμηση των Κλάδων Οικονομικής Δραστηριότητας*, ΣΤΑΚΟΔ-91, με Επεξηγηματικές Σημειώσεις, Αθήνα 1994.

δ) Το Μέγεθος της Επιχείρησης

Οι επιχειρήσεις κατατάσσονται σε κατηγορίες μεγέθους ανάλογα με τον αριθμό των εργαζομένων σ' αυτές. Συνήθως στις στατιστικές επικρατούν τα εξής κριτήρια κατάταξης:

- Μικρές επιχειρήσεις με αριθμό εργαζομένων ως 20 άτομα.
- Μεσαίες επιχειρήσεις με αριθμό εργαζομένων μεταξύ 20 και 100 ατόμων.
- Μεγάλες επιχειρήσεις με αριθμό εργαζομένων άνω των 100 ατόμων.

Τα κριτήρια αυτά είναι συμβατικά και μεταβαλλόμενα. Στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως μεσαίες επιχειρήσεις θεωρούνται εκείνες που απασχολούν ως και 200 εργαζόμενους. Η ταξινόμηση αυτή των επιχειρήσεων δε σημαίνει κάτι για την πραγματική οικονομική δύναμη των επιχειρήσεων.

4.3 Η ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Στην επιχείρηση, είτε είναι μικρή είτε μεγάλη, λαμβάνει χώρα η ***παραγωγική διαδικασία***. Η παραγωγική διαδικασία συνίσταται στη μετατροπή ορισμένων εμπορευμάτων σε διαφορετικού είδους εμπορεύματα. Παραγωγική διαδικασία είναι αυτή που μετατρέπει το σπόρο σε σιτάρι, παραγωγική διαδικασία είναι αυτή που μετατρέπει το σιτάρι σε αλεύρι, σε ψωμί, σε γλυκίσματα, σε ζυμαρικά.

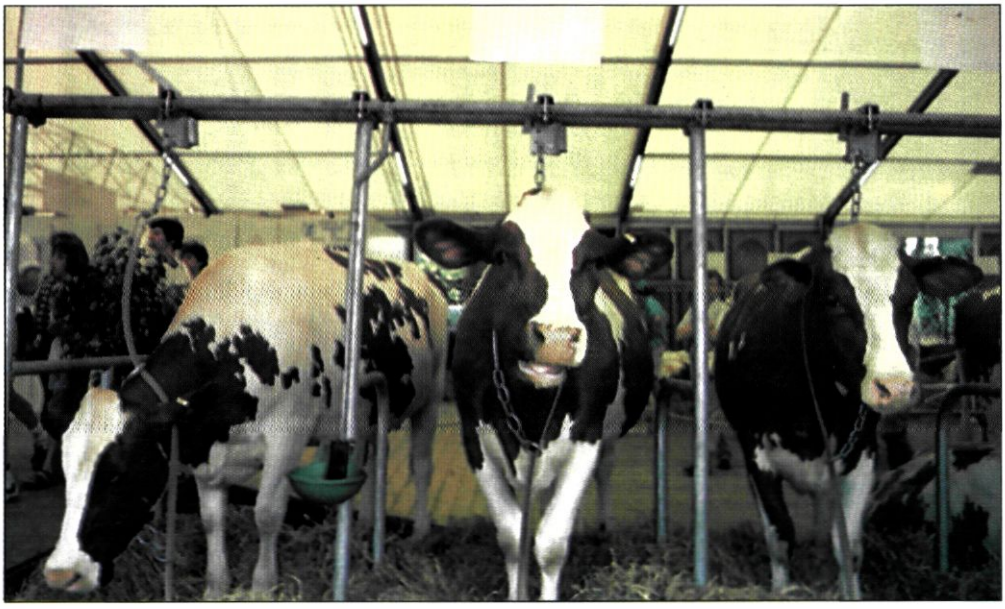

Στην παραγωγή των υλικών αγαθών και εμπορευμάτων υπάρχουν πάντα κάποια υλικά αγαθά ή εμπορεύματα, τα οποία αποτελούν το υλικό από το οποίο παράγεται το εμπόρευμα που επιθυμεί η επιχείρηση να παράγει. Λόγου χάρη, αν έχουμε μια επιχείρηση που παράγει έπιπλα, έστω τραπέζια, θα χρειαστεί ξυλεία, καρφιά, κόλλες για ξύλο, βερνίκια για το λούστρο κ.τ.λ. Τα υλικά αυτά, καθώς χρησιμοποιούνται, ενσωματώνονται σε ένα νέο υλικό προϊόν, το τραπέζι. Τα εμπορεύματα που ενσωματώνονται στο νέο εμπόρευμα ονομάζονται ***πρώτες ύλες*** της παραγωγικής διαδικασίας.

Για να μπορέσουν οι πρώτες ύλες να μετασχηματιστούν σε τραπέζι χρειάζεται η παρέμβαση της ***ανθρώπινης εργασίας***. Η ανθρώπινη εργασία εμφανίζεται ήδη από το στάδιο του σχεδιασμού του τραπεζιού, της μορφής και των διαστάσεων που θα έχει, συνεχίζεται με τη μελέτη των δυσκολιών που υπάρχουν για να μεταφερθεί το σχέδιο στην πραγματικότητα: πώς θα κολληθούν τα πόδια, σε ποιο σημείο για να είναι ευσταθές το τραπέζι κ.τ.λ. Ποιες επιμέρους εργασίες χρειάζονται (κοπή ξύλου, λείανση, δημιουργία εγκοπών, καρφώματα, κολλήματα, χρωματισμός και λουστράρισμα), το συντονισμό των επιμέρους εργασιών, τον έλεγχο της ποιότητας του προϊόντος, την προφύλαξη με τη συσκευασία και αποθήκευση του τραπεζιού, τη μεταφορά και την πώληση στον αγοραστή.

Η ανθρώπινη εργασία για να μετασχηματίσει τις πρώτες ύλες σε τελικό προϊόν χρειάζεται να χρησιμοποιήσει εργαλεία, μηχανές, οικήματα και μεταφορικά μέσα. Για να γίνει το τραπέζι πρέπει πρώτα να κοπούν τα δέντρα, να μεταφερθούν και να αποθηκευτούν οι κορμοί, να καθαριστούν από τη φλούδα, να ξεραθούν από την υγρασία, να κοπούν σε σανίδες. Όλες αυτές οι εργασίες απαιτούν εργαλεία (τσεκούρια, πριόνια, σφήνες, μεταφορικά μέσα, αποθήκες, μηχανήματα αποφλοίωσης, ξήρανσης κ.τ.λ.). Τις εργασίες κοπής των δένδρων αναλαμβάνουν επιχειρήσεις υλοτομίας, τις εργασίες επεξεργασίας των κορμών και μετατροπής τους σε σανίδες αναλαμβάνουν επιχειρήσεις επεξεργασίας του ξύλου. Το επεξεργασμένο ξύλο παραδίδεται σε εμπόρους που αναλαμβάνουν τη μεταφορά και την αποθήκευση της ξυλείας έως αυτή να παραδοθεί στην επιχείρηση που θα μετατρέψει το ξύλο σε τραπέζι. Οι έμποροι ξύλου χρειάζονται μεταφορικά μέσα (φορτηγά, τρένα ή πλοία), αποθηκευτικούς χώρους που προφυλάσσουν το ξύλο από την υγρασία κ.τ.λ. Η επιχείρηση που θα φτιάξει το τραπέζι χρειάζεται επίσης μη-

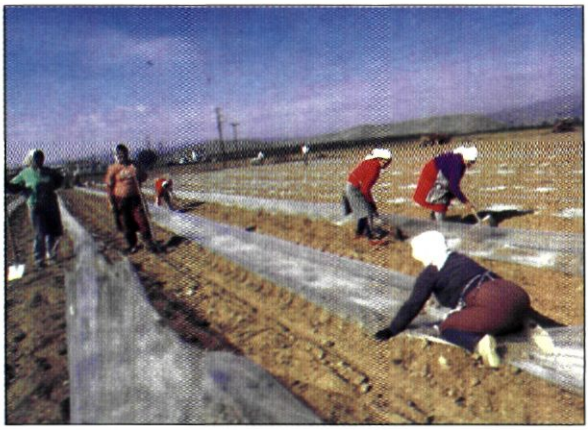

χανήματα που θα κόψουν την ξυλεία, πριόνια, τόρνους και κορδέλες, σφυριά για να καρφώσουν, σφιγκτήρες, εργαλεία για τη λείανση του ξύλου, κοπίδια για τα σχέδια και τα ποικίλματα, γυαλόχαρτα κ.τ.λ. Το τραπέζι στη συνέχεια πρέπει να βαφεί και να λουστραριστεί, και αυτό γίνεται με τη χρήση άλλων εργαλείων και μηχανημάτων. Όλες αυτές οι εργασίες πρέπει να γίνονται σε κατάλληλους χώρους ώστε να προστατεύονται τα εργαλεία και τα μηχανήματα, οι πρώτες ύλες, τα παραγόμενα προϊόντα, αλλά και οι ίδιοι οι εργαζόμενοι. Χρειάζονται λοιπόν οικήματα, κατάλληλη θέρμανση, αερισμός των χώρων, συλλογή των αποβλήτων κ.ο.κ. Το έτοιμο πλέον τραπέζι αποθηκεύεται, μεταφέρεται στο μαγαζί που πουλάει έπιπλα και στη συνέχεια στο σπίτι του τελικού αγοραστή. Χρειάζονται ξανά μεταφορικά μέσα, αποθήκες, χώροι έκθεσης των εμπορευμάτων και ενδεχομένως διαφημίσεις για να παρακινηθεί ο αγοραστής να πάρει το τραπέζι.

Τα μηχανήματα, τα εργαλεία, τα οικήματα, οι συσκευές, τα μέσα μεταφοράς που χρησιμοποιούνται κατά την παραγωγική διαδικασία, μεταφορά, αποθήκευση και εμπορία των εμπορευμάτων καλούνται ***μέσα παραγωγής*** ή ***κεφαλαιουχικός εξοπλισμός***.

Η λειτουργία των επιχειρήσεων είναι τριπλή:

- ***Πρώτον, η απόκτηση, μέσω μιας σειράς ανταλλαγών των υλικών εμπορευμάτων και της ανθρώπινης εργασίας που απαιτούνται στην παραγωγή.***
- ***Δεύτερον, ο αποτελεσματικός συνδυασμός της εργασίας με τα μέσα παραγωγής για το μετασχηματισμό των πρώτων υλών σε τελικά προϊόντα που πρόκειται να πουληθούν στην αγορά και,***
- ***Τρίτον, ο σχεδιασμός, συντονισμός και έλεγχος των επιμέρους δραστηριοτήτων που αναλαμβάνει να εκτελέσει κάθε εργαζόμενος.***

Κάθε επιχείρηση συντονίζει επίσης τις εργασίες της με τις εργασίες των επιχειρήσεων που της προμηθεύουν πρώτες ύλες και μέσα παραγωγής, όπως και με τις επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν να εμπορευτούν το προϊόν της και να το διαθέσουν στον τελικό χρήστη. Προσλαμβάνει και απασχολεί εργαζόμενους, οι οποίοι διαθέτουν τις κατάλληλες γνώσεις, ώστε να συμβάλουν στην παραγωγή του προϊόντος. Αναλαμβάνει το σχεδιασμό του προϊόντος, ελέγχει την ποιότητα και φροντίζει να γίνει γνωστό το προϊόν και τα χαρακτηριστικά του στους καταναλωτές.

4.4 ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Αναλαμβάνοντας αυτές τις λειτουργίες η επιχείρηση, ως σύγχρονη μονάδα παραγωγικής δραστηριότητας, αναλαμβάνει ταυτόχρονα και τους ***κινδύνους*** και τις ***υποχρεώσεις*** που προκύπτουν από τις λειτουργίες αυτές.

Οι υποχρεώσεις της επιχείρησης είναι προς τους εργαζομένους σ' αυτή, προς τους προμηθευτές της, προς τους πελάτες, προς το κράτος και προς το κοινωνικό σύνολο.

Οι υποχρεώσεις της επιχείρησης προς τους εργαζομένους είναι η πληρωμή του μισθού, δηλαδή η πληρωμή της αμοιβής για την εργασία τους, η διαμόρφωση συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας κατά την εργασία και ο σεβασμός των δικαιωμάτων που έχουν οι εργαζόμενοι ως εργαζόμενοι, αλλά και ως πολίτες.

Οι υποχρεώσεις της προς τις επιχειρήσεις που τις προμηθεύουν πρώτες ύλες, μέσα παραγωγής, υπηρεσίες (π.χ., νομικές συμβουλές, τήρηση λογιστικών βιβλίων, διαφημίσεις, τραπεζικές εργασίες) είναι να πληρώνει το αντίτιμο μέσα στις χρονικές προθεσμίες που έχουν συμφωνηθεί.

Οι υποχρεώσεις προς τους πελάτες είναι να παραδίδει το εμπόρευμα στην τιμή, την ποσότητα, την ποιότητα και στους χρόνους που έχουν συμφωνηθεί.

Οι υποχρεώσεις προς το κράτος είναι να πληρώνει τους φόρους και να προσφέρει πληροφορίες (στατιστικές) για τις δραστηριότητές της.

Οι υποχρεώσεις προς το κοινωνικό σύνολο είναι να μην καταστρέφει το περιβάλλον, να φροντίζει για την ασφαλή καταστροφή τυχόν βλαπτικών ουσιών που δημιουργούνται κατά την παραγωγή, να εγγυάται την ποιότητα των προϊόντων κ.ο.κ.

Αν η επιχείρηση δεν μπορέσει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της, τότε αντιμετωπίζει οικονομική αποτυχία συχνά, και τις νομικές συνέπειες των παραλείψεών της.

Ο κίνδυνος που αναλαμβάνει η επιχείρηση είναι να μην μπορέσει να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις της επειδή δεν προέβλεψε σωστά τις επιθυμίες και τη δυνατότητα των καταναλωτών για να αγοράσουν το προϊόν της ή γιατί απρόβλεπτα γεγονότα –τεχνολογικές μεταβολές, απεργία, θεομηνία κ.τ.λ.– δεν της επέτρεψαν να πραγματοποιήσει τα σχέδιά της. Αυτός ο κίνδυνος ονομάζεται ***επιχειρηματικός κίνδυνος.***

Σε αντιστάθμισμα των υποχρεώσεων και των κινδύνων που αναλαμβάνει η επιχείρηση έχει ως αμοιβή το ***κέρδος.***

4.5 ΤΟ ΚΙΝΗΤΡΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Μιλήσαμε προηγουμένως για τις υποχρεώσεις και τους κινδύνους που αναλαμβάνουν οι επιχειρήσεις. Οι επιχειρήσεις αναλαμβάνουν αυτούς τους κινδύνους και τις υποχρεώσεις με την ελπίδα ότι θα εξασφαλίσουν κέρδη. Ότι δηλαδή θα εισπράξουν από την πώληση των εμπορευμάτων που παράγουν περισσότερα από όσα δαπάνησαν για να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους.

Οι εισπράξεις μιας επιχείρησης από την πώληση των εμπορευμάτων που πα-

ράγει ονομάζονται ***έσοδα*** της επιχείρησης, ενώ οι δαπάνες στις οποίες υποβάλλεται για να καλύψει τις υποχρεώσεις της ονομάζονται ***κόστος***. Το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ εσόδων και κόστους και είναι τόσο μεγαλύτερο όσο μεγαλύτερη είναι αυτή η διαφορά· δηλαδή όσο μεγαλύτερα είναι τα έσοδα και όσο μικρότερο το κόστος.

ΚΕΡΔΟΣ = ΕΣΟΔΑ – ΚΟΣΤΟΣ

Τα έσοδα εξαρτώνται από την ποσότητα του εμπορεύματος που πουλάει η επιχείρηση σε μια δεδομένη χρονική περίοδο και από την τιμή του εμπορεύματος.

Το κόστος είναι οι δαπάνες στις οποίες υποβάλλεται η επιχείρηση για την παραγωγή συγκεκριμένης ποσότητας προϊόντος.

Οι δαπάνες διακρίνονται ανάλογα με το είδος της υποχρέωσης που αναλαμβάνει η επιχείρηση. Η δαπάνη για την αγορά πρώτων υλών και ημικατεργασμένων προϊόντων, η δαπάνη για αγορά εργαλείων, μηχανημάτων και συσκευών, η δαπάνη για τους μισθούς του προσωπικού, η δαπάνη για τα ενοίκια ή την αγορά ιδιόκτητων οικημάτων, οικοπέδων ή αγρών, η δαπάνη για απόκτηση ενέργειας, για τη λήψη μέτρων προστατευτικών του περιβάλλοντος (φίλτρα, καμινάδες, βιολογικός καθαρισμός των αποβλήτων, διαμόρφωση και αποκατάσταση του φυσικού περιβάλλοντος), η δαπάνη για την αποπληρωμή των δανείων και των φόρων, η δαπάνη για τη συσκευασία, αποθήκευση και μεταφορά των εμπορευμάτων αποτελούν τμήματα του κόστους της επιχείρησης.

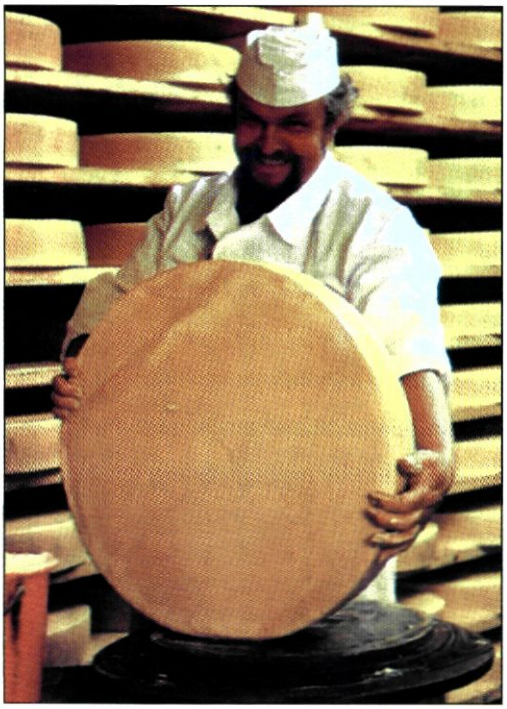

Αν το κόστος είναι μεγαλύτερο από τα έσοδα, τότε η επιχείρηση εμφανίζει ***ζημία***. Στην περίπτωση αυτή η επιχείρηση οφείλει να καλύψει τη ζημία με πρόσθετα χρήματα, είτε αυτά ανήκουν στον ίδιο τον ιδιοκτήτη ή τους ιδιοκτήτες της επιχείρησης, είτε με κάποια μορφή δανείου. Επιχειρήσεις που δεν καλύπτουν τις ζημιές τους για μεγάλο χρονικό διάστημα χρεοκοπούν και υποχρεώνονται να διακόψουν τη λειτουργία τους.

Στόχος των επιχειρήσεων είναι να πραγματοποιούν όσο δυνατόν περισσότερα κέρδη και να αποφεύγουν

την εμφάνιση ζημιών. Για το σκοπό αυτόν προσπαθούν να αυξάνουν τα έσοδα και να περιορίζουν το κόστος.

Το κίνητρο του κέρδους είναι το περισσότερο σημαντικό κίνητρο των σύγχρονων επιχειρήσεων. Όμως, συχνά οι επιχειρήσεις έχουν και άλλα κίνητρα: όπως ο έλεγχος της αγοράς, η παραγωγή εμπορευμάτων υψηλής ποιότητας, η δημόσια εικόνα της επιχείρησης κ.τ.λ. Τα δευτερεύοντα αυτά κίνητρα συνήθως είναι συμβατά με την επίτευξη κερδών.

Η εξασφάλιση υψηλών κερδών είναι σημαντική για τις επιχειρήσεις, γιατί με τα κέρδη οι επιχειρήσεις αφενός δίνουν μεγάλο εισόδημα στους ιδιοκτήτες τους, αφετέρου επεκτείνουν τις δραστηριότητές τους: αγοράζουν νέα και περισσότερο σύγχρονα μηχανήματα και εκσυγχρονίζονται τεχνολογικά (επενδύσεις).

Ορισμένες σύγχρονες επιχειρήσεις δεν επιδιώκουν κέρδη, αλλά την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου. Τέτοιες είναι συνήθως κρατικές ή δημόσιες επιχειρήσεις (ηλεκτρισμού, ύδρευσης, τηλεπικοινωνιών, ταχυδρομείων, δημόσιων συγκοινωνιών). Οι επιχειρήσεις αυτές προσπαθούν να καλύψουν με τα έσοδά τους το κόστος λειτουργίας τους, ενώ συχνά δέχονται οικονομική βοήθεια από το κράτος ή άλλους δημόσιους οργανισμούς (επιχορηγήσεις).

Εκτός από τις δημόσιες επιχειρήσεις, το δημόσιο παράγει με δική του πρωτοβουλία διαφόρων ειδών υπηρεσίες που τις προσφέρει στο κοινό δωρεάν ή με πολύ μικρό αντίτιμο. Η δημόσια εκπαίδευση προσφέρει υπηρεσίες γενικής μόρφωσης και επαγγελματικής εκπαίδευσης στους πολίτες, η αστυνομία υπηρεσίες ασφάλειας και προστασίας, τα δημόσια ιατρεία υπηρεσίες υγείας. Κίνητρο για την προσφορά αυτών των υπηρεσιών δεν είναι το κέρδος, αλλά η βελτίωση του επιπέδου ζωής όλων των πολιτών της χώρας. Όμοιες υπηρεσίες είναι δυνατό να προσφερθούν από ιδιωτικές επιχειρήσεις όπως τα ιδιωτικά σχολεία, φροντιστήρια και εκπαιδευτήρια, οι επιχειρήσεις που αναλαμβάνουν τη φύλαξη καταστημάτων ή χρηματαποστολών, τα ιδιωτικά ιατρεία και νοσοκομεία. Κίνητρο των επιχειρήσεων αυτών είναι το κέρδος.

Σε κοινωνίες προγενέστερες, που η αγορά δεν έπαιζε καθοριστικό ρόλο, το κίνητρο του κέρδους ήταν ανύπαρκτο ή πολύ περιορισμένο. Σκοπός της παραγωγής ήταν η άμεση κατανάλωση του παραγόμενου προϊόντος, κάτι που και σήμερα μπορούμε να διαπιστώσουμε σε απομονωμένες αγροτικές οικονομίες. Αυτός ο σκοπός έχει παραμείνει στην παραγωγή που δε ρυθμίζεται από ανταλλακτικές σχέσεις, όπως στην παραγωγή προϊόντων και υπηρεσιών που παράγονται σε μια οικογένεια. Στις σύγχρονες κοινωνίες το κίνητρο του κέρδους κυριαρχεί και η κυριαρχία του αυξάνεται καθώς επεκτείνεται η παραγωγή των εμπορευμάτων.

4.6 Η ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

4.6.1 Η δομή της επιχείρησης

Κάθε επιχείρηση είναι μια σύνθετη οργάνωση, στο πλαίσιο της οποίας πρέπει να γίνουν πολλές εργασίες. Για να γίνουν οι εργασίες αυτές οι άνθρωποι που εργάζονται στην επιχείρηση κατανέμονται σε ***θέσεις εργασίας*** καθεμία από τις οποίες αντιστοιχεί σε συγκεκριμένα ***καθήκοντα και υποχρεώσεις***.

Ακόμα και όταν η επιχείρηση απασχολεί μόνο ένα άτομο, τον ιδιοκτήτη της, αυτός πρέπει να μοιράσει το χρόνο του με τρόπο ώστε να μπορέσει να ανταποκριθεί στις πολλές εργασίες που απαιτούνται από τη λειτουργία της επιχείρησης.

Ο τρόπος που κατανέμεται το προσωπικό μιας επιχείρησης σε διάφορα καθήκοντα εκφράζεται στην οργάνωση της επιχείρησης και στο ***οργανόγραμμα***. Το οργανόγραμμα είναι ένα σχέδιο κατανομής του προσωπικού στα διάφορα τμήματα από τα οποία αποτελείται η επιχείρηση.

Ας υποθέσουμε ότι έχουμε μια επιχείρηση που παράγει έπιπλα. Τι εργασίες χρειάζονται να γίνουν ώστε να κατασκευαστούν τα έπιπλα; Και στη συνέχεια, τι εργασίες χρειάζονται για να πουληθούν τα έπιπλα που έχουν κατασκευαστεί;
Πρώτα η επιχείρηση πρέπει να φροντίσει να αποκτήσει τις αναγκαίες πρώτες ύλες. Ξυλεία διαφόρων τύπων, κόλλες, μπογιές, λούστρα, καρφιά κ.τ.λ. Χρειάζεται, δηλαδή, ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων που θα ασχολείται με τις ***προμήθειες*** των πρώτων υλών, θα γνωρίζει ποιες επιχειρήσεις διαθέτουν τις πρώτες ύλες, τις τιμές, τις ποιότητες ώστε να μπορεί να παραγγέλλει τα υλικά που χρειάζεται η επιχείρηση στις αναγκαίες ποσότητες, σε συμφέρουσες τιμές και σε συγκεκριμένους χρόνους.

Τα υλικά αυτά πρέπει να αποθηκευτούν, ώστε να προφυλάσσονται από την καταστροφή ή την κλοπή και να διατίθενται για να χρησιμοποιηθούν στην παραγωγή των επίπλων. Χρειάζεται, λοιπόν, ένα άτομο ή μια όμαδα ατόμων που αναλαμβάνει την ***αποθήκευση, φύλαξη*** και ***διάθεση*** των υλικών. Αυτή είναι συνήθως η εργασία του ***αποθηκάριου,*** ο οποίος αναλαμβάνει να παρακολουθεί και τις τυχόν ελλείψεις που εμφανίζονται στα υλικά και να ενημερώνει εγκαίρως τους υπεύθυνους προμηθειών για τις ελλείψεις.

Ένα άλλο άτομο ή μια ομάδα ατόμων δίνει κατευθύνσεις για το είδος των επίπλων που θα κατασκευαστούν. Πόσες δηλαδή κρεβατοκάμαρες, πόσα σαλόνια, πόσα τραπέζια κουζίνας, πόσα τραπέζια τηλεόρασης και τι είδος από αυτά. Για να δώσει αυτές τις οδηγίες χρειάζεται να γνωρίζει τις προτιμήσεις των καταναλωτών, τη μόδα στα έπιπλα, τις τιμές στις οποίες πουλούνται τα έπιπλα αυτά, τα σχέδια των επίπλων και το κόστος παραγωγής κάθε τύπου επίπλου. Η επιτελική αυτή ομάδα ή το άτομο χρειάζεται πληροφορίες από πολλές πλευρές: από το τμήμα πωλήσεων, από το τμήμα σχεδιασμού των επίπλων, από τα τμήματα παραγωγής.

Το ***τμήμα πωλήσεων*** έχει ως καθήκον να πωλήσει τα έπιπλα που παράγει η επιχείρηση σε εμπόρους επίπλων ή στον τελικό καταναλωτή. Αναλαμβάνει, συνεπώς, το καθήκον να ερευνήσει την αγορά για τις προτιμήσεις των καταναλωτών, τις τιμές που προσφέρουν οι άλλες επιχειρήσεις τα αντίστοιχα έπιπλα, να προετοιμάσει διαφημιστικές εκστρατείες, να στείλει έπιπλα σε εκθέσεις ή σε εκθετήρια βιομηχανικών προϊόντων, να τυπώσει τιμοκαταλόγους παρουσίασης των προϊόντων, να προωθήσει τα έπιπλα στα καταστήματα επίπλων και να διαπραγματευθεί με τους αγοραστές πολιτικές πωλήσεων με έκπτωση, πίστωση ή με δόσεις.

Το ***τμήμα σχεδιασμού*** των επίπλων έχει ως καθήκον τη δημιουργία των ειδών επίπλων και νέων σχεδίων, που είναι περισσότερο ελκυστικά στον αγοραστή. Παρακολουθεί, συνεπώς, τα σχέδια άλλων επιχειρήσεων που παράγουν έπιπλα, ειδικά περιοδικά και εκθέσεις επίπλων.

Το ***τμήμα παραγωγής*** διαθέτει επίσης επιμέρους τμήματα. Στο ένα τμήμα γίνεται η κοπή του ξύλου με ειδικά πριόνια ή τόρνους, σε άλλο τμήμα γίνεται η συναρμολόγηση, σε άλλο τμήμα η βαφή, το λούστρο και τα φινιρίσματα, τοποθετούνται τα πόμολα, ροδίτσες ή διακοσμητικά.

Τα έπιπλα στη συνέχεια συσκευάζονται σε νάυλον ή σε χαρτί, ώστε να μην κτυπηθούν και αποθηκεύονται μέχρι να μεταφερθούν στον έμπορο ή στον τελικό καταναλωτή. Χρειάζεται επομένως κάποιο τμήμα να αναλάβει την αποθήκευση καθώς και τη μεταφορά των έτοιμων προϊόντων.

Κάθε επιχείρηση χρειάζεται επίσης ένα ***τμήμα λογιστηρίου,*** το οποίο είναι υπεύθυνο για την παρακολούθηση της οικονομικής κατάστασης της επιχείρησης. Συγκεντρώνει τα τιμολόγια και τις αποδείξεις από τις αγορές και τις πωλήσεις, προγραμματίζει τις πληρωμές των προμηθευτών, των δανείων που έχει συνάψει η επιχείρηση με τις τράπεζες, του προσωπικού, των φορολογικών και λοιπών

υποχρεώσεων της επιχείρησης (ενοίκια, εισφορές στην κοινωνική ασφάλιση, λογαριασμοί ηλεκτρικού, νερού, τηλεφώνου κ.τ.λ.).

Το ***τμήμα προσωπικού*** ασχολείται με την πρόσληψη του προσωπικού, την τοποθέτησή του στα άλλα τμήματα, τη μισθοδοσία, τις προαγωγές. Προγραμματίζει τις άδειες, προγραμματίζει τμήματα τεχνικής κατάρτισης και εξειδίκευσης του προσωπικού, απολύει προσωπικό, καθιερώνει εσωτερικό κανονισμό λειτουργίας και επιβλέπει την εφαρμογή του, διαπραγματεύεται με τους εκπροσώπους των εργαζομένων και φροντίζει για την τήρηση των συλλογικών συμβάσεων.

Τέλος, κάθε επιχείρηση διαθέτει προσωπικό για την ασφάλεια (φύλακες, θυρωροί, κλητήρες), για τον καθαρισμό και την υγιεινή των χώρων κ.τ.λ. Ενδέχεται, επίσης, αν είναι πολύ μεγάλη επιχείρηση, να διαθέτει χώρο για την απασχόληση των νηπίων των εργαζομένων ή ιατρείο για την παροχή πρώτων βοηθειών σε περίπτωση αιφνίδιας ασθένειας ή εργατικού ατυχήματος.

Το διάγραμμα που ακολουθεί δείχνει ενδεικτικά τα τμήματα μιας σύγχρονης επιχείρησης.

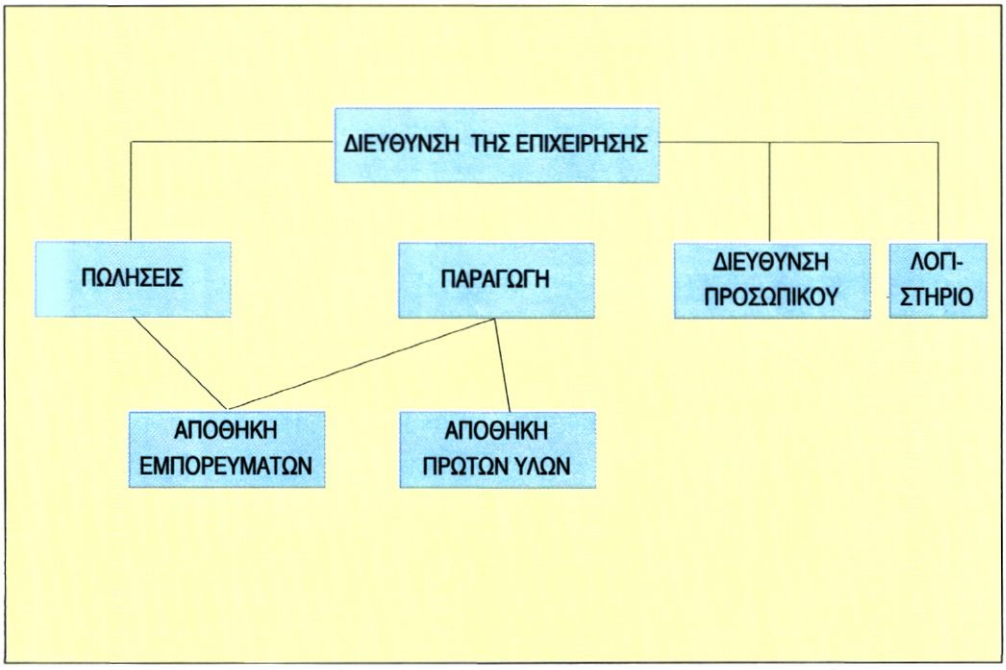

4.6.2 Η Διεύθυνση και λειτουργία της επιχείρησης

Ο συντονισμός μεταξύ των τμημάτων που συγκροτούν μια επιχείρηση εξασφαλίζεται από τη ***διεύθυνση*** της επιχείρησης. Η διεύθυνση λαμβάνει όλες τις αποφά-

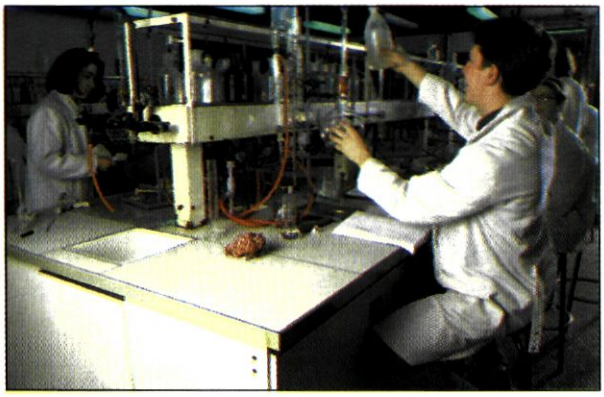

σεις, θέτει τους στόχους, διαμορφώνει τις πολιτικές και αναθέτει τα καθήκοντα στα επιμέρους τμήματα. Οι αποφάσεις που λαμβάνει η διεύθυνση είναι, μεταξύ άλλων, αν θα επεκταθεί η επιχείρηση με αγορά ή ανέγερση νέων εγκαταστάσεων, αν θα αυξηθεί ή θα μειωθεί η παραγωγή, αν θα αλλάξει ο τόπος εγκατάστασης της επιχείρησης ή τμημάτων της, πώς θα χρηματοδοτήσει νέες επενδύσεις ή πώς θα αντιμετωπίσει προσωρινή έλλειψη μετρητών, τι προσωπικό θα χρησιμοποιήσει, με τι αμοιβές και κίνητρα κ.ο.κ.

Η διεύθυνση μπορεί να αποτελείται από ένα άτομο ή να είναι μια μικρή ομάδα ατόμων. Τα άτομα αυτά μπορεί να είναι ή να μην είναι ιδιοκτήτες της επιχείρησης. Συνήθως στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις η διεύθυνση συμπίπτει με την ιδιοκτησία. Όμως, στις μεγάλες επιχειρήσεις η διεύθυνση διαχωρίζεται από την ιδιοκτησία.

Η διεύθυνση της επιχείρησης για να μπορεί να συντονίζει και να ελέγχει καλύτερα τις εργασίες της επιχείρησης αναθέτει διευθυντικά και εποπτικά καθήκοντα σε ορισμένα άτομα από το προσωπικό των επιμέρους τμημάτων. Στη διεύθυνση προσωπικού ορίζει το ***διευθυντή προσωπικού*** ή ***προσωπάρχη***, στο λογιστήριο τον ***υπεύθυνο λογιστηρίου***, στις πωλήσεις το ***διευθυντή πωλήσεων***, στην παραγωγή το ***διευθυντή παραγωγής*** και τους ***επόπτες*** των τμημάτων παραγωγής (αρχιεργάτες ή εργοδηγούς).

Με τον τρόπο αυτό συγκροτείται μια εσωτερική διοικητική ιεραρχία στην επιχείρηση που αναλαμβάνει τη διοχέτευση των πληροφοριών και τη μεταβίβαση των εντολών.

Τα τμήματα που συγκροτούν μια επιχείρηση μπορεί να είναι συγκεντρωμένα σε ένα οίκημα. Πολλές φορές, όμως, τα διάφορα τμήματα διαμοιράζονται σε διαφορετικούς χώρους που μπορεί να βρίσκονται σε διαφορετικές πόλεις ή και χώρες ακόμη. Μερικές φορές οι εργασίες του τμήματος της παραγωγής γίνονται σε διαφορετικά εργοστάσια, τα οποία ανήκουν στην ίδια επιχείρηση. Παραδείγματος χάρη, το εργοστάσιο αυτοκινήτων που φέρνει τα εξαρτήματα από άλλα εργοστάσια της ίδιας επιχείρησης και τα συναρμολογεί ή το εργοστάσιο επίπλων που στέλνει τα έπιπλα σε άλλη εγκατάσταση για να λουστραριστούν.

Όταν η επιχείρηση διατηρεί και λειτουργεί όλα αυτά τα τμήματα με δικό της προσωπικό, τότε λέμε ότι η επιχείρηση είναι κάθετα ***συγκεντρωμένη***. Πολλές φο-

ρές, όμως, οι επιχειρήσεις προτιμούν να διατηρούν ορισμένα τμήματα και να αναθέτουν τις εργασίες των άλλων τμημάτων σε άλλες επιχειρήσεις ή ανεξάρτητους επαγγελματίες. Μια μικρή επιχείρηση μπορεί να μη διατηρεί λογιστήριο, αλλά να αναθέτει τις εργασίες του λογιστηρίου σε ένα λογιστικό γραφείο. Μια μεγάλη επιχείρηση που δημιουργεί προγράμματα για ηλεκτρονικούς υπολογιστές μπορεί να αναθέτει τη δημιουργία κάποιων προγραμμάτων σε άλλες επιχειρήσεις ή σε πανεπιστήμια. Ή ένα εργοστάσιο επίπλων μπορεί να συνεργάζεται με μια επιχείρηση που κάνει μόνο το λουστράρισμα των επίπλων ή τις ταπετσαρίες. Το σύστημα των συναλλαγών που αναπτύσσεται μεταξύ της βασικής επιχείρησης και των επιχειρήσεων που αναλαμβάνουν ένα τμήμα των εργασιών της ονομάζεται ***υπεργολαβία***.

4.7 Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ

Οι επιχειρήσεις που διατηρούν πολλά τμήματα χρησιμοποιούν προσωπικό στο οποίο πληρώνουν ***μισθό*** ως ανταπόδοση για τη δουλειά που αυτό το προσωπικό προσφέρει. Οι εργαζόμενοι που αμείβονται με μισθό ονομάζονται ***μισθωτοί*** (εργάτες ή υπάλληλοι). Οι μισθωτοί μιας επιχείρησης κατανέμονται στα διάφορα τμήματα σύμφωνα με τις εντολές της διεύθυνσης της επιχείρησης και καταλαμβάνουν συγκεκριμένες ***θέσεις εργασίας***. Κάθε θέση εργασίας αντιστοιχεί σε ορισμένα ***εργασιακά καθήκοντα***, τα οποία αναλαμβάνει να εκτελέσει ο εργαζόμενος ή η εργαζομένη που καταλαμβάνει τη θέση.

Ο τρόπος με τον οποίο κατανέμονται οι θέσεις εργασίας στην επιχείρηση ονομάζεται ***εσωτερικός καταμερισμός της εργασίας***. Ο εσωτερικός καταμερισμός εργασίας αντιστοιχεί προς τον κοινωνικό καταμερισμό της. Όπως έχουμε δει, ο κοινωνικός καταμερισμός της εργασίας είναι ο τρόπος που το σύνολο των εργαζομένων κατανέμεται στις διάφορες εργασίες.

Τα εργασιακά καθήκοντα που συνοδεύουν κάθε θέση εργασίας προσδιορίζονται από την ίδια τη θέση εργασίας. Π.χ., τα καθήκοντα ενός οδηγού του αυτοκινήτου, με το οποίο μεταφέρει η επιχείρηση τα εμπορεύματά της, είναι να οδηγεί προσεκτικά, να φροντίζει για τη συντήρηση και καθαριότητα του αυτοκινήτου, να διατηρεί το βιβλίο κίνησης, να φροντίζει για την έγκαιρη παράδοση των εμπορευμάτων. Τα καθήκοντα μιας γραμματέως είναι να διατηρεί τον φάκελο αλληλογραφίας, να κανονίζει τις συναντήσεις, να απαντά στο τηλέφωνο, να χειρίζεται τις συσκευές του γραφείου κ.τ.λ.

Ο ακριβής τρόπος εκτέλεσης των εργασιακών καθηκόντων ορίζεται από τη διεύθυνση της επιχείρησης ή από τους επικεφαλής των τμημάτων (διευθυντές και επόπτες). Ο ακριβής τρόπος εκτέλεσης των εργασιακών καθηκόντων αποτελεί την έκφραση του ***διευθυντικού δικαιώματος***, δηλαδή του δικαιώματος που έχει η

διεύθυνση να ορίζει τον τρόπο οργάνωσης και εκτέλεσης των εργασιών, το ρυθμό εργασίας και την ποιότητα της εργασίας.

Τα βασικά εργασιακά καθήκοντα που αντιστοιχούν σε μια θέση εργασίας ορίζουν την έννοια του ***επαγγέλματος***. Στις σύγχρονες κοινωνίες κάθε άτομο αναλαμβάνει ορισμένα εργασιακά καθήκοντα, τα οποία εκπληρώνει με σχετική αποτελεσματικότητα. Λέμε ότι ένα άτομο έχει επάγγελμα όταν στην εργασία του αναλαμβάνει να εκτελεί πάντα όμοια εργασιακά καθήκοντα. Σε παλαιότερες εποχές τα εργασιακά καθήκοντα δεν ήταν πολύ καθορισμένα. Οι άνθρωποι ασχολούνταν άλλοτε με μια δουλειά και άλλοτε με άλλη. Τα εργασιακά τους καθήκοντα προσδιορίζονταν συχνά από την εναλλαγή των εποχών: το ίδιο άτομο ήταν άλλοτε γεωργός, άλλοτε κτηνοτρόφος, κυνηγός ή ψαράς, άλλοτε επισκεύαζε το σπίτι ή τις αγροτικές εγκαταστάσεις και άλλοτε κατασκεύαζε εργαλεία ή σκεύη οικιακής χρήσης. Η κατάσταση συχνής εναλλαγής των εργασιακών καθηκόντων ονομάζεται ***πολυεπαγγελματισμός***. Ο πολυεπαγγελματισμός των εργαζομένων περιορίζεται καθώς αυξάνεται ο καταμερισμός της εργασίας και η εξειδίκευση των εργαζομένων στην εκτέλεση ορισμένων καθηκόντων.

Οι εργαζόμενοι την ικανότητά τους στην εκπλήρωση των εργασιακών καθηκόντων την αποκτούν είτε με την εκπαίδευση, είτε με την εμπειρία στην εργασία, είτε, συνήθως, και με τα δύο. Η ικανότητα που έχουν οι εργαζόμενοι να εκπληρούν με αποτελεσματικότητα τα εργασιακά καθήκοντα ονομάζεται ***δεξιότητα***.

Ορισμένοι εργαζόμενοι δεν είναι μισθωτοί. Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, υπάρχει μεγάλος αριθμός ατόμων που εί-

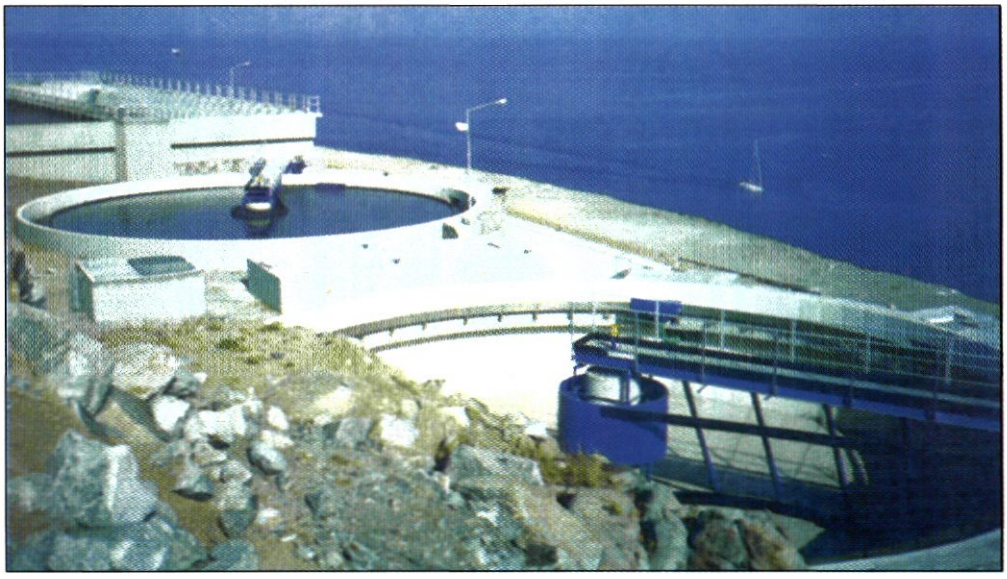

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
ΕΛΛΑΔΑ 2005

	Εργοδότες	Αυτοαπασχολούμενοι	Μισθωτοί	Συμβοηθούντα Μέλη	Σύνολο
Γεωργία, Κτηνοτροφία,	35159	322912	34068	138266	530405
Αλιεία	2204	7498	2754	1725	14181
Ορυχεία	0	133	10249	0	10382
Μεταποίηση	55574	68675	413032	23042	560323
Ηλεκτρισμός-Φυσικό Αέριο-Νερό	0	0	37690	0	37690
Κατασκευές	46967	68792	244262	7252	367273
Εμπόριο – Επισκευές	94967	223888	406576	56704	782135
Ξενοδοχεία - Εστιατόρια	42382	52921	177581	31227	304111
Μεταφορές - Επικοινωνίες	10644	52033	151881	4929	219048
Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί	1227	9310	101912	601	113050
Διαχείριση Περιουσίας, κ.λπ.	37038	83978	160091	8115	289222
Δημόσια Διοίκηση	667	818	342156	0	343641
Εκπαίδευση	9928	15110	285924	1404	312366
Υγεία και Κοινωνική Μέριμνα	5242	27727	186764	471	220204
Λοιπές Υπηρεσίες	9459	29789	110880	3482	153610
Οικιακό Προσωπικό	199	3295	64138	0	67632
Ετερόδικοι Οργανισμοί	0	0	614	0	614
	351657	966879	2730572	277218	4325887

ναι ιδιοκτήτες ατομικής επιχείρησης, δηλαδή εργάζονται μόνοι τους χωρίς να απασχολούν άλλα άτομα ως μισθωτούς. Αυτοί ονομάζονται ***αυτοαπασχολούμενοι***. Σημαντικός αριθμός αυτοαπασχολουμένων παρουσιάζεται στη γεωργία, αλλά και στη βιοτεχνία, το εμπόριο και τις υπηρεσίες. Πολλές φορές στις επιχειρήσεις των αυτοαπασχολουμένων εργάζονται μέλη της οικογένειας (σύζυγοι, παιδιά ή γονείς) χωρίς να αμείβονται ιδιαίτερα για την εργασία που προσφέρουν. Αυτοί ονομάζονται ***συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη***.

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΚΛΑΔΟ ΚΑΙ ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ
ΕΛΛΑΔΑ 2005

	Εργοδότες	Αυτοαπασχολούμενοι	Μισθωτοί	Συμβοηθούντα Μέλη	Σύνολο
Γεωργία, Κτηνοτροφία,	6,6	60,9	6,4	26,1	100,0
Αλιεία	15,5	52,9	19,4	12,2	100,0
Ορυχεία	0,0	1,3	98,7	0,0	100,0
Μεταποίηση	9,9	12,3	73,7	4,1	100,0
Ηλεκτρισμός-Φυσικό Αέριο - Νερό	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
Κατασκευές	12,8	18,7	66,5	2,0	100,0
Εμπόριο – Επισκευές	12,1	28,6	52,0	7,2	100,0
Ξενοδοχεία - Εστιατόρια	13,9	17,4	58,4	10,3	100,0
Μεταφορές - Επικοινωνίες	4,9	23,8	69,3	2,3	100,0
Ενδιάμεσοι Χρηματοπιστωτικοί Οργανισμοί	1,1	8,2	90,1	0,5	100,0
Διαχείριση Περιουσίας, κ.λπ.	12,8	29,0	55,4	2,8	100,0
Δημόσια Διοίκηση	0,2	0,2	99,6	0,0	100,0
Εκπαίδευση	3,2	4,8	91,5	0,4	100,0
Υγεία και Κοινωνική Μέριμνα	2,4	12,6	84,8	0,2	100,0
Λοιπές Υπηρεσίες	6,2	19,4	72,2	2,3	100,0
Οικιακό Προσωπικό	0,3	4,9	94,8	0,0	100,0
Ετερόδικοι Οργανισμοί	0,0	0,0	100,0	0,0	100,0
	8,1	22,4	63,1	6,4	100,0

Πηγή: ΕΣΥΕ, Έρευνα Εργατικού Δυναμικού.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΤΕΤΑΡΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η επιχείρηση είναι η βασική μονάδα παραγωγής στη σύγχρονη κοινωνία.

Οι επιχειρήσεις διακρίνονται ανάλογα με:

- Το είδος της ιδιοκτησίας σε ιδιωτικές, δημόσιες και μικτές.
  - ➡ ***Ατομικές επιχειρήσεις***
- Τη νομική τους μορφή σε:
  - ➡ ***Εταιρείες***
    - ➡ Ομόρρυθμος Εταιρεία
    - ➡ Ετερόρρυθμος Εταιρεία
    - ➡ Εταιρεία Περιορισμένης Ευθύνης
    - ➡ Ανώνυμη Εταιρεία
- Τον κύριο τομέα δραστηριότητάς τους σε επιχειρήσεις:
  - ➡ Πρωτογενούς τομέα
  - ➡ Δευτερογενούς τομέα
  - ➡ Τριτογενούς τομέα

Σε κάθε επιχείρηση λαμβάνει χώρα η παραγωγική διαδικασία, δηλαδή η μετατροπή ορισμένων εμπορευμάτων σε διαφορετικού είδους εμπορεύματα.

Για την παραγωγική διαδικασία απαιτούνται:

- Πρώτες ύλες.
- Κεφαλαιουχικός εξοπλισμός ή μέσα παραγωγής.
- Ανθρώπινη εργασία.

Η λειτουργία των επιχειρήσεων είναι τριπλή:

– Πρώτον, απόκτηση υλικών εμπορευμάτων και εργασίας που απαιτούνται για την παραγωγή.
– Δεύτερον, αποτελεσματικός συνδυασμός εργασίας και μέσων παραγωγής.
– Τρίτον, σχεδιασμός, συντονισμός και έλεγχος των επιμέρους δραστηριοτήτων που αναλαμβάνει κάθε εργαζόμενος.

Η επιχείρηση αναλαμβάνει υποχρεώσεις προς τους εργαζόμενους σ' αυτή, προς τους προμηθευτές της, προς τους πελάτες της, προς το κράτος και προς το κοινωνικό σύνολο.

Το κέρδος είναι η αμοιβή της επιχείρησης έναντι των υποχρεώσεων και του επιχειρηματικού κινδύνου που αναλαμβάνει και αποτελεί το κίνητρο για παραγωγή. Το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά μεταξύ εσόδων και κόστους: ΚΕΡΔΟΣ = ΕΣΟΔΑ – ΚΟΣΤΟΣ. Έσοδα είναι οι εισπράξεις της επιχείρησης από την πώληση των εμπορευμάτων που παράγει. Κόστος είναι οι δαπάνες στις οποίες υποβάλλεται η επιχείρηση για την παραγωγή ορισμένης ποσότητας προϊόντος.

Στις μεγάλες επιχειρήσεις η ανάθεση καθηκόντων στο προσωπικό και η λειτουργία των διαφόρων τμημάτων γίνεται με βάση το οργανόγραμμα. Ο συντονισμός των τμημάτων εξασφαλίζεται από τη διεύθυνση της επιχείρησης σε συνεργασία με τους διευθυντές των τμημάτων.

Κάθε θέση εργασίας αντιστοιχεί σε ορισμένα εργασιακά καθήκοντα.

Ο τρόπος οργάνωσης και εκτέλεσης των εργασιών ορίζεται από τη διεύθυνση και αποτελεί έκφραση του διευθυντικού δικαιώματος.

Τα βασικά εργασιακά καθήκοντα που αντιστοιχούν σε μια θέση εργασίας ορίζουν την έννοια του επαγγέλματος.

Βασικες Εννοιες

- Περιορισμένη και απεριόριστη ευθύνη του επιχειρηματία
- Τομέας παραγωγής
- Πρώτες ύλες
- Μέσα παραγωγής ή κεφαλαιουχικός εξοπλισμός
- Επιχειρηματικός κίνδυνος
- Κέρδος
- Έσοδα
- Κόστος
- Οργανόγραμμα
- Θέσεις εργασίας
- Εργασιακά καθήκοντα
- Εσωτερικός καταμερισμός της εργασίας
- Διευθυντικό δικαίωμα
- Επάγγελμα
- Πολυεπαγγελματισμός
- Εργασιακή δεξιότητα
- Αυτοαπασχολούμενος
- Μισθωτός
- Εργοδότης
- Συμβοηθούντα μέλη

Ερωτησεις - Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Ποιες επιχειρήσεις ονομάζονται ιδιωτικές και ποιες δημόσιες;*
2. *Ποιες είναι οι νομικές μορφές των επιχειρήσεων;*
3. *Τι είναι η μετοχή;*
4. *Τι είναι το μέρισμα;*
5. *Ποιες επιχειρήσεις περιλαμβάνει: α) ο πρωτογενής β) ο δευτερογενής γ) ο τριτογενής τομέας παραγωγής;*
6. *Ποια εμπορεύματα ονομάζονται πρώτες ύλες και ποια αποτελούν κεφαλαιουχικό εξοπλισμό;*
7. *Ποια είναι η τριπλή λειτουργία των επιχειρήσεων;*
8. *Προς ποιους είναι οι υποχρεώσεις που αναλαμβάνει η επιχείρηση;*
9. *Τι είναι ο επιχειρηματικός κίνδυνος;*
10. *Τι περιλαμβάνουν οι δαπάνες των επιχειρήσεων;*
11. *Ποια τα κυριότερα τμήματα μιας μεγάλης επιχείρησης;*
12. *Με τι ασχολείται το τμήμα προσωπικού μιας επιχείρησης;*
13. *Τι ονομάζεται υπεργολαβία;*
14. *Τι είναι το διευθυντικό δικαίωμα;*
15. *Τι ονομάζεται πολυεπαγγελματισμός;*
16. *Ποιοι εργαζόμενοι ονομάζονται μισθωτοί και ποιοι αυτοαπασχολούμενοι;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Η ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΕΜΠΟΡΕΥΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΟΙ ΤΙΜΕΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

5.1 Η Ανταλλαγή και η Ανταλλακτική Αξία *68*
5.2 Είδη Ανταλλαγών *69*
5.3 Χρήμα και Τιμές *70*
5.4 Η Διαμόρφωση της Τιμής *71*
5.5 Μορφές Αγοράς και Διαμόρφωση Τιμών *73*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με την ανταλλαγή εμπορευμάτων μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών καθώς και μεταξύ των επιχειρήσεων. Θα προσπαθήσουμε να κατανοήσουμε το μηχανισμό προσδιορισμού των τιμών. Επίσης θα μελετήσουμε τις διάφορες βασικές μορφές οργάνωσης της αγοράς. Χρήσιμο είναι να θυμηθούμε από προηγούμενα κεφάλαια την έννοια της ανταλλακτικής αξίας των εμπορευμάτων και τα διάφορα είδη ανταλλαγών.

5.1 ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΚΑΙ ΑΝΤΑΛΛΑΚΤΙΚΗ ΑΞΙΑ

Είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια ότι τα εμπορεύματα έχουν ανταλλακτική αξία ή αξία ανταλλαγής. Μπορούμε να αποκτήσουμε τη συγκεκριμένη ποσότητα ενός εμπορεύματος που χρειαζόμαστε (έστω Χ μονάδες του εμπορεύματος Α) παραχωρώντας μόνο μια άλλη ποσότητα ενός εμπορεύματος που έχουμε (Ψ μονάδες του εμπορεύματος Β). Η σχέση με την οποία ανταλλάσσουμε Ψ μονάδες του εμπορεύματος Β για Χ μονάδες του εμπορεύματος Α αποτελεί την αξία του εμπορεύματος Α.

Αν το εμπόρευμα που έχουμε είναι ψωμί και το εμπόρευμα που επιθυμούμε να αποκτήσουμε είναι πουκάμισα μπορούμε να διατυπώσουμε τη σχέση ανταλλαγής ως εξής:

Πενήντα κιλά ψωμί = ένα πουκάμισο

Η σχέση αυτή μας δείχνει ότι η ανταλλακτική αξία ενός πουκάμισου είναι πενήντα κιλά ψωμί. Αν αντιστρέψουμε αυτή τη σχέση θα δούμε ότι η ανταλλακτική αξία ενός κιλού ψωμιού ισούται με το ένα πεντηκοστό (1/50) ενός πουκάμισου. Είναι προφανές ότι κάθε εμπόρευμα έχει τόσες αξίες ανταλλαγής όσος είναι ο αριθμός των υπόλοιπων εμπορευμάτων με τα οποία είναι δυνατόν να ανταλλαγεί.

Σε παλαιότερες εποχές, όταν οι άνθρωποι ζούσαν οργανωμένοι σε κοινωνίες αυτάρκειας και ικανοποιούσαν τις ανάγκες τους με τη δική τους παραγωγική προσπάθεια, οι ανταλλαγές ήταν περιορισμένες και γίνονταν συνήθως σε είδος. Αντάλλαζαν, δηλαδή το ένα πράγμα με το άλλο. Το είδος αυτό της ανταλλαγής ονομάζεται **αντιπραγματισμός.** Με τον αντιπραγματισμό οι ανταλλαγές ήταν τυχαίες και ευκαιριακές. Θα έπρεπε να υπάρχει σύμπτωση επιθυμιών καθώς και σύμπτωση ανταλλασσόμενων ποσοτήτων. Η σχέση ανταλλαγής (η ανταλλακτική αξία) μεταξύ των δύο προϊόντων, τα οποία ήταν τα αντικείμενα της ανταλλαγής, δεν ήταν καθόλου σταθερή, αλλά συχνά καθοριζόταν από το ποιοι ήταν οι συναλλασσόμενοι, από την κοινωνική τους θέση, τον πλούτο τους, τις διαπροσωπικές σχέσεις.

Πολλές ανταλλαγές, άλλωστε, δεν είχαν το χαρακτήρα της οικονομικής πράξης. Γίνονταν με τη μορφή ανταλλαγής ***δώρων***, δηλαδή αντικειμένων που την αξία την προσδιόριζε περισσότερο ***ποιος*** χάριζε, παρά ***το τι χάριζε***. Στα Ομηρικά Έπη υπάρχει πληθώρα περιγραφών τέτοιων ανταλλαγών δώρων, οι οποίες συνήθως ελάμβαναν τελετουργικό χαρακτήρα. Η αμοιβαία ανταλλαγή δώρων σήμαινε την αμοιβαία αναγνώριση της προσωπικής αξίας των δωρητών, την αναγνώριση της ανδρείας και της κοινωνικής τους θέσης με αίτημα την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας, συμμαχίας ή προστασίας.

Όμοιες μορφές ανταλλαγών έχουν επισημανθεί να γίνονται ακόμη και στον 20ό αιώνα σε φυλές απομονωμένες και αυτάρκεις. Τα δώρα ανταλλάσσονται είτε μεταξύ του αρχηγού της φυλής και των υπόλοιπων μελών, ως ένδειξη αναγνώρισης της ισχύος του αρχηγού, είτε μεταξύ φυλών, ως ένδειξη σχέσεων αμοιβαίας εμπιστοσύνης.

Στις περιπτώσεις αυτές τα αντικείμενα που ανταλλάσσονται δεν έχουν ανταλλακτική αξία που να εμπίπτει στο ενδιαφέρον της Οικονομικής Επιστήμης, εφόσον στερούνται οικονομικής σημασίας.

Η έννοια της ανταλλακτικής αξίας που ενδιαφέρει την Οικονομική Επιστήμη είναι αυτή που προσδιορίζεται σε μια κοινωνία που παράγει προϊόντα και υπηρεσίες, με στόχο την ανταλλαγή και όχι την αυτοκατανάλωση. Τότε, από το σύνολο αυτών των τακτικών και επαναλαμβανόμενων ανταλλαγών, αναπτύσσονται αγορές για τα διάφορα εμπορεύματα. Οι αγορές αυτές, καθώς και οι σχέσεις ανταλλαγής των προϊόντων, είναι ***απρόσωπες***. Δεν καθορίζονται από τα προσωπικά χαρακτηριστικά των συναλλασσομένων, από την ηλικία, το φύλο, το χρώμα του δέρματος, την εθνικότητα, το θρήσκευμα ή την κοινωνική τους θέση. Το μόνο κριτήριο για να γίνει η ανταλλαγή είναι η δυνατότητα του αγοραστή να προσφέρει, σε αντάλλαγμα της ποσότητας εμπορεύματος Α που αποκτά, ποσότητα άλλου εμπορεύματος ίση με την αξία του Α, όπως αυτή καθορίζεται από την αγορά.

Όπως έχουμε δει, οι σημερινές κοινωνίες παράγουν εμπορεύματα. Η επιβίωση των ανθρώπων και η ευημερία τους εξαρτάται σε πολύ μεγάλο βαθμό από τις ανταλλαγές εμπορευμάτων. Εδώ και πολλά χρόνια οι ανταλλαγές δε γίνονται διά του αντιπραγματισμού ούτε ως αμοιβαία αναγνώριση της προσωπικής αξίας των συναλλασσομένων. Στο γενικευμένο σύστημα ανταλλαγών, οι ανταλλαγές γίνονται με τη μεσολάβηση του χρήματος και η αξία κάθε εμπορεύματος εκφράζεται σε μονάδες χρήματος. Δε λέμε «πενήντα κιλά ψωμί αξίζουν ένα πουκάμισο», αλλά ότι «ένα πουκάμισο αξίζει 50 €», «ένα κιλό ψωμί αξίζει 1 €» κ.τ.λ.

Η αξία μιας μονάδας ενός συγκεκριμένου εμπορεύματος εκφρασμένη σε χρήμα αποτελεί την *τιμή* του εμπορεύματος, ή, με άλλα λόγια, η τιμή του εμπορεύματος είναι ο αριθμός των χρηματικών μονάδων που πρέπει να δώσουμε για να αποκτήσουμε μια μονάδα εμπορεύματος.

5.2 ΕΙΔΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΩΝ

Έχουμε ήδη δει στα προηγούμενα κεφάλαια διάφορα είδη ανταλλαγών (συναλλαγών).

Πρώτον, τις ανταλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών. Αντικείμενο

των ανταλλαγών αυτών είναι εμπορεύματα τελικής χρήσης, διαρκή ή μιας χρήσης, και υπηρεσίες που ικανοποιούν ανθρώπινες ανάγκες.

Δεύτερον, τις ανταλλαγές μεταξύ των επιχειρήσεων. Αντικείμενο και αυτών των ανταλλαγών είναι προϊόντα και υπηρεσίες.

- Είναι κυρίως ανταλλαγές ***διαρκών κεφαλαιουχικών αγαθών*** (οικοδομήματα, μηχανήματα, εργαλεία, μεταφορικά μέσα) που χρησιμοποιούνται για την εκτέλεση ή υποβοήθηση της παραγωγικής διαδικασίας. Τα προϊόντα που αποκτά η επιχείρηση μέσω αυτών των ανταλλαγών αυξάνουν ή διατηρούν την παραγωγική της δυναμικότητα και αποτελούν ***επένδυση***.
- Μια άλλη κατηγορία ανταλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων είναι οι συναλλαγές με αντικείμενο τις ***πρώτες ύλες*** και τα ***ημικατεργασμένα προϊόντα*** ή ***υπηρεσίες*** που αγοράζει μια επιχείρηση από μια άλλη με σκοπό να διευκολύνει την παραγωγική της προσπάθεια. Τέτοιες είναι οι υπηρεσίες που προσφέρει σε μια επιχείρηση ένα γραφείο διαφημίσεων, οι νομικές συμβουλές ενός δικηγόρου ή οι υπηρεσίες φύλαξης από ιδιωτικά γραφεία προστασίας.
- Τέλος, μια άλλη κατηγορία ανταλλαγών μεταξύ επιχειρήσεων αφορά την αγορά προϊόντων με στόχο τη ***μεταπώληση***. Η επιχείρηση που αγοράζει τα προϊόντα μπορεί να τα μεταπωλεί είτε σε άλλες επιχειρήσεις (χονδρικό εμπόριο) είτε στους τελικούς καταναλωτές (λιανικό εμπόριο).

Μέχρι τώρα είδαμε είδη ανταλλαγής με κριτήριο αν οι συναλλασσόμενοι είναι μόνο επιχειρήσεις ή αν είναι επιχειρήσεις και καταναλωτές. Μπορούμε, όμως, να προσδιορίσουμε τις συναλλαγές και με κριτήριο το ***γεωγραφικό εύρος της αγοράς*** μέσα στην οποία γίνονται. Έτσι έχουμε ***τοπικές*** συναλλαγές, δηλαδή συναλλαγές που περιορίζονται στα όρια μιας συνοικίας ή μιας πόλης, ***διατοπικές*** συναλλαγές, που συνδέουν συναλλασσόμενους σε διαφορετικές πόλεις ή περιοχές και ***διεθνείς*** συναλλαγές, όταν οι συναλλασσόμενοι έχουν μόνιμη εγκατάσταση σε διαφορετικές χώρες.

5.3 ΧΡΗΜΑ ΚΑΙ ΤΙΜΕΣ

Είδαμε προηγουμένως ότι στις σύγχρονες κοινωνίες οι συναλλαγές μεταξύ επιχειρήσεων και μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών γίνονται με τη μεσολάβηση του χρήματος και όχι με την άμεση ανταλλαγή πραγμάτων ή υπηρεσιών. Η αξία κάθε εμπορεύματος μετριέται σε χρηματικές μονάδες και εκφράζεται στην τιμή του εμπορεύματος.

Αυτό σημαίνει ότι το χρήμα αντικαθιστά κάθε άλλο εμπόρευμα στη σχέση ανταλλαγής. Αντί να έχουμε μια σχέση ανταλλαγής της μορφής:

χ μονάδες του εμπορεύματος Α=ψ μονάδες του Β=ω μονάδες του Γ=κ.τ.λ.

έχουμε τις μερικότερες σχέσεις:

Μία μονάδα του αγαθού Α = Τα χρηματικές μονάδες
Μία μονάδα του αγαθού Β = Τβ χρηματικές μονάδες
Μία μονάδα του αγαθού Γ = Τγ χρηματικές μονάδες
Μία μονάδα του αγαθού Δ = Τδ χρηματικές μονάδες

όπου ***Τα, Τβ*** κ.τ.λ. οι τιμές των αντίστοιχων εμπορευμάτων, δηλαδή οι μονάδες χρήματος που πρέπει να δώσουμε για να αποκτήσουμε μια μονάδα του εμπορεύματος.

Η σχέση ανταλλαγής δύο εμπορευμάτων διαμορφώνεται έτσι ως σχέση μεταξύ των τιμών των δύο εμπορευμάτων. Αν η τιμή μιας εφημερίδας είναι 1 € και η τιμή ενός εισιτηρίου στον κινηματογράφο είναι 8 €, τότε η σχέση ανταλλαγής του εισιτηρίου με την εφημερίδα είναι 8:1. Η ύπαρξη του χρήματος δεν ακυρώνει τη σχέση ανταλλαγής μεταξύ των εμπορευμάτων, αν και την καθιστά λιγότερο ευδιάκριτη από ό,τι θα ήταν αν οι ανταλλαγές ήταν άμεσες.

Η σχέση ανταλλαγής δύο εμπορευμάτων (8:1 στην περίπτωση του παραδείγματος εισιτηρίου και εφημερίδας) μας δίνει τη ***σχετική τιμή*** του ενός εμπορεύματος σε σχέση με το άλλο.

Η σχέση ανταλλαγής του εμπορεύματος «εισιτήριο κινηματογράφου» με χρήμα (δηλαδή 8 € κάθε εισιτήριο) μας δίνει την ***απόλυτη*** ή ***χρηματική τιμή*** του εμπορεύματος.

Από την άλλη πλευρά, η ποσότητα εμπορευμάτων που μπορεί να αγοράσει μια μονάδα χρήματος, προσδιορίζει την ***αγοραστική δύναμη*** του χρήματος.

5.4 Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ

Όλοι γνωρίζουμε ότι οι τιμές των εμπορευμάτων διαφέρουν πολύ μεταξύ τους. Η τιμή ενός αυτοκινήτου φτάνει τα 9 ή τα 11 ή και περισσότερα ακόμη χιλιάδες ευρώ, ενώ η τιμή ενός εισιτηρίου των αστικών συγκοινωνιών στην Αθήνα είναι μόλις 45 λεπτά. Αν προσέξουμε στην προθήκη ενός κρεοπωλείου, θα δούμε ότι διάφορα είδη κρέατος (αρνί, μοσχάρι, χοιρινό) έχουν τιμές που διαφέρουν σημαντικά μεταξύ τους.

Αν παρατηρήσουμε την εξέλιξη της τιμής ενός εμπορεύματος σε μια σχετικά μεγάλη χρονική περίοδο, θα διαπιστώσουμε ότι η τιμή αυτή μεταβάλλεται συνεχώς, άλλοτε αυξάνεται, άλλοτε μειώνεται και άλλοτε μένει, για λίγο, αμετάβλητη. Αν συγκρίνουμε, για την ίδια χρονική περίοδο, τις τιμές διαφορετικών εμπορευμάτων, θα διαπιστώσουμε ότι οι τιμές τους εξελίσσονται διαφορετικά: οι τιμές κά-

ποιων εμπορευμάτων πέφτουν, ενώ οι τιμές άλλων εμπορευμάτων αυξάνονται. Μερικές τιμές αυξάνονται περισσότερο γρήγορα από τις άλλες. Διαπιστώνουμε, δηλαδή, ότι η αξία των εμπορευμάτων μεταβάλλεται συνεχώς και ότι η αγοραστική δύναμη ή αξία του χρήματος μεταβάλλεται επίσης.

Ποιοι παράγοντες προσδιορίζουν τις σχετικές τιμές των εμπορευμάτων και ποιοι είναι υπεύθυνοι για τη διαχρονική μεταβολή των σχετικών και των απόλυτων τιμών;

Ένας βασικός παράγοντας είναι το κόστος παραγωγής. Πόσο κοστίζει, δηλαδή, για να παραχθεί μία μονάδα του εμπορεύματος. Εφόσον οι επιχειρήσεις αποσκοπούν στην πραγματοποίηση κέρδους, είναι προφανές ότι δε θα παράγουν εμπορεύματα των οποίων η τιμή δε θα καλύπτει το κόστος παραγωγής. Οι παράγοντες που επηρεάζουν το κόστος παραγωγής επιδρούν στην ***προσφορά*** των εμπορευμάτων, δηλαδή στις ποσότητες των εμπορευμάτων που είναι διατεθειμένες οι επιχειρήσεις να προσφέρουν σε κάθε επίπεδο τιμής.

Από τη στιγμή που η τιμή καλύπτει το κόστος παραγωγής για κάθε μονάδα εμπορεύματος που παράγεται, οι επιχειρήσεις έχουν κίνητρο να αυξάνουν την προσφορά εμπορευμάτων όταν ανεβαίνουν οι τιμές και να μειώνουν την προσφορά όταν πέφτουν οι τιμές. Αυτό γίνεται γιατί, με δεδομένο το κόστος παραγωγής, υψηλότερες τιμές σημαίνουν μεγαλύτερα κέρδη για τις επιχειρήσεις.

Εκτός αυτού, οι καταναλωτές δεν είναι διατεθειμένοι να πληρώσουν οποιαδήποτε τιμή για να αποκτήσουν μια ποσότητα ενός εμπορεύματος. Τα χρήματα που διαθέτουν είναι περιορισμένα σε σχέση με τις ανάγκες και τις επιθυμίες τους. Γι' αυτό προσπαθούν να αποκτήσουν τα εμπορεύματα σε χαμηλές τιμές. Όταν η τιμή ενός εμπορεύματος αυξάνεται, οι καταναλωτές-αγοραστές των εμπορευμάτων μειώνουν την ποσότητα που ζητούν είτε γιατί τα χρήματα που διαθέτουν δεν τους επιτρέπουν να αγοράζουν τις ποσότητες που αγόραζαν προηγουμένως είτε γιατί στρέφονται σε άλλα εμπορεύματα που ικανοποιούν την ίδια ανάγκη και είναι πιο φθηνά. Λόγου χάρη, αν αυξηθεί η τιμή του κρέατος, οι καταναλωτές θα μειώσουν την κατανάλωσή του και θα αυξήσουν την κατανάλωση άλλων τροφίμων όπως τα κοτόπουλα.

Το συμφέρον των καταναλωτών να αγοράζουν σε χαμηλές τιμές συγκρούεται με το συμφέρον των επιχειρήσεων να πωλούν σε υψηλές τιμές. Η επίλυση αυτής της σύγκρουσης των συμφερόντων στην αγορά είναι που διαμορφώνει το επίπεδο των τιμών.

Για να κατανοήσουμε αυτόν το μηχανισμό που επιλύει τη σύγκρουση των συμφερόντων, ας εξετάσουμε το παράδειγμα του κυλικείου του σχολείου.

Ας υποθέσουμε ότι το κυλικείο του σχολείου φέρνει καθημερινά τυρόπιτες που τις πουλάει στους μαθητές στο διάλειμμα. Κάθε τυρόπιτα κοστίζει στον ιδιο-

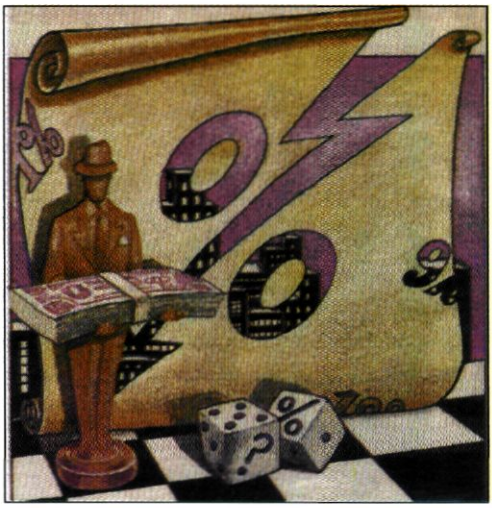

κτήτη του κυλικείου 50 λεπτά και κάθε μέρα αγοράζει και πουλάει 200 τυρόπιτες. Η τιμή πώλησης είναι 80 λεπτά η τυρόπιτα. Ο ιδιοκτήτης του κυλικείου σκέφτεται ότι μπορεί να αυξήσει την τιμή που πουλάει και να κερδίζει περισσότερα. Αυξάνει, λοιπόν, την τιμή της τυρόπιτας σε 90 λεπτά. Αντιλαμβάνεται, όμως, γρήγορα ότι οι μαθητές αγοράζουν λιγότερες τυρόπιτες από τις 200 που φέρνει. Κάποιοι μαθητές δεν αγοράζουν πια τυρόπιτα και αγοράζουν κουλούρι, κάποιοι άλλοι που έπαιρναν δύο τυρόπιτες κάθε μέρα, αγοράζουν μόνο μία. Οι τυρόπιτες που μένουν απούλητες του κοστίζουν, χωρίς να του φέρνουν κανένα έσοδο.

Αν οι πωλήσεις μειωθούν πολύ, τότε ο ιδιοκτήτης του κυλικείου μπορεί να αναθεωρήσει την απόφαση που είχε πάρει σχετικά με την αύξηση και να μειώσει τώρα την τιμή της τυρόπιτας.

Ερώτηση: Πόσο πρέπει να μειωθούν οι πωλήσεις, ώστε να αναθεωρήσει την απόφαση για αύξηση της τιμής ο ιδιοκτήτης του κυλικείου;

Αυτός είναι ο μηχανισμός που οι καταναλωτές –χωρίς συνεννόηση μεταξύ τους και χωρίς συντονισμό– επιβάλλουν όρια στο επίπεδο τιμών των εμπορευμάτων. Λαμβάνουν αποφάσεις για τις αγορές που θα κάνουν και κατανέμουν τα χρήματα που διαθέτουν στα διάφορα εμπορεύματα που αγοράζουν έχοντας υπόψη το επίπεδο της τιμής. Οι αποφάσεις αυτές επηρεάζουν τη ***ζήτηση*** για τα εμπορεύματα.

Οι οικονομολόγοι έχουν κωδικοποιήσει αυτόν το μηχανισμό προσδιορισμού των τιμών στην έκφραση: «οι τιμές προσδιορίζονται από την αλληλεπίδραση της προσφοράς και της ζήτησης».

5.5 ΜΟΡΦΕΣ ΑΓΟΡΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΙΜΩΝ

Οι επιχειρήσεις προσπαθούν να πωλήσουν τα εμπορεύματά τους στις υψηλότερες δυνατές τιμές με στόχο να πετύχουν το μεγαλύτερο δυνατόν κέρδος. Είδαμε

στην προηγούμενη παράγραφο ότι η επιδίωξή τους αυτή περιορίζεται από την περιορισμένη αγοραστική δύναμη των καταναλωτών, αλλά και από τη δυνατότητα που έχουν οι καταναλωτές να ικανοποιούν μια ανάγκη τους προσφεύγοντας στην αγορά φθηνότερων προϊόντων.

Η δύναμη των επιχειρήσεων να επιβάλλουν τις τιμές που επιθυμούν εξαρτάται πολύ από τη μορφή της αγοράς στην οποία διαθέτουν το εμπόρευμά τους. Η μορφή της αγοράς καθορίζεται από μια σειρά παραγόντων. Οι σπουδαιότεροι από τους παράγοντες αυτούς είναι οι εξής:

- ***Πρώτον, ο αριθμός των επιχειρήσεων*** που παράγουν το ίδιο ή παρόμοιο εμπόρευμα και το **μερίδιο** που έχει κάθε επιχείρηση στις συνολικές πωλήσεις.
- ***Δεύτερον, ο αριθμός των αγοραστών*** του εμπορεύματος και το **μερίδιο** των αγορών κάθε αγοραστή στις συνολικές πωλήσεις.
- ***Τρίτον, ο βαθμός ομοιογένειας του εμπορεύματος.*** Δηλαδή σε τι βαθμό οι αγοραστές αποδίδουν στο εμπόρευμα χαρακτηριστικά που το κάνουν να διαφέρει σημαντικά ή καθόλου από ανάλογα εμπορεύματα που παράγουν άλλες επιχειρήσεις. Πρέπει να σημειωθεί ότι δύο εμπορεύματα, π.χ. δύο είδη οδοντόπαστας μπορεί να διαφέρουν σε ουσιώδη χαρακτηριστικά (στο βαθμό προστασίας από την τερηδόνα), αλλά οι αγοραστές-καταναλωτές να τα θεωρούν όμοια. Αντίθετα δύο άλλα εμπορεύματα, π.χ. δύο απορρυπαντικά για τα πιάτα, μπορεί να έχουν ακριβώς την ίδια χημική σύνθεση και να πλένουν εξίσου καλά αλλά οι καταναλωτές να τα θεωρούν διαφοροποιημένα εμπορεύματα.

Ο συνδυασμός αυτών των παραγόντων μας δίνει τη ***μορφή της αγοράς***, μέσα στην οποία η επιχείρηση προσπαθεί να πουλήσει το εμπόρευμά της.

Διακρίνουμε τις εξής βασικές μορφές αγοράς:

► **Τέλειος ή πλήρης ανταγωνισμός.** Σε αυτή τη μορφή αγοράς έχουμε έναν ***μεγάλο αριθμό επιχειρήσεων***, καθεμία από τις οποίες ελέγχει ένα πολύ μικρό ποσοστό των συνολικών πωλήσεων, ***μεγάλο αριθμό αγοραστών***, καθένας από τους οποίους αγοράζει ένα πολύμικρό ποσοστό των συνολικών πωλήσεων, ενώ το εμπόρευμα θεωρείται ***ομοιογενές***. Οι επιχειρήσεις μπορούν εύκολα να μπουν στην παραγωγή και στη διάθεση του προϊόντος, αλλά και εξίσου εύκολα μπορούν να εγκαταλείψουν την αγορά. Στον τέλειο ανταγωνισμό καμιά επιχείρηση μόνη της δεν μπορεί να επηρεάσει την τιμή του προϊόντος. Η μορφή αυτή αγοράς πολύ σπάνια υπάρχει στην πραγματικότητα και η ανάλυσή της έχει για τους οικονομολόγους το χαρακτήρα ιδεατού παραδείγματος. Πλησιέστερο παράδειγμα μιας τέτοιας αγοράς είναι το Χρηματιστήριο Αξιών.

► **Μονοπώλιο.** Σε αυτή τη μορφή αγοράς έχουμε ***μόνο μία επιχείρηση*** που διαθέτει το συγκεκριμένο εμπόρευμα, ενώ υπάρχει ***μεγάλος αριθμός αγοραστών***. Για διάφορους λόγους, που συχνά έχουν να κάνουν με το υψηλό κόστος που συνεπάγεται η δημιουργία μιας νέας επιχείρησης, υπάρχουν εμπόδια στην είσοδο άλλων επιχειρήσεων στην αγορά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μονοπωλίου στη χώρα μας είναι ο Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος (ΟΣΕ).

► **Μονοπωλιακός ανταγωνισμός.** Σε αυτή τη μορφή αγοράς έχουμε ***πολλές επιχειρήσεις*** που διαθέτουν το εμπόρευμα και ***πολλούς αγοραστές***, αλλά οι αγοραστές θεωρούν το εμπόρευμα ***διαφοροποιημένο***. Οι επιχειρήσεις ανταγωνίζονται μεταξύ τους για να αυξήσουν τα κέρδη τους και το ποσοστό τους στις συνολικές πωλήσεις είτε με πολέμους τιμών, είτε με τη διαφήμιση η οποία στοχεύει στο να πεισθούν οι αγοραστές ότι το εμπόρευμα της μιας επιχείρησης είναι πολύ διαφορετικό από το εμπόρευμα της άλλης. Εδώ ανήκουν πολλοί κλάδοι παραγωγής ευρέων καταναλωτικών προϊόντων. Μερικά από αυτά είναι οδοντόκρεμες, σαπούνια, αυτοκίνητα κ.τ.λ.

► **Ολιγοπώλιο.** Στο ολιγοπώλιο έχουμε ***λίγες επιχειρήσεις*** ή ενδεχομένως ***μερικές μικρές και μια πολύ μεγάλη*** (ηγέτιδα επιχείρηση), η οποία κυριαρχεί και καθορίζει και την τιμή πώλησης. Μέχρι πριν από λίγα χρόνια η αγορά των ηλεκτρονικών υπολογιστών αποτελούσε ουσιαστικό μονοπώλιο της IBM, για να εξελιχθεί στη συνέχεια σε ολιγοπωλιακή και προσφάτως σε μονοπωλιακά ανταγωνιστική.

Αντίθετα, η αγορά λογισμικού φαίνεται να παραμένει ολιγοπωλιακά οργανωμένη. Μερικές ακόμη ολιγοπωλιακές επιχειρήσεις είναι οι τσιμεντοβιομηχανίες και οι βιομηχανίες γάλακτος.

► **Άλλες μορφές αγοράς.** Αν στην αγορά υπάρχει μόνο ένας αγοραστής ή μια οργανωμένη ομάδα αγοραστών (π.χ., οι έμποροι των αγροτικών προϊόντων όταν διαμορφώνουν κοινή στάση έναντι των παραγωγών ή ο καταναλωτικός συνεταιρισμός ενός χωριού), τότε λέμε ότι έχουμε ***μονοψώνιο***. Αν έχουμε έναν πωλητή (μονοπώλιο) και έναν αγοραστή (μονοψώνιο) αυτή η μορφή αγοράς ονομάζεται ***διμερές μονοπώλιο***. Τέλος, αν έχουμε λίγους αγοραστές, καθένας από τους οποίους διαθέτει δύναμη στην αγορά, λέμε ότι έχουμε ***ολιγοψώνιο***.

Στον πίνακα που ακολουθεί γίνεται μια προσπάθεια συστηματικής παρουσίασης των μορφών αγοράς και των χαρακτηριστικών τους.

ΜΟΡΦΗ ΑΓΟΡΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΑΓΟΡΑΣΤΩΝ	ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ	ΒΑΘΜΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΕΠΙ ΤΗΣ ΤΙΜΗΣ
ΤΕΛΕΙΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΚΑΜΙΑ	ΚΑΝΕΝΑΣ
ΜΟΝΟΠΩΛΙΟ	ΜΙΑ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΚΑΜΙΑ	ΜΕΓΑΛΟΣ
ΜΟΝΟΠΩΛΙΑΚΟΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΜΕΓΑΛΗ	ΟΧΙ ΜΕΓΑΛΟΣ
ΟΛΙΓΟΠΩΛΙΟ	ΛΙΓΕΣ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΠΙΘΑΝΗ	ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΣ
ΜΟΝΟΨΩΝΙΟ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΕΝΑΣ	ΑΔΙΑΦΟΡΟ	ΜΕΓΑΛΟΣ (από τον αγοραστή)
ΔΙΜΕΡΕΣ ΜΟΝΟΨΩΝΙΟ	ΜΙΑ	ΕΝΑΣ	ΑΔΙΑΦΟΡΟ	ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΗ
ΟΛΙΓΟΨΩΝΙΟ	ΜΕΓΑΛΟΣ	ΛΙΓΟΙ	ΑΔΙΑΦΟΡΟ	ΣΗΜΑΝΤΙΚΟΣ (από τον αγοραστή)

Ανακεφαλαίωση Πεμπτου Κεφαλαιου

Έχοντας ως δεδομένο από προηγούμενα κεφάλαια ότι τα εμπορεύματα έχουν ανταλλακτική αξία, σε αυτό το κεφάλαιο επεξεργαστήκαμε τα είδη των ανταλλαγών, τη σύνδεσή τους με το χρήμα και τις τιμές, τις μορφές αγοράς και τη διαμόρφωση των τιμών.

Η αξία ενός εμπορεύματος, εκφρασμένη σε άλλο εμπόρευμα, είναι η σχέση με την οποία ανταλλάσσουμε μονάδες άλλου εμπορεύματος με μια μονάδα αυτού που έχουμε. Ως κριτήριο ανταλλαγής θεωρούμε τη δυνατότητα του αγοραστή να προσφέρει σε αντάλλαγμα της ποσότητας εμπορεύματος που αποκτά, μια ποσότητα άλλου εμπορεύματος. Η αξία μιας μονάδας ενός εμπορεύματος εκφρασμένη σε χρήμα, αποτελεί την ***τιμή*** του εμπορεύματος, αυτή δε καθορίζεται από την αγορά.

Ανταλλαγές γίνονται μεταξύ των επιχειρήσεων και των καταναλωτών καθώς και μεταξύ των επιχειρήσεων με άλλες επιχειρήσεις. Όλες οι συναλλαγές μεταξύ των επιχειρήσεων και των καταναλωτών γίνονται με τη μεσολάβηση χρήματος. Το χρήμα αντικαθιστά κάθε άλλο εμπόρευμα στη σχέση συναλλαγής.

Αγοραστική δύναμη είναι η ποσότητα εμπορευμάτων που μπορεί να αγοράσει μια μονάδα χρήματος.

Η διαμόρφωση των τιμών είναι αποτέλεσμα της σύγκρουσης των συμφερόντων των καταναλωτών, που προσπαθούν να αγοράζουν σε χαμηλές τιμές, και των παραγωγών, που προσπαθούν να πωλούν σε υψηλές τιμές. Οι τιμές προσδιορίζονται από την αλληλεπίδραση της ***προσφοράς*** και της ***ζήτησης***.

Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε ότι η επιδίωξη της μεγιστοποίησης του κέρδους περιορίζεται από την περιορισμένη αγοραστική δύναμη των καταναλωτών και από τη δυνατότητα ικανοποίησης μιας ανάγκης με αγορά φθηνότερων αγαθών.

Οι παράγοντες που καθορίζουν τη μορφή μιας αγοράς είναι ο αριθμός των επιχειρήσεων, ο αριθμός των αγοραστών και ο βαθμός ομοιογένειας των εμπορευμάτων. Οι μορφές αγοράς είναι: ο τέλειος ή πλήρης ανταγωνισμός, το μονοπώλιο, ο μονοπωλιακός ανταγωνισμός, το ολιγοπώλιο, το μονοψώνιο, το διμερές μονοπώλιο και το ολιγοψώνιο.

Βασικεσ Εννοιεσ

- Αξία ενός εμπορεύματος
- Αντιπραγματισμός
- Ανταλλαγή μεταξύ επιχειρήσεων και καταναλωτών
- Ανταλλαγή μεταξύ των επιχειρήσεων
- Τιμή ενός εμπορεύματος
- Σχετική τιμή
- Απόλυτος τιμή
- Αγοραστική δύναμη
- Προσφορά
- Ζήτηση
- Μορφές αγοράς

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Γιατί η ανταλλαγή δώρων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί αντιπραγματισμός;*
2. *Δώστε παραδείγματα ομοιογενών και διαφοροποιημένων προϊόντων.*
3. *Τι είναι απόλυτη και τι σχετική τιμή ενός εμπορεύματος;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

6.1 Λειτουργίες του Χρήματος *80*
6.2 Ιδιότητες του Χρήματος *81*
6.3 Μορφές Χρήματος *82*
6.4 Σύγχρονα Είδη Χρήματος *84*
6.5 Ο Ρόλος του Τραπεζικού Συστήματος:
Η Κεντρική Τράπεζα και οι Εμπορικές Τράπεζες *88*
6.6 Είδη Καταθέσεων και Δανείων *91*
6.7 Δανεισμός και Αποταμίευση: Επιτόκιο και Τόκος *93*
6.8 Το Χρηματιστήριο *95*
6.9 Το Συνάλλαγμα και η Ισοτιμία των Νομισμάτων *97*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα ασχοληθούμε με τις λειτουργίες του χρήματος και με το ρόλο του στην κυκλοφορία των εμπορευμάτων, θα γνωρίσουμε τις διάφορες μορφές εμφάνισης του χρήματος, το δανεισμό και την αποταμίευση. Επίσης, θα επεξεργαστούμε το ρόλο των τραπεζών και τις λειτουργίες του τραπεζικού συστήματος. Τέλος, θα αναφερθούμε στο Χρηματιστήριο και στο Συνάλλαγμα. Χρήσιμο είναι να θυμηθούμε από το προηγούμενο κεφάλαιο το ρόλο του χρήματος στις συναλλαγές και τη δυνατότητα που έχουμε να μετρούμε την ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων.

6.1 ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Γνωρίσαμε ήδη στο προηγούμενο κεφάλαιο δύο βασικές λειτουργίες που επιτελεί το χρήμα: ***Εξυπηρετεί τις συναλλαγές και μετρά την ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων***. Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε πιο αναλυτικά το ρόλο που διαδραματίζει το χρήμα στις σύγχρονες κοινωνίες και θα ανακαλύψουμε μια τρίτη λειτουργία του, εξίσου σημαντική.

Για να καταλάβουμε τις λειτουργίες του χρήματος καλύτερα, ας προσπαθήσουμε να φανταστούμε τη ζωή μας αν δεν υπήρχε χρήμα, αν, δηλαδή, είχαμε ανταλλαγές με βάση τον αντιπραγματισμό.

Οι δυσκολίες που θα αντιμετωπίζαμε σε μια τέτοια κοινωνία θα ήταν σημαντικές. Ας υποθέσουμε ότι έχουμε έναν κτηνοτρόφο που θέλει να πουλήσει ένα αρνί και να αποκτήσει σιτάρι. Ας υποθέσουμε ότι γνωρίζει ότι η ανταλλακτική αξία του αρνιού του είναι 100 κιλά σιτάρι, αλλά ο γεωργός της περιοχής του δε θέλει να αγοράσει ένα αρνί με το σιτάρι του, αλλά λίπασμα για την επόμενη σπορά του. Η ανταλλαγή είναι αδύνατη, γιατί δε συμπίπτουν οι επιθυμίες των δύο συναλλασσομένων. Ή ας υποθέσουμε ότι ο γεωργός θέλει να αποκτήσει το αρνί, και διαθέτει μόνο 60 κιλά σταριού. Δεν μπορεί ο κτηνοτρόφος να δώσει τα 6/10 του αρνιού και να ελπίζει ότι θα βρει έναν άλλο γεωργό που θα ήθελε να προσφέρει 40 κιλά σιταριού για το υπόλοιπο αρνί.

ΑΣΚΗΣΗ ΣΤΗΝ ΤΑΞΗ: Να γίνουν συναλλαγές αντιπραγματισμού με εικονικά εμπορεύματα και ποσότητες και να παρουσιάσουν οι μαθητές τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν.

Τα προβλήματα που αντιμετωπίζουμε όταν προσπαθούμε να ανταλλάξουμε εμπόρευμα με εμπόρευμα είναι:

- ***Πρώτον, η δυσκολία*** να βρούμε τον κατάλληλο συναλλασσόμενο που να ενδιαφέρεται για το δικό μας εμπόρευμα και εμείς για το δικό του.
- ***Δεύτερον, η πιθανή αδιαιρετότητα*** του ενός ή και των δύο εμπορευμάτων, η δυσκολία, δηλαδή, να διαιρεθούν τα εμπορεύματα σε επιμέρους τμήματα που να επιτρέπουν την ανταλλαγή.
- ***Τρίτον***, το ότι κάθε εμπόρευμα ***έχει τόσες ανταλλακτικές αξίες όσα υπόλοιπα εμπορεύματα υπάρχουν***, γεγονός που δημιουργεί σύγχυση στους συναλλασσόμενους.

Η ύπαρξη του χρήματος επιλύει αυτά τα προβλήματα, διευκολύνοντας τις συναλλαγές. Συγκεκριμένα, η ύπαρξη του χρήματος καταργεί την ανάγκη να συμπίπτουν οι επιθυμίες των συναλλασσομένων ως προς το είδος και την ποσότητα των εμπορευμάτων που θέλουν να αποκτήσουν. Ταυτόχρονα, η ύπαρξη του χρήματος αποδεσμεύει χρονικά την πώληση ενός αγαθού από την αγορά κάποιου άλλου. Αποτέλεσμα των ανωτέρω είναι:

- Η διευκόλυνση των συναλλαγών.
- Η αύξηση της παραγωγής που προορίζεται για ανταλλαγή.
- Η μείωση της παραγωγής που προορίζεται για αυτοκατανάλωση.
- Η αύξηση του κοινωνικού καταμερισμού της εργασίας και της εξειδίκευσης.

Το χρήμα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην οικονομία επιτελώντας τρεις λειτουργίες: Το χρήμα είναι ***μέτρο της αξίας*** των εμπορευμάτων, ***μέσο πληρωμών*** και ***μέσο αποταμίευσης***.

Το χρήμα είναι μέτρο της αξίας των εμπορευμάτων ή, ορθότερα, η ανταλλακτική αξία των εμπορευμάτων εκφράζεται σε χρήμα. Αν δεν υπήρχε το χρήμα, κάθε εμπόρευμα θα είχε τόσες ανταλλακτικές αξίες όσα και τα υπόλοιπα εμπορεύματα. Δηλαδή πολλές χιλιάδες ανταλλακτικών αξιών. Η διαμόρφωση της ανταλλακτικής αξίας κάθε εμπορεύματος σε χρήμα, δηλαδή η τιμή κάθε εμπορεύματος, μας επιτρέπει να συγκρίνουμε τα εμπορεύματα μεταξύ τους και να έχουμε μια σαφέστερη εικόνα της σχετικής σημασίας τους.

Το χρήμα είναι μέσο πληρωμών, γιατί όλοι οι συναλλασσόμενοι δέχονται να αποκτήσουν το αντίτιμο του εμπορεύματος που προσφέρουν σε χρήμα.

Τέλος, το χρήμα είναι μέσο αποταμίευσης της αξίας, γιατί η απόκτηση χρήματος από την πώληση ενός εμπορεύματος επιτρέπει τη διαφοροποίηση του χρόνου πώλησης και του χρόνου αγοράς. Στο παράδειγμά μας, ο κτηνοτρόφος μπορεί να πουλήσει το αρνί του στο γεωργό, να εισπράξει χρήμα και να διαθέσει αυτό το χρήμα σταδιακά αγοράζοντας σιτάρι από διαφορετικούς γεωργούς.

6.2 ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΤΟΥ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Το χρήμα για να επιτελέσει αυτές τις λειτουργίες πρέπει να έχει ορισμένες ιδιότητες.

- ***Πρώτον, πρέπει να είναι κοινώς αποδεκτό, δηλαδή αποδεκτό από όλους τους συναλλασσόμενους, από το σύνολο του πληθυσμού.***
- ***Δεύτερον, η ανταλλακτική του αξία πρέπει να είναι τόση, ώστε να εξυπηρετεί τις περισσότερες συναλλαγές που γίνονται καθημερινά.***

Αν είχαμε καθιερώσει ένα πολύ ευτελές αντικείμενο ως χρήμα, λόγου χάρη τη θαλάσσια άμμο, θα έπρεπε να κουβαλάμε τόνους καθημερινά για να εξυπηρετήσουμε τις ημερήσιες συναλλαγές μας. Αν είχαμε καθιερώσει ως χρήμα τα διαμά-

ντια, η αγορά μιας εφημερίδας θα ήταν σχεδόν αδύνατη. Η προσαρμογή της ανταλλακτικής αξίας του χρήματος στην αξία των συναλλαγών που καλείται να εξυπηρετήσει το χρήμα, ερμηνεύει γιατί νομίσματα μικρής αξίας έχουν χαθεί από τις συναλλαγές, όπως παλαιότερα η δεκάρα, η πεντάρα, το εικοσαράκι και το πενηνταράκι, ενώ κυκλοφορούσαν νομίσματα μεγαλύτερης αξίας, όπως το πεντοχίλιαρο και το δεκαχίλιαρο.

- ***Τρίτον, δεν πρέπει να υπόκειται σε ταχεία φυσική φθορά ή σε αλλοίωση.***

Αν το χρήμα υπόκειται σε φθορά ή σε αλλοίωση δημιουργούνται προβλήματα αποδοχής του από το σύνολο των συναλλασσομένων. Η κυκλοφορία χρήματος που αλλοιώνεται με την πάροδο του χρόνου (π.χ., ένα ζώο ή ένα φυτικό προϊόν το οποίο μεταβάλλεται και φθείρεται εύκολα) ή που μπορεί εύκολα να παραχαραχθεί εμποδίζει την ανάπτυξη των συναλλαγών, κλονίζοντας την εμπιστοσύνη του κόσμου στο χρήμα.

- ***Τέταρτον, το χρήμα θα πρέπει να υποδιαιρείται σε μικρότερες μονάδες, ώστε να καλύπτει όλες τις πιθανές συναλλαγές.***

Αν δώσουμε 100 € για ένα κουτί τσίχλες θα αντιμετωπίσουμε μάλλον τη δυσφορία του πωλητή ο οποίος πρέπει να βρει να μας δώσει ρέστα. Αν αγοράσουμε ένα σπίτι και πληρώσουμε με νομίσματα του ενός Ευρώ θα χρειαστεί να περάσουμε πολύ χρόνο μετρώντας και να καταβάλουμε πολύ κόπο για να τα κουβαλήσουμε. ***Τα πολλαπλάσια ή τα υποπολλαπλάσια της μονάδας του χρήματος πρέπει να είναι τυποποιημένα και η αξία τους εγγυημένη.*** Αν κάποιος πάει στο περίπτερο και δώσει ένα χαρτονόμισμα των εκατόν πενήντα Ευρώ, είναι βέβαιο ότι ο περιπτεράς θα αρνηθεί να το δεχτεί.

6.3 ΜΟΡΦΕΣ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

Ως χρήμα έχουν χρησιμοποιηθεί πολλά αντικείμενα κατά καιρούς. Το είδος του αντικειμένου που χρησιμοποιείται ως χρήμα, γίνεται, δηλαδή, κοινά αποδεκτό μέσον συναλλαγών, καθορίζεται:

α) από την οργάνωση της κοινωνίας,

β) από τη σημασία που έχουν οι ανταλλακτικές σχέσεις,

γ) από το βαθμό καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας.

Στα Ομηρικά Έπη έχουμε συχνά παραδείγματα, στα οποία χρησιμοποιούσαν ως χρήμα τα ζώα, ιδιαίτερα τα βόδια. Σε ορισμένες κοινωνίες του Ειρηνικού και της Αυστραλίας το ρόλο του χρήματος έπαιζαν ενμέρει τα όστρακα. Ακόμη και τα ανθρώπινα όντα έχουν χρησιμοποιηθεί ως χρήμα σε ορισμένες κοινωνίες (δουλοκτητικές). Στις σύγχρονες εμπορευματικές κοινωνίες υπάρχουν πολλά είδη χρήματος που χρησιμοποιούνται είτε από όλους είτε από ομάδες συναλλασσομένων. ***Γενικώς, χρήμα είναι καθετί που χρησιμοποιείται ευρέως στις συναλλαγές.***

Διακρίνουμε δύο βασικές κατηγορίες χρήματος: Το ***περιεκτικό*** χρήμα και το ***παραστατικό*** χρήμα.

Περιεκτικό είναι το χρήμα που στις λειτουργίες του ως μέσου συναλλαγών και ως μέτρου της αξίας των εμπορευμάτων έχει αξία ίση με την εμπορευματική του αξία. Περιεκτικό χρήμα ήταν όλα τα είδη και προϊόντα που έχουν χρησιμοποιηθεί ως χρήμα και τα οποία έχουν χρήσεις άλλες από εκείνες του χρήματος. Περιεκτικό χρήμα ήταν τα βόδια, το χρυσάφι ή οποιοδήποτε άλλο αντικείμενο κατανάλωσης.

Παραστατικό είναι το χρήμα του οποίου η αναγραφόμενη αξία αντιστοιχεί σε αξία μεγαλύτερη από την αξία του υλικού που το αποτελεί. Χαρακτηριστικό παράδειγμα παραστατικού χρήματος είναι τα χαρτονομίσματα και τα κέρματα. Η κυκλοφορία του παραστατικού χρήματος είναι γεγονός των νεότερων χρόνων του πολιτισμού. ***Προϋποθέτει την ύπαρξη μιας πλήρως εμπορευματικής οικονομίας, μεγάλο αριθμό συναλλαγών και υψηλό καταμερισμό της εργασίας, καθώς και εμπιστοσύνη των συναλλασσομένων ότι ο εκδότης του παραστατικού χρήματος εγγυάται πλήρως την αναγραφόμενη αξία.***

Για πολλά χρόνια το χρήμα ήταν αποκλειστικά περιεκτικό. Συνήθως ένα πολύτιμο μέταλλο, χρυσό ή αργυρό, που συγκέντρωνε τις αναγκαίες ιδιότητες του μη φθαρτού, του μη αλλοιώσιμου, τις δυνατότητες εξυπηρέτησης μεγάλης ποικιλίας συναλλαγών και της τυποποίησης (χρυσά και αργυρά νομίσματα, ενώ για τις μικρότερες συναλλαγές εχρησιμοποιείτο ο χαλκός ή και ο σίδηρος).

Με τις ανακαλύψεις των νέων χωρών και την εξάπλωση των εμπορικών σχέσεων δημιουργήθηκε ένα νέο είδος χρήματος, το οποίο ονομάζεται ***ψευδοπεριεκτικό*** χρήμα. Το χρήμα αυτό ήταν τα χρεόγραφα που εξέδιδαν ιδιώτες τραπεζίτες για ορισμένη αξία, με την έγγραφη υπόσχεση ότι ο κάτοχος του χρεογράφου θα πληρωνόταν την αξία του σε χρυσό (περιεκτικό χρήμα - πληρωτέο στον κομι-

στή). Την ίδια υπόσχεση διατήρησε και το κράτος όταν ανέλαβε πλήρως το εκδοτικό δικαίωμα του χρήματος. Τα χαρτονομίσματα μπορούσαν να εξαργυρωθούν από την εκδοτική τράπεζα με χρυσό, γεγονός που σήμαινε ότι μπορούσε να κυκλοφορεί τόση αξία σε χαρτονομίσματα όση η αξία των αποθεμάτων χρυσού στο θησαυροφυλάκιο της τράπεζας (***κανόνας χρυσού***). Η τράπεζα και το κράτος ήταν οι εγγυητές της πλήρους μετατρεψιμότητας των χαρτονομισμάτων σε χρυσό.

Ο κανόνας αυτός εγκαταλείφθηκε μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο με την καθιέρωση του δολαρίου των Ηνωμένων Πολιτειών ως νομίσματος – βάση του διεθνούς νομισματικού συστήματος. Η κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών και η Κεντρική Εκδοτική Τράπεζα των ΗΠΑ εγγυόνταν τη μετατρεψιμότητα του δολαρίου σε χρυσό και οι λοιπές χώρες εναρμόνιζαν την έκδοση χαρτονομισμάτων με τα αποθέματα που διέθεταν σε χρυσό ή σε ξένα νομίσματα (κυρίως δολάρια). Η κρίση του δολαρίου στο τέλος της δεκαετίας του 1960 οδήγησε στην εγκατάλειψη της μετατρεψιμότητας του δολαρίου σε χρυσό και στην πλήρη επικράτηση του παραστατικού χρήματος.

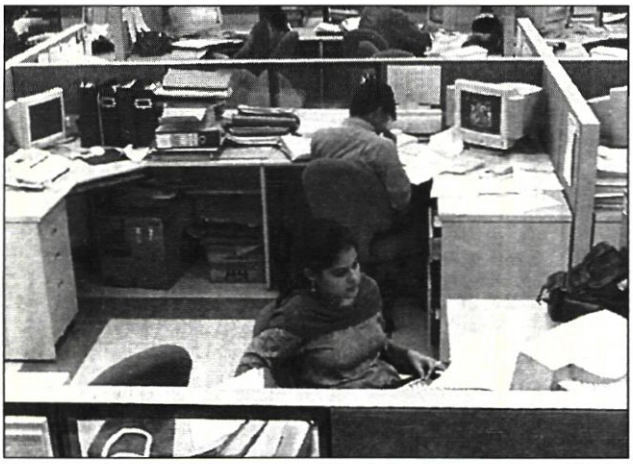

6.4 ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΕΙΔΗ ΧΡΗΜΑΤΟΣ

α) Το Μεταλλικό Χρήμα

Όπως είδαμε πιο πάνω, στην αρχή τα διάφορα είδη του χρήματος που κυκλοφορούσαν ανήκαν στην κατηγορία του περιεκτικού χρήματος.

Η πιο κοινή μορφή περιεκτικού χρήματος, η οποία συναντάται και σήμερα, αλλά, πλέον, ως παραστατικό χρήμα, είναι το ***μεταλλικό*** χρήμα. Στην αρχαιότητα το μεταλλικό χρήμα ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο: στην Αρχαία Αίγυπτο χρησιμοποιούσαν νομίσματα από χαλκό, στη Σπάρτη από σίδηρο, στη Ρώμη από ορείχαλκο. Παράλληλα ήταν σε χρήση νομίσματα από πολύτιμα μέταλλα, από χρυσό και άργυρο, τα οποία τελικώς επικράτησαν λόγω ορισμένων φυσικών ιδιοτήτων τους.

«Από τη στιγμή που γίνεται ανταλλαγή εμπορευμάτων, ακούγεται αμέσως ένα νομισματικό ψέλλισμα. Κάποιο πιο περιζήτητο ή αφθονότερο εμπόρευμα, παίζει, προσπαθεί να παίξει το ρόλο του νομίσματος, του κανόνα των συναλλαγών. Έτσι, το αλάτι θεωρούνταν στα "βασίλεια" της Άνω Σεναγάλης και του Άνω Νίγηρα καθώς και στην Αβησσυνία νόμισμα, και όπως λέει ένας γάλλος συγγραφέας του 1620 "κόβουν το αλάτι σε κύβους όπως η ορεία κρύσταλλος, μήκος ενός δακτύλου", που τους χρησιμοποιούν αδιακρίτως ως νόμισμα και ως τροφή, "έτσι ώστε εύλογα μπορεί να πει κανείς για τους Αβησσυνούς ότι ούτε λίγο ούτε πολύ τρώνε το χρήμα τους". Τι επικίνδυνο! αναφωνεί αμέσως ο συνετός Γάλλος, "μπορεί να ιδούν κάποια μέρα όλα τα προς το ζειν τους να λιώνουν και να γίνονται νερό". Τα βαμβακερά υφάσματα παίζουν τον ίδιο ρόλο στις όχθες του Monomotapa και στις ακτές του κόλπου της Γουινέας, όπου στο δουλεμπόριο νέγρων κάνουν λόγο για το "ινδικό νόμισμα", προκειμένου να χαρακτηρίσουν την ποσότητα των ινδικών βαμβακερών που αντιπροσωπεύει την αξία ενός ανθρώπου, και κατόπιν τον άνθρωπο τον ίδιο. Ως "ινδικό νόμισμα" νοείται ένας σκλάβος 15 ως 40 ετών, θα αποφανθούν οι εμπειρογνώμονες ...

Εκείνο που είναι λιγότερο γνωστό είναι το γεγονός ότι οι ίδιες σχεδόν ανισότητες διαιωνίζονται και στις "πολιτισμένες" χώρες. Πρωτόγονες δραστηριότητες εξακολουθούν να υπάρχουν κάτω από τη λεπτεπίλεπτη επιδερμίδα των χρηματικών οικονομιών πλάι και παράλληλα με όλες τις άλλες, ... Στην καρδιά της Ευρώπης επιβιώνουν πρωτόγονες οικονομίες, περικυκλωμένες από τη χρηματική ζωή που δεν τις καταργεί αλλά τις διατηρεί σαν εγχώριες εσωτερικές αποικίες με εύκολη πρόσβαση. ... (η) Κορσική δεν υπέκυψε πράγματι σε μια αποτελεσματική χρηματική οικονομία παρά μετά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Η μεταβολή αυτή δεν άγγιξε καν μερικές ορεινές περιοχές της "γαλλικής" Αλγερίας πριν από το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. ...».

Fernard Braudel, *Υλικός Πολιτισμός, Οικονομία και Καπιταλισμός (15ος-18ος Αιώνας)*, Τόμος Α΄: *Οι Δομές της Καθημερινής Ζωής: Το Δυνατό και το Αδύνατο*, Κεφάλαιο 7ο, σσ. 478, 481-2, μετάφραση Αικατερίνη Ασδραχά, Μορφωτικό Ίδρυμα Αγροτικής Τράπεζας, 1995.

Τα πολύτιμα μέταλλα χρησιμοποιήθηκαν γιατί:

- αποτελούν εμπόρευμα περιζήτητο και σπάνιο
- αντιπροσωπεύουν μεγάλη αξία σε μικρό όγκο και βάρος
- δεν αλλοιώνονται, είναι ομοιογενή και διαιρετά.

Ο άργυρος και ο χρυσός χρησιμοποιήθηκαν αρχικά σε ράβδους και στη συνέχεια σε νομίσματα με τη σφραγίδα της πόλης ή του άρχοντα που τα κυκλοφορούσε. Παράλληλα κυκλοφορούσαν νομίσματα από κατώτερα μέταλλα για τις συναλλαγές μικρής αξίας.

Τα μεταλλικά νομίσματα που κυκλοφορούν σήμερα σπανίως περιέχουν ποσό-

τητα πολύτιμου μετάλλου. Η αξία του κράματος που περιέχουν είναι πολύ μικρότερη της αξίας που αντιπροσωπεύουν· αποτελούν δηλαδή παραστατικό χρήμα. Σε ορισμένες περιπτώσεις που τα κέρματα περιείχαν ποσότητα πολύτιμου μετάλλου (όπως το παλαιό εικοσάδραχμο που περιείχε ασήμι) η άνοδος της τιμής του πολύτιμου μετάλλου οδήγησε το κοινό να κρατά το νόμισμα για την περιεκτική του αξία και επομένως το κατήργησε από μέσο συναλλαγών και από χρήμα.

Ο αριθμός των μεταλλικών νομισμάτων που κυκλοφορεί είναι μικρός και συνεχώς περιορίζεται, καθώς το μεταλλικό χρήμα εξυπηρετεί μικρό εύρος των συναλλαγών μας.

β) Το Χαρτονόμισμα

Τα *χαρτονομίσματα* ή τα *τραπεζογραμμάτια* αποτελούν παράδειγμα πλήρως παραστατικού χρήματος. Είδαμε πως όταν πρωτοκυκλοφόρησαν ήταν μετατρέψιμα σε πολύτιμα μέταλλα (ψευδοπεριεκτικό χρήμα), ενώ σήμερα δεν υπάρχει πλέον μετατρεψιμότητα.

Καταρχάς δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων είχαν πολλές τράπεζες και η αποδοχή των τραπεζογραμματίων από τους συναλλασσόμενους ήταν προαιρετική και εξαρτώμενη από την εμπιστοσύνη που είχε το κοινό στην εκδίδουσα τράπεζα. Τελικά, το κράτος παραχώρησε το δικαίωμα έκδοσης σε μία μόνο τράπεζα (εκδοτική τράπεζα) και έκανε υποχρεωτική την κυκλοφορία του, δηλαδή τη χρησιμοποίησή του ως μέσου συναλλαγών (***αναγκαστική κυκλοφορία***).

Η ζωή με δανεικά

Η αναγκαστική κυκλοφορία του χαρτονομίσματος συνίσταται στην υποχρέωση των συναλλασσομένων να αποδέχονται το χαρτονόμισμα στις συναλλαγές τους. Αν θέλουμε να αγοράσουμε ένα εμπόρευμα, ο έμπορος δεν μπορεί να αρνηθεί το χαρτονόμισμα που του δίνουμε (εφόσον δεν είναι υπερβολικά φθαρμένο ή πλαστό). Η αναγκαστική κυκλοφορία συνήθως συνοδεύεται με την απαγόρευση συναλλαγών σε άλλο νόμισμα, πλην εκείνου που εκδίδει η κεντρική τράπεζα.

γ) Το Πιστωτικό Χρήμα

Μια άλλη μορφή χρήματος είναι το λεγόμενο ***πιστωτικό χρήμα***. Το πιστωτικό

χρήμα μπορεί να πάρει δύο διαφορετικές μορφές: τη μορφή της ***επιταγής*** και τη μορφή της ***συναλλαγματικής***.

▶ ***Επιταγή*** είναι η μορφή χρήματος που αποτελεί εντολή προς την τράπεζα να εξαργυρώσει το αναφερόμενο ποσόν στον κομιστή (δικαιούχο) της επιταγής. Το ποσόν οφείλει να είναι ήδη κατατεθειμένο στο λογαριασμό του εκδότη της επιταγής στην τράπεζα, αλλιώς ο εκδότης της επιταγής μπορεί να αντιμετωπίσει οικονομικές και ποινικές κυρώσεις (ακάλυπτη επιταγή).

Σε κάθε επιταγή πρέπει να αναγράφεται το χρηματικό ποσόν, το όνομα του δικαιούχου-αποδέκτη της επιταγής ο τόπος και η ημερομηνία έκδοσης της επιταγής και η υπογραφή του εκδότη.

▶ Η ***συναλλαγματική*** είναι μια ιδιωτική ρύθμιση πληρωμής μεταξύ δύο συναλλασσομένων. Η συναλλαγματική αποτελεί υπόσχεση πληρωμής στο μέλλον. Με άλλα λόγια, ο οφειλέτης (αγοραστής) υπόσχεται ότι θα πληρώσει στον δικαιούχο (πωλητή) το ποσόν που αναγράφεται στη συναλλαγματική στην ημερομηνία που επίσης αναγράφεται στη συναλλαγματική.

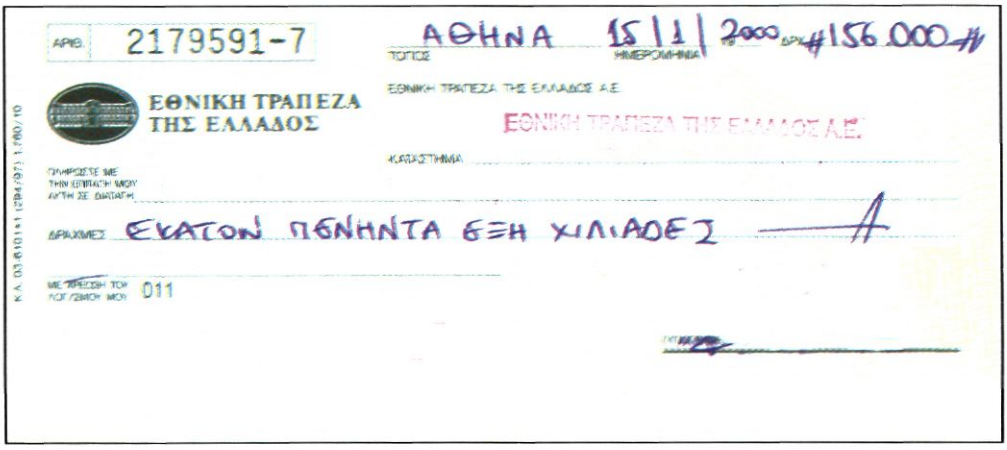
ΑΡΙΘ. 2179591-7
ΑΘΗΝΑ 15/1/2000 ΔΡΧ #156.000#
ΤΟΠΟΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.
ΕΘΝΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ Α.Ε.
ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ
ΔΡΑΧΜΕΣ ΕΚΑΤΟΝ ΠΕΝΗΝΤΑ ΕΞΗ ΧΙΛΙΑΔΕΣ
011

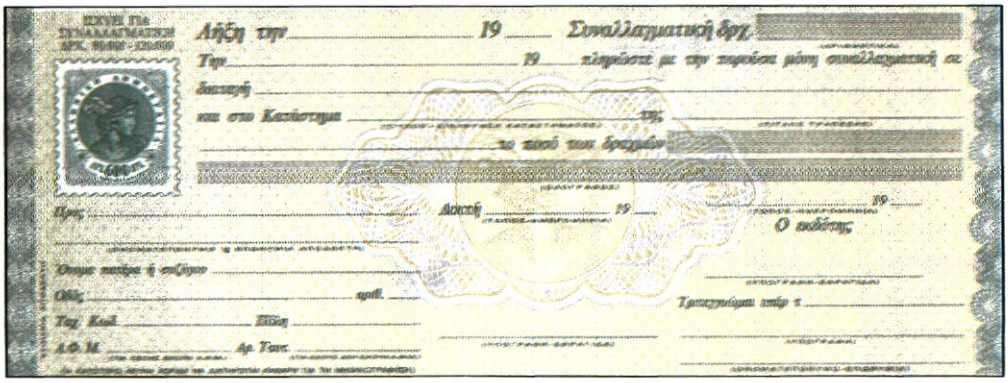
Λήξη την ..... 19 ..... Συναλλαγματική δρχ.
Την ..... 19 ..... πληρώστε με την παρούσα μόνη συναλλαγματική σε
διαταγή
και στο Κατάστημα ..... της
το ποσό των δραχμών
Πρός ..... Διοικ. ..... 19 ..... 19 .....
Ο εκδότης
Τραπεζικός υπάλληλος
Τραπεζικός υπάλληλος

Τα στοιχεία που πρέπει να έχει κάθε συναλλαγματική είναι το χρηματικό ποσόν, το όνομα του δικαιούχου, το όνομα και την υπογραφή του οφειλέτη (αποδέκτη), την ημερομηνία πληρωμής, τον τόπο και την ημερομηνία έκδοσης της συναλλαγματικής καθώς και την υπογραφή του εκδότη.

Συνήθως ο οφειλέτης συναλλαγματικών επιβαρύνεται με την πληρωμή ενός πρόσθετου ποσού, πέρα από την αξία του εμπορεύματος που αγοράζει, εξαιτίας της πληρωμής σε μεταγενέστερο χρόνο. Το πρόσθετο αυτό ποσόν είναι ο τόκος.

Οι επιταγές και οι συναλλαγματικές αποτελούν προαιρετικά μέσα συναλλαγών. Δηλαδή δεν είναι υποχρεωτική η αποδοχή τους από τον δικαιούχο-πωλητή του εμπορεύματος, ο οποίος μπορεί να απαιτήσει την πληρωμή σε χαρτονόμισμα.

δ) Οι Πιστωτικές Κάρτες

Ένα είδος χρήματος, του οποίου η χρήση διευρύνεται συνεχώς στις σύγχρονες κοινωνίες, είναι το λεγόμενο «πλαστικό χρήμα», δηλαδή οι ***πιστωτικές κάρτες*** που εκδίδουν οι εμπορικές τράπεζες. Οι πιστωτικές κάρτες χρησιμοποιούνται από τους καταναλωτές για τις αγορές εμπορευμάτων σε καταστήματα που έχουν συμβληθεί με την τράπεζα και αποδέχονται την πληρωμή με την πιστωτική κάρτα. Η αγορά με την πιστωτική κάρτα επιτρέπει στον χρήστη της να μην πληρώσει αμέσως μετρητά, αλλά να πληρώσει αργότερα στην τράπεζά του (συνήθως μέσα σε ένα μήνα από την αγορά) το σύνολο της αξίας των αγορών του. Ο κάτοχος πιστωτικής κάρτας μπορεί, επίσης, να πληρώσει τμήμα των οφειλών του, αλλά, στην περίπτωση αυτή, επιβαρύνεται με πληρωμή τόκων για το υπόλοιπο της οφειλής του.

Οι πιστωτικές κάρτες είναι σήμερα πολύ διαδεδομένες και γίνονται ευρέως αποδεκτές από πολλά καταστήματα. Ο λόγος της διάδοσής τους είναι γιατί διευκολύνουν πολύ τις συναλλαγές (αγορές όταν οι τράπεζες είναι κλειστές ή αγορές έναντι μελλοντικών εισοδημάτων κ.τ.λ.), ενώ αποτρέπουν κινδύνους κλοπής των μετρητών του αγοραστή ή του πωλητή.

6.5 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΤΡΑΠΕΖΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ: Η ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ ΚΑΙ ΟΙ ΕΜΠΟΡΙΚΕΣ ΤΡΑΠΕΖΕΣ

Οι τράπεζες είναι επιχειρήσεις που ασχολούνται με το εμπόριο του χρήματος. Δέχονται, δηλαδή, καταθέσεις από φυσικά πρόσωπα, επιχειρήσεις ή οργανισμούς και δίνουν δάνεια σε καταναλωτές, επιχειρήσεις ή στο κράτος. Η δραστηριότητά τους αυτή έχει κίνητρο το κέρδος (εμπορικές τράπεζες) που προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στον τόκο που καταβάλλουν στους καταθέτες για να τοποθετήσουν τα χρήματά τους στην τράπεζα και στον τόκο που εισπράττουν από τους δανειζόμενους από την τράπεζα.

Η σημασία των τραπεζών έγκειται στη συγκέντρωση του χρήματος των αποταμιευτών και στη διάθεσή του με τη μορφή δανείων στις επιχειρήσεις και στους καταναλωτές.

Η προέλευση της λέξης «***τράπεζα***» προέρχεται από το τραπέζι, το έπιπλο που πίσω του κάθονταν στο ύπαιθρο οι αργυραμοιβοί τις παλαιότερες εποχές και έκαναν τις συναλλαγές τους. Αρχικά, κύρια συναλλαγή των «τραπεζιτών» ήταν η ανταλλαγή νομισμάτων διαφορετικών περιοχών. Τα νομίσματα τα ζύγιζαν, έλεγχαν την καθαρότητά τους σε πολύτιμα μέταλλα και τα αντάλλασσαν με τοπικά νομίσματα κρατώντας μια αμοιβή, την προμήθεια.

Με τις ανακαλύψεις των νέων χωρών, τον αποικισμό, την εξάπλωση του εμπορίου, αλλά και με τις διαμάχες και τους πολέμους μεταξύ των τοπικών φεουδαρχών, οι τραπεζίτες άρχισαν να δανείζουν έναντι εγγυήσεων εμπράγματων (γη, καράβια, εμπορεύματα κ.τ.λ.). Επειδή δάνειζαν με τόκο και επειδή η επιστροφή του δανείου ήταν επισφαλής, οι τραπεζίτες της Αναγέννησης είχαν πολύ κακή φήμη. Αντίληψη που τη συναντούμε συχνά και στη λογοτεχνία (*Ο Έμπορος της Βενετίας* του Σαίξπηρ) και στην ηθική φιλοσοφία της εποχής (η νομιμότητα του τόκου και η δίκαιη τιμή του Θωμά Ακινάτη). Με την εξάπλωση των εμπορευματικών συναλλαγών οι ηθικές αντιστάσεις μειώθηκαν και τα τραπεζικά ιδρύματα απέκτησαν μεγάλη οικονομική δύναμη, πολιτική ισχύ και κύρος.

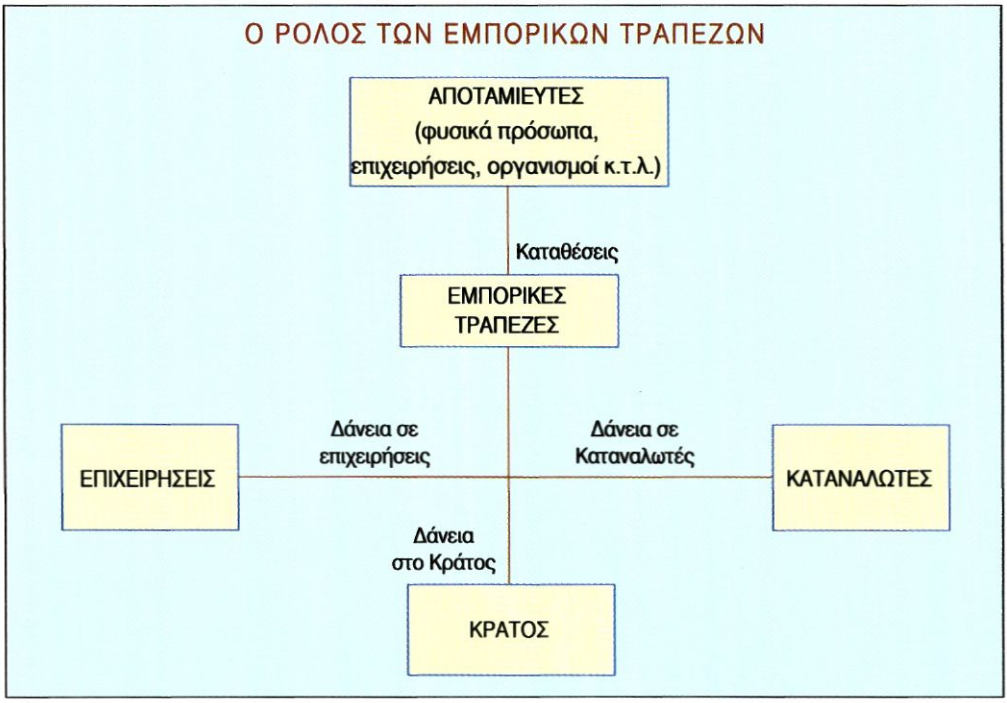

Στην αρχή κάθε τράπεζα μπορούσε να εκδίδει η ίδια τα τραπεζογραμμάτιά της. Στην Ελλάδα το 19ο αιώνα κυκλοφορούσαν τραπεζογραμμάτια της Εθνικής Τράπεζας που είχε το εκδοτικό προνόμιο για την «Παλαιά Ελλάδα», και της Ιονικής, που είχε το προνόμιο για την έκδοση τραπεζογραμματίων στα Ιόνια Νησιά. Και οι δύο αυτές τράπεζες ήταν ιδιωτικές. Εκτός από την έκδοση τραπεζογραμματίων έκαναν και τις λοιπές τραπεζικές εργασίες.

Στον 20ό αιώνα κάθε κράτος έχει παραχωρήσει το δικαίωμα έκδοσης τραπεζογραμματίων μόνο σε μία τράπεζα (εκδοτική ή Κεντρική Τράπεζα), η οποία συνήθως είναι κρατική ή υπό κρατικό έλεγχο. Η Κεντρική Τράπεζα δε δέχεται καταθέσεις ούτε δίνει δάνεια σε ιδιώτες. Ασχολείται με τον έλεγχο του τραπεζικού συστήματος, δέχεται καταθέσεις και χορηγεί πιστώσεις στις εμπορικές τράπεζες και στο δημόσιο. Η δημιουργία της νομισματικής ένωσης και του ενιαίου νομίσματος οδήγησε στην ίδρυση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, η οποία ασκεί την ευρωπαϊκή νομισματική πολιτική, όπως διαμορφώνεται από το Ευρωπαϊκό Σύστημα Κεντρικών Τραπεζών.

Ο ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας περιορίζεται:

- Στη διατήρηση καταθέσεων των εμπορικών τραπεζών (υποχρεωτικά ταμειακά διαθέσιμα).
- Στον έλεγχο του διατραπεζικού δανεισμού (δάνεια μεταξύ τραπεζών).
- Στη ρύθμιση του βασικού επιτοκίου και των κανόνων χορήγησης των δανείων από τις εμπορικές τράπεζες προς τους ιδιώτες.
- Στη ρύθμιση της τιμής του συναλλάγματος (ισοτιμία νομίσματος έναντι των νομισμάτων άλλων χωρών).
- Αποτελεί τον τραπεζίτη του δημοσίου. Ο κύριος ρόλος της Κεντρικής Τράπεζας είναι, πέρα από τη ρύθμιση του νομισματικού και πιστωτικού συστήματος, ότι αναλαμβάνει την τελική συγκέντρωση των δημοσίων εσόδων και την εκτέλεση των δημοσίων δαπανών.

6.6 ΕΙΔΗ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΩΝ

Οι εμπορικές τράπεζες δέχονται καταθέσεις από ιδιώτες, ιδιωτικές επιχειρήσεις, δημόσιους οργανισμούς κ.τ.λ. Τρεις είναι οι βασικές κατηγορίες καταθέσεων:

- Οι ***καταθέσεις όψεως***, που διακινούνται συχνά με ατομικές επιταγές.
- Οι ***καταθέσεις ταμιευτηρίου***, που είναι η συνηθέστερη μορφή λογαριασμού και επιτρέπει την κατάθεση χρημάτων ή την ανάληψη, όποτε ο ενδιαφερόμενος το επιθυμεί.
- Οι ***καταθέσεις προθεσμίας***, που είναι μια μορφή κατάθεσης με χρονικό περιορισμό. Δηλαδή, ο καταθέτης μπορεί να αποσύρει τα χρήματα που έχει καταθέσει ύστερα από ορισμένο χρονικό διάστημα. Αν τα αποσύρει νωρίτερα, χάνει ένα τμήμα του τόκου.

Οι εμπορικές τράπεζες για να σωρεύουν καταθέσεις πληρώνουν στους καταθέτες μια αμοιβή, τον τόκο. ***Το επιτόκιο είναι το ποσό του τόκου, για κάθε 100 Ευρώ που κατατίθενται για ένα ημερολογιακό έτος.*** Λόγου χάρη, επιτόκιο 10% σημαίνει ότι μετά από ένα χρόνο ο καταθέτης θα πάρει από την τράπεζα εκτός του αρχικού ποσού και 10 € επιπλέον για κάθε εκατό € που έχει καταθέσει. Οι καταθέτες ενδιαφέρονται να καταθέσουν τα χρήματά τους στις τράπεζες που δίνουν υψηλότερο επιτόκιο και γι' αυτό συχνά οι τράπεζες ανακοινώνουν με διαφημίσεις τα επιτόκια καταθέσεων.

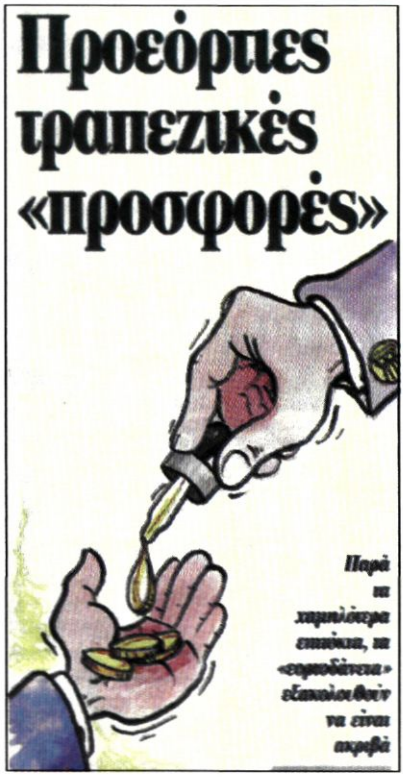

Τα επιτόκια διαφέρουν ανάλογα με το είδος των καταθέσεων. ***Τα υψηλότερα επιτόκια έχουν οι καταθέσεις προθεσμίας, ενώ τα χαμηλότερα οι καταθέσεις όψεως.*** Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι με τις καταθέσεις όψεως γίνονται πολύ συχνά συναλλαγές, που σημαίνει κόστος για την τράπεζα (απασχόληση υπαλλήλων, μηχανημάτων, κόστος επικοινωνίας κ.τ.λ.).

Οι τράπεζες χορηγούν δάνεια είτε προς τους ιδιώτες είτε προς το κράτος. Τα δάνεια των τραπεζών προς τους ιδιώτες διακρίνονται σε ***δάνεια προς τις επιχειρήσεις*** και σε ***δάνεια προς τους καταναλωτές.***

α) Τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις σκοπεύουν στην ενίσχυση της παραγωγικής δυναμικότητας των επιχειρήσεων και στη διευκόλυνση της επιχειρηματικής δράσης τους με

τη διάθεση στις επιχειρήσεις χρηματικών πόρων που δεν ανήκουν στην επιχείρηση. Τα δάνεια αυτά προορίζονται είτε για επενδυτικούς στόχους (αγορά οικοπέδων, κτιρίων, μηχανημάτων κ.τ.λ.) είτε για την κάλυψη βραχυχρόνιων υποχρεώσεων των επιχειρήσεων.

Ορισμένες εμπορικές τράπεζες εξειδικεύονται σε μεγάλο βαθμό στη χορήγηση δανείων προς επιχειρήσεις που ανήκουν σε συγκεκριμένους κλάδους παραγωγής. Η Αγροτική Τράπεζα Ελλάδας εξειδικεύεται στη χορήγηση δανείων προς τη γεωργία, την κτηνοτροφία, την αλιεία και τη μεταποιητική βιομηχανία τροφίμων. Η Τράπεζα Βιομηχανικής Ανάπτυξης (ΕΤΒΑ) χορηγεί δάνεια προς τις επιχειρήσεις του δευτερογενούς τομέα με σκοπό την αύξηση των επενδύσεων στον τομέα αυτόν.

β) Τα δάνεια που χορηγούν οι Τράπεζες στους καταναλωτές διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες: Στα ***στεγαστικά δάνεια***, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αγορά οικοπέδου, σπιτιού ή για το κτίσιμο νέας κατοικίας, και στα ***καταναλωτικά δάνεια***, τα οποία χρησιμοποιούνται για την αγορά επίπλων, συσκευών ή άλλων καταναλωτικών ειδών. Ένα είδος καταναλωτικού δανείου είναι και το δάνειο για την αγορά αυτοκινήτου.

Τα δάνεια προς τις επιχειρήσεις και τους ιδιώτες καταναλωτές επιβαρύνονται με επιτόκιο που διαφέρει ανάλογα με το δάνειο. Τα καταναλωτικά δάνεια και τα δάνεια για την αντιμετώπιση των βραχυχρόνιων υποχρεώσεων των επιχειρήσεων έχουν συνήθως μικρή διάρκεια (ένα ή δύο χρόνια) και υψηλό επιτόκιο. Τα δάνεια για επενδύσεις των επιχειρήσεων και τα στεγαστικά δάνεια είναι μεγαλύτερης διάρκειας (πέντε έως δεκαπέντε χρόνια) και επιβαρύνονται με μικρότερο επιτόκιο.

γ) Οι Τράπεζες δανείζουν επίσης το κράτος, για να καλύψει τη διαφορά που παρουσιάζεται μεταξύ δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών. Τα δάνεια προς το κράτος συνήθως γίνονται με την αγορά ομολόγων, δηλαδή τίτλων χρεογράφων που εκδίδει το κράτος για ένα αναγραφόμενο ονομαστικό ποσό (π.χ.,

ΠΟΣΟ ΚΟΣΤΙΖΕΙ ΤΟ ΕΚΑΤΟΜΜΥΡΙΟ

		Μηνιαία δόση
ΣΤΕΓΑΣΤΙΚΑ	15 ετών με σταθερό επιτόκιο 7,50%	9.213
	10 ετών με σταθερό επιτοκιο 8,25%	12.182
	15 ετών με κυμαινόμενο επιτόκιο 13,75%	13.000
Ι.Χ.	Με δόσεις 3 ετών και επιτόκιο 16%	34.700
ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	2 ετών με σταθερό επιτόκιο 20,5%	50.281
ΠΙΣΤΩΤΙΚΗ ΚΑΡΤΑ	Με μέσο υπόλοιπο 500.000 και επιτόκιο 18%	45.163

10.000 ευρώ). Κάθε ομόλογο έχει και την ημερομηνία εξόφλησής του, δηλαδή την ημερομηνία κατά την οποία ο κάτοχος του ομολόγου πρέπει να το εξαργυρώσει στην ονομαστική του τιμή (δηλαδή στα 10.000 ευρώ) εισπράττοντας το ποσό αυτό από την Κεντρική Τράπεζα. Το ομόλογο έχει αγοραστεί αρχικά από την Κεντρική Τράπεζα σε χαμηλότερη τιμή (έστω στα 9.000 ευρώ) έτσι ώστε με την τελική εξόφληση να πληρώνονται στον κάτοχο οι τόκοι (1.000 ευρώ με επιτόκιο 11,1% για εξόφληση σε ένα χρόνο στο παράδειγμά μας).

6.7 ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΑΠΟΤΑΜΙΕΥΣΗ: ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΚΑΙ ΤΟΚΟΣ

Μέχρι τώρα έχουμε μιλήσει για δάνεια, αποταμιεύσεις, επιτόκια και τόκους χωρίς να αναφερθούμε διεξοδικά στις έννοιες αυτές. Στην ενότητα αυτή θα προσπαθήσουμε να παρουσιάσουμε πιο συστηματικά τις παραπάνω έννοιες.

Στις σύγχρονες κοινωνίες τα άτομα εισπράττουν χρήματα από διάφορες πηγές: Από μισθούς, ενοίκια, κέρδη από την επιχειρηματική τους δράση, συντάξεις, επιδόματα από το κράτος, τόκους από καταθέσεις κ.τ.λ. Το σύνολο αυτό των χρημάτων αποτελεί για καθέναν από μας το ατομικό του εισόδημα. Το εισόδημά μας το χρησιμοποιούμε για να αγοράζουμε διάφορα καταναλωτικά είδη για άμεση χρήση, να πληρώνουμε τους λογαριασμούς μας, αλλά και για να προβλέπουμε μελλοντικές ανάγκες: τις σπουδές των παιδιών, την αγορά κατοικίας, επίπλων ή αυτοκινήτου, τις καλοκαιρινές διακοπές, τις δαπάνες που απαιτεί μια θεραπεία, ή τις αυξημένες δαπάνες άλλων δύσκολων στιγμών της ζωής μας. Για το λόγο αυτόν προσπαθούμε να κρατήσουμε ένα τμήμα του εισοδήματός μας χωρίς να το δαπανήσουμε. Το τμήμα του εισοδήματος που δε δαπανούμε ονομάζεται ***αποταμίευση***.

Για μια οικογένεια, π.χ. ισχύει η σχέση:

Ετήσια Οικογενειακή Αποταμίευση = Ετήσιο Συνολικό Οικογενειακό Εισόδημα – Ετήσιες Οικογενειακές Δαπάνες

Μια μορφή που παίρνει η αποταμίευση είναι να κρατούμε τα χρήματά μας στα συρτάρια, στον κουμπαρά ή σε άλλα σημεία του σπιτιού. Συνήθως, κρατούμε μερικά χρήματα με τον τρόπο αυτό για να πληρώσουμε αναμενόμενες υποχρεώσεις μας: το λογαριασμό του ηλεκτρικού, την αγορά ρούχων ή την πληρωμή προγραμματισμένων ή έκτατων πληρωμών μικρής αξίας. Όμως, συνήθως, οι άνθρωποι στις σύγχρονες κοινωνίες καταθέτουν τις αποταμιεύσεις τους στις τράπεζες ή σε άλλα πιστωτικά ιδρύματα (όπως το Ταχυδρομικό Ταμιευτήριο στην Ελλάδα) ανοίγοντας ένα λογαριασμό καταθέσεων.

Το άτομο που καταθέτει τις αποταμιεύσεις του σε μια τράπεζα έχει δύο βασικά πλεονεκτήματα. ***Πρώτον***, εξασφαλίζει τα χρήματά του από μια απώλεια (κλο-

πή, φυσική καταστροφή κ.τ.λ.), εφόσον η τράπεζα εγγυάται με την αξιοπιστία της τα χρήματα των καταθετών. ***Δεύτερον***, κερδίζει ένα χρηματικό ποσό, τον τόκο, που είναι η αμοιβή που του δίνει η τράπεζα επειδή καταθέτει σ' αυτήν τα χρήματά του. Όπως είδαμε προηγουμένως, το μέγεθος του τόκου εξαρτάται από το χρηματικό ποσόν που καταθέτουμε, το χρόνο που μένει το χρηματικό αυτό ποσόν στην τράπεζα και το επιτόκιο, που είναι η ετήσια απόδοση κατάθεσης αξίας 100 Ευρώ.

Από την άλλη πλευρά, οι καταθέσεις του είναι διαθέσιμες είτε κατά την ώρα λειτουργίας της τράπεζας, είτε με τις ειδικές κάρτες αναλήψεων-καταθέσεων, οι οποίες χρησιμοποιούνται στα ειδικά μηχανήματα που διαθέτουν οι τράπεζες όλο το εικοσιτετράωρο. Επίσης ο καταθέτης έχει πρόσβαση στο λογαριασμό του με έκδοση επιταγών ή με τη χρήση πιστωτικών καρτών που χρεώνουν τις συναλλαγές στο λογαριασμό καταθέσεων.

Οι τράπεζες χρησιμοποιούν τα χρήματα των καταθέσεων για να χορηγήσουν δάνεια. Η σύναψη δανείου είναι μια συναλλαγή μεταξύ δύο ή περισσότερων προσώπων (φυσικών ή νομικών). Αντικείμενο της συναλλαγής είναι ένα χρηματικό ποσό, το οποίο ανήκει στο ένα πρόσωπο (δανειοδότη) και παραχωρείται για ορισμένο χρονικό διάστημα στο άλλο (δανειολήπτη). Ο δανειολήπτης αναλαμβάνει την υποχρέωση να επιστρέψει στο δανειοδότη, μετά την παρέλευση του συμφωνημένου χρόνου, το χρηματικό αυτό ποσό προσαυξημένο με ένα άλλο χρηματικό ποσό, τον τόκο. Ο τόκος αποτελεί την αμοιβή του δανειοδότη επειδή στερείται του δικαιώματος να χρησιμοποιήσει το χρηματικό ποσό που έδωσε για το χρονικό διάστημα που διαρκεί το δάνειο.

Ο τόκος αποτελεί, με αυτή την έννοια, το κόστος δανεισμού, δηλαδή την επιβάρυνση που έχει ο δανειολήπτης για τη χρησιμοποίηση χρήματος που δεν ανήκει στον ίδιο. Συνήθως, η σύναψη δανείου από την τράπεζα συνοδεύεται από ***εγγυήσεις***, που παραχωρεί ο δανειολήπτης ως εξασφάλιση του δανειοδότη. Οι εγγυήσεις αυτές μπορεί να είναι υποθήκες σε ακίνητη περιουσία, περιουσιακά στοιχεία (έργα τέχνης κ.τ.λ.) ή αμοιβές από την εργασία.

Το επιτόκιο δανεισμού είναι πάντα μεγαλύτερο του επιτοκίου καταθέσεων. Η διαφορά μεταξύ των δύο επιτοκίων καλύπτει το κόστος λειτουργίας της τράπεζας και το υπόλοιπο αποτελεί το τραπεζικό κέρδος.

ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΔΑΝΕΙΣΜΟΥ – ΕΠΙΤΟΚΙΟ ΚΑΤΑΘΕΣΕΩΝ = ΚΟΣΤΟΣ + ΚΕΡΔΟΣ

Τα τελευταία χρόνια οι τράπεζες έχουν επεκταθεί και στο δανεισμό πραγμάτων και όχι μόνο χρημάτων. Αν μια επιχείρηση, λ.χ., θέλει να αποκτήσει ένα αυτοκίνητο ή άλλο εξοπλισμό για τις ανάγκες της, η τράπεζα μπορεί να αγοράσει αυτόν τον εξοπλισμό και να τον διαθέσει έναντι ενοικίου στην επιχείρηση για ορισμένο χρονικό διάστημα. Με άλλα λόγια, η επιχείρηση δανείζεται τον εξοπλισμό

και όχι το χρηματικό ποσό που απαιτεί η αγορά του και πληρώνει ενοίκιο και όχι τόκους. Μετά το τέλος του συμφωνηθέντος χρόνου ενοικίασης η επιχείρηση μπορεί να αγοράσει από την τράπεζα τον εξοπλισμό που μίσθωνε. Το σύστημα αυτό λέγεται χρηματοδοτική μίσθωση (leasing).

6.8 ΤΟ ΧΡΗΜΑΤΙΣΤΗΡΙΟ

Το χρηματιστήριο είναι η αγορά της ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων που έχουν τη μορφή των Ανωνύμων Εταιρειών. Όπως είπαμε, η ιδιοκτησία των ανωνύμων εταιρειών αποτελείται από μετοχές που ανήκουν στους εταίρους (μετόχους) της εταιρείας. Μεγάλες ανώνυμες εταιρείες, που εκπληρώνουν ορισμένους όρους, μπορούν να εισέλθουν στο χρηματιστήριο και να επιτρέψουν την ελεύθερη αγορά και πώληση του συνόλου ή τμήματος των μετοχών τους.

Ο λόγος που οι επιχειρήσεις θέλουν να μπουν στο χρηματιστήριο είναι γιατί με τον τρόπο αυτόν εξασφαλίζουν χρηματικά κεφάλαια χωρίς να αναγκαστούν να δανειστούν από τις τράπεζες. Η αύξηση του μετοχικού κεφαλαίου συνήθως συνοδεύει την είσοδο μιας επιχείρησης στο χρηματιστήριο και αποτελεί ***υγιή τρόπο επέκτασης των οικονομικών δραστηριοτήτων μιας επιχείρησης***.

Οι αγοραστές μετοχών ανήκουν σε δύο διακριτές ομάδες. Μια ομάδα αποτελείται από ***αποταμιευτές*** που προτιμούν να αγοράσουν μετοχές επιχειρήσεων, οι οποίες με τα μερίσματα που δίνουν στους μετόχους αποδίδουν ικανοποιητικά κέρδη έναντι του τόκου που προσφέρουν οι καταθέσεις στην τράπεζα. Οι αγοραστές αυτών των μετοχών συνήθως δεσμεύουν τις αποταμιεύσεις τους σε μετοχές μικρού αριθμού επιχειρήσεων και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Ορισμένοι δε προσπαθούν να αποκτήσουν σημαντικό τμήμα των μετοχών μιας εταιρείας για να την ελέγξουν.

Η δεύτερη ομάδα αγοραστών μετοχών ανήκει περισσότερο στην κατηγορία των ***κερδοσκόπων***, παρά στην κατηγορία των επενδυτών. Αυτοί αγοράζουν όταν η τιμή μιας μετοχής είναι χαμηλή και αναμένουν ότι θα αυξηθεί στο άμεσο μέλλον. Πουλούν δε τις μετοχές τους, όταν οι τιμή τους ανεβεί και περιμένουν πτώση της στο άμεσο μέλλον. Οι αγοραστές που ανήκουν σ' αυτή την ομάδα δε σκοπεύουν τόσο στην απόδοση του μερίσματος, όσο στο κέρδος από τη μεταβολή της τιμής μιας μετοχής.

Οι αγοραστές και οι πωλητές μετοχών εκπροσωπούνται στο χρηματιστήριο από εξειδικευμένα πρόσωπα ή εταιρείες, τους χρηματιστές. Μόνον οι χρηματιστές δικαιούνται να λάβουν μέρος στις συνεδριάσεις του χρηματιστηρίου εκτελώντας τις εντολές των πελατών τους. Στην αρχή της συνεδρίασης ανακοινώνεται μια ***τιμή εκκίνησης*** για κάθε μετοχή, που είναι η αρχική τιμή με βάση την οποία αρχίζουν οι αγορές και οι πωλήσεις των μετοχών. Η τιμή εκκίνησης συνήθως εί-

ναι η τιμή που επικράτησε την προηγούμενη ημέρα ή η ονομαστική τιμή της μετοχής για όσες επιχειρήσεις εισέρχονται για πρώτη φορά στο χρηματιστήριο ή αυξάνουν το μετοχικό κεφάλαιό τους. Αν στην τιμή εκκίνησης προσφέρονται λιγότερες μετοχές από όσες ζητούνται, η τιμή της μετοχής ανεβαίνει σιγά σιγά, έως ότου διαμορφωθεί μια τιμή στην οποία οι προσφερόμενες μετοχές της επιχείρησης είναι ίσες με αυτές που ζητούνται. Αυτή είναι η ***τιμή κλεισίματος***, που στην επόμενη συνεδρίαση θα είναι η τιμή εκκίνησης.

Οι συνεδριάσεις του χρηματιστηρίου παλαιότερα ήταν πολύβουες, καθώς οι χρηματιστές, γύρω από έναν κύκλο, φώναζαν τις προσφορές τους στον υπάλληλο του χρηματιστηρίου που ανακοίνωνε τις μετοχές και τις τιμές. Στα σύγχρονα χρηματιστήρια οι συναλλαγές γίνονται μέσω ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Στο χρηματιστήριο γίνονται συναλλαγές όχι μόνο για μετοχές αλλά και για ομόλογα, δηλαδή δανειακούς τίτλους του δημοσίου ή μεγάλων δημοσίων επιχειρήσεων.

Αυτό είναι το Χρηματιστήριο Αξιών. Υπάρχει επίσης και το χρηματιστήριο εμπορευμάτων, όπου διαμορφώνεται με όμοιο τρόπο η τιμή για ορισμένα εμπορεύματα: όπως ορισμένα αγροτικά προϊόντα, μεταλλεύματα ή άλλα ορυκτά (πετρέλαιο).

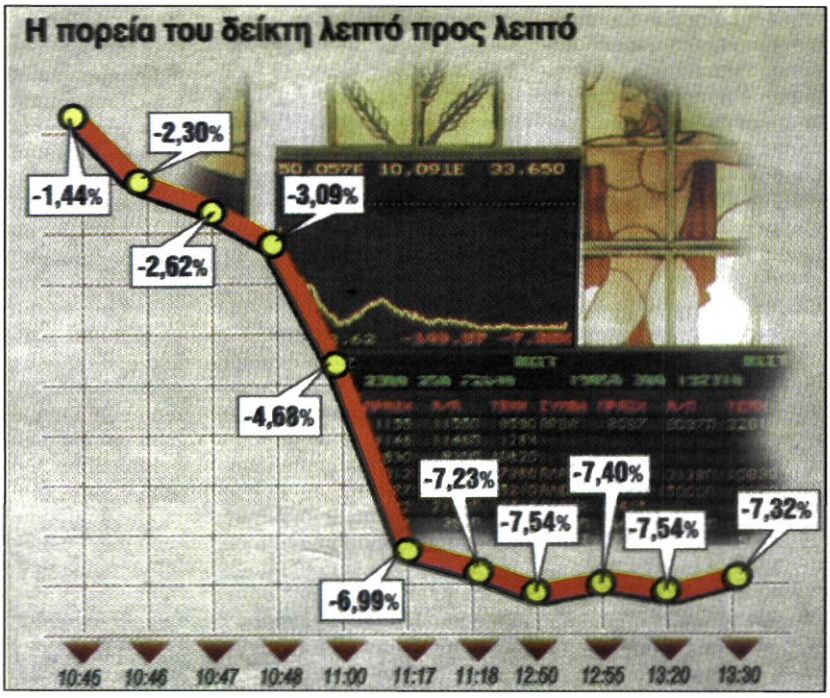

Στην Ελλάδα υπάρχει το Χρηματιστήριο Αξιών στην Αθήνα, ενώ προσφάτως ιδρύθηκε και Χρηματιστήριο Αξιών στη Θεσσαλονίκη. Υπάρχουν επίσης και δύο χρηματιστήρια εμπορευμάτων, στον Πειραιά και στη Θεσσαλονίκη.

Ονομαστά είναι τα χρηματιστήρια της Νέας Υόρκης, του Τόκιο, της Φρανκφούρτης και του Λονδίνου που είναι παγκόσμια χρηματιστήρια και δίνουν τον τόνο της χρηματιστικής δραστηριότητας και στα υπόλοιπα. Για το λόγο αυτόν οι εφημερίδες συχνά έχουν αναφορές στην κίνηση αυτών των χρηματιστηρίων.

6.9 ΤΟ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ ΚΑΙ Η ΙΣΟΤΙΜΙΑ ΤΩΝ ΝΟΜΙΣΜΑΤΩΝ

Κάθε χώρα έχει το δικό της νόμισμα. Οι συναλλαγές που γίνονται μέσα στα όριά της επιβάλλεται, συνήθως από το νόμο κάθε χώρας, να γίνοντια στο νόμισμα αυτό. Αν επισκεφτούμε τις ΗΠΑ θα είναι αδύνατο να φάμε σε κάποιο εστιατόριο πληρώνοντας με ευρώ. Για να απολαύσουμε το φαγητό σε ένα εστιατόριο Mc Donald's ή για να βγάλουμε ένα εισιτήριο για τη Ντίσνεϋλαντ πρέπει να μετατρέψουμε τα ευρώ σε δολάρια.

Η σχέση μετατροπής των ευρώ σε δολάρια (ή σε κάποιο άλλο νόμισμα) είναι η ισοτιμία του ευρώ προς το δολάριο. Το ευρώ, δηλαδή, έχει τόσες ισοτιμίες όσα είναι τα νομίσματα των άλλων χωρών.

Αρμόδια για τη διαμόρφωση της ισοτιμίας του ευρώ για τη ζώνη ευρώ της Ε.Ε. είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Η Κεντρική Τράπεζα παρακολουθεί τις εξελίξεις και παρεμβαίνει στην αγορά συναλλάγματος (που γίνεται μεταξύ τραπεζών) αγοράζοντας και πουλώντας ξένα νομίσματα που έχει στα συναλλαγματικά αποθέματα, δηλαδή στο θησαυροφυλάκιο των ξένων νομισμάτων. Σκοπός της παρέμ-

βασης αυτής είναι να διαμορφώνονται ισοτιμίες που να ευνοούν την εγχώρια οικονομική δραστηριότητα. Όταν η ισοτιμία αυξάνεται έχουμε ***υπερτίμηση*** του νομίσματος, ενώ όταν πέφτει έχουμε ***υποτίμηση***.

Παλαιότερα, η ισοτιμία του νομίσματος κάθε χώρας προσδιοριζόταν από τα αποθέματα χρυσού που είχε η κεντρική τράπεζα (κανόνας χρυσού) ή, αργότερα, και από τα αποθέματα σε ξένα νομίσματα (συνήθως δολάρια). Από τη δεκαετία του 1970 επιδιώκονται οι διακρατικές συμφωνίες και οι από κοινού παρεμβάσεις των κεντρικών τραπεζών για περιορισμένες προσαρμογές των ισοτιμιών, ώστε να μην αναστατώνεται το διεθνές εμπόριο.

Οι χώρες που συμμετέχουν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) έχουν αντικαταστήσει τα Εθνικά νομίσματά τους με το Ευρώ. Περισσότερες λεπτομέρειες για την Ευρωπαϊκή Ένωση θα δούμε στο κεφάλαιο 13.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΕΚΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε τις τρεις ***λειτουργίες του χρήματος***: ότι μετρά την αξία των εμπορευμάτων, είναι μέσον πληρωμών και μέσον αποταμίευσης. Για να επιτελεστούν αυτές οι λειτουργίες πρέπει να έχει τις εξής ***ιδιότητες***: (α) να είναι κοινώς αποδεκτό, (β) η ανταλλακτική αξία πρέπει να είναι τόση ώστε να εξυπηρετεί τις περισσότερες συναλλαγές που γίνονται καθημερινά, (γ) να μην αλλοιώνεται, (δ) να υποδιαιρείται σε μικρότερες μονάδες, ώστε να καλύπτει όλες τις πιθανές συναλλαγές. Τα πολλαπλάσια ή τα υποπολλαπλάσια του χρήματος πρέπει να είναι τυποποιημένα και η αξία τους εγγυημένη.

Το κοινώς αποδεκτό μέσον συναλλαγών, δηλαδή το χρήμα, καθορίζεται: (α) από την οργάνωση της κοινωνίας, (β) από τη σημασία που έχουν οι ανταλλακτικές σχέσεις, και (γ) από το βαθμό καταμερισμού της κοινωνικής εργασίας.

Οι βασικές κατηγορίες του χρήματος είναι το περιεκτικό χρήμα και το παραστατικό χρήμα.

Τα σύγχρονα ***είδη χρήματος*** είναι: (α) το μεταλλικό χρήμα, (β) το χαρτονόμισμα, (γ) το πιστωτικό χρήμα (επιταγή - συναλλαγματική) και (δ) οι πιστωτικές κάρτες.

Τράπεζα, είναι η επιχείρηση που ασχολείται με το εμπόριο του χρήματος, δέχεται καταθέσεις και δίνει δάνεια. Τα είδη των καταθέσεων είναι: (α) οι καταθέσεις όψεως, (β) οι καταθέσεις ταμιευτηρίου και (γ) οι καταθέσεις προθεσμίας.

Επιτόκιο είναι το ποσό του τόκου για κάθε 100 ευρώ που κατατίθενται για ένα ημερολογιακό έτος.

Τα δάνεια δίνονται προς τις επιχειρήσεις για την ενίσχυση της παραγωγικής δυναμικότητας και τη διευκόλυνση της επιχειρηματικής τους δράσης. Δάνεια δίνονται επίσης στους καταναλωτές που μπορεί να είναι στεγαστικά δάνεια ή καταναλωτικά δάνεια. Τέλος, οι Τράπεζες δανείζουν το κράτος για να καλύψει τη διαφορά μεταξύ δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών.

Το τμήμα του εισοδήματος που δε δαπανούμε ονομάζεται ***αποταμίευση***. Η κατάθεση της αποταμίευσης σε Τράπεζα γίνεται για ασφάλεια και για τον τόκο.

Τόκος είναι το κόστος δανεισμού, δηλαδή η επιβάρυνση που έχει ο δανειολήπτης για τη χρησιμοποίηση χρήματος που δεν ανήκει στον ίδιο.

Το ***χρηματιστήριο*** είναι η αγορά της ιδιοκτησίας των επιχειρήσεων, εκεί γίνεται αγοραπωλησία των μετοχών, ομολόγων και εμπορευμάτων.

Η σχέση μετατροπής των ευρώ σε κάποιο άλλο νόμισμα είναι η ισοτιμία του ευρώ προς το νόμισμα. Αρμόδια για τη διαμόρφωση της ισοτιμίας του ευρώ είναι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Βασικες Εννοιες

- Χρήμα
- Περιεκτικό χρήμα
- Παραστατικό χρήμα
- Επιταγή
- Συναλλαγματική
- Πιστωτική κάρτα
- Τράπεζα
- Κατάθεση
- Δάνειο
- Επιτόκιο
- Τόκος
- Αποταμίευση
- Χρηματιστήριο
- Ισοτιμία νομισμάτων

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Θεωρείτε απαραίτητη τη χρησιμοποίηση χρήματος στις συναλλαγές μας και γιατί;*
2. *Το χρήμα που κυκλοφορεί σήμερα είναι περιεκτικό ή όχι, και γιατί;*
3. *Γιατί οι πιστωτικές κάρτες λέγονται «πλαστικό χρήμα»; Ποια η σημασία τους σήμερα;*
4. *Ποιος είναι ο ρόλος της αποταμίευσης για την οικονομία;*
5. *Ποια δάνεια βοηθούν την οικονομία, και γιατί;*
6. *Ποιες δυσκολίες θα αντιμετωπίζαμε αν τα παρακάτω αντικείμενα είχαν τη θέση του χρήματος:*
   α) Διαμάντια β) καρφίτσες γ) κοχύλια δ) ροδάκινα ε) λάδι
7. *Ποια η διαφορά επιταγής και συναλλαγματικής;*
8. *Ποιες οι διαφορές Κεντρικής τράπεζας και Εμπορικών τραπεζών;*
9. *Ποιος είναι ο ρόλος του χρηματιστηρίου στις σύγχρονες κοινωνίες;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

7.1 Η Έννοια του Εισοδήματος *102*
7.2 Μορφές Εισοδήματος *103*
7.3 Οι Μεταβιβαστικές Πληρωμές *105*
7.4 Η Διανομή του Εισοδήματος και η Φτώχεια *106*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο κεφάλαιο αυτό θα γνωρίσουμε την έννοια της διανομής του εισοδήματος και ορισμένα προβλήματα που συνδέονται με την άνιση διανομή του εισοδήματος στις σύγχρονες κοινωνίες. Πρώτα θα δούμε ότι στην οικονομική επιστήμη η έννοια του εισοδήματος διαφέρει από την τρέχουσα σημασία του στην καθημερινή ζωή. Στην καθημερινή ζωή η έννοια του εισοδήματος που χρησιμοποιούμε είναι το προσωπικό ή το ατομικό εισόδημα. Θα γνωρίσουμε επίσης τη διάκριση μεταξύ λειτουργικής και προσωπικής διανομής του εισοδήματος, την έννοια των μεταβιβαστικών πληρωμών και θα συζητήσουμε το πρόβλημα της φτώχειας.

7.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Στις καθημερινές συζητήσεις συχνά συναντούμε εκφράσεις όπως «Οι γιατροί έχουν μεγάλο *εισόδημα*», «Αυτός είναι *εισοδηματίας*», «Το *εισόδημά* μου δε μου επιτρέπει τέτοιες πολυτέλειες», «Πρέπει να υποβάλω στην Εφορία το δήλωση *εισοδήματος*» κ.ο.κ.

Είναι προφανές ότι οι προτάσεις αυτές ανφέρονται στα χρήματα που κερδίζει κάποιος ή κάποια μέσα σε μια ορισμένη χρονική περίοδο, που, συνήθως, είναι το έτος (ετήσιο εισόδημα) ή ο μήνας (μηνιαίο εισόδημα). Αναφέρονται επίσης και στον τρόπο που κάποιος αποκτά αυτά τα χρήματα.

Στην Οικονομική Επιστήμη η έννοια του «εισοδήματος» διαφέρει κάπως από την καθημερινή σημασία της λέξης. ***Ως εισόδημα εννοούμε το σύνολο των αμοιβών που λαμβάνει κάποιος για τη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία.***

Ο ορισμός αυτός απαιτεί κάποιες διευκρινίσεις.

- Πρώτον, η έννοια του εισοδήματος αναφέρεται σε αμοιβές που δημιουργούνται κατά την παραγωγική διαδικασία. Αυτός ο ορισμός αποτελεί τη βάση ***διάκρισης μεταξύ εισοδήματος*** και ***μεταβιβαστικής πληρωμής***, κάτι στο οποίο θα επανέλθουμε αναλυτικά πιο κάτω.
- Δεύτερον, συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία δε σημαίνει αναγκαστικά εργασία.Κάποιος μπορεί να συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία χωρίς ο ίδιος να εργάζεται, αλλά με τη διάθεση ιδιόκτητων περιουσιακών του στοιχείων: γης, κτισμάτων, μηχανημάτων κ.τ.λ.

Οι αμοιβές αυτές προκύπτουν επειδή τα άτομα θεωρούνται ιδιοκτήτες κάποιων πόρων που χρησιμοποιούνται στην παραγωγή. Ανάλογα με τη μορφή που έχει η συμμετοχή στην παραγωγική διαδικασία και ανάλογα με το τι κατέχει ως ιδιοκτησία κάποιος διακρίνουμε διαφορετικές μορφές εισοδήματος. Στην ιδιοκτησία της εργασίας αντιστοιχεί ως αμοιβή ο μισθός. Στην ιδιοκτησία της γης, των κτιρίων και των φυσικών πόρων (στο βαθμό που η χρήση των ιδιοκτησιακών αυτών στοιχείων εκμισθώνεται σε τρίτους) αντιστοιχεί ως αμοιβή το ενοίκιο. Στην εκμίσθωση της χρήσης της ιδιοκτησίας του χρηματικού κεφαλαίου αντιστοιχεί ως αμοιβή ο τόκος, ενώ στην ιδιοκτησία της επιχείρησης αντιστοιχεί το κέρδος.

Ο τρόπος με τον οποίο μοιράζεται το εισόδημα σε σχέση με το είδος της ιδιοκτησίας ονομάζεται *λειτουργική διανομή του εισοδήματος*. Η λειτουργική διανομή του εισοδήματος ταξινομεί τα εισοδήματα, ανάλογα με την προέλευσή τους, σε εισόδημα από μισθούς, σε εισόδημα από ενοίκια, σε εισόδημα από τόκους και σε εισόδημα από κέρδη από την επιχειρηματική δραστηριότητα.

Πολλοί άνθρωποι έχουν εισόδημα από μία μόνο πηγή. Ένας μισθωτός, που δεν έχει χωράφια ή κατοικίες για να νοικιάζει ή καταθέσεις, ώστε να λαμβάνει ενοίκια και τόκους, έχει ως πηγή του εισοδήματος μόνο την εργασία και ως εισόδημα

το μισθό του. Πολλοί άνθρωποι, όμως, έχουν εισοδήματα από περισσότερες πηγές. Μπορεί κάποιος να εργάζεται ως μισθωτός και να έχει εισοδήματα από την εργασία του με τη μορφή του μισθού, να έχει χωράφια ή διαμερίσματα που να τα νοικιάζει και να έχει και εισοδήματα με τη μορφή του ενοικίου, να έχει καταθέσεις στην τράπεζα ή να έχει αγοράσει ομόλογα και να παίρνει τόκους και, τέλος να διαθέτει μερικές μετοχές και να παίρνει μερίσματα των κερδών. **Ο τρόπος που το εισόδημα μοιράζεται στα άτομα μιας κοινωνίας ονομάζεται *διανομή του εισοδήματος*.**

Στις σύγχρονες κοινωνίες το μεγαλύτερο ποσοστό του εισοδήματος είναι χρηματικό. Υπάρχει, όμως, και ένα τμήμα του εισοδήματος που δεν εκφράζεται σε χρήμα. Λόγου χάρη, οι εργάτες που απασχολούνται με τη συλλογή της πατάτας ή άλλων αγροτικών προϊόντων μπορεί να πάρουν τμήμα της αμοιβής τους σε προϊόν, δηλαδή να πάρουν ένα μέρος του μισθού τους σε πατάτες.

7.2 ΜΟΡΦΕΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ

Είδαμε προηγουμένως ότι το εισόδημα στην οικονομική επιστήμη συνδέεται με την παραγωγική διαδικασία και εκφράζει σχέσεις ιδιοκτησίας των ατόμων με παράγοντες (εργασία, γη, κτίρια, μηχανήματα κ.τ.λ.) που χρησιμοποιούνται στην παραγωγική διαδικασία.

- Ο ***μισθός*** είναι η αμοιβή του μισθωτού ως αντάλλαγμα για την παροχή της εργασίας του στον εργοδότη, για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα. Ο μισθός σημαίνει ότι ο εργαζόμενος είναι ιδιοκτήτης της ικανότητάς του να εργάζεται και, επομένως, για να προσφέρει αυτή την ικανότητά του πρέπει να πάρει ένα τμήμα του προϊόντος που παράγεται ως αμοιβή.

Ο μισθός συνήθως είναι σε χρήμα (ωρομίσθιο, ημερομίσθιο, μηνιαίος μισθός), ενώ τμήμα του μπορεί να είναι και σε είδος, όπως η έκπτωση που γίνεται στους υπαλλήλους της ΔΕΗ και του ΟΤΕ για την κατανάλωση ορισμένης ποσότητας ηλεκτρικού ρεύματος ή για την πραγματοποίηση αριθμού τηλεφωνημάτων κ.τ.λ.

Όλοι οι εργαζόμενοι (μισθωτοί) δεν παίρνουν τον ίδιο μισθό γιατί αυτός εξαρτάται από το επάγγελμα που ασκούν, από τα χρόνια υπηρεσίας, από το επίπεδο εκπαίδευσης (απόφοιτος Λυκείου, ΤΕΙ, ΑΕΙ), από τη θέση που κατέχουν στην ιεραρχία της επιχείρησης (προϊστάμενος, διευθυντής, απλός υπάλληλος κ.τ.λ.), από το μέγεθος της επιχείρησης στην οποία εργάζονται και το ιδιοκτησιακό της καθεστώς και πολλούς άλλους παράγοντες.

Πολλές φορές οι διαφορές στους μισθούς αντανακλούν την ύπαρξη ***κοινωνικών προκαταλήψεων***. Π.χ. οι αμοιβές για τις γυναίκες είναι μικρότερες από τις αμοιβές για τους άνδρες, ακόμη και όταν δουλεύουν στις ίδιες εργασίες. Το ίδιο συμβαίνει με τις έγχρωμες μειονότητες στις ΗΠΑ και σε άλλες χώρες, με τους με-

τανάστες, τις θρησκευτικές μειονότητες σε πολλές χώρες σήμερα. Στην Ελλάδα οι αμοιβές για τους εργαζόμενους που ήλθαν μετά το 1990 στη χώρα μας από την Αλβανία, την Πολωνία και τις άλλες χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, της Ασίας και της Αφρικής είναι χαμηλότερες από τις αμοιβές των Ελλήνων που κάνουν τις ίδιες δουλειές.

- Το ***κέρδος*** είναι η αμοιβή του επιχειρηματία, δηλαδή του ιδιοκτήτη της επιχείρησης, και οφείλεται στο γεγονός ότι αυτός (ή αυτοί) είναι ιδιοκτήτης της επιχείρησης. Το κέρδος θεωρείται ως αμοιβή του επιχειρηματία για τον επιχειρηματικό κίνδυνο που αναλαμβάνει, καθώς και για την οργάνωση της παραγωγικής διαδικασίας. Το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά των εσόδων της επιχείρησης και των εξόδων αυτής, ενδέχεται δε να είναι και αρνητικό (ζημιά).
- Ο ***τόκος*** είναι η αμοιβή του ιδιοκτήτη ενός χρηματικού ποσού για τη χρησιμοποίηση αυτού του ποσού από κάποιον άλλον. Ένας επιχειρηματίας χρειάζεται χρηματικό κεφάλαιο για την ίδρυση, τη λειτουργία, ή την επέκταση της επιχείρησής του. Τα κεφάλαια που διαθέτει συνήθως δεν επαρκούν και καταφεύγει στην άντληση κεφαλαίων από τρίτους (ξένα κεφάλαια). Η άντληση αυτή πραγματοποιείται με δάνεια που παίρνει κυρίως από τις τράπεζες. Όταν η τράπεζα δίνει δάνειο στερείται ένα μέρος από τα κεφάλαιά της, αφού το παραχωρεί στον επιχειρηματία, με αποζημίωση βέβαια τον τόκο.
- Το ***ενοίκιο*** είναι το ποσό που πληρώνει κάποιος για τη χρήση ενός ακινήτου ή κινητού πράγματος στον ιδιοκτήτη του ακινήτου ή του κινητού. Το ενοίκιο αποτελεί εισόδημα για τον ιδιοκτήτη του ακινήτου ή του κινητού και προέρχεται, ακριβώς, από τη σχέση ιδιοκτησίας που έχει.

Το ενοίκιο που εισπράττει κάποιος από ένα χωράφι ή κτήμα που το καλλιεργεί ένας γεωργός ή το ενοίκιο από τη χρήση ενός διαμερίσματος είναι περιπτώσεις εισοδήματος.

Είναι προφανές γιατί το ενοίκιο ενός κτήματος αποτελεί μορφή εισοδήματος: Η γη καλλιεργείται και συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία. Γιατί όμως το ενοίκιο για μια κατοικία να θεωρείται μορφή εισοδήματος; Παράγει κάτι μια κατοικία; Η απάντηση στο εύλογο αυτό ερώτημα είναι ότι μια κατοικία παράγει, όταν χρησιμοποιείται, υπηρεσίες προς αυτούς που την κατοικούν. Έτσι το ενοίκιο μιας κατοικίας είναι το αντίτιμο για τις υπηρεσίες που παρέχει αυτή η κατοικία στους ενοικιαστές (υπηρεσίες στέγασης).

Το ενοίκιο για τα χωράφια, παλαιότερα, δινόταν με τη μορφή τμήματος της παραγωγής (μισακάρικο σύστημα, δηλαδή, μισά-μισά). Ο καλλιεργητής από την παραγωγή του έδινε τη μισή στον ιδιοκτήτη της γης. Σήμερα το ενοίκιο του χωραφιού ή του κτήματος δίνεται συνήθως σε χρήμα.

Σήμερα το σύστημα ενοικίασης δεν περιορίζεται μόνο στην ακίνητη ιδιοκτησία. Περιλαμβάνει και την ενοικίαση κινητών αντικειμένων. Είναι γνωστές οι ενοικιάσεις αυτοκινήτων, μοτοποδηλάτων ή ποδηλάτων (στις διακοπές ιδιαίτε-

ρα). Νοικιάζουμε, επίσης, κοστούμια αποκριάτικα για το χορό της Αποκριάς. Επίσης έχουμε αναφερθεί στο leasing που είναι μια μορφή ενοικίασης εξοπλισμού από τις επιχειρήσεις που δεν μπορούν ή δε θέλουν να αγοράσουν αυτόν τον εξοπλισμό.

7.3 ΟΙ ΜΕΤΑΒΙΒΑΣΤΙΚΕΣ ΠΛΗΡΩΜΕΣ

Οι μορφές εισοδήματος που είδαμε μέχρι τώρα προκύπτουν ως αμοιβές από τη συμμετοχή σε μια παραγωγική διαδικασία. Υπάρχουν, όμως, και μορφές εισοδήματος για ορισμένα άτομα που δεν οφείλονται στο γεγονός ότι αυτά διαθέτουν την ιδιοκτησία τους για την παραγωγική διαδικασία. ***Τα ατομικά εισοδήματα που δε σχετίζονται με κάποια παραγωγική διαδικασία λέγονται μεταβιβαστικές πληρωμές.***

Παραδείγματα μεταβιβαστικών πληρωμών υπάρχουν πολλά, όπως το «χαρτζιλίκι» που δίνουν οι γονείς στα παιδιά τους, το συνάλλαγμα που στέλνει ο μετανάστης στην οικογένειά του, η «ελεημοσύνη» που δίνουμε στους ζητιάνους, το προαιρετικό φιλοδώρημα στους σερβιτόρους κ.ά. Αυτές οι μεταβιβαστικές πληρωμές γίνονται μεταξύ ιδιωτών και έχουν ένα χαρακτήρα οικειοθελούς μεταβίβασης.

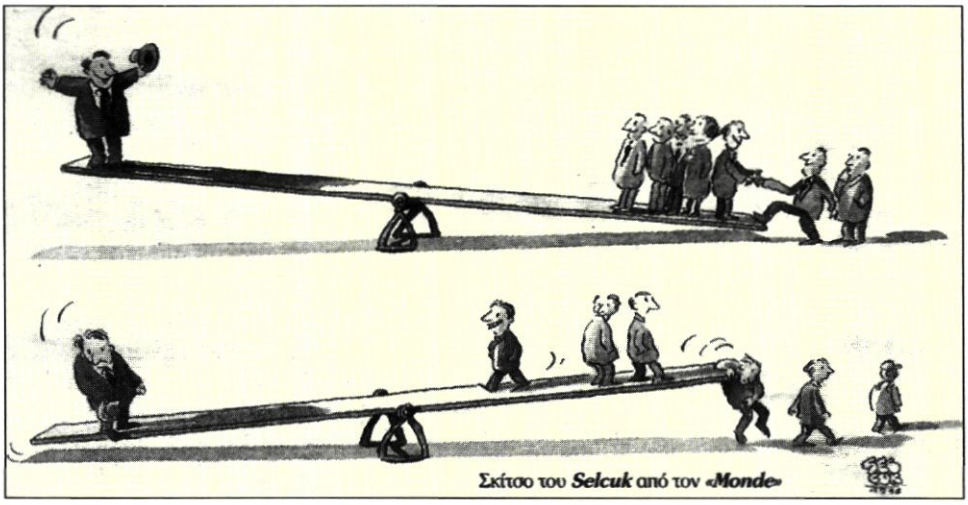

Σκίτσο του *Selcuk* από τον «*Monde*»

Όμως υπάρχουν και μεταβιβαστικές πληρωμές μεταξύ του δημοσίου και των ιδιωτών. Το δημόσιο μέσα στα πλαίσια της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής πραγματοποιεί διάφορες μεταβιβαστικές πληρωμές, όπως είναι τα επιδόματα ανεργίας στους ανέργους, οι υποτροφίες στους σπουδαστές, οι επιδοτήσεις στους

παραγωγούς αγροτικών προϊόντων, τα επιδόματα πολυτέκνων κ.ά. Η σημαντικότερη κατηγορία μεταβιβαστικών πληρωμών που πραγματοποιεί το δημόσιο είναι η πληρωμή των συντάξεων των δημοσίων υπαλλήλων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος των μεταβιβαστικών πληρωμών του δημοσίου (π.χ. τα επιδόματα ανεργίας) χρηματοδοτούνται από την παρακράτηση εκ μέρους του δημοσίου ενός ποσοστού των μισθών με τη μορφή ασφαλιστικών εισφορών.

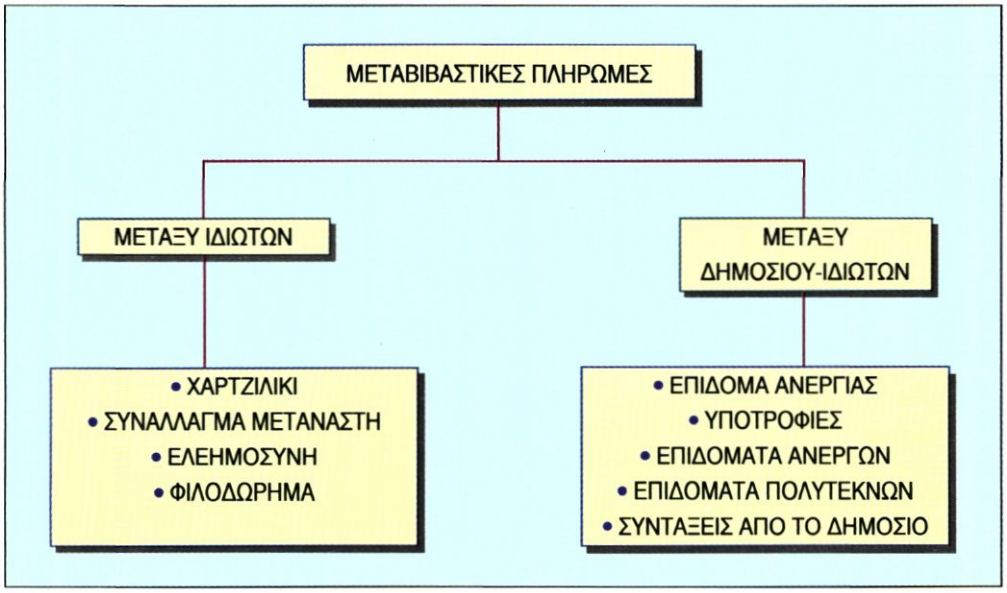

7.4 Η ΔΙΑΝΟΜΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΦΤΩΧΕΙΑ

Η διανομή του εισοδήματος παρουσιάζει, συνήθως, μεγάλες ανισότητες. Λίγα άτομα έχουν πολύ υψηλά εισοδήματα και συγκεντρώνουν στην κατοχή τους μεγάλο ποσοστό του συνολικού εισοδήματος, ενώ πολλά άτομα έχουν μικρά εισοδήματα και συγκεντρώνουν μικρό ποσοστό του συνολικού εισοδήματος. Η ανισότητα στα εισοδήματα εξαρτάται από την άνιση διανομή του πλούτου (γης, χρημάτων κ.τ.λ.), από το βαθμό απασχόλησης και από την ανισότητα στις αμοιβές.

Τα άτομα και οι οικογένειες που έχουν πολύ χαμηλά εισοδήματα ανήκουν στην ομάδα των φτωχών ατόμων ή οικογενειών. Διακρίνουμε δύο επίπεδα φτώχειας:

- Πρώτον, την ***απόλυτη φτώχεια***, που ορίζεται ως ***το επίπεδο εισοδήματος που είναι τόσο μικρό. ώστε δεν επαρκεί για να καλύψει βασικές ανάγκες επιβίωσης του ατόμου ή της οικογένειας.***
- Δεύτερον, τη ***σχετική φτώχεια***, που ορίζεται ως ***το επίπεδο του εισοδήματος που, ενώ επιτρέπει την κάλυψη των βασικών βιοτικών αναγκών, δεν επιτρέπει την ικανοποίηση των συνηθισμένων αναγκών, όπως αυτές προσδιορίζονται από το πρότυπο κατανάλωσης της κοινωνίας, το οποίο επικρατεί τη συγκεκριμένη περίοδο.***

Ένα χαρακτηριστικό της φτώχειας είναι ***η αναπαραγωγή της***, δηλαδή η διαιώνισή της από τη μια γενιά στην άλλη. Τα άτομα που προέρχονται από φτωχιές οικογένειες συνήθως μένουν φτωχά, ενώ τα άτομα που προέρχονται από πλούσιες οικογένειες συνήθως παραμένουν πλούσια. Αυτό οφείλεται, πρώτον, στο γεγονός ότι τα άτομα που προέρχονται από πλούσιες οικογένειες κληρονομούν περισσότερα περιουσιακά στοιχεία από εκείνα που προέρχονται από φτωχιές οικογένειες. Δεύτερον, στο γεγονός ότι τα παιδιά των πλούσιων οικογενειών αποκτούν καλύτερη μόρφωση, πράγμα το οποίο διευκολύνει την απασχόλησή τους σε καλά αμειβόμενες εργασίες. Τρίτον, στο γεγονός ότι τα παιδιά που προέρχονται από πλούσιες οικογένειες διαθέτουν περισσότερες και αποτελεσματικότερες κοινωνικές γνωριμίες και έχουν καλύτερες προσβάσεις σε καλές εργασίες από ό,τι τα παιδιά των φτωχών οικογενειών.

Περισσότερες λεπτομέρειες για το θέμα αναφέρονται στο Κεφάλαιο 12, παράγραφος 12.4 Φτώχεια-Κοινωνικός Αποκλεισμός-Μετανάστευση.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΕΒΔΟΜΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Στην Οικονομική Επιστήμη, όταν μιλούμε για ***εισόδημα,*** εννοούμε το σύνολο των αμοιβών που λαμβάνει κάποιος για τη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία είτε ως εργαζόμενος είτε ως ιδιοκτήτης κάποιων περιουσιακών στοιχείων. Οι μορφές εισοδημάτων που διακρίνουμε είναι:

α) ο ***μισθός***, η αμοιβή του μισθωτού για την παροχή της εργασίας του στον εργοδότη του,

β) το ***κέρδος***, η αμοιβή του επιχειρηματία για την οργάνωση της παραγωγής και τον κίνδυνο που αναλαμβάνει πραγματοποιώντας την επένδυσή του,

γ) ο ***τόκος***, η αμοιβή του ιδιοκτήτη ενός χρηματικού κεφαλαίου, όταν διαθέτει σε κάποιον άλλο αυτό το ποσό και

δ) το ***ενοίκιο***, η αμοιβή του ιδιοκτήτη ενός κινητού ή ακινήτου πράγματος, όταν εκχωρεί το δικαίωμα χρήσης του πράγματος αυτού σε κάποιον άλλο.

Τα εισοδήματα που μπορεί να εισπράττει κάποιος και δεν προέρχονται από τη συμμετοχή του στην παραγωγική διαδικασία αλλά είναι μεταβίβαση εισοδήματος από το δημόσιο ή κάποιον ιδιώτη λέγονται ***μεταβιβαστικές πληρωμές***. Η ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των ατόμων δημιουργεί στην κοινωνία το φαινόμενο της ***φτώχειας, σχετικής ή και απόλυτης***.

Βασικες Εννοιες

- Εισόδημα
- Μισθός
- Κέρδος
- Τόκος
- Ενοίκιο
- Μεταβιβαστικές πληρωμές
- Απόλυτη φτώχεια
- Σχετική φτώχεια

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Ποια είναι η έννοια του όρου «εισόδημα» στην Οικονομική Επιστήμη και σε τι διαφέρει από τον όρο «εισόδημα» όπως τον χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας ζωή;*
2. *Ποιες είναι οι κύριες μορφές εισοδήματος που συνδέονται με την παραγωγική διαδικασία;*
3. *Υπάρχει περίπτωση εργαζόμενοι στην ίδια δουλειά να αμείβονται με διαφορετικό μισθό; Αν αυτό συμβαίνει, να προσδιορίσετε τους λόγους για τους οποίους συμβαίνει.*
4. *Τι σημαίνει απόλυτη φτώχεια και τι σχετική φτώχεια;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

Η ΜΙΣΘΩΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

8.1 Μορφές Εργασίας *110*
8.2 Εργοδότες και Μισθωτοί *111*
8.3 Επαγγέλματα και Εργασιακές Δεξιότητες *113*
8.4 Η Πρόσληψη των Μισθωτών *114*
8.5 Εργατικά Συνδικάτα και Ενώσεις Εργοδοτών *116*
8.6 Οι Συλλογικές Διαπραγματεύσεις *119*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός του Όγδοου Κεφαλαίου είναι να προσεγγίσει ο μαθητής τον κόσμο της μισθωτής εργασίας. Η μισθωτή εργασία, στον ιδιωτικό και στο δημόσιο τομέα της οικονομίας, αποτελεί την κυρίαρχη μορφή εργασίας στις σύγχρονες κοινωνίες. Κυριαρχεί, τόσο εξαιτίας του πλήθους των μισθωτών εργαζομένων, όσο και για το ρόλο της στην οργάνωση του παραγωγικού συστήματος, αλλά και στην πολιτική και κοινωνική ζωή.

Θα εξετάσουμε τις μορφές εργασίας στις σύγχρονες κοινωνίες, επαναλαμβάνοντας ορισμένα θέματα που ήδη συναντήσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, θα εξετάσουμε τις έννοιες της σύμβασης εργασίας και του διευθυντικού δικαιώματος και τους θεσμικούς περιορισμούς στους οποίους υπόκειται το διευθυντικό δικαίωμα, θα εμβαθύνουμε στην έννοια του επαγγέλματος και των εργασιακών δεξιοτήτων που έχουμε συναντήσει στο Τέταρτο Κεφάλαιο. Θα εξετάσουμε τον τρόπο με τον οποίο κάνουν οι επιχειρήσεις τις προσλήψεις του προσωπικού και τον τρόπο που ψάχνουμε να βρούμε εργασία. Τέλος, θα δούμε τη συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων και των εργοδοτών, τους στόχους και τα μέσα που χρησιμοποιούν και τη σημασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

Ο κόσμος της μισθωτής εργασίας, το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον του, έχουν βρεθεί στο επίκεντρο των σημαντικότερων φιλοσοφικών, οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών αναζητήσεων και συγκρούσεων τους δύο τελευταίους αιώνες. Ο κόσμος της μισθωτής εργασίας είναι ο κόσμος μας.

8.1 ΜΟΡΦΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Στις σύγχρονες κοινωνίες οι άνθρωποι, για να εξασφαλίσουν τα αναγκαία εμπορεύματα που τους επιτρέπουν την επιβίωση, εργάζονται. Εργάζονται σε μαγαζιά, γραφεία, εργοστάσια, χωράφια, στους δρόμους, ακόμη και στο σπίτι. Εργάζονται συνήθως 7 ή 8 ώρες την ημέρα για 5 ή 6 ημέρες την εβδομάδα, μερικές φορές ακόμη περισσότερες ώρες, μερικές φορές λιγότερες. Η εργασία απορροφά σημαντικό χρόνο της καθημερινής ζωής των σύγχρονων ατόμων.

Οι εργασίες που αναλαμβάνουν και εκτελούν καθημερινώς είναι ποικίλες. Μερικοί έχουν τη δική τους δουλειά, μαγαζί, γραφείο, χωράφι ή βιοτεχνία και εργάζονται σ' αυτό μόνοι τους. Αυτοί ονομάζονται ***αυτοαπασχολούμενοι***. Ο γιατρός που έχει το δικό του ιατρείο, ο δικηγόρος που έχει δικό του δικηγορικό γραφείο, ο αγρότης που καλλιεργεί το δικό του χωράφι, η κομμώτρια που έχει το δικό της μαγαζί, οι ιδιοκτήτες των γαλατάδικων στις γειτονιές που εργάζονται οι ίδιοι σ' αυτά και οι ιδιοκτήτες μικρών εμπορικών καταστημάτων και βιοτεχνιών, ο υδραυλικός, είναι ορισμένα παραδείγματα αυτοαπασχολουμένων.

Σε ορισμένες από αυτές τις περιπτώσεις, κοντά στον ιδιοκτήτη εργάζονται και άλλα μέλη της οικογένειάς του για λίγες ώρες ή για ολόκληρο το ωράριο. Ο υδραυλικός που πηγαίνει για τις επισκευές μπορεί να αφήνει στο μαγαζί τη σύζυγό του, ή κάποιον από τους γονείς του, για να κανονίζει τις επισκέψεις του. Στο κομμωτήριο ή στο κουρείο μπορεί να βοηθάει ο γιος ή η κόρη του κουρέα ή της κομμώτριας. Στο ιατρείο μπορεί η σύζυγος ή ο σύζυγος να απαντά στα τηλεφωνήματα και να ορίζει τα ραντεβού. Τις περισσότερες φορές τα μέλη της στενής οικογένειας προσφέρουν τις υπηρεσίες τους αυτές χωρίς αμοιβή. Αμοιβή είναι γι' αυτούς η αύξηση του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος που επιτρέπει σ' όλα τα μέλη της οικογένειας να ζουν καλύτερα. Η ομάδα αυτή των εργαζομένων στην οικογενειακή επιχείρηση ονομάζεται ***συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη***. Η ομάδα αυτή εργαζομένων είναι ιδιαίτερα πολυάριθμη στον αγροτικό τομέα και στις βιοτεχνίες.

Οι επιχειρήσεις, δημόσιες ή ιδιωτικές, χρησιμοποιούν εργαζόμενους που τους αμείβουν με μισθό. Οι εργαζόμενοι αυτοί ονομάζονται ***μισθωτοί***, και αποτελούν την πλέον πολυάριθμη ομάδα εργαζομένων. Μάλιστα, η αναλογία των μισθωτών στο σύνολο εκείνων που εργάζονται αυξάνεται σταδιακά. Οι ιδιοκτήτες επιχειρήσεων που χρησιμοποιούν μισθωτούς ονομάζονται ***εργοδότες***.

Υπάρχουν πολλά συστήματα μισθού, ανάλογα με τον τρόπο πληρωμής. Ο μισθός μπορεί να είναι ***ωρομίσθιο, ημερομίσθιο ή μηνιαίος μισθός***, αναλόγως αν η βάση υπολογισμού του είναι οι ώρες, οι ημέρες ή ο μήνας. Παλαιότερα ο μισθός υπολογιζόταν με το κομμάτι, δηλαδή με την ποσότητα που παρήγε κάθε εργάτης (***κατ' αποκοπή μισθός***). Ένας ανθρακωρύχος ελάμβανε αμοιβή ανάλογη με τα φορτώματα άνθρακα που έβγαζε από τη γη, ένας θεριστής έπαιρνε μισθό ανάλογο με τα δέματα σταχυού που συνέλεγε κ.ο.κ.

Η νεότερη οργάνωση της παραγωγής, η οποία βασίζεται στη συνεργασία μεταξύ των εργαζομένων για την παραγωγή του προϊόντος, οδήγησε στην εγκατάλειψη αυτού του τρόπου πληρωμής των μισθών. Σήμερα το σύστημα αυτό διατηρείται σε λίγους τομείς, στην ανάθεση υπεργολαβίας* (φασόν).

Πολλοί μισθωτοί εργάζονται σήμερα σε κρατικές υπηρεσίες ή οργανισμούς. Στην περίπτωση αυτή ως εργοδότης θεωρείται ότι είναι το κοινωνικό σύνολο, το οποίο οφείλουν να υπηρετούν οι κρατικοί υπάλληλοι.

***Υπεργολαβία (φασόν)**: Ο εργοδότης δίνει στους εργαζόμενους τις πρώτες ύλες για να ολοκληρώσουν στο σπίτι τους την παραγωγή του προϊόντος και τους πληρώνει «με το κομμάτι». Μια μοδίστρα,για παράδειγμα, ράβει ρούχα για λογαριασμό μιας βιομηχανίας στο σπίτι της και πληρώνεται με το κομμάτι.

8.2 ΕΡΓΟΔΟΤΕΣ ΚΑΙ ΜΙΣΘΩΤΟΙ: Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Μεταξύ του εργοδότη και του μισθωτού συνάπτεται μια νομική σχέση που ονομάζεται ***σύμβαση εργασίας***. Η σύμβαση εργασίας άλλοτε είναι ειδικά προσδιορισμένη με όρους που αναφέρονται με σαφήνεια, οπότε παίρνει τη μορφή ενός συμβολαίου, το οποίο υπογράφουν και ο μισθωτός και ο εργοδότης, άλλοτε δεν υπάρχει τέτοιο συμβόλαιο και θεωρείται ότι διέπεται από τους ισχύοντες νόμους και τα ήθη της κοινωνίας.

Με τη σύμβαση εργασίας και ο εργοδότης και ο μισθωτός αναλαμβάνουν ορισμένες υποχρεώσεις και αποκτούν ορισμένα δικαιώματα. Τα δικαιώματα του ενός αποτελούν τις υποχρεώσεις του άλλου. Υποχρεώσεις του μισθωτού είναι να προσφέρει την εργασία του σε τόπο και χρόνο που ορίζει ο εργοδότης –μέσα στα πλαίσια που καθορίζει ο νόμος για το ωράριο εργασίας–, να είναι εργατικός και επιμελής στην εργασία του, να εκτελεί τις εντολές και τις οδηγίες του εργοδότη κ.τ.λ. Υποχρεώσεις του εργοδότη είναι να πληρώνει το συμφωνημένο ή το νόμιμο μισθό την καθορισμένη ημέρα, να σέβεται την προσωπικότητα του μισθωτού, να τηρεί το ωράριο εργασίας και τις αργίες, να χορηγεί τις νόμιμες άδειες απουσίας, να φροντίζει για την υγιεινή και ασφάλεια του χώρου εργασίας και να πληρώνει τις ασφαλιστικές εισφορές στους ασφαλιστικούς οργανισμούς.

Από τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις αυτές, δύο είναι οι ουσιώδεις για τη σύμβαση εργασίας. Αφενός η υποχρέωση του εργοδότη να πληρώνει το μισθό, αφετέρου η υποχρέωση του μισθωτού να αποδεχθεί το διευθυντικό δικαίωμα του εργοδότη ή των εκπροσώπων του εργοδότη. ***Διευθυντικό δικαίωμα σημαίνει το δικαίωμα του εργοδότη να οργανώνει την εργασία με τον τρόπο που επιθυμεί και να απαιτεί συγκεκριμένη ποιότητα στο παραγόμενο προϊόν ή υπηρεσία και συγκεκριμένους χρόνους εκτέλεσης της εργασίας (ρυθμός παραγωγής)***.

Το διευθυντικό δικαίωμα δεν είναι χωρίς περιορισμούς. Περιορίζεται από τους ***εργατικούς νόμους***, οι οποίοι ρυθμίζουν πολλές πτυχές της εργασιακής σχέσης, όπως το ωράριο, την υπερωριακή εργασία (δηλαδή την εργασία μετά το κανονικό ωράριο), τις εργάσιμες ημέρες και αργίες, τις άδειες απουσίας για ανάπαυση (ετήσια άδεια), για σπουδές ή για τοκετό, τους κανόνες υγιεινής και ασφάλειας στο χώρο εργασίας, την κοινωνική ασφάλιση κ.τ.λ. Περιορίζεται επίσης από τις ***συλλογικές συμβάσεις*** που ορισμένες φορές υιοθετούν κανόνες για τις σχέσεις και τους όρους εργασίας.

Οι σχέσεις μεταξύ εργοδοτών και μισθωτών είναι σχέσεις κατά βάση αντιπαλότητας. Και οι δύο πλευρές ανταγωνίζονται προσπαθώντας να επεκτείνουν τα δικαιώματά τους και να περιορίσουν τις υποχρεώσεις τους. Και οι δύο ομάδες είναι ισχυρές, αλλά καθεμία διαθέτει διαφορετική δύναμη. Η δύναμη των μισθωτών υπάρχει στο μεγάλο αριθμό τους και στην οργανωμένη διεκδίκηση των δικαιωμάτων τους, ενώ η δύναμη των εργοδοτών ευρίσκεται στην οικονομική τους ισχύ και στη γνώση οργάνωσης της παραγωγής. Η σύγκρουση μεταξύ τους είναι συχνή και εκφράζεται με ποικίλους τρόπους, από τις απλές προστριβές μεταξύ εργοδότη και μισθωτών, μέχρι τις συνδικαλιστικές διεκδικήσεις και τα αντίπαλα προγράμματα των πολιτικών κομμάτων.

8.3 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΚΕΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ

Οι εργαζόμενοι, όταν εργάζονται, αναλαμβάνουν να εκτελέσουν μια σειρά από επιμέρους εργασίες, αναλαμβάνουν συγκεκριμένα εργασιακά καθήκοντα. ***Όμοια ή σχετικά καθήκοντα που αναλαμβάνουν πολλοί εργαζόμενοι δημιουργούν την έννοια του επαγγέλματος.*** Το επάγγελμα δεν αφορά μόνο το αντικείμενο της εργασίας μας, αλλά και τον τρόπο με τον οποίο το αντιμετωπίζουμε και το βαθμό ευθύνης που αναλαμβάνουμε.

Ένας γιατρός και ένας νοσοκόμος μπορεί να έχουν το ίδιο αντικείμενο εργασίας, τη θεραπεία των ασθενών. Όμως, τα καθήκοντα του ενός είναι διαφορετικά από τα καθήκοντα του άλλου. Ο γιατρός έχει πιο σύνθετα καθήκοντα και αναλαμβάνει μεγαλύτερη ευθύνη από το νοσοκόμο.

Οι εργαζόμενοι στην εκτέλεση των εργασιακών καθηκόντων τους είτε είναι μισθωτοί είτε όχι, χρησιμοποιούν πολλές ικανότητες: χρησιμοποιούν το μυαλό τους για να σκεφτούν, τις γνώσεις τους, τη σωματική τους δύναμη, τη δεξιοτεχνία των χεριών τους. Χρησιμοποιούν ακόμη την ομιλία ή και άλλους κώδικες επικοινωνίας για να επικοινωνήσουν με τους συναδέλφους τους και τους πελάτες. Διαθέτουν κώδικες συμπεριφοράς, εμφάνισης κ.τ.λ.

Αυτό το σύνολο των στοιχείων, με τα οποία οι εργαζόμενοι διεκπεραιώνουν τα εργασιακά τους καθήκοντα, αποτελεί τις εργασιακές τους δεξιότητες.

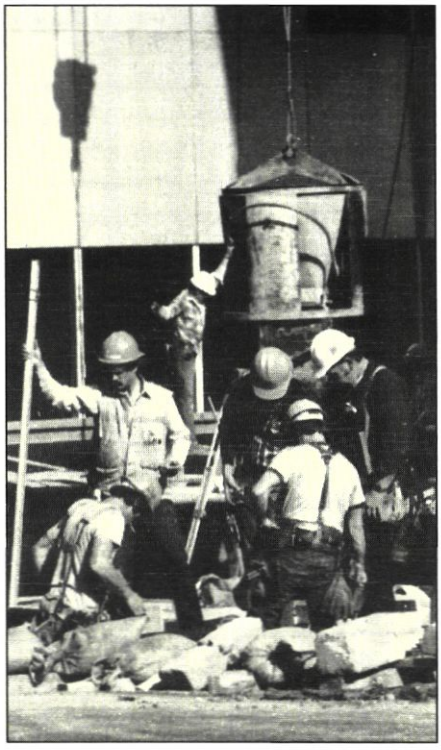

Οι εργασιακές δεξιότητες των εργαζομένων μπορεί να διακριθούν σε δύο μεγάλες ομάδες. Η πρώτη ομάδα περιλαμβάνει τις ***τεχνικές ικανότητες*** διεκπεραίωσης της εργασίας. Ένας ηλεκτρολόγος, λ.χ., πρέπει να έχει κάποιες βασικές θεωρητικές γνώσεις για τον ηλεκτρισμό, πρέπει να ξέρει να χρησιμοποιεί τα διάφορα εργαλεία και όργανα μέτρησης, να καταλαβαίνει τον τρόπο λειτουργίας των ηλεκτρικών συσκευών, να διαβάζει και να κατανοεί τα σχέδια των ηλεκτρικών κυκλωμάτων κ.τ.λ. ***Οι ικανότητες αυτές αποκτώνται μέσω της εκπαίδευσης και μέσω της εμπειρίας, δηλαδή της πρακτικής ενασχόλησης με τη συγκεκριμένη εργασία.***

Όμως, οι τεχνικές δεξιότητες δεν επαρκούν για να κάνει καλά τη δουλειά του.

Πρέπει να έχει ή να αποκτήσει και μια σειρά άλλων δεξιοτήτων, οι οποίες ονομάζονται ***κοινωνικές δεξιότητες***. Πρέπει να μπορεί να συνεννοείται με τους συνανθρώπους του, επομένως να έχει ικανότητες επικοινωνίας, να μπορεί να συνεργάζεται, να μπορεί να καταλαβαίνει τα προβλήματα και να τα διατυπώνει με τρόπο που να τον καταλαβαίνουν και οι άλλοι, να δέχεται και να δίνει οδηγίες, να συμπεριφέρεται με έναν ορισμένο τρόπο στους πελάτες και στους συναδέλφους του, να έχει την αίσθηση του χρόνου και να οργανώνει την εργασία του μέσα σε συγκεκριμένα χρονικά όρια, να διατηρεί και να συντηρεί τα εργαλεία του και τα διάφορα υλικά, να φοράει ορισμένα ρούχα όταν δουλεύει. Ένας ηλεκτρολόγος που θα έλθει να διορθώσει την ηλεκτρική μας κουζίνα φορώντας ένα ακριβό κοστούμι μάλλον θα μας δημιουργήσει δυσπιστία, όπως και ένας δικηγόρος που φοράει στο δικαστήριο αθλητικές φόρμες!

Οι κοινωνικές δεξιότητες, συνεπώς, αναφέρονται σε κανόνες και κώδικες κοινωνικής και επαγγελματικής συμπεριφοράς, η τήρηση των οποίων αποτελεί την προϋπόθεση για την εφαρμογή και των τεχνικών δεξιοτήτων.

Πολλές από τις κοινωνικές δεξιότητες τις αποκτούμε στην καθημερινή μας ζωή, στην οικογένεια, στη συντροφιά των φίλων, στην παρατήρηση της συμπεριφοράς των άλλων, ακόμη και στο ομαδικό παιγνίδι. Άλλες τις αποκτούμε στο εκπαιδευτικό σύστημα: την πειθαρχία, την τήρηση του ωραρίου, την οργάνωση της εργασίας, τη συνεργασία, την ιεραρχία και το σεβασμό προς τους συναδέλφους. Ορισμένες, τέλος, κοινωνικές δεξιότητες τις αποκτούμε με την εργασιακή εμπειρία. Αυτές οι τελευταίες χαρακτηρίζουν τις ειδικές επαγγελματικές συμπεριφορές που συναντούμε σε πολλά επαγγέλματα (επαγγελματικό ήθος).

Η σύνθεση των επαγγελμάτων και οι εργασιακές δεξιότητες μεταβάλλονται, καθώς η οικονομία εξελίσσεται. Μειώνεται ο αριθμός των εργαζομένων που απασχολούνται στην αγροτική παραγωγή, τη γεωργία και την κτηνοτροφία, και αυξάνεται ο αριθμός των εργαζομένων με επαγγέλματα που συνδέονται με τη μεταποίηση των προϊόντων και την παροχή υπηρεσιών. Πρόσφατα έχει διαπιστωθεί η μείωση και των επαγγελμάτων που σχετίζονται με τη μεταποίηση και η ταχεία αύξηση των επαγγελμάτων παροχής υπηρεσιών. Η τάση αυτή ονομάζεται τάση «τριτογενοποίησης» της οικονομίας, επειδή οι υπηρεσίες θεωρούνται ως ο τριτογενής τομέας της παραγωγής σε σχέση με τον πρωτογενή τομέα (αγροτική παραγωγή) και τη μεταποίηση (δευτερογενής τομέας).

8.4 Η ΠΡΟΣΛΗΨΗ ΤΩΝ ΜΙΣΘΩΤΩΝ

Οι επιχειρήσεις προσλαμβάνουν, όταν χρειάζονται, μισθωτούς. Οι επιχειρήσεις κάνουν προσλήψεις, όταν αυξάνεται ο όγκος της παραγωγής τους και χρειάζονται περισσότερους εργαζόμενους για να δουλέψουν τα μηχανήματα ή για να διεκπε-

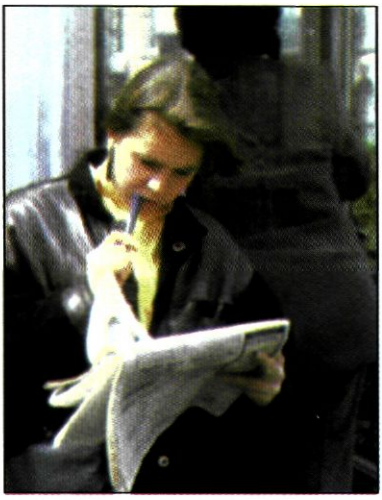

ραιώσουν τις λοιπές εργασίες. Κάνουν προσλήψεις, επίσης, όταν χρειάζονται κάποιους εργαζόμενους ειδικευμένους στη χρήση νέου εξοπλισμού ή στην παροχή νέων υπηρεσιών στην επιχείρηση (τεχνογνωσία).

Από την άλλη πλευρά, οι επιχειρήσεις μπορούν να απολύουν τους μισθωτούς, κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις και με διαδικασίες που προβλέπονται από τους εργατικούς νόμους. Γενικώς, όμως, ο επιχειρηματίας έχει την ελευθερία να επιλέγει τους μισθωτούς που θα εργαστούν στην επιχείρησή του.

Για την επιλογή του προσωπικού τους οι επιχειρήσεις χρησιμοποιούν διάφορα κριτήρια, τα οποία συχνά διαφέρουν από επιχείρηση σε επιχείρηση. Προφανώς οι επιχειρήσεις θέλουν να προσλάβουν τους καλύτερους διαθέσιμους εργαζόμενους, αλλά είναι πολύ δύσκολο να γνωρίζουν τις ικανότητες των υποψήφιων για εργασία, πριν τους δώσουν τη δυνατότητα να εργαστούν στο περιβάλλον της επιχείρησης.

Έτσι, χρησιμοποιούν ορισμένα κριτήρια, τα οποία λειτουργούν ως ενδείξεις των εργασιακών, τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των υποψηφίων εργαζομένων. Τέτοια κριτήρια συνήθως είναι:

- Το επίπεδο εκπαίδευσης, το οποίο συνδέεται με τις θεωρητικές γνώσεις, αλλά και με τις κοινωνικές εργασιακές δεξιότητες του (ή της) υποψήφιου (-ας).
- Η προηγούμενη εργασιακή εμπειρία, που δείχνει τις υπάρχουσες εργασιακές ικανότητες.
- Η οικογενειακή κατάσταση των υποψηφίων, που δημιουργεί τις προϋποθέσεις για μια μόνιμη σύνδεση μεταξύ επιχείρησης-μισθωτού (όταν ο υποψήφιος έχει σημαντικές οικογενειακές υποχρεώσεις) ή, αντίθετα, την ευχέρεια στην επιχείρηση να τον απολύσει, χωρίς να έχει ηθικές δεσμεύσεις.

Ορισμένες επιχειρήσεις θέλουν να έχουν ένα σχετικά μόνιμο προσωπικό, το οποίο εργάζεται πολλά χρόνια στην επιχείρηση, εξοικειώνεται πλήρως με το εργασιακό περιβάλλον και, εν πολλοίς, ταυτίζεται με τη ζωή και τις προοπτικές της επιχείρησης. Για το λόγο αυτόν, εκτός από τα κριτήρια που χρησιμοποιούν στην πρόσληψη, εφαρμόζουν και άλλες πολιτικές για να σταθεροποιήσουν το προσωπικό τους. Τέτοιες πολιτικές είναι η ενδοεπιχειρησιακή εκπαίδευση και κατάρτιση, οι υψηλοί μισθοί και τα πριμ απόδοσης, η παροχή μικρών δανείων προς το προσωπικό, ειδικά προγράμματα ασφαλιστικής κάλυψης και συνταξιοδότησης κ.τ.λ.

Άλλες επιχειρήσεις, όμως, δεν ενδιαφέρονται να διατηρήσουν για μεγάλο χρο-

νικό διάστημα το ίδιο προσωπικό, γιατί το μισθολογικό κόστος στην περίπτωση αυτή είναι αυξημένο. Προτιμούν, συνεπώς, να προσλαμβάνουν και να απολύουν συχνά τους εργαζόμενους. Έτσι, τα κριτήρια που διαμορφώνουν για τις προσλήψεις προσαρμόζονται σ' αυτή τη στρατηγική της επιχείρησης.

Πώς ψάχνουν, όμως, οι επιχειρήσεις για να βρουν κατάλληλο προσωπικό και, από την άλλη πλευρά, πώς ψάχνουν, όσοι ενδιαφέρονται να εργαστούν, για να βρουν μια ικανοποιητική θέση εργασίας;

Οι εργοδότες χρησιμοποιούν πολλές μεθόδους για να βρουν τους κατάλληλους εργαζόμενους και να καλύψουν τις ανάγκες τους. Μερικές από τις μεθόδους αυτές είναι:

- Να ανακοινώσουν τις κενές θέσεις που έχουν στα τοπικά γραφεία εργασίας του ΟΑΕΔ (Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού).
- Να δημοσιεύσουν αγγελίες στις εφημερίδες.
- Να ρωτήσουν το οικογενειακό και φιλικό τους περιβάλλον.
- Να ρωτήσουν τους ήδη εργαζόμενους στην επιχείρησή τους.
- Να ρωτήσουν άλλους εργοδότες ή και να επιχειρήσουν να πάρουν το προσωπικό ενός άλλου εργοδότη.

Αυτοί που ψάχνουν να βρουν δουλειά συνήθως καταφεύγουν στις εξής μεθόδους αναζήτησης:

- Γράφονται στα μητρώα ανέργων του ΟΑΕΔ.
- Παρακολουθούν τις αγγελίες ή γράφουν οι ίδιοι αγγελίες.
- Επισκέπτονται εργοδότες και ζητούν εργασία.
- Ρωτούν τους φίλους, τους συγγενείς ή τους παλαιούς συναδέλφους τους.

8.5 ΕΡΓΑΤΙΚΑ ΣΥΝΔΙΚΑΤΑ ΚΑΙ ΕΝΩΣΕΙΣ ΕΡΓΟΔΟΤΩΝ

Οι μισθωτοί συχνά είναι σε κατάσταση δυσχερή. Τα εισοδήματά τους συνήθως προέρχονται μόνο από το μισθό τους, την αγοραστική δύναμη του οποίου προσπαθούν να αυξήσουν ή να διατηρήσουν σταθερή. Κινδυνεύουν επίσης να αντιμετωπίσουν περιόδους ανεργίας, κατά τη διάρκεια των οποίων δεν αμείβονται. Πρέπει να προνοήσουν, ακόμα, για τα χρόνια της ζωής τους στα οποία δε θα μπορούν λόγω ηλικίας να εργάζονται.

Κατά τον περασμένο αιώνα οι συνθήκες ζωής των μισθωτών, ιδιαίτερα των βιομηχανικών εργατών, ήταν πολύ άσχημες. Ζούσαν σε ανθυγιεινά σπίτια, η τροφή τους ήταν ανεπαρκής, η θνησιμότητα των παιδιών ήταν πολύ υψηλή, αλλά και οι ίδιοι πέθαιναν νωρίς είτε από τις κακουχίες και την κακή διατροφή, είτε από τα συχνά ατυχήματα στους χώρους εργασίας.

Από το κακό στο μικρότερο κακό: Από τα προσφιλέστερα θέματα των πρώτων μελετητών της οικονομικής ιστορίας ήταν η ανάλυση των πληγών της Βιομηχανικής Επανάστασης και η έρπουσα φτώχεια των μαζών στις πόλεις που ήταν φορείς ασθενειών. Για να είμαστε ειλικρινείς, κανένα από τα μυθιστορήματα του Dickens δε δίνει ολοκληρωμένη εικόνα των ζοφερών συνθηκών εργασίας των παιδιών, του εξουθενωτικώς μακρού ημερήσιου χρόνου εργασίας, της ανυπαρξίας συνθηκών ασφαλείας κατά των εργατικών ατυχημάτων και της χαμηλής στάθμης βιομηχανικής υγιεινής που επικρατούσαν στις αρχές του δέκατου ένατου αιώνα στα εργοστάσια. Ο κανόνας ήταν 84 ώρες εργασίας την εβδομάδα με μικρή διακοπή για πρωινό, μεσημεριανό και βραδινό ακόμη φαγητό στον τόπο της εργασίας. Αρκετές ώρες εργασίας προσέφεραν παιδιά έξι ετών. Και όταν κάποιος εργάτης έχανε δυο δάκτυλα στη μηχανή, του έμεναν ακόμη άλλα οκτώ.

P. SAMUELSON, *Οικονομική*, πρώτος τόμος, σ. 137, Εκδόσεις Παπαζήση.

Για να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους οι μισθωτοί οργανώθηκαν σε εργατικά σωματεία (ενώσεις ή συνδικάτα). Στην αρχή τα σωματεία αυτά είχαν στόχο να δημιουργήσουν ταμεία αλληλοβοήθειας για τα μέλη τους που ήταν άνεργα ή αδύναμα να εργαστούν. Σύντομα, όμως, τα σωματεία διεύρυναν τους στόχους τους διεκδικώντας τη μείωση του ωραρίου εργασίας, την αύξηση του μισθού, το σεβασμό της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων των εργαζομένων και τα πολιτικά δικαιώματα (δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι) για όσους δεν είχαν ακίνητη περιουσία.

Η αντίδραση των εργοδοτών ήταν ισχυρή. Τα εργατικά σωματεία πολλές φορές αντιμετωπίστηκαν ως παράνομες οργανώσεις και πολλά συνδικαλιστικά στελέχη καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης. Η εργατική εορτή της Πρωτομαγιάς έχει καθιερωθεί σε όλες τις χώρες σε ανάμνηση της αιματηρής διάλυσης από την αστυνομία μιας εργατικής διαδήλωσης στο Σικάγο το 1886. Το αίτημα των διαδιλωτών ήταν η καθιέρωση του ωραρίου των 8 ωρών.

Σταδιακά, όμως, το δικαίωμα συνδικαλισμού έχει γίνει νόμιμο δικαίωμα σε όλες τις δημοκρατικές χώρες. Οι εργατικές ενώσεις και τα σωματεία, ιδιαίτερα στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, θεωρούνται ως σημαντικοί κοινωνικοί παράγοντες και οι απόψεις τους λαμβάνονται σοβαρά υπόψη στη διαμόρφωση της κρατικής πολιτικής.

Βασικός στόχος των εργατικών σωματείων είναι η προάσπιση του εισοδήματος και της εργασίας των εργαζομένων και η τήρηση των συμβατικών και νόμιμων υποχρεώσεων που έχουν αναλάβει οι εργοδότες. Η δράση των εργατικών σωματείων στοχεύει στον περιορισμό του διευθυντικού δικαιώματος των εργοδοτών.

Υπάρχουν τρία είδη εργατικών σωματείων: τα ομοιοεπαγγελματικά σωματεία

που συγκεντρώνουν εργαζόμενους με όμοιο ή παρεμφερές επάγγελμα, ανεξαρτήτως της επιχείρησης στην οποία εργάζονται. Παραδείγματα τέτοιων σωματείων είναι τα σωματεία οικοδόμων, ξενοδοχοϋπαλλήλων, λογιστών κ.τ.λ. Τα ***κλαδικά*** σωματεία που συγκεντρώνουν εργαζόμενους που εργάζονται σε κάποιον κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, ανεξαρτήτως της επιχείρησης στην οποία εργάζονται, επαγγέλματος ή θέσης στην ιεραρχία των επιχειρήσεων. Παραδείγματα τέτοιων σωματείων είναι το σωματείο εργαζομένων στο χαρτί και στις εκδόσεις, το σωματείο εργαζομένων στην κλωστοϋφαντουργία κ.τ.λ. Τα ***εργοστασιακά*** σωματεία που συγκεντρώνουν τους εργαζόμενους σε μια επιχείρηση, ανεξαρτήτως του επαγγέλματος που ασκούν. Τέτοια σωματεία είναι το σωματείο εργαζομένων στα ναυπηγεία Σκαραμαγκά, ο σύλλογος υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας κ.τ.λ.

Πολλά ομοειδή σωματεία δημιουργούν μια ομοσπονδία και πολλές ομοσπονδίες δημιουργούν μια συνομοσπονδία. Στην Ελλάδα όλα τα εργατικά σωματεία ανήκουν στη Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ), ενώ οι εργαζόμενοι στο Δημόσιο έχουν σχηματίσει ως συνομοσπονδία την Ανώτατη Διοίκηση Ενώσεων Δημοσίων Υπαλλήλων (ΑΔΕΔΥ).

Τα σωματεία που ανήκουν σε μία πόλη ή ένα νομό σχηματίζουν τα Εργατικά Κέντρα. Ένα Εργατικό Κέντρο συγκεντρώνει τα εργατικά σωματεία μιας περιοχής. Τέτοια εργατικά κέντρα είναι το Εργατικό Κέντρο Αθηνών, το Εργατικό Κέντρο Βόλου, το Εργατικό Κέντρο Λαυρίου κ.τ.λ.

Από την άλλη πλευρά, οι εργοδότες δημιούργησαν τις δικές τους ενώσεις, οι οποίες εκπροσωπούν τους εργοδότες στις συνομιλίες και τις διαπραγματεύσεις με τα εργατικά σωματεία και το κράτος. Στην Ελλάδα οι ενώσεις εργοδοτών που έχουν δημιουργηθεί εκπροσωπούνται στο Σύνδεσμο Ελληνικών Βιομηχανιών (ΣΕΒ) και στη Γενική Συνομοσπονδία Εμπορικών και Βιοτεχνικών Επιχειρήσεων (ΓΣΕΒΕ). Σε πόλεις και νομούς υπάρχουν τα Εμπορικά και Βιομηχανικά Επιμελητήρια και οι Εμπορικοί Σύλλογοι.

Σε Ευρωπαϊκό επίπεδο υπάρχουν ενώσεις εργαζομένων και εργοδοτών στις οποίες εκπροσωπούνται οι εθνικές ενώσεις.

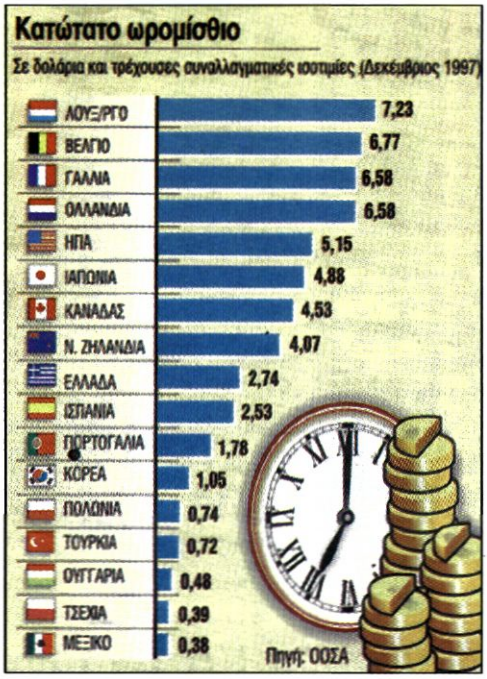

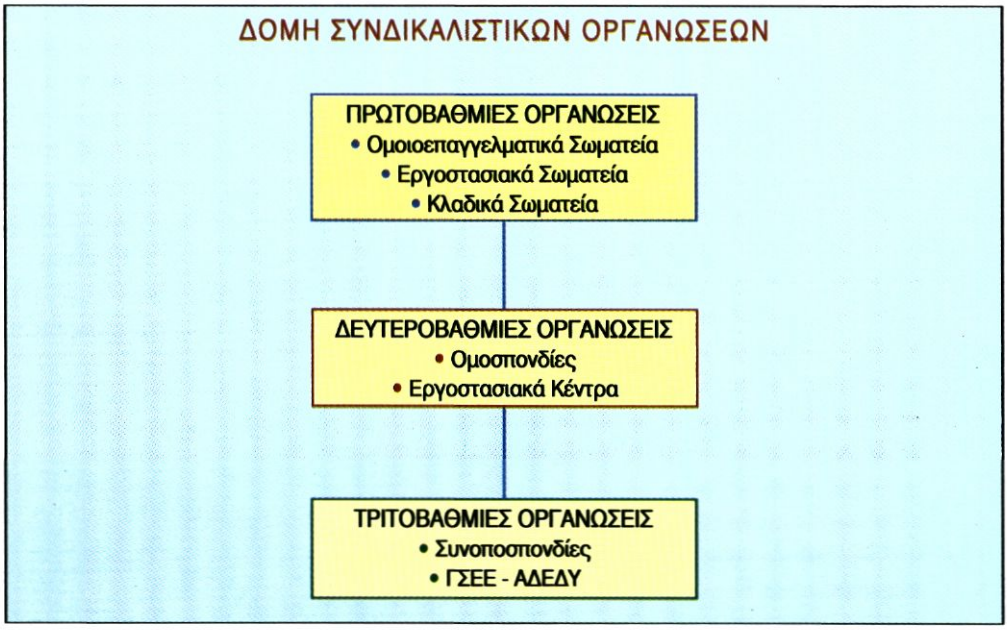

8.6 ΟΙ ΣΥΛΛΟΓΙΚΕΣ ΔΙΑΠΡΑΓΜΑΤΕΥΣΕΙΣ

Τα εργατικά σωματεία και οι ενώσεις εργοδοτών διαπραγματεύονται για μια σειρά ζητήματα που αφορούν τους εργαζόμενους και οι συμφωνίες στις οποίες καταλήγουν έχουν υποχρεωτική εφαρμογή. Αυτές είναι οι ***συλλογικές συμβάσεις***, οι οποίες ρυθμίζουν τους όρους εργασίας για τους εργαζόμενους σε μια επιχείρηση, σε έναν κλάδο, σε ένα επάγγελμα, ή για τους εργαζόμενους στον ιδιωτικό τομέα στο σύνολό του (γενική σύμβαση εργασίας). Αντικείμενο των διαπραγματεύσεων είναι οι αυξήσεις των μισθών, το ωράριο εργασίας, η ασφαλιστική κάλυψη των εργαζομένων, η διάρκεια των αδειών και διακοπών, ενώ σε επίπεδο επιχείρησης οι διαπραγματεύσεις μπορούν να αναφέρονται στην εισαγωγή νέας τεχνολογίας, στις απολύσεις, στην ενδοεπιχειρησιακή κατάρτιση, στις συνθήκες υγιεινής και ασφάλειας στο χώρο εργασίας κ.τ.λ. Σε ορισμένες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης σημαντικές αποφάσεις της επιχείρησης, πριν εφαρμοστούν, πρέπει να γίνουν αντικείμενο διαπραγμάτευσης μεταξύ της διεύθυνσης της επιχείρησης και των εργατικών σωματείων (***διαβούλευση***). Στην Ελλάδα ο θεσμός των εργοστασιακών σωματείων εμφανίστηκε, κυρίως, μετά το 1974 χωρίς να αποκτήσει μεγάλη σημασία, παρά τη δυνατότητα που έχει να εξασφαλίζει ένα αποδεκτό πλαίσιο επίλυσης των εργασιακών διαφορών πριν αυτές να λάβουν μεγάλες διαστάσεις.

Σε περίπτωση αποτυχίας των διαπραγματεύσεων τα σωματεία είτε αναλαμβά-

νουν ενεργό δράση με διάφορα μέσα, είτε συμφωνούν με τους εργοδότες να προσφύγουν στη διαιτησία, η οποία επιλύει τις εργασιακές διαφορές. Στην Ελλάδα έχει δημιουργηθεί Σώμα Διαιτητών των εργασιακών διαφορών από εμπειρογνώμονες κοινής εμπιστοσύνης.

Τα μέσα που έχει το εργατικό σωματείο για να προωθήσει τα αιτήματά του είναι πολλά. Εκτός από τις διαπραγματεύσεις, και σε περίπτωση αποτυχίας των διαπραγματεύσεων, συνηθισμένο μέσο πίεσης είναι η στάση εργασίας (δηλαδή η διακοπή της εργασίας για λίγες ώρες) και η απεργία. Σε άλλες χώρες συνηθισμένες πολιτικές των συνδικάτων είναι η πικετοφορία στην είσοδο των επιχειρήσεων και η καθιστική διαμαρτυρία, εκδηλώσεις που αποσκοπούν στην παρεμπόδιση των απεργοσπαστών να αναλάβουν εργασία.

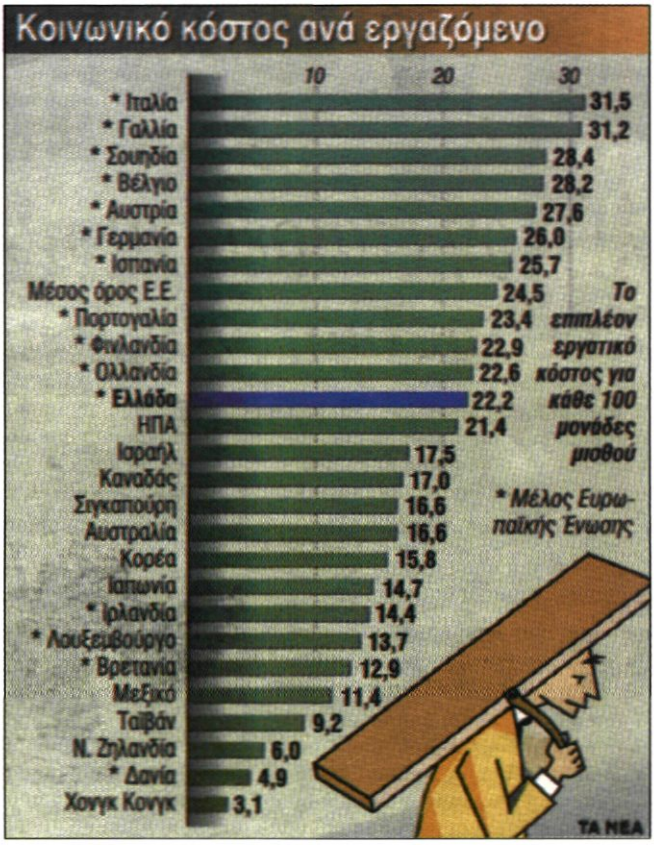

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΟΓΔΟΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Στη σύγχρονη κοινωνία η εργασία απορροφά σημαντικό χρόνο της καθημερινής ζωής των ατόμων. Μια μεγάλη κατηγορία εργαζομένων είναι οι ***αυτοτελώς απασχολούμενοι***, δηλαδή αυτοί που έχουν τη δική τους δουλειά, μαγαζί, γραφείο ή χωράφι. Συχνά τα μέλη της οικογένειάς τους προσφέρουν τις υπηρεσίες τους στην οικογενειακή επιχείρηση, χωρίς να αμείβονται. Αυτή η ομάδα εργαζομένων λέγεται ***συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη***. Μια άλλη κατηγορία εργαζομένων, η πιο πολυάριθμη, είναι οι ***μισθωτοί***. Αυτοί προσφέρουν την εργασία τους στους εργοδότες τους και αμείβονται με μισθό. Ο μισθός μπορεί να είναι μηνιαίος, ημερομίσθιο, ωρομίσθιο ή να υπολογίζεται με βάση την ποσότητα που παράγεται.

Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες συνήθως υπογράφουν ένα συμβόλαιο, τη ***σύμβαση εργασίας***, στο οποίο καθορίζονται οι υποχρεώσεις και τα δικαιώματα των δύο πλευρών. Βασική υποχρέωση του εργοδότη είναι να καταβάλλει το μισθό. Βασική υποχρέωση του εργαζόμενου είναι να αποδέχεται το ***διευθυντικό δικαίωμα***, το δικαίωμα του εργοδότη να οργανώνει την εργασία όπως κρίνει και να απαιτεί συγκεκριμένο ρυθμό και ποιότητα αποτελέσματος. Οι εργαζόμενοι προκειμένου να είναι επαρκείς στα εργασιακά τους καθήκοντα πρέπει να έχουν ορισμένες δεξιότητες. Πρέπει να έχουν συγκεκριμένες γνώσεις, τις λεγόμενες ***τεχνικές δεξιότητες***, καθώς και συγκεκριμένη κοινωνική και επαγγελματική συμπεριφορά, τις λεγόμενες ***κοινωνικές δεξιότητες***. Η πρόσληψη των μισθωτών γίνεται βάσει ορισμένων κριτηρίων που αποτελούν ενδείξεις των τεχνικών και κοινωνικών δεξιοτήτων που έχουν. Τέτοια κριτήρια είναι το επίπεδο της εκπαίδευσής τους, η προηγούμενη εργασιακή τους εμπειρία και η οικογενειακή τους κατάσταση. Οι εργαζόμενοι προκειμένου να προασπίσουν τα εργασιακά τους δικαιώματα οργανώνονται σε σωματεία. Τα σωματεία των εργαζομένων ενώνονται σε ***ομοσπονδίες*** και σε ***συνομοσπονδίες***. Αντίστοιχα οι εργοδότες δημιουργούν δικές τους ενώσεις. Όλες αυτές οι ενώσεις γίνονται σε τοπικό, εθνικό ή ευρωπαϊκό επίπεδο.

Προκειμένου να φτάσουν σε συμφωνία οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες για τους όρους της προσφερόμενης εργασίας, οι ενώσεις τους διαπραγματεύονται και αν συμφωνήσουν υπογράφουν τη ***συλλογική σύμβαση εργασίας*** η οποία έχει υποχρεωτική ισχύ και για τις δυο πλευρές. Αν αποτύχουν οι διαπραγματεύσεις, συνήθως οι διαφορές τους λύνονται από τη ***διαιτησία***, ένα σώμα εμπειρογνωμόνων κοινής αποδοχής.

Η ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΣΚΕΨΗ ΤΟΥ 1996

Βασικες Εννοιες

- **Αυτοτελώς απασχολούμενοι**
- **Συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη**
- **Μισθωτοί**
- **Σύμβαση εργασίας**
- **Διευθυντικό δικαίωμα**
- **Τεχνικές δεξιότητες**
- **Κοινωνικές δεξιότητες**
- **Διαιτησία**
- **Ομοσπονδίες**
- **Συνομοσπονδίες**
- **Συλλογική σύμβαση εργασίας**
- **Διαιτησία**

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Ποιους όρους περιλαμβάνει συνήθως μια σύμβαση εργασίας;*
2. *Ποιοι εργαζόμενοι χαρακτηρίζονται ως αυτοτελώς απασχολούμενοι;*
3. *Κάτω από ποιες συνθήκες χαρακτηρίζεται ένας εργαζόμενος ως μισθωτός;*
4. *Τι περιλαμβάνουν οι τεχνικές και τι οι κοινωνικές δεξιότητες;*
5. *Ένα από τα κριτήρια επιλογής προσωπικού είναι και η οικογενειακή κατάσταση του υποψηφίου. Πώς το εξηγείτε;*
6. *Ποιος είναι ο στόχος των εργατικών σωματείων;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

ΟΙ ΕΘΝΙΚΟΙ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟΙ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

9.1 Ο Ρόλος των Εθνικών Λογαριασμών *124*

9.2 Τα Μεγέθη των Εθνικών Λογαριασμών *125*

9.2.1 Εθνικό Προϊόν *125*

9.2.2 Εθνικό Εισόδημα *127*

9.2.3 Εθνική Δαπάνη *128*

9.3 Καθαρό και Ακαθάριστο Προϊόν *129*

9.4 Εθνικό Προϊόν και Οικονομική Ευημερία *130*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός του Ένατου Κεφαλαίου είναι να παρουσιαστεί μια πρώτη προσέγγιση στα συνολικά οικονομικά μεγέθη των εθνικών λογαριασμών. Όλοι μας ακούμε συχνά εκφράσεις όπως «το Εθνικό Προϊόν αυξήθηκε με ρυθμό 1,5% το προηγούμενο έτος» ή ότι «αναμένεται αύξηση του εθνικού εισοδήματος στο επόμενο έτος μεγαλύτερη από τη φετινή».

Τι σημαίνουν αυτές οι εκφράσεις; Γιατί δίνεται τόσο μεγάλη σημασία στο επίπεδο και στους ρυθμούς αύξησης αυτών των μεγεθών; Στα ερωτήματα αυτά, και σε πολλά παρόμοια, θα προσπαθήσουμε να δώσουμε μια πρώτη απάντηση στο κεφάλαιο αυτό.

9.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

Όπως κάθε οικογένεια, έτσι και η χώρα έχει ανάγκη να γνωρίζει τα συνολικά εισοδήματα που δημιουργούνται, από ποιες πηγές προέρχονται και σε τι επίπεδα φτάνουν. Έχει ανάγκη δηλαδή από ένα σύστημα εκτίμησης των συνολικών οικονομικών μεγεθών τέτοιο που να επιτρέπει στην κυβέρνηση και στους πολίτες να γνωρίζουν την οικονομική κατάσταση της χώρας και τα ενδεχόμενα προβλήματα που παρουσιάζονται, ακριβώς όπως μια οικογένεια κρατά τους λογαριασμούς της ή μια επιχείρηση διατηρεί το λογιστήριό της.

Το σύστημα εκτίμησης των συνολικών οικονομικών μεγεθών μιας χώρας ονομάζεται σύστημα Εθνικών Λογαριασμών.

Οι εθνικοί λογαριασμοί μάς δίνουν απάντηση σε τρία βασικά ερωτήματα για την οικονομική κατάσταση μιας χώρας:

1. ***Πόσο προϊόν συνολικά παράγεται; Ποιο είναι, δηλαδή, το συνολικό προϊόν της χώρας;***
2. ***Ποιο είναι το συνολικό εισόδημα που δημιουργείται κατά την παραγωγή του συνολικού προϊόντος; Πώς αυτό το συνολικό εισόδημα μοιράζεται κατά πηγή εισοδήματος (μισθοί, κέρδη, τόκοι και ενοίκια);***
3. ***Ποια είναι η συνολική δαπάνη, ποιο είναι, δηλαδή, το συνολικό χρηματικό ποσό που δαπανάται για την αγορά του συνολικού προϊόντος; Ποιες είναι οι κατηγορίες δαπανών και σε τι επίπεδο φτάνει η καθεμία;***

Απάντηση στα ερωτήματα αυτά δίνουν οι έννοιες που αναπτύσσονται από τους εθνικούς λογαριασμούς. Αυτές είναι οι έννοιες του Εθνικού Προϊόντος, του Εθνικού Εισοδήματος και της Εθνικής Δαπάνης που αναφέρονται στο ύψος και στη διάρθρωση των συνολικών μεγεθών.

Κάθε χρόνο καταρτίζονται πίνακες των «εθνικών λογαριασμών» που δείχνουν την εθνική οικονομική δραστηριότητα εκφρασμένη σε χρηματικές μονάδες. Οι πίνακες αυτοί μας χρησιμεύουν για να συγκρίνουμε με τα προηγούμενα χρόνια και να παρακολουθούμε την εξέλιξη της οικονομίας μας.

Οι συγκρίσεις δε γίνονται μόνο στα πλαίσια της χώρας μας, αλλά και στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς επίσης και σε παγκόσμιο επίπεδο. Η μεθοδολογία συγκρότησης των Εθνικών Λογαριασμών είναι κοινή για όλες τις χώρες και αναπτύσσεται από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών.

Οι εθνικοί λογαριασμοί χρησιμοποιούνται σήμερα από όλες τις χώρες που παρακολουθούν τη διαμόρφωση και την εξέλιξη του εθνικού τους εισοδήματος. Αποτελούν δε, μαζί με τις λοιπές στατιστικές που συλλέγουν και επεξεργάζονται οι Στατιστικές Υπηρεσίες των κρατών, βασικό υλικό για τη διαμόρφωση της οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής.

9.2 ΤΑ ΜΕΓΕΘΗ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΩΝ

9.2.1 Εθνικό Προϊόν

Στο Εθνικό προϊόν υπολογίζουμε την αξία του συνόλου των εμπορευμάτων που παράγει μια χώρα κατά τη διάρκεια ενός έτους.

Για να μπορέσουμε να υπολογίσουμε πόσα προϊόντα συνολικά έχουν παραχθεί μέσα σ' ένα χρόνο σε μία χώρα πρέπει να λύσουμε δύο προβλήματα:

- ***Πρώτον, τα εμπορεύματα που παράγονται, υλικά αγαθά και υπηρεσίες, είναι ετερογενή. Ακόμη και η μονάδα μέτρησής τους διαφέρει.*** Ξέρουμε όμως ότι δεν μπορούμε να προσθέτουμε μήλα και πορτοκάλια, δηλαδή ανόμοια πράγματα. Πώς μπορούμε να προσθέσουμε τώρα τόνους σιτάρι με συσκευές τηλεόρασης –οι οποίες επίσης διαφέρουν μεταξύ τους σε μέγεθος, ποιότητα κ.τ.λ.– και ιατρικές φροντίδες; ***Μπορούμε να κάνουμε αυτή την άθροιση μόνο αν, αντί των φυσικών ποσοτήτων των παραγόμενων αγαθών, χρησιμοποιήσουμε την αξία τους, αν πολλαπλασιάσουμε, δηλαδή, τη συνολική ποσότητα ενός αγαθού που παράγεται σ' ένα χρόνο με την τιμή του αγαθού.*** Με τον τρόπο αυτό μετατρέπουμε τις ποσότητες σε χρηματικές αξίες και μπορούμε να αθροίσουμε αυτές τις χρηματικές αξίες για να εκτιμήσουμε το μέγεθος της συνολικής παραγωγής.
- ***Δεύτερον, γνωρίζουμε ότι για την παραγωγή ενός εμπορεύματος χρησιμοποιούμε άλλα εμπορεύματα ως πρώτες ή βοηθητικές ύλες ή ως ημικατεργασμένα προϊόντα.*** Στην αξία του ψωμιού που αγοράζουμε έχει περιληφθεί η αξία του αλευριού που χρησιμοποιήθηκε για να γίνει το ψωμί και στην αξία του αλευριού έχει περιληφθεί η αξία του σιταριού που έχει χρησιμοποιηθεί για να γίνει το αλεύρι. Θα περιλάβουμε στη μέτρησή μας τη χρηματική αξία και του σιταριού και του αλευριού και του ψωμιού; Όμως, αν το κάνουμε αυτό, θα υπολογίζαμε την αξία των εμπορευμάτων που ενσωματώθηκαν στο ψωμί, δύο ή περισσότερες φορές. Με άλλα λόγια, πρέπει να αποφασίσουμε τι θα μετρήσουμε στη συνολική παραγωγή της χώρας.

ΠΩΣ ΜΕΤΡΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΞΙΑ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΠΡΟΪΟΝΤΟΣ;

- Μια μέθοδος για να αποφύγουμε τη διπλή μέτρηση είναι να υπολογίζουμε ως εθνικό προϊόν μόνο την αξία των ***τελικών προϊόντων***.

Τελικά είναι τα προϊόντα που αγοράζονται για τελική χρήση ενώ ενδιάμεσα είναι αυτά που αγοράζονται για να τα επεξεργαστούμε και μετά να τα πουλήσουμε. Για παράδειγμα, εάν έχουμε σιτάρι-αλεύρι-ψωμί, το τελικό εμπόρευμα είναι το ψωμί, ενώ ενδιάμεσα εμπορεύματα είναι το σιτάρι και το αλεύρι. Στο ψωμί όμως είναι ενσωματωμένη και η αξία του σιταριού και η αξία του αλευριού γι' αυτό και δεν υπολογίζονται πάλι.

- Μια άλλη μέθοδος είναι να υπολογίζουμε κάθε φορά την αξία που προστίθεται κατά την παραγωγή ενός εμπορεύματος στην αξία των χρησιμοποιούμενων πρώτων υλών και ημικατεργασμένων εμπορευμάτων. Αυτή είναι η ***μέθοδος της προστιθεμένης αξίας***, η οποία χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο για την εκτίμηση του εθνικού προϊόντος.

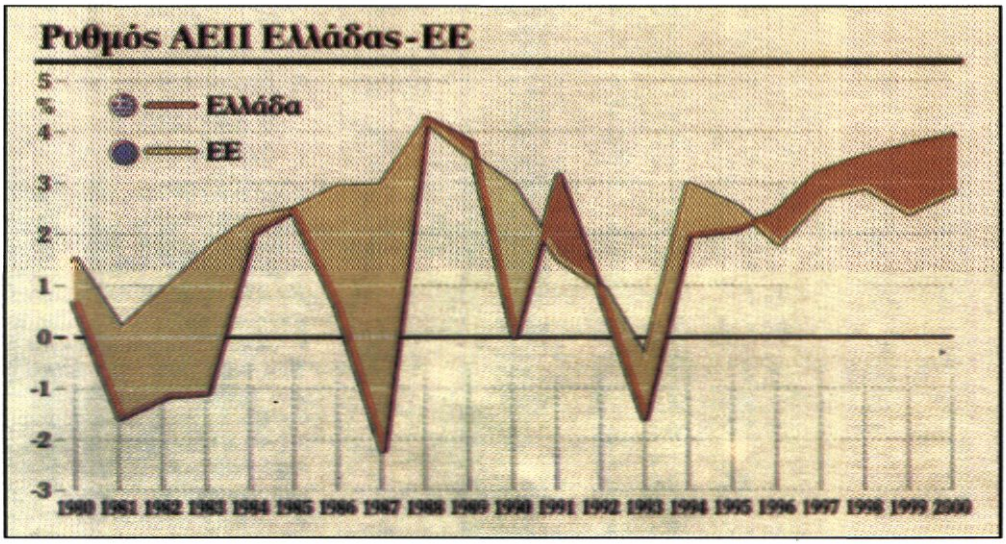

Για να κατανοήσουμε τη μέθοδο της προστιθεμένης αξίας είναι αναγκαίο ένα απλοποιημένο παράδειγμα. Ας υποθέσουμε ότι έχουμε μια οικονομία που αποτελείται μόνο από τρεις επιχειρήσεις: μια αγροτική επιχείρηση που παράγει σιτάρι, ένα μύλο που μετατρέπει το σιτάρι σε αλεύρι και ένα φούρνο που μετατρέπει το αλεύρι σε ψωμί.

Ας απλοποιήσουμε ακόμη περισσότερο το παράδειγμα. Για την παραγωγή του σιταριού δε χρειάζονται πρώτες ύλες (σπόρος), αλλά το σιτάρι φυτρώνει μόνο του και το μόνο που χρειάζεται είναι η εργασία του αγρότη. Ούτε και οι άλλες δύο επιχειρήσεις χρησιμοποιούν άλλες πρώτες ύλες εκτός από το σιτάρι (ο μύλος) και το αλεύρι (ο φούρνος). Έστω ότι κάθε χρόνο το χωράφι παράγει σιτάρι αξίας 100.000 ευρώ.

Το σιτάρι το αγοράζει ο μυλωνάς και το μετατρέπει σε αλεύερι χωρίς καμιά φθορά. Στο αλεύρι αυτό υπάρχει η αξία του σιταριού (100.000 ευρώ) και προστίθεται μια αξία που αντιστοιχεί στην εργασία του μυλωνά. Έστω ότι το αλεύρι έχει τώρα μια αξία 130.000 ευρώ. Τα 30.000 ευρώ είναι η προστιθέμενη αξία, δηλαδή η προσθήκη που έγινε στην αξία του σιταριού, καθώς αυτό έγινε αλεύρι.

Το αλεύρι αγοράζεται από το φούρνο που παράγει ψωμί αξίας 150.000 ευρώ. Παράγεται, δηλαδή, στο φούρνο μια πρόσθετη αξία ύψους 20.000 ευρώ.

Το τελικό προϊόν (το ψωμί) έχει αξία 150.000 ευρώ και αυτό είναι το εθνικό προϊόν της απλής αυτής οικονομίας. Η μέθοδος της προστιθέμενης αξίας είναι να αθροιστούν οι προσθήκες στην αξία που έγιναν σ' όλη αυτή τη διαδρομή.

Δηλαδή:

	ΑΞΙΑ	ΠΡΟΣΤΙΘΕΜΕΝΗ ΑΞΙΑ
Πρώτη Ύλη (σιτάρι)	100.000	100.000
Ημικατεργασμένο Προϊόν (αλεύρι)	130.000	30.000
Τελικό Προϊόν (ψωμί)	150.000	20.000

ή

100.000	(προστιθέμενη αξία αγροτικής επιχείρησης)
συν 30.000	(προστιθέμενη αξία μύλου)
συν 20.000	(προστιθέμενη αξία φούρνου)
ίσον 150.000	(εθνικό προϊόν)

Δηλαδή, η αξία του τελικού προϊόντος ισούται με το σύνολο της προστιθεμένης αξίας.

Είναι προφανές ότι και οι δύο μέθοδοι, αυτή της μέτρησης του τελικού προϊόντος και εκείνη της προστιθεμένης αξίας, μας δίνουν το ίδιο τελικό αριθμητικό αποτέλεσμα. Η μέθοδος της προστιθεμένης αξίας, όμως, έχει το πλεονέκτημα να σκιαγραφεί, ταυτόχρονα, τη διάρθρωση και τις παραγωγικές ικανότητες των τομέων της οικονομίας.

9.2.2 Εθνικό Εισόδημα

Εθνικό Εισόδημα είναι το σύνολο των εισοδημάτων που δημιουργούνται κατά την παραγωγική διαδικασία. Στο εθνικό εισόδημα περιλαμβάνονται:

1. οι μισθοί και όλες οι αμοιβές της εργασίας
2. τα ενοίκια γης και ακινήτων
3. οι τόκοι
4. τα κέρδη των επιχειρηματιών

9.2.3 Εθνική Δαπάνη

Εθνική Δαπάνη είναι το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούνται σε μια χώρα σε ένα έτος, τόσο για την αγορά καταναλωτικών υλικών αγαθών και υπηρεσιών, όσο και για την αγορά επενδυτικών αγαθών που χρησιμοποιούνται για την αύξηση ή ανανέωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού. Στην εθνική δαπάνη περιλαμβάνονται:

1. οι καταναλωτικές δαπάνες των ιδιωτών και του δημοσίου για αγορά τελικών αγαθών και υπηρεσιών, όπως π.χ. ρούχα, τρόφιμα, υπηρεσίες γιατρών, δικηγόρων κ.τ.λ.
2. οι δαπάνες που γίνονται από τους ιδιώτες και το δημόσιο για την αύξηση ή ανανέωση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, π.χ. μηχανήματα, μεταφορικά μέσα, κτίρια κ.τ.λ. Περιλαμβάνονται επίσης και οι μεταβολές της αξίας των εμπορευμάτων που έχουν οι επιχειρήσεις στις αποθήκες τους.

Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι στους εθνικούς λογαριασμούς δε συμπεριλαμβάνονται:

1. Τα εισοδήματα και οι δαπάνες που γίνονται για την αγορά μεταχειρισμένων αντικείμενων.
2. Τα εισοδήματα και οι δαπάνες που συνδέονται με παράνομες δραστηριότητες.
3. Η αυτοκατανάλωση (η κατανάλωση των προϊόντων από τους ίδιους τους παραγωγούς, η εργασία της νοικοκυράς κ.τ.λ.) εκτός από την αυτοκατανάλωση των αγροτικών προϊόντων από τους ίδιους τους παραγωγούς τους.

Τα μεγέθη του Εθνικού Προϊόντος, του Εθνικού Εισοδήματος και της Εθνικής Δαπάνης είναι πάντα ίσα μεταξύ τους. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι μετρούμε το ίδιο πράγμα, αλλά από διαφορετικές οπτικές: με το Εθνικό Προϊόν μετρούμε την αξία της παραγωγής, με το Εθνικό Εισόδημα μετρούμε τα εισοδήματα που δημιουργούνται με την παραγωγή και με την Εθνική Δαπάνη πώς χρησιμοποιείται αυτή η παραγωγή.

Δηλαδή ισχύει η σχέση:

ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ = ΕΘΝΙΚΟ ΕΙΣΟΔΗΜΑ = ΕΘΝΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ

Η σχέση αυτή είναι η βασική ταυτότητα των Εθνικών Λογαριασμών.

9.3 ΚΑΘΑΡΟ ΚΑΙ ΑΚΑΘΑΡΙΣΤΟ ΠΡΟΪΟΝ

Όπως έχουμε δει, για την παραγωγή εμπορευμάτων, εκτός από την εργασία και τους φυσικούς πόρους, χρησιμοποιούμε κτίρια, εργαλεία και μηχανήματα, δηλαδή κεφαλαιουχικό εξοπλισμό.

Ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, καθώς χρησιμοποιείται, φθείρεται και κάποια στιγμή θα πρέπει να αντικατασταθεί. Αν δε φροντίσουμε για την αντικατάσταση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, τότε σύντομα θα έχουμε λιγότερα μηχανήματα, λιγότερα εργαλεία κ.τ.λ. Τότε, όμως, θα παράγουμε λιγότερα εμπορεύματα και η επιχείρησή μας θα αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα.

Το ίδιο ισχύει και για την οικονομία στο σύνολό της. Αν οι επιχειρήσεις δε φροντίζουν για την αντικατάσταση του φθαρμένου κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, ο συνολικός κεφαλαιουχικός εξοπλισμός της χώρας θα μειωθεί και οι συνολικές παραγωγικές δυνατότητες θα περιοριστούν με δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική ζωή της χώρας.

Η φθορά του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, που οφείλεται στη χρήση του, μετρημένη σε χρηματικές μονάδες, ονομάζεται απόσβεση.

Οι επιχειρήσεις για να είναι σε θέση να αντικαθιστούν εγκαίρως τον εξοπλισμό που φθείρεται αποταμιεύουν ένα χρηματικό ποσό από τα συνολικά τους έσοδα. Με τα χρήματα αυτά αγοράζουν, όταν χρειαστεί, τα μηχανήματα και τα εργαλεία που θα αντικαταστήσουν τα παλαιά.

Ένα μέρος, δηλαδή, των μηχανημάτων και των εργαλείων που παράγονται κάθε χρόνο προορίζονται να αντικαταστήσουν εκείνα τα μηχανήματα και τα εργαλεία που έχουν ολοκληρώσει την παραγωγική τους ζωή. Τα μηχανήματα αυτά δεν αυξάνουν τις παραγωγικές δυνατότητες της χώρας, απλώς τις διατηρούν στο επίπεδο που ήταν προηγουμένως.

Στο Εθνικό Προϊόν, όπως είδαμε, περιλαμβάνεται η αξία όλων των τελικών αγαθών που παράγονται σε ένα χρόνο. Ως τελικά αγαθά θεωρούνται και τα μηχανήματα, τα εργαλεία, τα κτίρια κ.τ.λ. Ό,τι αποτελεί, δηλαδή, τον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό. Αν, όταν μετρούμε το Εθνικό Προϊόν, περιλάβουμε και την αξία του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού που αποκαθιστά τις φθορές, αν μετρήσουμε δηλαδή και τις αποσβέσεις, τότε έχουμε το ***Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν*** (ΑΕΠ). Αν δεν υπολογίσουμε την αξία αυτών των εμπορευμάτων στη μέτρηση του Εθνικού Προϊόντος, τότε έχουμε το ***Καθαρό Εθνικό Προϊόν***.

Με άλλα λόγια,

Καθαρό Εθνικό Προϊόν = Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν – Αποσβέσεις

9.4 ΕΘΝΙΚΟ ΠΡΟΪΟΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΥΗΜΕΡΙΑ

Το ύψος του εθνικού προϊόντος, αν το διαιρέσουμε με το μέγεθος του πληθυσμού της χώρας, μας δίνει το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν.

Το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν μας χρησιμεύει:

- για να συγκρίνουμε το πόσο πλούσιο είναι ένα κράτος σε σχέση με άλλα κράτη και,
- για να διαπιστώνουμε πώς εξελίσσεται η οικονομική ευημερία μιας χώρας στην πάροδο του χρόνου.

Η ταχύτητα με την οποία αυξάνεται κάθε χρόνο το Εθνικό Προϊόν και το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν (η ετήσια ποσοστιαία αύξησή του) αποτελεί βασικό δείκτη ανάπτυξης και οικονομικής προόδου της χώρας. Αυτό συμβαίνει γιατί το εθνικό προϊόν είναι μια αριθμητική αποτίμηση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας και της αποτελεσματικής χρησιμοποίησης αυτών των δυνατοτήτων.

Με άλλα λόγια, το μέγεθος και ο ρυθμός μεταβολής του εθνικού προϊόντος μας δίνει μια εικόνα της οικονομικής ισχύος της χώρας και μας δείχνει αν οι κάτοικοί της είναι σχετικά πλούσιοι ή φτωχοί. Όμως, αυτά τα μεγέθη μπορεί να μας δίνουν μερικές φορές μια περιορισμένη ή και παραπλανητική εικόνα για το ποια είναι η πραγματική οικονομική κατάσταση της χώρας.

Αυτό μπορεί να συμβαίνει για πολλούς λόγους, οι σπουδαιότεροι των οποίων είναι οι εξής:

- ***Πρώτον***, το ύψος το εθνικού προϊόντος και του κατά κεφαλήν εθνικού προϊόντος δε μας δείχνει πώς το προϊόν αυτό μοιράζεται μεταξύ των κατοίκων της χώρας. Μια χώρα μπορεί να έχει πολύ υψηλό κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν, αλλά αυτό να είναι πολύ άνισα μοιρασμένο. Λίγα άτομα ή οικογένειες να έχουν το σύνολο σχεδόν του προϊόντος και ο μεγάλος αριθμός των κατοίκων να ζει σε συνθήκες φτώχειας ή εξαθλίωσης.
- ***Δεύτερον***, στις φτωχές χώρες πολλά αγαθά και υπηρεσίες –εκτός από τα αγροτικά προϊόντα– δε γίνονται ποτέ εμπορεύματα, αλλά παράγονται με σκοπό την αυτοκατανάλωση. Με τον τρόπο αυτό δεν περιλαμβάνονται στην αξία του εθνικού προϊόντος. Η φύλαξη των μικρών παιδιών, λόγου χάρη, ανατίθεται σε μέλη της οικογένειας που προσφέρουν τις υπηρεσίες τους χωρίς χρηματική αμοιβή και δεν υπολογίζεται στο εθνικό προϊόν, ενώ στις σύγχρονες αναπτυγμένες οικονομίες προσφεύγουμε στις υπηρεσίες των παιδικών σταθμών ή απασχολούμε μια γυναίκα έναντι αμοιβής για να προσφέρει τις ίδιες υπηρεσίες.
- ***Τρίτον***, είδαμε ότι τα εμπορεύματα για να αθροιστούν και να μας δώσουν το εθνικό προϊόν υπολογίζονται στη συνολική χρηματική αξία τους, πολλαπλασιάζουμε δηλαδή τις ποσότητες με την τιμή κάθε εμπορεύματος. Οι τιμές των εμπορευμάτων διαφέρουν πολύ από χώρα σε χώρα. Σε ορισμένες χώρες της

Ανατολικής Ευρώπης πριν λίγα χρόνια η τιμή της Coca-Cola ή των μπλουτζήν ήταν πολύ υψηλή, ενώ τα ενοίκια των σπιτιών, οι υπηρεσίες εκπαίδευσης και η ιατρική περίθαλψη ήταν πολύ φθηνά.

- ***Τέταρτον***, το εθνικό προϊόν μάς δίνει ποσοτικές εκτιμήσεις της συνολικής παραγωγής και όχι ποιοτικά στοιχεία. Τα αυτοκίνητα ήταν πριν 50 χρόνια σχετικά ακριβότερα από σήμερα, αλλά τα σημερινά αυτοκίνητα, αν και φθηνότερα, είναι περισσότερο ασφαλή. Αυτές οι ποιοτικές μεταβολές δεν αποτυπώνονται εύκολα στο εθνικό προϊόν. Επίσης δεν αποτυπώνονται οι δυσμενείς συνέπειες της παραγωγής. Αν υποθέσουμε ότι έχουμε σε μια περιοχή ένα εργοστάσιο που μολύνει τον ατμοσφαιρικό αέρα και επιβληθεί η εγκατάσταση ειδικών φίλτρων, τότε η μόλυνση του περιβάλλοντος δεν υπολογίζεται ως αρνητική παράμετρος στην εκτίμηση του εθνικού προϊόντος. Η εγκατάσταση του φίλτρου, που επαναφέρει ένα αγαθό που μας στέρησε το εργοστάσιο, τον καθαρό αέρα, θα προσμετρηθεί στο εθνικό προϊόν.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΕΝΑΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Η κάθε χώρα επειδή πρέπει να γνωρίζει την εξέλιξη της οικονομικής της κατάστασης οργανώνει ένα σύστημα εκτίμησης των συνολικών οικονομικών μεγεθών της το οποίο ονομάζεται ***σύστημα Εθνικών Λογαριασμών***. Κάθε χρόνο οι αρμόδιες υπηρεσίες καταρτίζουν πίνακες που δείχνουν την οικονομική δραστηριότητα εκφρασμένη σε χρηματικές μονάδες. Ένα βασικό μέγεθος που μας δείχνει την οικονομική δύναμη μιας χώρας είναι το ***Εθνικό Προϊόν*** της. Το Εθνικό Προϊόν περιλαμβάνει την αξία του συνόλου των εμπορευμάτων που παράγει μια χώρα κατά τη διάρκεια ενός χρόνου. Μια μέθοδος για να υπολογίζουμε την αξία του Εθνικού Προϊόντος είναι να αθροίζουμε την αξία των τελικών προϊόντων της οικονομίας, δηλαδή αυτών των προϊόντων που προορίζονται για τελική χρήση. Μια άλλη μέθοδος είναι αυτή της προστιθέμενης αξίας. Σύμφωνα με αυτή αθροίζουμε την αξία που προστίθεται στην παραγωγή ενός εμπορεύματος σε κάθε στάδιο της παραγωγής του. Και οι δύο μέθοδοι καταλήγουν πάντα στο ίδιο αποτέλεσμα.

Το ***Εθνικό Εισόδημα*** είναι το σύνολο των εισοδημάτων που δημιουργούνται κατά τη διαδικασία παραγωγής του Εθνικού Προϊόντος.

Η ***Εθνική Δαπάνη*** είναι το σύνολο των δαπανών που πραγματοποιούνται σε μια χώρα κατά τη διάρκεια ενός έτους για την αγορά όλων των αγαθών υλικών και άυλων, καταναλωτικών και επενδυτικών που έχουν παραχθεί στο συγκεκριμένο έτος. Τα μεγέθη του Εθνικού Προϊόντος, του Εθνικού Εισοδήματος και της

Εθνικής Δαπάνης είναι πάντα ίσα μεταξύ τους διότι μετρούν την αξία όσων έχουν παραχθεί από διαφορετική οπτική. Το Εθνικό Προϊόν αν περιλαμβάνει και το ποσό των αποσβέσεων, δηλαδή τη φθορά του κεφαλαίου εκφρασμένη σε χρηματική αξία, το ονομάζουμε ***Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν***.

Το μέγεθος του Εθνικού Προϊόντος και ο ρυθμός αύξησής του μπορεί να είναι δείκτης οικονομικής προόδου μιας οικονομίας αλλά είναι ένα μέγεθος που μετρά ποσότητες· έτσι δεν μπορεί να μας δώσει σημαντικές πληροφορίες για την ποιότητα και το είδος των αγαθών που παράγονται, αν διανέμεται δίκαια η παραγωγή μεταξύ των κατοίκων της χώρας.

Βασικες Εννοιες

- Σύστημα Εθνικών Λογαριασμών
- Εθνικό Προϊόν
- Εθνικό Εισόδημα
- Εθνική Δαπάνη
- Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Για ποιους λόγους καταρτίζονται οι πίνακες των «εθνικών λογαριασμών»;*
2. *Τι είναι το Εθνικό Προϊόν μιας χώρας και πώς το μετρούμε;*
3. *Θα μπορούσε να προκύψει διαφορετικό τελικό αποτέλεσμα μεταξύ Εθνικού Προϊόντος, Εθνικής Δαπάνης και Εθνικού Εισοδήματος; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.*
4. *Τι λέμε απόσβεση; Όταν μετρούμε το Ακαθάριστο Εθνικό Προϊόν περιλαμβάνουμε και την απόσβεση;*
5. *Πώς προκύπτει το κατά κεφαλήν εθνικό προϊόν;*
6. *Γιατί το μέγεθος του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος δε μας δίνει ακριβή εικόνα της ευημερίας μιας κοινωνίας;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

10.1 Το Κράτος και η Κρατική Παρέμβαση στην Οικονομική Ζωή *134*
10.2 Οι Στόχοι της Κρατικής Παρέμβασης *134*
10.3 Τα Μέσα Άσκησης Οικονομικής Πολιτικής *139*
10.3.1 Ο Κρατικός Μηχανισμός *139*
10.3.2 Τα Μέσα Παρέμβασης του Κράτους *140*
10.4 Οι Δημόσιες Δαπάνες *142*
10.5 Τα Δημόσια Έσοδα *144*
10.5.1 Οι Πηγές Εσόδων *144*
10.5.2 Οι Φόροι *144*
α) Ο Φόρος Εισοδήματος *145*
β) Ο Φόρος Περιουσίας *148*
γ) Οι Φόροι Καταναλωτικής Δαπάνης (Έμμεσοι Φόροι) *148*
10.6 Ο Δημόσιος Δανεισμός *149*
10.7 Ο Δημόσιος Προϋπολογισμός *150*
10.8 Οι Δημόσιες Επιχειρήσεις *151*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το Δέκατο Κεφάλαιο αποσκοπεί να περιγράψει ένα μεγάλο τμήμα των παρεμβάσεων του κράτους στην οικονομική ζωή, ιδιαίτερα εκείνες που ο μαθητής και ο πολίτης συναντά στην καθημερινή του ζωή. Ο μαθητής αποκτά μια εικόνα για τα αίτια των παρεμβάσεων του κράτους και τους στόχους που επιδιώκει το κράτος, όπως και τα μέσα που χρησιμοποιεί για να πετύχει τους στόχους του.

Θα συζητήσουμε το ρόλο και τις κατηγορίες των δημοσίων δαπανών και τις πηγές των δημοσίων εσόδων. Θα δούμε τις διάφορες κατηγορίες φόρων και θα μιλήσουμε για το δημόσιο δανεισμό ως πηγή χρηματοδότησης των δημοσίων δαπανών. Θα δούμε τη θεσμική και οικονομική σημασία του δημόσιου προϋπολογισμού και το ρόλο των δημοσίων επιχειρήσεων.

10.1 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ

Κάθε μέρα παρακολουθούμε στην τηλεόραση και διαβάζουμε στις εφημερίδες ειδήσεις, συζητήσεις, ομιλίες και άρθρα. Λίγα, ίσως, από αυτά καταλαβαίνουμε αλλά γνωρίζουμε ότι αντικείμενο όλων αυτών είναι ο τρόπος και η έκταση της παρέμβασης του κράτους στην οικονομική και κοινωνική ζωή.

Παρακολουθούμε συζητήσεις με θέματα όπως η αύξηση των δαπανών για την εθνική άμυνα, ώστε να προστατεύσουμε τα σύνορα της χώρας, η κατάσταση του εκπαιδευτικού μας συστήματος, η κατασκευή του νέου αεροδρομίου και του υπόγειου σιδηροδρόμου, τα αιτήματα των αγροτών για να αυξηθεί η επιδότηση των προϊόντων τους, οι διαμαρτυρίες των συνταξιούχων για το ύψος των συντάξεων, οι διαμαρτυρίες των εμπόρων για το σύστημα φορολογίας, η ανάγκη να αυξηθούν οι κρατικές δαπάνες που αποσκοπούν στο να αντιμετωπιστεί η ανεργία, να μειωθεί η μόλυνση του περιβάλλοντος, να αυξηθούν οι επενδύσεις, να βρεθούν νέοι τόποι ταφής και τρόποι διαχείρισης των απορριμμάτων, να γίνουν νέοι, ασφαλέστεροι, δρόμοι, να βελτιωθούν οι δημόσιες συγκοινωνίες, να γίνουν καλύτερες οι συνθήκες στις φυλακές. Κοιτάζοντας τις εφημερίδες της τελευταίας εβδομάδας μπορούμε να σταχυολογήσουμε πλήθος άλλων σχετικών θεμάτων.

Το κράτος διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην οργάνωση της καθημερινής μας ζωής σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες. Σε όλη μας τη ζωή, σχεδόν σε κάθε στιγμή της, συναντούμε το ρυθμιστικό και παρεμβατικό ρόλο του κράτους.

10.2 ΟΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΚΡΑΤΙΚΗΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ

Γιατί όμως παρεμβαίνει το κράτος; Ήδη στα παραδείγματα που δώσαμε πιο πάνω φαίνονται οι τομείς παρέμβασης του κράτους στην οικονομική ζωή.

► ***Πρώτον, το κράτος παρεμβαίνει για να εξασφαλίσει ορισμένες υπηρεσίες στους πολίτες που μόνο αυτό θα μπορούσε να δώσει.*** Μας εξασφαλίζει την άμυνα της χώρας έναντι πιθανών εχθρικών ενεργειών άλλων κρατών. Προστατεύει τη ζωή και την περιουσία μας από κακοποιούς. Φροντίζει για τη δημόσια υγιεινή, ώστε να μην υπάρξουν πιθανότητες επιδημιών. Φροντίζει για την κατασκευή και για τη συντήρηση δρόμων, λιμανιών και αεροδρομίων.

Οι υπηρεσίες αυτές είναι τόσο απαραίτητες για όλους μας, επειδή ο καθένας μας χωριστά δεν έχει την οικονομική άνεση να δημιουργήσει τον ιδιωτικό του στρατό, την ιδιωτική του αστυνομία, τα δικαστήρια και τις φυλακές, το δικό του σύστημα αποκομιδής των απορριμμάτων.

Όμως, ακόμα και στην υποθετική περίπτωση που επιτρεπόταν στον καθένα μας να έχει το δικό του στρατό, τη δική του αστυνομία, το δικό του δικαστή και

τη δική του φυλακή, δε θα βρισκόμαστε σε μια δημοκρατική και ισόνομη κοινωνία, αλλά θα ζούσαμε σε μια κοινωνία που βρίσκεται μονίμως σε κατάσταση εμφυλίου πολέμου, ανασφάλειας και αυθαιρεσίας από την πλευρά των ισχυρών. Μια κοινωνία που θα ήταν φεουδαλική.

Με τον τρόπο αυτόν το κράτος επιτελεί μια ουσιώδη λειτουργία στην οικονομική ζωή: Εξασφαλίζει το δικαίωμα στην ατομική ιδιοκτησία και στην ελευθερία των συναλλαγών, εξασφαλίζει, δηλαδή, τις προϋποθέσεις για την παραγωγή των εμπορευμάτων.

Ακόμη το κράτος φροντίζει για τη μόρφωση και εκπαίδευση του πληθυσμού, δημιουργεί δημόσιες συγκοινωνίες με χαμηλό κόμιστρο, οργανώνει δημόσιες βιβλιοθήκες, μουσεία, επιδοτεί την παραγωγή των αγροτικών προϊόντων και το επιτόκιο των στεγαστικών δανείων, χορηγεί νέες κατοικίες σε εργαζόμενους, οργανώνει και λειτουργεί δημόσια νοσοκομεία, παρέχει κοινωνική ασφάλιση και ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. ***Αυτές οι παρεμβάσεις γίνονται από το κράτος γιατί, εκφράζοντας το κράτος τις κοινωνικές ανάγκες, θεωρεί ότι αν αυτές οι υπηρεσίες ή τα αγαθά προσφέρονταν μόνο από ιδιωτικές επιχειρήσεις, μερικοί πολίτες θα αποκλείονταν τελείως από τη χρήση ορισμένων βασικών αγαθών και οι άλλοι θα πλήρωναν υψηλότερες τιμές και θα απολάμβαναν μικρότερες ποσότητες· μικρότερες από το κοινωνικά επιθυμητό.***

Τα αγαθά αυτά, που έχουμε αναφέρει ως εδώ, λέγονται ***δημόσια αγαθά*** για δύο λόγους: αφενός επειδή η ύπαρξή τους είναι απαραίτητη για τη λειτουργία της κοινωνίας στο σύνολό της και, αφετέρου, γιατί η χρήση τους είναι κοινή από όλους, ανεξάρτητα αν πληρώνουν ή όχι για ορισμένες υπηρεσίες.

Παράδειγμα δημόσιου αγαθού αποτελεί η Παιδεία. Αν αφηνόταν μόνο στους ιδιωτικούς φορείς, θα μορφώνονταν μόνο όσοι είχαν υψηλό εισόδημα, ενώ η πλειονότητα του πληθυσμού θα ήταν αγράμματη ή θα είχε πρόσβαση σε χαμηλές βαθμίδες εκπαίδευσης, με όλες τις συνέπειες που θα είχε αυτό στην εξέλιξη της κοινωνίας στο οικονομικό και στο πολιτισμικό επίπεδο. Το Κράτος ανέλαβε όχι μόνο την παροχή δωρεάν παιδείας αλλά και τη δημιουργία σχολείων σε απομακρυσμένες περιοχές με ελάχιστο πληθυσμό που κανένας ιδιώτης δε θα αναλάμβανε αφού θα είχε σίγουρη ζημιά.

ΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΤΗΣ ΑΜΑΘΕΙΑΣ

	ΕΛΛΑΔΑ	Μ.Ο.
Δαπάνες για την Παιδεία επί του ΑΕΠ	3,7%	5,9%
Απόφοιτοι λυκείου	44%	60%
Χρόνια στα θρανία	14,2	16,4
Μισθοί καθηγητών Μ.Ε. ετησίως	5,9 εκ.	8,9 εκ.
Φοιτητές που εργάζονται (ηλικία 20 - 24)	0,2%	3,3%
Αναλογία καθηγητή - φοιτητών	1 / 23,6	1 / 15,7

Στοιχεία ΟΟΣΑ, 1998. Ο μέσος όρος προκύπτει από το σύνολο ανεπτυγμένων αλλά και υπό ανάπτυξη χωρών, οι οποίες παρουσιάζουν πολύ χαμηλούς δείκτες.

Από την άλλη πλευρά, το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει για να αποθαρρύνει δραστηριότητες που ενοχλούν τους πολίτες ή θέτουν σε κίνδυνο την υγεία τους. Οι φόροι στη βενζίνη, στα τσιγάρα και στα ποτά, εκτός του ότι αυξάνουν τα έσοδα του κράτους, καθιστούν τα εμπορεύματα αυτά ακριβότερα και μ' αυτόν τον τρόπο ελπίζεται ότι θα μειωθεί η χρήση τους. Το ίδιο συμβαίνει με τους κανόνες προστασίας του περιβάλλοντος που επιβάλλονται στις ρυπογόνες βιομηχανίες. Επιβάλλει μέτρα προστασίας του περιβάλλοντος (φίλτρα, μέτρα ασφαλούς διάθεσης των αποβλήτων) ή πρόστιμα σε περίπτωση που οι κανόνες αυτοί παραβιάζονται, γεγονός που οδηγεί στην αύξηση του κόστους παραγωγής των βιομηχανιών αυτών και, ενδεχομένως, στη μείωση της παραγωγής τους.

Έτσι, ***η πρώτη κατηγορία των παρεμβάσεων του κράτους αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι παραγωγικοί πόροι σε διαφορετικές χρήσεις***. Με την παρέμβασή του αυτή το κράτος έχει ως στόχο να αυξήσει την παραγωγή κοινωνικά αναγκαίων ή κοινωνικά επιθυμητών αγαθών και να αποθαρρύνει την παραγωγή κοινωνικά βλαπτικών προϊόντων, αλλά και να επιτρέψει σε μεγαλύτερες ομάδες του πληθυσμού να μορφώνονται, να ζουν σε ευπρεπή σπίτια, να τρώνε φθηνότερα τρόφιμα.

► ***Δεύτερη μορφή παρέμβασης του κράτους είναι η αντιμετώπιση των ανισοτήτων στα εισοδήματα και στον πλούτο***. Τα εισοδήματα που κερδίζουμε κάθε χρόνο και ο πλούτος (σπίτια, γη, αυτοκίνητα, κοσμήματα, μετοχές κ.τ.λ.) δε διανέμονται εξίσου σε όλους τους πολίτες. Το σύστημα παραγωγής εμπορευμάτων δημιουργεί συνεχώς ανισότητες και επιτείνει τις υπάρχουσες. Κάποιες ομάδες του πληθυσμού ζουν πολύ φτωχικά και σε κακές συνθήκες, ενώ άλλες ομάδες έχουν ό,τι επιθυμούν. Η άνιση διανομή του εισοδήματος και του πλούτου έχει επιπτώσεις όχι μόνο στην ευημερία των ομάδων του πληθυσμού, αλλά και στην αύξηση της συνολικής παραγωγής και στις πολιτικές διεργασίες και τις κοινωνικές αντιπαραθέσεις.

Η παρέμβαση του κράτους έχει ως στόχο να αμβλύνει την ανισότητα μεταξύ των ομάδων του πληθυσμού. Συχνά οι παρεμβάσεις αυτής της μορφής δηλώνονται ως προσπάθεια για μια δίκαιη διανομή του εισοδήματος. Έτσι το κράτος δίνει συντάξεις, διάφορα βοηθήματα με τη μορφή επιδομάτων (ανεργίας, οικογενειακών, πολυτέκνων κ.τ.λ.) ή προσφέρει δωρεάν ή σε χαμηλή τιμή διάφορα αγαθά (εκπαίδευση, συγκοινωνίες, παιδικούς σταθμούς, αθλητικές εγκαταστάσεις, νοσοκομειακή περίθαλψη κ.τ.λ.) που συχνά ονομάζονται ***κοινωνικός μισθός***.

► ***Τρίτη μορφή παρέμβασης του κράτους είναι να πετύχει τη μέγιστη δυνατή παραγωγή από τους υπάρχοντες πόρους***. Όπως θα δούμε σε επόμενο κεφάλαιο, στις κοινωνίες που βασίζονται στην παραγωγή εμπορευμάτων εμφανίζονται συχνά οικονομικές δυσλειτουργίες και κρίσεις. Η αντιμετώπιση των αιτίων που δημιουργούν αυτά τα φαινόμενα και η άμβλυνση των συνεπειών τους αποτελεί λόγο για την παρέμβαση του κράτους.

Αυτό σημαίνει ότι το κράτος στοχεύει στην πλήρη απασχόληση της εργασίας, στην αξιοποίηση των φυσικών πόρων και στην αξιοποίηση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού των επιχειρήσεων (των κτιρίων, των μηχανημάτων, των εργαλείων). Στοχεύει επίσης να διευκολύνει τις επιχειρήσεις να υιοθετήσουν τις περισσότερο αποτελεσματικές τεχνικές παραγωγής, αλλά και να επινοήσουν νέες αποτελεσματικότερες τεχνικές (τεχνολογική έρευνα και διάχυση των τεχνολογικών καινοτομιών).

► ***Τέλος, το κράτος μεριμνά για το μέλλον.*** Προβλέπει τις μελλοντικές ανάγκες και τα πιθανά μελλοντικά προβλήματα και επεξεργάζεται λύσεις, ενισχύει τους ρυθμούς ανάπτυξης, υποβοηθά στην ανεύρεση νέων τεχνικών παραγωγής. Με άλλα λόγια, το κράτος παρεμβαίνει για να ***ενισχύσει την αναπτυξιακή διαδικασία*** της κοινωνίας.

Η ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

Το κράτος είναι η κυριότερη θεσμοθετημένη μορφή εξουσίας μέσα στην κοινωνία. Σκοπός του κράτους είναι η διατήρηση της υφιστάμενης κοινωνικής ισορροπίας και η επίλυση προβλημάτων, τα οποία τα άτομα και οι κοινωνικές ομάδες είτε δεν είναι σε θέση να τα επιλύσουν μόνοι τους είτε τα συμφέροντά τους είναι τόσο αντιτιθέμενα που επιβάλλεται η κρατική παρέμβαση για το μετριασμό της αντιπαράθεσης. Για να πετύχει αυτή την ισορροπία παρεμβαίνει σε όλους τους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας, επιβάλλοντας πρότυπα και κανόνες (νόμους) στους οποίους οφείλουν να συμμορφώνονται όλα τα μέλη της κοινωνίας. Παρεμβαίνει, επίσης, με άμεσο τρόπο στην οικονομική δραστηριότητα, απορροφώντας πόρους και πραγματοποιώντας δαπάνες.

Η πολιτική φιλοσοφία την εποχή της συγκρότησης των σύγχρονων κρατών, δηλαδή το 17ο-18ο αιώνα, είδε στο κράτος είτε τον απρόσωπο μηχανισμό που είναι πάνω από τα αντιμαχόμενα ιδιωτικά συμφέροντα, επιβάλλοντας στα άτομα πρότυπα συμπεριφοράς σύμφωνα προς το δίκαιο (το κράτος - Λεβιάθαν του Hobbes), είτε το κράτος που προκύπτει από το συμβιβασμό μεταξύ των αντιτιθέμενων ιδιωτικών συμφερόντων (το κράτος - κοινωνικό συμβόλαιο του Rousseau).

Σε κάθε περίπτωση, το κράτος πρέπει να διαθέτει τη δύναμη να υποτάσσει τα ιδιωτικά συμφέροντα (κρατική εξουσία), ενώ αυτή η δύναμη θα πρέπει να γίνεται δεκτή από τα ιδιωτικά συμφέροντα ως νόμιμη και η κρατική παρέμβαση ως ορθή και δίκαιη (νομιμοποίηση της κρατικής παρέμβασης).

Για να μπορεί το κράτος να δια-

θέτει τόσο την εξουσία, όσο και τη νομιμοποίηση της εξουσίας πρέπει να συγκεντρώνει τρεις διακριτές και ανεξάρτητες εξουσίες: Τη ***νομοθετική εξουσία***, η οποία ασκείται από τη Βουλή των εκπροσώπων των πολιτών και των ιδιωτικών συμφερόντων. Την ***εκτελεστική εξουσία***, η οποία ασκείται από την κυβέρνηση και τον κρατικό μηχανισμό, δηλαδή τις δημόσιες υπηρεσίες, και τη ***δικαστική εξουσία***, η οποία ασκείται από τους δικαστές.

Η Βουλή νομοθετεί λαμβάνοντας υπόψη τα αντιτιθέμενα συμφέροντα, εναρμονίζοντάς τα, συμβιβάζοντας ή επιβάλλοντας την άποψη της πλειοψηφίας επί της μειοψηφίας. Με τον τρόπο αυτόν οι αποφάσεις - νόμοι της Βουλής διαθέτουν την αναγκαία νομιμοποίηση, εφόσον έχουν ληφθεί από τους εκπροσώπους του ίδιου του λαού.

Οι νόμοι που θεσπίζει η Βουλή αποτελούν τα αυστηρά πλαίσια των πράξεων της εκτελεστικής εξουσίας, ενώ η δικαστική εξουσία ελέγχει την εφαρμογή των νόμων.

Οι αποφάσεις που λαμβάνονται από το κράτος διαφέρουν από τις αποφάσεις των ιδιωτικών φορέων, τόσο στον τρόπο όσο και στη λογική με την οποία λαμβάνονται.

Οι ιδιωτικές επιχειρήσεις αποφασίζουν αν πρέπει να παράγουν ένα αγαθό και σε ποιες ποσότητες, με κριτήριο πάντα το κέρδος που θα τους εξασφαλίσει αυτή η παραγωγή. Δηλαδή δεν τους ενδιαφέρει ποια άτομα επιθυμούν να αποκτήσουν το αγαθό, αλλά μόνο τα άτομα που μπορούν (έχουν το εισόδημα) για να το αποκτήσουν. Οι ιδιώτες, εξάλλου, ως καταναλωτές, ενδιαφέρονται κυρίως για την ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών και των αναγκών της οικογένειάς τους, παρά για τις συνολικές κοινωνικές ανάγκες.

Οι δημόσιοι φορείς (Κράτος) αντίθετα αποφασίζουν συλλογικά και οι αποφάσεις τους είναι πολιτικές. Π.χ. η Βουλή και η κυβέρνηση είναι όργανα που εκλέγονται από όλα τα μέλη της κοινωνίας χωρίς διακρίσεις εισοδήματος. Οι αποφάσεις τους λαμβάνονται όχι με το κριτήριο του κέρδους, αλλά σύμφωνα με το όφελος του κοινωνικού συνόλου και την ανάπτυξη της οικονομίας.

Ο ρόλος που διαδραματίζει το κράτος στις κοινωνίες που βασίζονται στην παραγωγή εμπορευμάτων είναι πολύ διαφορετικός από το ρόλο του κράτους σε άλλες μορφές κοινωνικής οργάνωσης. Το κράτος-πόλη της αρχαίας Ελλάδας, το φεουδαλικό κράτος, όπως και το κράτος της αρχαίας Κίνας ή των Ίνκας δεν αντιστοιχούν μόνο σε διαφορετικές μορφές οργάνωσης

της πολιτικής εξουσίας, αλλά αποτελούν διαφορετικές μορφές οργάνωσης των κοινωνιών.

Το σύγχρονο κράτος σχηματίζεται με την ανάπτυξη των ***απολυταρχικών κρατών*** στο 15ο-17ο αιώνα, τη σύγκρουση μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και της αριστοκρατίας των φεουδαρχών. Οι οικονομικές λειτουργίες του απολυταρχικού κράτους συνίστανται στην προσπάθεια να προστατευτεί η εσωτερική παραγωγή, να αυξηθούν οι εξαγωγές εμπορευμάτων και η εισαγωγή χρυσού και να μειωθούν οι εισαγωγές εμπορευμάτων από άλλες χώρες. Οι αστικές επαναστάσεις του 18ου και 19ου αιώνα είχαν ως αποτέλεσμα την εμφάνιση του ***κράτους δικαίου***, του εγγυητή των ατομικών ελευθεριών. Η οικονομική πολιτική στην περίοδο αυτή χαρακτηρίζεται από το φιλελεύθερο δόγμα, την πλήρη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου και την περιορισμένη παρέμβαση του κράτους με άμεσο τρόπο στην οργάνωση της οικονομικής ζωής. Μετά το Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο αναπτύσσεται το ***κράτος πρόνοιας*** που αναλαμβάνει εκτεταμένο παρεμβατικό και ρυθμιστικό ρόλο στην οικονομική οργάνωση. Ο ρόλος αυτός του κράτους αμφισβητήθηκε στο τελευταίο τέταρτο του 20ού αιώνα από την επικράτηση του δόγματος του νεο-φιλελευθερισμού. Στις χώρες που συναποτελούν την Ευρωπαϊκή Ένωση ο ρόλος του εθνικού κράτους περιορίζεται, καθώς κρίσιμοι τομείς αποφάσεων –κυρίως στα οικονομικά ζητήματα– μεταφέρεται στα υπερεθνικά όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

10.3 ΤΑ ΜΕΣΑ ΑΣΚΗΣΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

10.3.1 Ο Κρατικός Μηχανισμός

Για να παρέμβει στην οικονομική δραστηριότητα το κράτος, όπως και για να παρέμβει σε οποιαδήποτε άλλη κοινωνική διαδικασία, και για να πετύχει τους σκοπούς που αναφέραμε, έχει ανάγκη από ένα μηχανισμό, ένα εργαλείο. Το εργαλείο αυτό είναι το σύνολο των δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών.

Στο μηχανισμό αυτόν ανήκουν τα υπουργεία με τις επιμέρους υπηρεσίες τους, οι Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Νομαρχίες - Δήμοι - Κοινότητες), οι Οργανισμοί Κοινωνικής Ασφάλισης, όπως, παραδείγματος χάρη, το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ), ο Οργανισμός Γεωργικών Ασφαλίσεων (ΟΓΑ) κ.τ.λ., τα διάφορα νομικά πρόσωπα Δημοσίου Δικαίου όπως είναι τα νοσοκομεία, τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα, οι επιχειρήσεις κοινής ωφελείας (ΔΕΗ) κ.τ.λ. Κάθε τμήμα αυτού του μηχανισμού έχει μια κύρια αποστολή, στην οποία οφείλει την ύπαρξή του και την οποία καλείται να εκπληρώσει.

Έτσι, ***ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες παρέχουν στους πολίτες συγκεκριμένες υπηρεσίες ή άλλα αγαθά*** –όπως, λόγου χάρη, οι υπηρεσίες του Υπουργείου Παιδείας παρέχουν στους πολίτες εκπαίδευση, τα ιατρεία του Εθνικού Συστήματος Υγείας και τα δημόσια νοσοκομεία παρέχουν θεραπεία από τις ασθένειες.

Άλλες δημόσιες υπηρεσίες ***φροντίζουν για την τήρηση και την εφαρμογή των νόμων***. Παραδείγματος χάρη, η ατμοσφαιρική ρύπανση της πόλης των Αθηνών και το κυκλοφοριακό πρόβλημα επιβάλλουν την εκ περιτροπής κυκλοφορία των αυτοκινήτων στο κέντρο της πόλης. Καθήκον της Τροχαίας είναι να επιβλέψει την εφαρμογή αυτής της ρύθμισης και να επιβάλει κυρώσεις στους παραβάτες.

Τέλος, ***ορισμένες δημόσιες υπηρεσίες δίνουν χρηματικά ποσά σε μερίδες του πληθυσμού***. Τέτοιες παροχές κάνει ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) που δίνει επιδόματα στους ανέργους, οι ασφαλιστικοί οργανισμοί που παρέχουν συντάξεις, το Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας που επιδοτεί τμήμα των νέων επενδύσεων κ.τ.λ.

10.3.2 Τα Μέσα Παρέμβασης του Κράτους

Η λειτουργία αυτών των υπηρεσιών απαιτεί την ύπαρξη οικονομικών πόρων. Οι οικονομικοί αυτοί πόροι είναι απαραίτητοι:

- Πρώτον, για να βρεθούν τα κατάλληλα οικήματα, γραφεία, έπιπλα, συσκευές και μηχανήματα (πάγιος εξοπλισμός των δημοσίων υπηρεσιών).
- Δεύτερον, για να πληρωθούν οι αμοιβές των εργαζομένων στις υπηρεσίες αυτές.
- Τρίτον, για να παραχθούν διάφορα αγαθά (βιβλία για τους μαθητές, φάρμακα κ.τ.λ.).
- Τέταρτον, για να μπορέσει το κράτος να πληρώσει τα χρηματικά ποσά που έχει αναλάβει να διαθέσει στους δικαιούχους (επιδόματα, συντάξεις, επιδοτήσεις, αποζημιώσεις κ.τ.λ.).

Οι οικονομικοί πόροι, δηλαδή τα χρηματικά ποσά, που διατίθενται για την κάλυψη των αναγκών και υποχρεώσεων των δημοσίων υπηρεσιών και οργανισμών ονομάζονται ***δημόσιες δαπάνες***.

Για να καλύψει τις δαπάνες αυτές, το κράτος έχει ανάγκη από έσοδα. Τα ***δημόσια έσοδα*** προέρχονται κυρίως από διάφορες μορφές φορολογίας που επιβάλλει το Κράτος στα άτομα και τις επιχειρήσεις. Έσοδα μπορεί επίσης να υπάρχουν από επιχειρηματικές δραστηριότητες του Κράτους και από την εκμετάλλευση των περιουσιακών του στοιχείων. Στα δημόσια έσοδα συμπεριλαμβάνεται και ο δημόσιος δανεισμός.

Ο τρόπος με τον οποίο χρηματοδοτεί το κράτος τις δαπάνες του έχει επίσης σημαντικές συνέπειες στην οικονομική δραστηριότητα.

Οι παρεμβάσεις του κράτους που γίνονται μέσω των δημοσίων δαπανών και

των δημοσίων εσόδων ανήκουν στη ***δημοσιονομική πολιτική*** του κράτους και τα μέσα που χρησιμοποιούνται ονομάζονται ***δημοσιονομικά μέσα*** του κράτους.

Επίσης το κράτος παρεμβαίνει, μέσω της κεντρικής τράπεζας, και ρυθμίζει την ποσότητα του χρήματος που κυκλοφορεί, τις πιστώσεις προς τις επιχειρήσεις και τους καταναλωτές, το ύψος του επιτοκίου, την ισοτιμία του εθνικού νομίσματος με τα άλλα νομίσματα κ.τ.λ. Οι παρεμβάσεις αυτές ανήκουν στη ***νομισματική πολιτική*** του κράτους και τα μέσα που εφαρμόζονται ονομάζονται ***νομισματικά μέσα***.

Τέλος, το κράτος παρεμβαίνει με ***διοικητικά μέσα***, επιβάλλοντας συγκεκριμένους κανόνες και ελέγχοντας την εφαρμογή τους.

Στα διοικητικά μέσα (ρυθμίσεις) περιλαμβάνονται αποφάσεις και ενέργειες του Κράτους που ρυθμίζουν τις οικονομικές σχέσεις μέσα στη χώρα, καθώς και τις σχέσεις με τις οικονομίες άλλων χωρών. Παραδείγματα διοικητικών μέσων είναι οι έλεγχοι:

α) Των τιμών στα προϊόντα και τις υπηρεσίες.

β) Της καταλληλότητας ορισμένων εμπορευμάτων (φάρμακα, τρόφιμα).

γ) Των συνθηκών εργασίας και του ωραρίου λειτουργίας των επιχειρήσεων.

δ) Του όγκου των εισαγωγών και εξαγωγών από άλλες χώρες και προς άλλες χώρες. Η επιβολή δασμών στα εισαγόμενα εμπορεύματα είναι είδος διοικητικού ελέγχου, όπως και η εφαρμογή ποσοστώσεων.

ε) Το κράτος επιβάλλει επίσης κανονισμούς που διευκολύνουν τις συναλλαγές, όπως ο προσδιορισμός μονάδων μέτρησης του βάρους και του όγκου κ.τ.λ.

Αυτά τα μέσα επεμβάσεων δίνουν στο Κράτος τη δυνατότητα να ασκήσει οικονομική πολιτική με στόχο την οικονομική ανάπτυξη της χώρας.

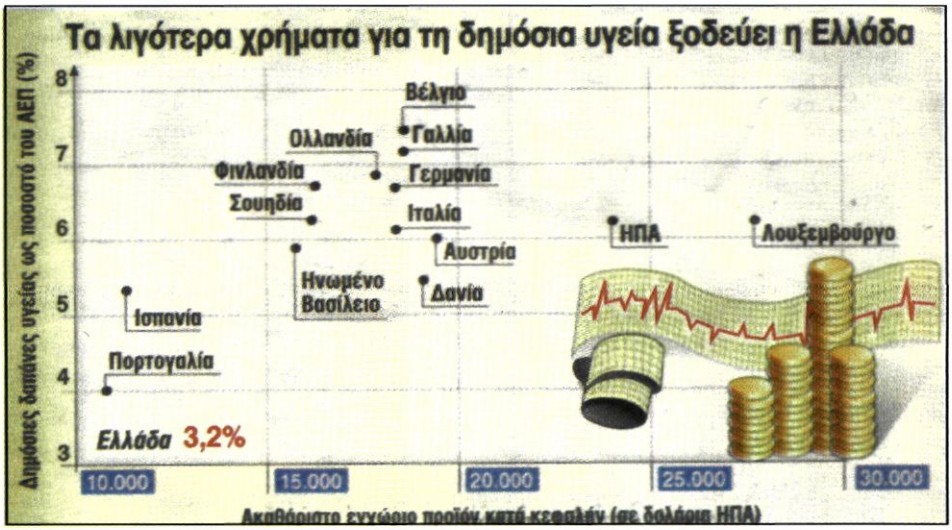

Πηγή: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 1996

- **ΔΑΣΜΟΣ:** Επιβάρυνση της τιμής των εισαγόμενων εμπορευμάτων κατά την είσοδό τους στη χώρα. Οι δασμοί προσδιορίζονται βάσει συντελεστών αναλόγως του είδους του εμπορεύματος και της αξίας του. Οι συντελεστές ορίζονται από το Υπουργείο Οικονομικών και συνιστούν το δασμολόγιο. Παλαιότερα οι δασμοί στα εισαγόμενα προϊόντα αποτελούσαν τμήμα των εσόδων του κράτους (δημόσια έσοδα). Με την ευρωπαϊκή ενοποίηση οι δασμοί αποτελούν έσοδα του ευρωπαϊκού προϋπολογισμού και το δασμολόγιο (για εισαγόμενα προϊόντα που προέρχονται από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης) είναι ενιαίο για όλες τις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης και καθορίζεται από τα όργανα της Ένωσης. Οι δασμοί για τις εισαγωγές εμπορευμάτων από χώρες της Ένωσης έχουν καταργηθεί.
- **ΠΟΣΟΣΤΩΣΕΙΣ:** Σύστημα διοικητικών ελέγχων των εισαγωγών. Με τις ποσοστώσεις απαγορεύεται η εισαγωγή μεγαλύτερης ποσότητας συγκεκριμένων εμπορευμάτων από μία ή περισσότερες χώρες πέραν ενός ορίου. Με τις ποσοστώσεις, όπως και με τους δασμούς, επιδιώκεται η προστασία κλάδων εγχώριας παραγωγής από το διεθνή ανταγωνισμό.

10.4 ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΔΑΠΑΝΕΣ

Το Κράτος για να λειτουργήσει και να πετύχει τους σκοπούς του, όπως τους γνωρίσαμε παραπάνω, διενεργεί δαπάνες.

Οι δαπάνες που προορίζονται για αγορές διαφόρων υλικών προϊόντων και υπηρεσιών (π.χ. από τη γραφική ύλη, τα θρανία, τους μισθούς των δημοσίων υπαλλήλων, τα γραφεία, τη θέρμανση, το φωτισμό κτιρίων και δημόσιων χώρων, μέχρι τα αεροπλάνα, τα ελικόπτερα, τους πυραύλους κ.τ.λ.) ή για κατασκευές δημοσίων έργων (λιμάνια, δρόμοι, σχολικά κτίρια κ.τ.λ.) αποτελούν τη μία κατηγορία δαπανών την οποία αποκαλούμε ***δημόσιες δαπάνες για αγαθά και υπηρεσίες***.

Όσες από τις δαπάνες αυτές γίνονται για την αγορά κεφαλαιουχικών αγαθών με σκοπό να ικανοποιήσουν ανάγκες για πολλά χρόνια τις αποκαλούμε ***δημόσιες δαπάνες για επενδύσεις***, ενώ τις υπόλοιπες ***δημόσιες δαπάνες κατανάλωσης***.

Μια δεύτερη κατηγορία δημοσίων δαπανών είναι αυτές που γίνονται για ενίσχυση ατόμων ορισμένων κατηγοριών, όπως τα επιδόματα ανεργίας, οι συντάξεις των δημοσίων υπαλλήλων, οι υποτροφίες των σπουδαστών κ.τ.λ. Οι δαπάνες αυτές ονομάζονται ***μεταβιβαστικές πληρωμές***.

Η περισσότερο όμως γνωστή σε όλους μας διάκριση των δημοσίων δαπανών, είναι αυτή που γίνεται ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν. Δηλαδή έχουμε τις δαπάνες για την Παιδεία, την Εθνική Άμυνα, την Υγεία, τη Δικαιοσύνη κ.τ.λ.

ΠΙΝΑΚΑΣ: *Δαπάνες Τακτικού Προϋπολογισμού και Προϋπολογισμού κατά υπουργείο (σε εκατ. Ευρώ).*

Υπουργεία - Φορείς	2004	2005		2006	Μεταβολή %	
	Πραγ/σεις	Προϋπ/σμός	Εκτιμ. Πραγμ.	Προβλέψεις	2005/04	2006/05
Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας	6.259	6.979	9.919	7.446	10,5	7,6
Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων	5.294	5.496	5.692	6.093	7,5	7,0
Υγείας και Κοινωνικής Αλληλεγγύης	4.704	4.909	4.972	5.244	5,7	5,5
Εθνικής Άμυνας	3.348	3.526	3.502	3.715	4,6	6,1
Εσωτερικών Δημ. Διοίκησης και Αποκέντρωσης	2.761	2.987	3.092	3.351	12,0	8,4
Δημόσιας Τάξης	1.740	1.822	1.850	1.953	6,3	5,6
Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων	926	1.031	1.103	1.201	19,1	8,8
Επιδοτήσεις Γεωργίας	*554*	*573*	*643*	*681*	*16,0*	*5,9*
Εμπορικής Ναυτιλίας	941	1.017	1.019	1.097	8,3	7,6
Επιχ. ΝΑΤ-ΕΚΑΣ	*733*	*790*	*790*	*853*	*7,8*	*8,0*
Οικονομίας και Οικονομικών	808	801	823	838	1,9	1,8
Δικαιοσύνης	474	499	502	528	5,8	5,2
Εξωτερικών	364	405	404	416	10,9	3,1
Μεταφορών-Επικοινωνιών	312	331	329	345	5,4	4,7
Συγκοινωνιακοί Φορείς	*203*	*213*	*213*	*220*	*4,9*	*3,3*
Πολιτισμού	266	281	284	297	6,8	4,4
ΥΠΕΧΩΔΕ	185	191	192	202	3,9	5,5
Ανάπτυξης	162	165	174	185	7,5	6,4
Γ.Γ. Επικοινωνίας και Ενημέρωσης	76	87	87	90	14,2	3,4
Τουριστικής Ανάπτυξης	41	70	65	70	61,1	7,5
Αιγαίου και Νησιωτικής Πολιτικής	25	28	28	31	11,5	12,9
Μακεδονίας-Θράκης	13	17	16	19	21,1	16,7
Προεδρία Δημοκρατίας	4	4	4	4	17,4	7,5
Βουλή	145	160	160	174	10,3	8,9
Γενικές Κρατικές Δαπάνες	6.799	6.970	6.697	7.232	–1,5	8,0
Δαπάνες Εκλογών	197	1	3	60		
Ι. Σύνολο πρωτογενών δαπανών Τ.Π.	**36.025**	**37.777**	**38.154**	**40.590**	**59**	**6,4**
ΙΙ. Τόκοι	**9.464**	**9.800**	**9.730**	**9.600**	**2,8**	**–1,3**
IV. Χρεολυσία	**20.356**	**21.780**	**21.767**	**18.136**	**6,9**	**16,7**
V. Εξοπλιστικά προγράμματα Υπ. Εθνικής Άμυνας	**826**	**1.600**	**1.400**	**1.500**	**69,5**	**7,1**

10.5 ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΣΟΔΑ

10.5.1 Οι Πηγές Εσόδων

Το κράτος για να πραγματοποιήσει τις δαπάνες που αναφέρθηκαν πιο πάνω χρειάζεται να έχει έσοδα. Τα έσοδα του κράτους προέρχονται από τις εξής πηγές:

1. τους Φόρους,
2. τα Τέλη και τα Πρόστιμα,
3. την Απόδοση της Δημόσιας Περιουσίας, τα Κέρδη Δημοσίων Επιχειρήσεων κ.τ.λ.

Οι κυριότερες πηγές χρηματοδότησης των κρατικών δαπανών είναι οι φόροι και ο δημόσιος δανεισμός. Με τις πηγές αυτές θα ασχοληθούμε αναλυτικά πιο κάτω. Θα πούμε εδώ δύο λόγια για τις άλλες πηγές εσόδων του δημοσίου.

Τα ***τέλη*** είναι, κατά κάποιο τρόπο, η τιμή που επιβάλλει το δημόσιο για ορισμένες υπηρεσίες που προσφέρει. Για να έχουμε το δικαίωμα να κυκλοφορήσει το αυτοκίνητό μας και να σταθμεύσει στους δημόσιους δρόμους πρέπει να πληρώνουμε τέλη κυκλοφορίας. Για τη λειτουργία της κρατικής τηλεόρασης και του ραδιοφώνου έχουμε να πληρώσουμε ειδικό τέλος που εισπράττεται μαζί με το λογαριασμό της ΔΕΗ. Τα γραμματόσημα είναι το τέλος που εισπράττουν τα ταχυδρομεία για τη διακίνηση της αλληλογραφίας.

Τα ***πρόστιμα*** είναι χρηματικές ποινές που επιβάλλει το δημόσιο για διάφορες παραβάσεις νόμων και κανόνων.

Το δημόσιο είναι ιδιοκτήτης ακίνητης περιουσίας. Αυτή είναι η ***δημόσια περιουσία*** και αποτελείται από εδαφικές εκτάσεις, δάση, κτήματα, κατοικίες κ.τ.λ. Το δημόσιο διαχειρίζεται αυτή την περιουσία (πωλεί ή ενοικιάζει) και αποκτά, από αυτή τη διαχείριση, έσοδα.

Τέλος, το δημόσιο ασκεί επιχειρηματική δράση μέσω των δημοσίων επιχειρήσεων. Τα έσοδα και κέρδη των επιχειρήσεων αυτών σε σπάνιες περιπτώσεις εμφανίζονται ως δημόσια έσοδα.

10.5.2 Οι Φόροι

Φόρος είναι το χρηματικό ποσό που υποχρεώνονται να πληρώνουν οι πολίτες μιας χώρας στο κράτος, ανεξάρτητα με τις υπηρεσίες που προσφέρει το κράτος σε καθέναν από αυτούς ατομικά. Οι φόροι καλύπτουν τις δαπάνες εκείνες που χρηματοδοτούν τις υπηρεσίες που προσφέρει το κράτος στο κοινωνικό σύνολο, χωρίς να επιμερίζονται αυτές σε επιμέρους άτομα.

Υπάρχουν τρεις βασικές μορφές φόρου:

1. Ο ***φόρος εισοδήματος*** φυσικών και νομικών προσώπων.
2. Ο ***φόρος περιουσίας***.

3. Ο ***φόρος καταναλωτικών δαπανών***.

Οι φόροι εισοδήματος και περιουσίας ονομάζονται και ***άμεσοι φόροι***, επειδή ο φορολογούμενος έρχεται σε άμεση επαφή με την εφορία για τον προσδιορισμό και την πληρωμή του φόρου, ενώ οι φόροι καταναλωτικών δαπανών ονομάζονται ***έμμεσοι φόροι***, γιατί ο φόρος περιλαμβάνεται στην τιμή του εμπορεύματος που αγοράζει ο φορολογούμενος και πληρώνεται στον πωλητή του εμπορεύματος, ο οποίος υποχρεώνεται να τον αποδώσει στην εφορία.

α) Ο Φόρος Εισοδήματος

Ο φόρος εισοδήματος είναι φόρος που επιβάλλεται στα φυσικά και στα νομικά πρόσωπα κάθε χρόνο με κριτήριο το ετήσιο εισόδημά τους. Τα ετήσια εισοδήματα δηλώνονται σε ειδικό έντυπο που είναι η ***φορολογική δήλωση***. Τη φορολογική δήλωση είναι υποχρεωμένοι να συμπληρώσουν όλοι όσοι είναι πάνω από 25 ετών, ανεξάρτητα με το ύψος εισοδημάτων.

Ο φόρος εισοδήματος διακρίνεται σε φόρο εισοδήματος φυσικών προσώπων και σε φόρο εισοδήματος νομικών προσώπων (επιχειρήσεων). Η διάκριση αυτή γίνεται με κριτήριο ποιος υποχρεώνεται να πληρώσει το φόρο.

Το εισόδημα που φορολογείται ονομάζεται ***φορολογητέο εισόδημα***. Στο φορολογητέο εισόδημα των φυσικών προσώπων περιλαμβάνεται κάθε εισόδημα που αποκτήθηκε (από εργασία, κέρδη, τόκους ή ενοίκια) ή μεταβιβαστική πληρωμή που έγινε προς το πρόσωπο αυτό στη διάρκεια του χρόνου.

Στο φορολογητέο εισόδημα των νομικών προσώπων περιλαμβάνονται τα κέρδη που αποκτήθηκαν στη διάρκεια του χρόνου.

Το φορολογητέο εισόδημα φορολογείται ανάλογα με το μέγεθός του. Υπάρχουν τρία συστήματα φορολόγησης του εισοδήματος ανάλογα με τον τρόπο υπολογισμού του φόρου που αντιστοιχεί σε κάθε εισόδημα:

- Το σύστημα της ***αναλογικής φορολογίας***, σύμφωνα με το οποίο το ποσό του φόρου είναι ανάλογο με το ύψος του εισοδήματος.
- Το σύστημα της ***προοδευτικής φορολογίας***, σύμφωνα με το οποίο όσο μεγαλύτερο είναι το εισόδημα, τόσο μεγαλύτερη είναι η φορολογία
- Το σύστημα της ***αντιστρόφως προοδευτικής φορολογίας***, σύμφωνα με το οποίο ο φόρος επιβαρύνει αναλογικά περισσότερο τα χαμηλότερα εισοδήματα.

Στις σύγχρονες κοινωνίες για τους φόρους εισοδήματος εφαρμόζεται συνήθως το σύστημα της προοδευτικής φορολογίας και, σπανιότερα, το σύστημα της αναλογικής φορολογίας. Στην Ελλάδα έχουμε προοδευτική φορολογία για το εισόδη-

μα των φυσικών προσώπων και αναλογική φορολογία για το εισόδημα των νομικών προσώπων.

Πώς υπολογίζεται ο προοδευτικός φόρος εισοδήματος; Το φορολογητέο εισόδημα χωρίζεται σε ***κλιμάκια*** και για κάθε κλιμάκιο υπάρχει ένας ***φορολογικός συντελεστής*** που δίνει την αναλογία του φόρου προς το αντίστοιχο εισόδημα του κλιμακίου.

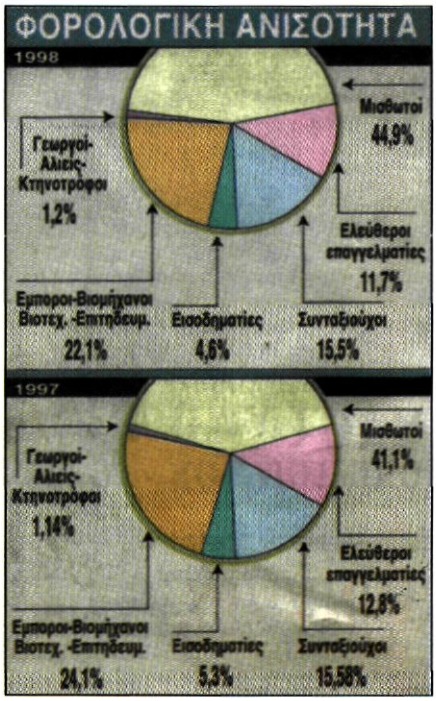

Ο ΦΟΡΟΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ας δούμε τι ακριβώς ισχύει στην Ελλάδα. Το Υπουργείο Οικονομικών με ειδικό νόμο έχει καθορίσει τα κλιμάκια στα οποία χωρίζεται το φορολογητέο εισόδημα και τους φορολογικούς συντελεστές που αντιστοιχούν σε κάθε κλιμάκιο. Αυτά φαίνονται στον πίνακα που ακολουθεί.

ΠΙΝΑΚΑΣ: *Κλίμακα Φορολογίας Εισοδήματος Φυσικών Προσώπων Οικονομικού Έτους 2002.*

Κλιμάκιο Εισοδήματος (i)	Φορολογικός Συντελεστής (ii)	Φόρος Κλιμακίου (iii)	Σύνολο Εισοδήματος (iv)	Σύνολο Φόρου (v)
8.400 €	0	0	8.400	0
5.000 €	15%	750	13.400	750
10.000 €	30%	3.000	23.400	3.750
υπερβάλλον	40%			

Για τους μισθωτούς και τους συνταξιούχους το αφορολόγητο ποσό φτάνει τα 8.400 ευρώ.

Ας δούμε πιο αναλυτικά αυτόν τον πίνακα. Το συνολικό εισόδημα ενός φορολογούμενου (στήλη iv) χωρίζεται σε κλιμάκια εισοδήματος (στήλη i), έτσι ώστε το συνολικό εισόδημα να προκύπτει ως άθροισμα των αντίστοιχων κλιμακίων.

Σε κάθε κλιμάκιο αντιστοιχεί ένας φορολογικός συντελεστής (στήλη ii). Ο φορολογικός συντελεστής κάθε κλιμακίου μάς δίνει το ποσοστό του φόρου στο εισόδημα αυτού του κλιμακίου. Ο φορολογικός συντελεστής 30 δείχνει ότι για κάθε 100 ευρώ εισόδημα πλέον των 13.400 θα πληρώνουμε τα 30 ευρώ για φόρο εισοδήματος.

Όπως βλέπουμε, ο φορολογικός συντελεστής αυξάνεται καθώς αυξάνεται το εισόδημα (στήλη iv). Για εισόδημα ως 8.400 ευρώ ο φορολογικός συντελεστής είναι μηδέν. Αυτό σημαίνει ότι δεν πληρώνουμε φόρο για εισοδήματα ως 8.400 ευρώ. Αν το συνολικό μας εισόδημα ξεπεράσει τα 8.400 ευρώ και μέχρι τα 13.400 ευρώ πληρώνουμε το 15% του επιπλέον εισδήματος για φόρο.

Ας δούμε ένα πρακτικό παράδειγμα υπολογισμού του φόρου.

Ας υποθέσουμε ότι έχουμε δύο φορολογούμενους, τον Α και τον Β με φορολογητέο εισόδημα ο Α = 14.000 και ο Β = 30.000.

Ο φόρος που αναλογεί στον Α υπολογίζεται ως εξής:

8.400 x 0% = 0
5.000 x 15% = 750
600 x 30% = 180
Σύνολο Εισοδήματος = 8.400 + 5.000 + 600 = 14.000
Σύνολο Φόρου = 0 + 750 + 180 = 930

Ο φόρος που αντιστοιχεί στον Β υπολογίζεται ως εξής:

8.400 x 0% = 0
5.000 x 15% = 750
10.000 x 30% = 3.000
6.600 x 40% = 2.640
Σύνολο Εισοδήματος = 8.400 + 5.000 + 10.000 + 6.600 = 30.000
Σύνολο Φόρου = 0 + 750 + 3.000 + 2.640 = 6.390

Η ***φορολογική επιβάρυνση*** κάθε φορολογούμενου από το φόρο εισοδήματος προκύπτει από το πηλίκο μεταξύ του συνολικού φόρου προς το συνολικό του εισόδημα. Έτσι, για τον φορολογούμενο Α η φορολογική επιβάρυνση είναι:

930 / 14.000 = 6,64%

ενώ για τον φορολογούμενο Β η φορολογική επιβάρυνση είναι:

6.390 / 30.000 = 21,3%

Αυτό σημαίνει ότι ο φορολογούμενος Α πληρώνει κατά μέσον όρο για

κάθε 100 ευρώ εισόδημα που κερδίζει τα 6,64 ευρώ ως φόρο εισοδήματος, ενώ ο φορολογούμενος Β πληρώνει κατά μέσο όρο 21,3 ευρώ. Η διαφορά αυτή οφείλεται στην προοδευτική φορολογία και στην παραδοχή ότι όσοι έχουν υψηλότερα εισοδήματα πρέπει να συνεισφέρουν αναλογικά περισσότερα στους κοινωνικούς στόχους που επιδιώκει το κράτος.

β) Ο Φόρος Περιουσίας

Ο φόρος αυτός επιβάλλεται στη συνολική αξία κάθε περιουσιακού στοιχείου που ανήκει είτε σε φυσικό είτε σε νομικό πρόσωπο. Συνήθως, ο φορολογικός συντελεστής είναι αναλογικός και πολύ χαμηλός. Παραδείγματα τέτοιων φόρων είναι ο Φόρος Ακίνητης Περιουσίας, ο φόρος οικοδομών κ.τ.λ. Ορισμένοι από τους φόρους αυτούς εισπράττονται από την Τοπική Αυτοδιοίκηση, μαζί με τους λογαριασμούς των Οργανισμών Κοινής Ωφελείας (ΔΕΗ).

Φόρος Περιουσίας στην Ελλάδα επιβάλλεται και κατά τη μεταβίβαση ενός ακινήτου (κατοικίας, οικοπέδου, κτήματος κ.τ.λ.), όταν η αξία αυτής της συναλλαγής υπερβαίνει ένα ποσό που ορίζεται από το Υπουργείο Οικονομικών. Η μεταβίβαση μπορεί να είναι αγορά, δωρεά ή γονική παροχή. Το φόρο τον πληρώνει ο αγοραστής ή ο αποδέκτης της δωρεάς ή της γονικής παροχής.

Μια άλλη μορφή φόρου περιουσίας είναι ο φόρος κληρονομιάς, δηλαδή ο φόρος που πληρώνουν οι κληρονόμοι για να αποκτήσουν τα δικαιώματα ιδιοκτησίας στην περιουσία του θανόντος. Ο φόρος κληρονομιάς είναι προοδευτικός και ο συντελεστής του εξαρτάται και από το βαθμό συγγένειας μεταξύ του θανόντος και του ή των κληρονόμων.

γ) Ο Φόρος Καταναλωτικής Δαπάνης (Έμμεσοι Φόροι)

Οι φόροι καταναλωτικής δαπάνης ή απλώς φόροι κατανάλωσης λέγονται έτσι γιατί τους πληρώνει ο καταναλωτής, όταν αγοράζει ένα προϊόν ή μια υπηρεσία.

Δύο είναι οι κυριότεροι φόροι κατανάλωσης στην Ελλάδα: Ο ***Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης*** και ο ***Φόρος Προστιθεμένης Αξίας*** (ΦΠΑ).

► **Ο Ειδικός Φόρος Κατανάλωσης.** Αν προσέξουμε ένα πακέτο τσιγάρα ή ένα μπουκάλι με οινοπνευματώδες ποτό, θα δούμε επάνω του ένα χαρτάκι με το εθνόσημο που γράφει «ταινία ελέγχου» ή «φόρος καπνού». Το χαρτάκι αυτό σημαίνει ότι το ποτό και τα τσιγάρα υπόκεινται σε έναν ειδικό φόρο κατανάλωσης και ότι ο καταναλωτής πληρώνει αυτόν το φόρο τη στιγμή της αγοράς. Το ίδιο συμβαίνει και με τη βενζίνη. Αυτοί οι φόροι είναι ειδικοί φόροι, γιατί φορολογούν την κατανάλωση συγκεκριμένων προϊόντων.

Παλαιότερα υπήρχαν πολλοί ειδικοί φόροι κατανάλωσης. Σήμερα οι περισσότεροι έχουν αντικατασταθεί από το φόρο προστιθεμένης αξίας.

Ο φόρος ονομάζεται έτσι γιατί υπολογίζεται ως ποσοστό της προστιθέμενης αξίας της επιχείρησης που επεξεργάζεται ή παράγει μια μονάδα του εμπορεύματος. Το φόρο τον πληρώνει κάθε φορά ο αγοραστής του προϊόντος, μέχρι να φτάσει στον τελικό καταναλωτή.

► **Ο Φόρος Προστιθεμένης Αξίας.** Ο φόρος προστιθεμένης αξίας είναι επίσης ένας φόρος που επιβαρύνει την κατανάλωση των εμπορευμάτων. Ο φόρος αυτός είναι γενικός και επιβαρύνει κάθε αγορά, αν και οι συντελεστές φορολόγησης διαφέρουν ανάλογα με την ομάδα εμπορευμάτων.

Οι φόροι κατανάλωσης είναι σημαντική πηγή εσόδων για το κράτος. Θεωρούνται, όμως, ως κοινωνικά άδικοι φόροι, γιατί τα άτομα με χαμηλό εισόδημα επιβαρύνονται με το ίδιο ποσό φόρου, όπως και τα άτομα με υψηλό εισόδημα.

10.6 Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ

Τα έσοδα του κράτους από τους φόρους πολλές φορές δεν επαρκούν για να καλύψουν τις δαπάνες. Αυτό συμβαίνει ιδιαίτερα όταν το κράτος είναι υποχρεωμένο να αυξήσει τις δημόσιες δαπάνες για να κατασκευάσει σημαντικά έργα υποδομής (οδικό δίκτυο, αποχετεύσεις, εγγειοβελτιωτικά έργα, σχολεία, νοσοκομεία) ή για να ενισχύσει την εθνική άμυνα.

Για να καλύψει τη διαφορά μεταξύ δαπανών και εσόδων το κράτος συνάπτει δάνεια. Δανείζεται δηλαδή χρηματικά ποσά και αναλαμβάνει την υποχρέωση να τα επιστρέψει στο μέλλον μαζί με έναν τόκο.

Τα δάνεια αυτά μπορεί να είναι ***βραχυχρόνια*** (συνήθως με διάρκεια ενός έτους ή ώς τρία χρόνια) ή μεγαλύτερης διάρκειας (***μακροχρόνια δάνεια***). Το σύνολο των δανείων αποτελεί το ***δημόσιο χρέος***, ενώ το σύνολο των δανείων και των τόκων που πρέπει να πληρωθεί κάθε χρόνο αποτελεί την ***ετήσια τοκοχρεολυτική δαπάνη***.

Πηγές δανεισμού είναι:

- Οι ιδιώτες αποταμιευτές, στους οποίους απευθύνεται το κράτος με την έκδοση ομολογιακών δανείων (κρατικά ομόλογα).
- Η Κεντρική Τράπεζα, η οποία δανείζει το κράτος με την έκδοση νέου χρήματος, δηλαδή τυπώνει και κυκλοφορεί επιπλέον αριθμό χαρτονομισμάτων με συνολική αξία όση το δάνειο.
- Οι εμπορικές τράπεζες.

Αν το δάνειο καλύπτεται από χρήματα που υπάρχουν στην ίδια τη χώρα, τότε λέμε ότι έχουμε ***εσωτερικό δανεισμό***. Αν τα δάνεια καλύπτονται με χρηματικά κεφάλαια που προέρχονται από το εξωτερικό (ομολογιακό δάνειο σε ξένο νόμισμα ή δάνειο από αλλοδαπή εμπορική τράπεζα) τότε έχουμε ***εξωτερικό δανει-***

σμό. Το σύνολο των δανείων που έχουν γίνει με εξωτερικό δανεισμό αποτελεί το ***εξωτερικό δημόσιο χρέος***, ενώ το σύνολο των δανείων που έχει γίνει με εσωτερικό δανεισμό αποτελεί το ***εσωτερικό δημόσιο χρέος***.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
(τα ποσά σε εκατ. δρχ.)

ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ 1998	ΑΠΟΚΛΙΣΗ (στόχου-εκτίμησης πραγματοποιήσεων)	ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ	ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑ 1998	ΑΠΟΚΛΙΣΗ (στόχου-εκτίμησης πραγματοποιήσεων)
ΟΤΕ	304.097	-63.903	ΚΑΘ	300	0
ΟΣΕ	-133.521	-35.871	ΟΡΓ. ΔΙΑΧ. ΔΗΜΟΣΙΟΥ ΥΛΙΚΟΥ	2.249	9
ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΑΕΡΟΠΛΟΪΑ	-2.091	-32.531	ΕΟ ΚΑΠΝΟΥ	-3.621	29
ΔΕΗ	17.000	-28.000	ΕΙΔ. ΤΑΜΕΙΟ ΜΟΝ. ΟΔΟΣΤΡΩΜ. ΑΘΗΝ.	-2.566	54
ΗΣΑΠ	-40.225	-21.205	ΟΡΓ. ΥΔΡΕΥΣΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ	4.157	57
ΕΛΤΑ	-24.811	-9.147	ΗΛΠΑΠ	-15.918	622
ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔ. ΔΙΔΑΚΤ. ΒΙΒΛΙΩΝ	-13.626	-6.221	Ο. ΒΑΜΒΑΚΟΣ	-911	1.142
ΔΕΠΑ	-1.178	-6.178	ΕΟΤ	-3.100	1.850
Ο. CATERING	1.025	-3.251	ΟΛΘ	3.603	2.093
ΟΡΓ. ΑΠΟΧΕΤΕΥΣΗΣ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ	700	-3.200	ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΘΕΡΜΙΚΩΝ ΛΕΩΦΟΡΕΙΩΝ	-39.134	2.866
Ο. ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ	126	-2.973	ΕΟΦ	620	3.020
ΕΒΟ	-8.096	-2.965	ΟΠΑΠ	87.077	3.681
ΕΡΤ	-5.949	-2.772	ΟΡΓ. ΣΧΟΛΙΚΩΝ ΚΤΙΡΙΩΝ	-14.514	4.026
ΚΤΗΜΑΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΔΗΜΟΣΙΟΥ	1.262	-2.521	ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑ	4.400	4.274
ΤΑΜΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΔΟΠΟΙΙΑΣ	28.465	-1.535	ΟΑΣΑ	-9	5.221
ΟΛΠ	-886	-586	ΕΥΔΑΠ	12.500	6.500
ΕΑΒ	137	-555	ΑΣΠΡΟΦΟΣ	1.202	–
ΟΡΓ. ΔΙΕΞΑΓΩΓΗΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΙΩΝ	2.907	-395	ΔΕΠ		–
ΟΠΕ	24	-345	ΔΕΠ-ΕΚΥ		–
ΟΚΑΑ	266	-334	ΔΗΜ. ΕΠΙΧ. ΠΟΛΕΟΔΟΜΗΣΗΣ	-192	–
ΙΔΡΥΜΑ ΓΕΩΛΟΓ. & ΜΕΤΑΛΛ. ΕΡΕΥΝΩΝ	-8.100	-200	ΕΚΟ-ΕΛΔΑ	5.161	–
ΕΛΟΤ	-843	-106	ΕΚΟ		–
ΔΙΩΡΥΓΑ ΚΟΡΙΝΘΟΥ	346	-94	ΕΛΔΑ		–
ΕΟΜΜΕΧ	-3.627	-57	ΕΛΛ. ΠΕΤΡΕΛΑΙΑ	35.200	–
ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΚΘΕΣΗ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ	305	-4	ΚΑΕ		–

10.7 Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Ο Δημόσιος Προϋπολογισμός καταγράφει με λεπτομέρεια όλες τις δαπάνες και τα έσοδα του κράτους που προβλέπονται για το επόμενο έτος. Συντάσσεται από το Υπουργείο Οικονομικών (πριν αρχίσει το οικονομικό έτος στο οποίο αναφέρεται. Π.χ. το 2002 συντάσσεται ο προϋπολογισμός για το 2003) και αποτυπώνει τις ανάγκες και τις πολιτικές προτεραιότητες - επιλογές της κυβέρνησης για τη διαχείριση των δημοσίωνοκονομικών. Ο Προϋπολογισμός κατατίθεται στη Βουλή και ψηφίζεται από τους βουλευτές. Αφού ψηφιστεί, γίνεται νόμος του κράτους και

δεσμεύει την κυβέρνηση και τη δημόσια διοίκηση για τον τρόπο που θα χειριστεί το δημόσιο χρήμα.

Όταν οι προβλεπόμενες δαπάνες είναι ίσες με τα προβλεπόμενα έσοδα (στα οποία δεν περιλαμβάνονται τα δάνεια που θα γίνουν στη διάρκεια του έτους) τότε ο προϋπολογισμός είναι ***ισοσκελισμένος***.

Όταν οι δαπάνες είναι μεγαλύτερες από τα έσοδα, τότε ο προϋπολογισμός είναι ***ελλειμματικός***, και η κυβέρνηση πρέπει να καταφύγει στο δημόσιο δανεισμό για να καλύψει το έλλειμμα. Όταν οι δαπάνες είναι μικρότερες από τα έσοδα, τότε ο προϋπολογισμός είναι ***πλεονασματικός***.

10.8 ΟΙ ΔΗΜΟΣΙΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Το κράτος συχνά δημιουργεί δημόσιες επιχειρήσεις ή μικτές επιχειρήσεις με δημόσια και ιδιωτικά κεφάλαια, αλλά υπό τον κρατικό έλεγχο. Στόχος των δημοσίων επιχειρήσεων είναι να εξυπηρετήσουν το δημόσιο συμφέρον και να βελτιώσουν την κοινωνική ευημερία σε τομείς παραγωγής, στους οποίους οι ιδιωτικές επιχειρήσεις ενδέχεται να μην μπορούν ή να μη θέλουν να προσφέρουν τις υπηρεσίες και τα εμπορεύματά τους.

Για να αποκτήσουμε τις υπηρεσίες των δημοσίων επιχειρήσεων πληρώνουμε αντίτιμο, όπως και στις ιδιωτικές επιχειρήσεις. Το αντίτιμο αυτό πρέπει να καλύπτει το κόστος λειτουργίας των επιχειρήσεων και να επιτρέπει ένα μικρό κέρδος, ώστε να διευκολύνει τον εκσυγχρονισμό και την καλύτερη οργάνωση των επιχειρήσεων αυτών στο μέλλον.

Μερικές φορές η κυβέρνηση θεωρεί ότι το κόστος λειτουργίας μιας δημόσιας επιχείρησης είναι πολύ υψηλό και η τιμή που καλούνται να πληρώσουν οι καταναλωτές είναι ακριβή. Ενδέχεται στην περίπτωση αυτή να ζητήσει περιορισμό της τιμής καλύπτοντας τα σχετικά ελλείμματα από τον Δημόσιο Προϋπολογισμό.

Μερικοί από τους λόγους που οδηγούν στη δημιουργία δημοσίων επιχειρήσεων είναι:

- Η παραγωγή εμπορευμάτων ζωτικής ανάγκης για όλους τους κατοίκους της χώρας σε συνδυασμό με το υψηλό κόστος γεωγραφικής κάλυψης της προσφοράς. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επιχειρήσεις που δραστηριοποιούνται στους τομείς της ενέργειας, των επικοινωνιών και των μεταφορών. Τέτοιες είναι οι περιπτώσεις του δικτύου διανομής ηλεκτρικού ρεύματος της ΔΕΗ, του δικτύου του ΟΤΕ κ.τ.λ.
- Η παραγωγή δαπανηρών πολιτιστικών προϊόντων, χωρίς υψηλή κοινωνική ζήτηση που να επιτρέπει την κάλυψη των δαπανών, αλλά τα οποία θεωρούνται ως αναγκαία για τη βελτίωση του πολιτιστικού επιπέδου – Εθνική Λυρι-

κή Σκηνή, Εθνικό Θέατρο, Κρατική Τηλεόραση, εκπαιδευτικές δραστηριότητες κ.τ.λ.

- Η εξασφάλιση της εθνικής άμυνας – τηλεπικοινωνίες, βιομηχανίες παραγωγής οπλικών συστημάτων κ.τ.λ.

Ο ρόλος των δημοσίων επιχειρήσεων ήταν σημαντικός κατά την περίοδο που ακολούθησε το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο σ' όλες τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Οι δημόσιες επιχειρήσεις είχαν θεωρηθεί ως σημαντικό μέσον της επιδιωκόμενης προγραμματισμένης ανάπτυξης. Τα τελευταία χρόνια υπάρχει μια τάση περιορισμού του ρόλου των δημοσίων επιχειρήσεων και μετατροπής τους σε ιδιωτικές. Αυτή η κατεύθυνση έχει δημιουργήσει έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΔΕΚΑΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το κράτος παρεμβαίνει σε πολλούς τομείς της οικονομικής και κοινωνικής ζωής και διαδραματίζει κομβικό ρόλο στην οργάνωση της καθημερινής ζωής στις σύγχρονες κοινωνίες.

- Η πρώτη κατηγορία παρεμβάσεων αφορά τον τρόπο με τον οποίο κατανέμονται οι πόροι σε διάφορες χρήσεις. Το κράτος με τις παρεμβάσεις του ενισχύει την παραγωγή ορισμένων αγαθών ή αποτρέπει την παραγωγή ορισμένων άλλων.
- Η δεύτερη κατηγορία παρεμβάσεων αφορά την αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων στα εισοδήματα και στον πλούτο.
- Η τρίτη κατηγορία παρεμβάσεων αφορά την επίτευξη της μεγαλύτερης δυνατής παραγωγής από τους διαθέσιμους πόρους.
- Η τέταρτη κατηγορία παρεμβάσεων αφορά την ενίσχυση της αναπτυξιακής διαδικασίας.

Οι δαπάνες που γίνονται για να λειτουργήσει ο κρατικός μηχανισμός είναι οι ***δημόσιες δαπάνες.***

Τα ***δημόσια έσοδα*** προέρχονται από τους φόρους, τα τέλη, την απόδοση της δημόσιας περιουσίας και τα κέρδη των δημόσιων επιχειρήσεων.

Η φορολογία αποτελεί τη σπουδαιότερη μορφή δημοσίων εσόδων.

Το σύστημα φορολόγησης μπορεί να είναι αναλογικό, προοδευτικό ή αντιστρόφως προοδευτικό.

Το δημόσιο χρέος διακρίνεται ανάλογα με την πηγή από την οποία προέρχεται ο δανεισμός σε εσωτερικό και σε εξωτερικό δημόσιο χρέος. Επίσης, διακρίνεται ανάλογα με την περίοδο μέσα στην οποία πρέπει να γίνει η αποπληρωμή σε βραχυχρόνιο και σε μακροχρόνιο χρέος.

Ο ***Δημόσιος Προϋπολογισμός*** είναι νόμος του κράτους και ψηφίζεται από τη Βουλή κάθε χρόνο. Περιλαμβάνει ανάλυση των προβλεπόμενων δημοσίων εσόδων και δημοσίων δαπανών και η εφαρμογή του είναι υποχρεωτική για τη δημόσια διοίκηση. Ο προϋπολογισμός μπορεί να είναι ισοσκελισμένος, ελλειμματικός ή πλεονασματικός.

Οι παρεμβάσεις του κράτους που αναφέρονται στις δημόσιες δαπάνες και στα δημόσια έσοδα και συνοψίζονται στο δημόσιο προϋπολογισμό αποτελούν τη δημοσιονομική πολιτική του κράτους.

Το κράτος ασκεί επίσης νομισματική πολιτική μέσω της κεντρικής τράπεζας, ελέγχοντας την ποσότητα του χρήματος, το ύψος των επιτοκίων και την τιμή του συναλλάγματος. Ασκεί επίσης άμεσους διοικητικούς ελέγχους επιβάλλοντας κανόνες και επιβλέποντας την τήρησή τους.

Βασικες Εννοιες

- Δημόσια Αγαθά
- Κατανομή Παραγωγικών Πόρων
- Κοινωνικός Μισθός
- Δημοσιονομική Πολιτική
- Νομισματική Πολιτική
- Διοικητικά Μέτρα
- Κρατικός Μηχανισμός
- Μεταβιβαστικές Πληρωμές
- Τέλη
- Δημόσια Περιουσία
- Φόρος Εισοδήματος
- Αναπτυξιακή Διαδικασία
- Δημόσιες Δαπάνες
- Δημόσια Έσοδα
- Φόρος Περιουσίας
- Φόρος Καταναλωτικών Δαπανών
- Άμεση Φορολογία
- Έμμεση Φορολογία
- Φορολογητέο Εισόδημα
- Αναλογική Φορολογία
- Προοδευτική Φορολογία
- Αντιστρόφως Προοδευτική Φορολογία
- Φορολογικός Συντελεστής
- Φόρος Κληρονομιάς
- Ειδικοί Φόροι Κατανάλωσης
- Φόρος Προστιθέμενης Αξίας
- Δημόσιο Χρέος
- Τοκοχρεολυτική Δαπάνη
- Δημόσιος Προϋπολογισμός
- Δημόσιος Δανεισμός
- Ισοσκελισμένος Προϋπολογισμός
- Ελλειμματικός Προϋπολογισμός
- Πλεονασματικός Προϋπολογισμός
- Δημόσιες Επιχειρήσεις

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Τι ονομάζουμε «δημόσιο αγαθό»; Δώστε μερικά παραδείγματα δημόσιων αγαθών.*
2. *Για ποιους λόγους το κράτος παρεμβαίνει στην οικονομική ζωή;*
3. *Τι είναι και από τι συγκροτείται ο κρατικός μηχανισμός;*
4. *Σε ποιες κατηγορίες διακρίνονται οι κρατικές δαπάνες;*
5. *Τι είναι ο φορολογικός συντελεστής;*
6. *Τι είναι οι φόροι καταναλωτικής δαπάνης; Να αναφέρετε τις κυριότερες μορφές τους στην Ελλάδα.*
7. *Τι είναι η ετήσια τοκοχρεολυτική δαπάνη; Ποια τμήματα την αποτελούν;*
8. *Γιατί οι έμμεσοι φόροι θεωρούνται ως «κοινωνικά άδικοι»;*
9. *Τι είναι ο Δημόσιος Προϋπολογισμός; Ποια όργανα του κράτους είναι αρμόδια για την έγκρισή του και ποια για την εφαρμογή του;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΜΕΓΕΘΥΝΣΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

11.1 Η Οικονομική Ζωή Αλλάζει *156*

11.2 Η Οικονομική Ανάπτυξη *158*

11.3 Οι Άλλαγές στην Παραγωγική Ικανότητα *161*

- **11.3.1** Το Εργατικό Δυναμικό και η Ανάπτυξη *161*
- **11.3.2** Η Συσσώρευση του Κεφαλαίου *163*
- **11.3.3** Η Τεχνολογία *163*

11.4 Ανάπτυξη και Υπανάπτυξη *164*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός του Ενδέκατου Κεφαλαίου είναι να παρουσιάσει την έννοια της οικονομικής ανάπτυξης, τις συνέπειές της και τους παράγοντες που συμβάλλουν σ' αυτήν. Θα δούμε ότι η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης αλλάζει συνεχώς το περιβάλλον μέσα στο οποίο ζούμε, τα εμπορεύματα που χρησιμοποιούμε, τον τρόπο που εργαζόμαστε, διασκεδάζουμε και αντιλαμβανόμαστε τον κόσμο. Η αύξηση του εργατικού δυναμικού και η βελτίωση των εργασιακών δεξιοτήτων που διαθέτει, η συσσώρευση του κεφαλαίου και η τεχνολογική καινοτομία είναι επίσης διαδικασίες σύμφυτες στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης.

Αλλά πολλοί οικονομολόγοι έχουν επισημάνει ότι η διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης ορισμένων χωρών ή περιοχών στηρίζεται στην εξαντλητική εκμετάλλευση των παραγωγικών δυνατοτήτων άλλων χωρών ή περιοχών. Οι πρώτες ευημερούν και αναπτύσσονται, ενώ οι δεύτερες εγκλωβίζονται στην οικονομική καθυστέρηση.

11.1 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΖΩΗ ΑΛΛΑΖΕΙ

Η τηλεόραση συχνά μας δείχνει παλαιές ελληνικές ταινίες, δράματα και κωμωδίες. Οι περισσότερες από τις ταινίες αυτές έχουν γυριστεί πριν τριάντα, ίσως και περισσότερα χρόνια. Διασκεδάζουμε με τα κατορθώματα και τα αστεία των ηρώων, με τη δράση τους. Αυτή η δράση των ηρώων των παλαιών ταινιών μάς δείχνει σημαντικά στοιχεία της καθημερινής ζωής της Ελλάδας πριν από τριάντα ή περισσότερα χρόνια.

Μας δείχνει μια ζωή αρκετά διαφορετική από αυτήν που γνωρίζουμε σήμερα. Ο χώρος, μέσα στον οποίο κινούνται οι ήρωες, έχει αλλάξει. Η πόλη, συνήθως η Αθήνα ή κάποια άλλη πόλη ή ένα μικρό χωριό, διαφέρουν πολύ από αυτό που είναι σήμερα. Στους δρόμους της Αθήνας δεν κυκλοφορούσαν τόσα αυτοκίνητα, τα σπίτια ήταν διαφορετικά, υπήρχαν λιγότερες πολυκατοικίες και περισσότερες μονοκατοικίες, τα κεντρικά σημεία της πόλης. Η Ομόνοια και το Σύνταγμα, μοιάζουν σαν να ανήκουν σε μια άλλη πόλη.

Τα σπίτια που ζούσαν οι ήρωες διαφέρουν αρκετά από τα δικά μας. Τα έπιπλα της εποχής μπορεί να θυμίζουν τα σύγχρονα, αλλά παρουσιάζουν αρκετές διαφορές σε πολλά σημεία. Εκεί που οι διαφορές είναι εντυπωσιακές είναι στις οικιακές ηλεκτρικές συσκευές. Τα σπίτια των ταινιών δεν είχαν τηλεόραση, βίντεο ή στερεοφωνικά συγκροτήματα. Δεν είχαν ηλεκτρικά πλυντήρια ρούχων και πιάτων, συχνά δεν είχαν ούτε ηλεκτρική κουζίνα ή ψυγείο. Οι νοικοκυρές σκούπιζαν χωρίς ηλεκτρική σκούπα. Το τηλέφωνο ήταν σπάνιο και ο περιπτεράς ή το γειτονικό γαλακτοπωλείο εξυπηρετούσαν τη γειτονιά στις ανάγκες τηλεφωνικής επικοινωνίας. Το τηλέφωνο δεν ήταν τμήμα τής τότε καθημερινότητας.

Η ιδιοκτησία ιδιωτικού αυτοκινήτου σήμαινε πλούτο και αποτελούσε φανερή ή κρυφή επιθυμία των φτωχότερων ηρώων. Οι ήρωές μας μετακινούνταν με το λεωφορείο, το τρόλεϊ ή το ταξί, όπως και σήμερα. Σε παλαιότερες, όμως, ταινίες διακρίνουμε την ύπαρξη ενός άλλου μέσου μαζικής μεταφοράς: το τραμ. Όταν ταξίδευαν χρησιμοποιούσαν το τρένο και το λεωφορείο και πολύ σπάνια το ιδιωτικό αυτοκίνητο ή το αεροπλάνο. Τα ταξίδια στο εξωτερικό ήταν ένα όνειρο, ενώ ένα ταξίδι στη Θεσσαλονίκη ή στην πόλη καταγωγής αντιμετωπιζόταν σαν μια μικρή Οδύσσεια. Οι αποστάσεις μοιάζουν να ήταν μεγαλύτερες απ' ό,τι είναι σήμερα.

Τα ρούχα των ηρώων διαφέρουν από τα σημερινά. Οι άντρες φορούσαν σχεδόν πάντα γραβάτα, ακόμη και το καλοκαίρι, εκτός αν ο ήρωας ήταν φτωχός εργάτης. Τα μπλου-τζην απουσίαζαν πλήρως, και, όταν κάποιος νέος τα φορούσε, δήλωνε παραχρήμα και την κοινωνική απείθεια και την έλλειψη σεβασμού. Ήταν σχεδόν «εγκληματικό» στοιχείο.

Οι ήρωές μας χρησιμοποιούσαν γλώσσα λίγο διαφορετική από αυτή που χρησιμοποιούμε σήμερα, πολλοί από αυτούς είχαν προφορές που δήλωναν τον τόπο

καταγωγής τους, τον τόπο που μόλις άφησαν για να αναζητήσουν την τύχη τους στην Αθήνα. Οι νέοι εκείνης της εποχής μιλούσαν μεταξύ τους μια κωδική-ιδιωματική γλώσσα, όπως και οι σημερινοί νέοι, μόνο που είναι διαφορετική από τη γλώσσα των σημερινών νέων.

Οι πρωταγωνιστές των ταινιών ζούσαν σε γειτονιές, έστω και αν κατοικούσαν σε διαμερίσματα. Γνώριζαν τους γείτονες, τα μυστικά ήταν δύσκολο να μείνουν μυστικά για πολύ, όλοι ήξεραν τι κάνει ο ένας και ο άλλος. Διάβαζαν εφημερίδες που είχαν διαφορετική μορφή από τις σημερινές. Διασκέδαζαν διαφορετικά, είχαν διαφορετικά ήθη γύρω από την οικογένεια, τον έρωτα, το γάμο. Ελάχιστες γυναίκες εργάζονταν και οι άνδρες σύντροφοί τους μοιάζουν να θεωρούσαν προσωπική προσβολή την πιθανότητα να δουλέψει η σύζυγός τους.

Οι άνδρες δούλευαν, σπούδαζαν με πολλές φιλοδοξίες, ήταν άνεργοι και αναζητούσαν εργασία. Έφευγαν μετανάστες στη Γερμανία, μπάρκαραν στα καράβια ή ζούσαν από το εισόδημα της πατρικής περιουσίας στο χωριό και τα λεφτά του θείου μετανάστη στην Αμερική. Οι δουλειές που έκαναν μοιάζουν να είναι διαφορετικές από τις σημερινές. Πολλοί έκαναν επαγγέλματα που σήμερα σπανίζουν, ενώ πολλά σημερινά επαγγέλματα δεν υπάρχουν στις ταινίες, ούτε και στην πραγματικότητα της εποχής. Τα καταστήματα και τα γραφεία διέφεραν από τα σημερινά, πουθενά δε βλέπουμε μηχανές ταμείου ούτε, βέβαια, κομπιούτερ.

Αυτές τις ίδιες τις ταινίες τις έβλεπε ο κόσμος στους πολλούς συνοικιακούς κινηματογράφους, ενώ σήμερα τις βλέπουμε σπίτι μας, μπροστά στην τηλεόραση.

Ένας προσεκτικός παρατηρητής μπορεί να επισημάνει ότι έχουν γίνει μέσα σε λίγο περισσότερο από τριάντα χρόνια πολλές αλλαγές. Αλλαγές στον τρόπο ζωής, στον τρόπο εργασίας, στην οργάνωση της καθημερινότητας, στις νοοτροπίες και

τις αντιλήψεις. Οι αλλαγές αυτές έγιναν σιγά σιγά, χωρίς να το πάρει σχεδόν κανένας είδηση, αλλά τροποποίησαν τη ζωή μας τόσο πολύ σε τόσο λίγο χρόνο.

Αν δούμε λογοτεχνικά κείμενα ακόμη παλαιότερων εποχών, σε εκείνα που εμφανίζονται πτυχές της καθημερινής ζωής της εποχής τους, οι αλλαγές σε σχέση με τη σημερινή ζωή είναι ακόμα πιο εντυπωσιακές: Ηλεκτρισμός, αυτοκίνητα, αεροπλάνα, σύγχρονη βιομηχανία, καταπολέμηση επιδημιών, κομπιούτερ, εξερεύνηση του διαστήματος. Κατακτήσεις που απέχουν πολύ από ό,τι μπορούσε να συλλάβει ο πλέον ευφάνταστος άνθρωπος του 18ου αιώνα.

Η καθημερινή ζωή έχει αλλάξει και αλλάζει συνεχώς. Οι ρυθμοί της γίνονται ταχύτεροι, οι αποστάσεις μειώνονται, οι σύγχρονες επικοινωνίες καλύπτουν σε δευτερόλεπτα τεράστιες αποστάσεις, ο μέσος όρος της ζωής των ανθρώπων έχει επιμηκυνθεί, επιδημίες που αποδεκάτισαν πληθυσμούς έχουν σχεδόν εξαφανιστεί, το ποσοστό των ανθρώπων που έχει εκπαιδευτεί συνεχώς διευρύνεται. Το σύνολο από τις αλλαγές αυτές οφείλεται σε μεταβολές που σχετίζονται με την οικονομική δραστηριότητα. Αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής, στις τεχνικές που χρησιμοποιούνται, στα προϊόντα που παράγονται, στις ποιότητες των προϊόντων. Αλλαγές που γίνονται σε χώρους χωρίς δημοσιότητα, μακριά από την κοινή γνώμη, στους αδιαφανείς χώρους των εργοστασίων και των εργαστηρίων. Αλλαγές που είναι ο κανόνας της ζωής μας, χωρίς να έχουμε πλήρη επίγνωση για την ύπαρξή τους και τις συνέπειές τους.

11.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Οι αλλαγές που περιγράψαμε πιο πάνω συνθέτουν μια εικόνα οικονομικής ανάπτυξης. Με την έννοια *οικονομική ανάπτυξη* περιγράφουμε μια διαδικασία μόνιμης βελτίωσης των υλικών συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων μιας χώρας. Ουσιαστικά, αυτό που δηλώνεται με την έννοια ***«οικονομική ανάπτυξη»*** είναι η δυνατότητα των κατοίκων μιας χώρας να παράγουν και να καταναλώνουν συνεχώς αυξανόμενες ποσότητες εμπορευμάτων.

Η οικονομική ανάπτυξη έχει ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία, τα οποία παρουσιάζουμε πιο κάτω:

- ***Πρώτον, η οικονομική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία.*** Αυτό σημαίνει ότι εξελίσσεται στο χρόνο, δεν είναι μια στιγμιαία κατάσταση.
- ***Δεύτερον, η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης συνεπάγεται συνεχείς αλλαγές.***
- ***Τρίτον, οι αλλαγές έχουν μόνιμο χαρακτήρα, δεν ανατρέπονται και οδηγούν σε νέες αλλαγές.***

Οι αλλαγές αυτές αναφέρονται στους εξής τομείς:

α) Στην αύξηση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας. Παραγωγική ικανότητα είναι η δυνατότητα παραγωγής εμπορευμάτων με δεδομένη εργασία, κεφαλαιουχικό εξοπλισμό, φυσικούς πόρους και τεχνολογία. Αύξηση αυτής της ικανότητας σημαίνει είτε αύξηση των ποσοτήτων της εργασίας και του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού, είτε βελτίωση της ποιότητάς τους, είτε καλύτερη χρήση τους, δηλαδή εφαρμογή μιας αποτελεσματικότερης τεχνολογίας. Η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας μιας χώρας αποτυπώνεται συχνά στην αύξηση της παραγωγικότητας της εργασίας. ***Η παραγωγικότητα της εργασίας μετριέται από ένα δείκτη που έχει στον αριθμητή την ποσότητα ή την αξία του παραγόμενου προϊόντος και στον παρονομαστή τον αριθμό των εργαζομένων ή τις ώρες εργασίας.***

$$\text{Παραγωγικότητα της Εργασίας} = \frac{\text{Αξία Παραγωγής}}{\text{Αριθμός Εργαζομένων ή Σύνολο Ωρών Εργασίας}}$$

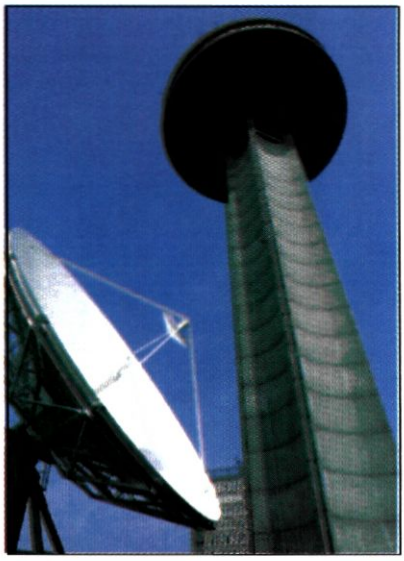

β) Σε μεταβολές στη διάρθρωση των παραγόμενων εμπορευμάτων. Όταν μια χώρα είναι φτωχή, η παραγωγική της κατεύθυνση στοχεύει στο να παραχθούν βασικά εμπορεύματα αναγκαία για την επιβίωση των κατοίκων. Τέτοια είναι κυρίως τα αγροτικά προϊόντα, που εξασφαλίζουν τροφή και ένδυση. Όσο αναπτύσσεται η χώρα και λύνει τα προβλήματα διατροφής του πληθυσμού της, αρχίζει να αναπτύσσει και βιομηχανική παραγωγή, στην αρχή προσανατολισμένη στην επεξεργασία των ειδών που παράγει ο αγροτικός τομέας και τα ορυχεία (ελαφρά βιομηχανία καταναλωτικών ειδών). Μετά αναπτύσσεται ο τομέας της βαριάς βιομηχανίας, με την παραγωγή εργαλείων και μηχανών, χημικών πρώτων υλών κ.τ.λ. Τέλος, αναπτύσσεται ο τομέας των υπηρεσιών που καλύπτει επιχειρηματικές ανάγκες για την αποτελεσματικότερη προώθηση των εμπορευμάτων, ανάγκες των κατοίκων για καλύτερες υπηρεσίες υγείας, εκπαίδευσης και πολιτισμού, ενώ μετατρέπονται σε εμπορεύματα πολλές υπηρεσίες που προηγουμένως παράγονταν στο πλαίσιο της οικογένειας.

γ) Στη μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου. Η διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης επιφέρει μεταβολές στο καταναλωτικό πρότυπο μιας χώρας. Το μερίδιο του εισοδήματος που κάλυπτε ανάγκες διατροφής (δαπάνη για τρόφιμα)

περιορίζεται και αυξάνεται το μερίδιο που καλύπτει την απόκτηση διαρκών καταναλωτικών αγαθών και υπηρεσιών υγείας, εκπαίδευσης, πολιτισμού, τουρισμού κ.τ.λ.

δ) Σε δημογραφικές αλλαγές. Δύο είναι οι βασικές αλλαγές που εμφανίζονται εδώ. Πρώτον, εμφανίζονται αλλαγές στην ***ηλικιακή σύνθεση του πληθυσμού***. Η διαδικασία ανάπτυξης οδηγεί στη μείωση της θνησιμότητας και στη μείωση του ποσοστού γεννήσεων. Έτσι, το ποσοστό των μικρών παιδιών στο σύνολο του πληθυσμού περιορίζεται και αυξάνεται το ποσοστό των ηλικιωμένων.

Δεύτερον, εμφανίζονται αλλαγές στη ***γεωγραφική κατανομή*** του πληθυσμού. Η οικονομική ανάπτυξη οδηγεί συνήθως σε αύξηση της εσωτερικής μετανάστευσης, στη μείωση του πληθυσμού που μένει σε μικρά χωριά και στην αύξηση του πληθυσμού που μένει σε πόλεις (***αστικοποίηση***).

ε) Στη μεταβολή των θεσμών. Η διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης επιφέρει μεταβολές στη συγκρότηση της κοινωνίας και του κράτους. Η αγορά προϊόντων και εργασίας καθίστανται αποφασιστικοί παράγοντες οργάνωσης της παραγωγικής δραστηριότητας. Εμφανίζονται νέοι οικονομικοί θεσμοί (τραπεζικό σύστημα, ασφάλειες, χρηματιστήριο), περιορίζεται η αυτοαπασχόληση κ.τ.λ. Παράλληλα, αλλάζει το μέγεθος της οικογένειας και προσαρμόζονται οι λειτουργίες της, ενώ το κράτος παύει να είναι απλώς ο εγγυητής των πολιτικών δικαιωμάτων, αλλά αναλαμβάνει ευθύνη για την προώθηση της αναπτυξιακής διαδικασίας και τη βελτίωση της ευημερίας των κατοίκων.

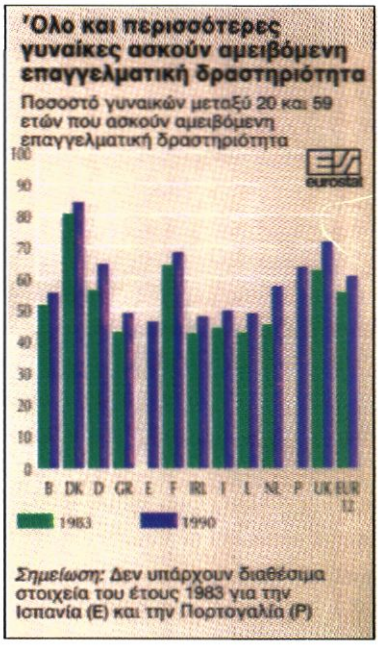

στ) Στη μεταβολή των νοοτροπιών, των ηθών και των εθίμων. Οι μεταβολές αυτές επίσης συνοδεύουν την οικονομική ανάπτυξη και η ευκολία προσαρμογής τους διευκολύνει τη συνολική αναπτυξιακή διαδικασία. Οι αλλαγές στις νοοτροπίες αναφέρονται στον τρόπο θεώρησης του κόσμου και του ατόμου, των στόχων που θέτουν τα άτομα και των κινήτρων που προσδιορίζουν τις επιδιώξεις τους. Στη διάρκεια της αναπτυξιακής διαδικασίας επέρχεται μια μετατόπιση του τρόπου θεώρησης του κόσμου από ένα θεοκρατικό σύστημα σε ένα κοσμικό. Μια μετατόπιση της ερμηνείας των γεγονότων από μια μεταφυσική ερμηνεία σε μια επιστημονική ερμηνεία.

11.3 ΟΙ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΗΝ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

Από τις αλλαγές που συνδέονται με τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης, τις οποίες συνοπτικά αναφέραμε πιο πάνω, θα σταθούμε στην αύξηση της παραγωγικής ικανότητας. Η αύξηση της παραγωγικής ικανότητας θεωρείται ως βασική προϋπόθεση και, ταυτόχρονα, αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας.

Είδαμε ότι η παραγωγική ικανότητα μιας χώρας είναι η μεγαλύτερη δυνατή ποσότητα εμπορευμάτων που μπορεί να παραχθεί μέσα σε ορισμένο χρόνο από τους εργαζόμενους, όταν εκμεταλλεύονται πλήρως τον κεφαλαιουχικό εξοπλισμό και τους φυσικούς πόρους που υπάρχουν. Οι δυνατότητες αυτές προσδιορίζονται από την ποσότητα και ποιότητα της εργασίας, του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και των φυσικών πόρων, όπως και από την τεχνολογία που χρησιμοποιείται.

Η παραγωγική ικανότητα αυξάνεται με το πέρασμα του χρόνου και αυτό, κυρίως, οφείλεται στην τάση που υπάρχει για αύξηση της παραγωγής, ώστε να εξασφαλίζουν οι επιχειρήσεις μεγαλύτερα κέρδη και να αντιμετωπίζουν τον ανταγωνισμό από τις άλλες επιχειρήσεις.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας είναι η αύξηση του αριθμού των εργαζομένων και η καλύτερη ποιότητα της εργασίας, η αύξηση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού και η ύπαρξη ποιοτικά καλύτερων μηχανημάτων και η βελτίωση της τεχνολογίας.

11.3.1 Το Εργατικό Δυναμικό και η Ανάπτυξη

Η αύξηση του εργατικού δυναμικού και η βελτίωση της ποιότητας της εργασίας είναι παράγοντας και, συγχρόνως, αποτέλεσμα της οικονομικής ανάπτυξης. Η αύξηση του εργατικού δυναμικού οφείλεται στη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης των εργαζομένων. Η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης επιτρέπει την επιμήκυνση του χρόνου ζωής και εργασίας του πληθυσμού, τη μείωση της θνησιμότητας των παιδιών και των νηπίων με αποτέλεσμα την απρόσκοπτη τροφοδότηση της αγοράς εργασίας με νέους εργαζόμενους.

Η ποιότητα της προσφερόμενης εργασίας είναι αποτέλεσμα της γενίκευσης και της επέκτασης της εκ-

παίδευσης, της καλύτερης υγείας των εργαζομένων, της βελτίωσης των συνθηκών εργασίας (υγιεινή και ασφάλεια στο χώρο εργασίας, μείωση του ωραρίου εργασίας, ετήσιες διακοπές κ.τ.λ.).

Σημαντικός παράγοντας βελτίωσης της ποιότητας εργασίας είναι η σταδιακή και σε σχέση με τη διαδικασία οικονομικής ανάπτυξης μετατόπιση του εργατικού δυναμικού από εργασίες χαμηλής παραγωγικότητας που αμείβονται με χαμηλούς μισθούς και γίνονται σε άσχημες συνθήκες εργασίας· σε εργασίες υψηλής παραγωγικότητας και υψηλών αμοιβών. Αποτέλεσμα αυτής της μετατόπισης είναι η αύξηση της συνολικής παραγωγικότητας της εργασίας.

Τα τελευταία είκοσι χρόνια παρατηρείται μια έντονη είσοδος των γυναικών στην αγορά εργασίας και αύξηση της συμμετοχής τους στο εργατικό δυναμικό σ' όλες τις αναπτυγμένες χώρες και στην Ελλάδα. Η τάση αυτή είναι αποτέλεσμα πολλών παραγόντων:

- της αλλαγής της επικρατούσας αντίληψης για την εργασία των γυναικών και την ισότιμη συμμετοχή τους στο οικογενειακό εισόδημα,
- της αλλαγής στη σύνθεση των παραγόμενων προϊόντων (επέκταση τομέων υπηρεσιών που απασχολούν κυρίως γυναίκες, όπως υγεία, εκπαίδευση, εμπόριο κ.τ.λ.),
- της αλλαγής στον τρόπο που οι ίδιες οι γυναίκες ιεραρχούν τους στόχους τους και στην επιδίωξη για μεγαλύτερη οικονομική ανεξαρτησία από τη γονική και τη συζυγική οικογένεια.

Ορισμένοι οικονομολόγοι υποστηρίζουν ότι σημαντικό ρόλο στην αυξημένη ένταξη των γυναικών στο εργατικό δυναμικό έχει διαδραματίσει η γενίκευση της χρήσης των ηλεκτρικών οικιακών συσκευών που απελευθέρωσαν το χρόνο που αφιέρωναν οι γυναίκες στις οικιακές ενασχολήσεις. Άλλοι οικονομολόγοι θεωρούν ότι η ένταξη των γυναικών τα τελευταία χρόνια αντανακλά την προσπάθεια να διατηρηθεί το οικογενειακό εισόδημα σταθερό, δεδομένης της αυξημένης ανεργίας των ανδρών και της μείωσης του πραγματικού εισοδήματος των εργαζομένων. Στην περίπτωση αυτή, η αυξημένη ένταξη των γυναικών δε θεωρείται ως μόνιμο, αλλά συγκυριακό φαινόμενο.

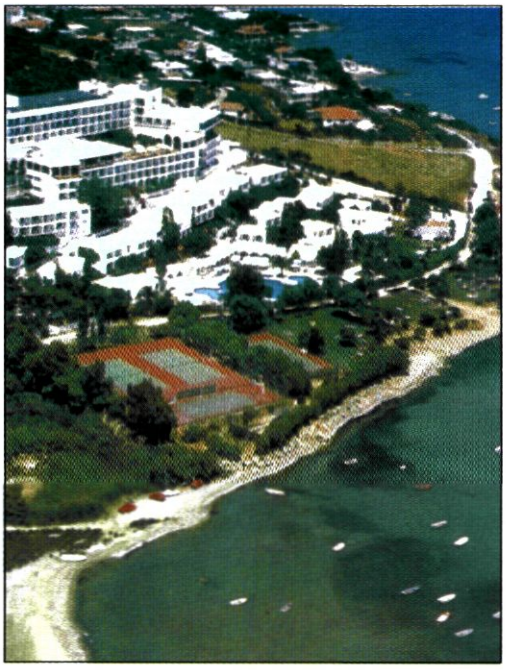

11.3.2 Η Συσσώρευση του Κεφαλαίου

Ο κεφαλαιουχικός εξοπλισμός επίσης αυξάνεται και βελτιώνεται με το πέρασμα του χρόνου. Τα μηχανήματα, τα οποία χρησιμοποιούνται από τις επιχειρήσεις για την παραγωγή εμπορευμάτων, καθώς φθείρονται, αντικαθίστανται από νεότερα. Τα νεότερα μηχανήματα είναι περισσότερο αποτελεσματικά από τα παλαιότερα για δύο λόγους:

Πρώτον, γιατί είναι απλώς καινούργια. Ακόμα και όταν η επιχείρηση αντικαθιστά το μηχάνημα που έχει με ένα ακριβώς ίδιο, αλλά καινούργιο, η παραγωγή της αναμένεται να αυξηθεί, γιατί το νέο μηχάνημα θα παρουσιάζει λιγότερες βλάβες, θα χρειάζεται λιγότερη συντήρηση και ανταλλακτικά.

Δεύτερον, γιατί τα νεότερα μηχανήματα ενσωματώνουν τεχνολογικές βελτιώσεις, οι οποίες τα κάνουν να είναι περισσότερο αποτελεσματικά.

Εξάλλου, οι επιχειρήσεις είναι υποχρεωμένες να βελτιώνουν συνεχώς την ποιότητα των μηχανημάτων και του λοιπού εξοπλισμού τους και να αυξάνουν την ποσότητα των μηχανημάτων που χρησιμοποιούν για να αντιμετωπίσουν τον ανταγωνισμό από τις άλλες επιχειρήσεις. Να διατηρήσουν και να αυξήσουν το επίπεδο των πωλήσεων και των κερδών τους. Έτσι, διαθέτουν τμήμα των κερδών για την ανανέωση και αύξηση του κεφαλαιουχικού τους εξοπλισμού.

Η αύξηση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού ονομάζεται ***συσσώρευση του κεφαλαίου*** και αποτελεί βασική προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης.

Μερικές φορές η αύξηση του κεφαλαιουχικού εξοπλισμού συνοδεύεται από εξαγορές, συγχωνεύσεις ή συνενώσεις επιχειρήσεων με σκοπό τον έλεγχο της αγοράς είτε των πρώτων υλών είτε της αγοράς πώλησης των παραγόμενων εμπορευμάτων.

11.3.3 Η Τεχνολογία

Ο ρόλος της τεχνολογίας είναι πολύ σημαντικός στην οικονομική ανάπτυξη. Οι τεχνολογικές καινοτομίες μπορεί να είναι νέα προϊόντα (όπως το κομπιούτερ ή τα μηχανήματα αναπαραγωγής ήχου με ακτίνες λέιζερ), νέες μέθοδοι παραγωγής προϊόντων ή υπηρεσιών (π.χ., η χρήση ρομπότ στη συναρμολόγηση των αυτοκινήτων) ή νέοι τρόποι οργάνωσης της παραγωγικής διαδικασίας.

Οι τεχνολογικές καινοτομίες είναι πολύ σημαντικές για τις επιχειρήσεις γιατί, όσες επιχειρήσεις τις υιοθετούν πριν από τις άλλες, αποκτούν πλεονέκτημα στους όρους ανταγωνισμού έναντι των λοιπών επιχειρήσεων. Το πλεονέκτημα αυτό μπορεί να είναι η κατοχύρωση μιας ευρεσιτεχνίας για ένα προϊόν ή μια μέθοδος παραγωγής ή η μείωση του κόστους παραγωγής ενός εμπορεύματος.

Πολλές επιχειρήσεις επενδύουν σημαντικά χρηματικά ποσά για την προώθηση της τεχνολογίας που χρησιμοποιούν. Αυτό μπορεί να σημαίνει είτε τη χρηματοδό-

τηση της έρευνας για την παραγωγή και εφαρμογή νέων τεχνολογιών, είτε την αγορά νέων μηχανημάτων, στα οποία ενσωματώνεται η νέα τεχνολογία (κομπιούτερ, συστήματα αυτοματισμών και ρομποτικής κ.τ.λ.), είτε, απλώς, την απομίμηση προϊόντων και οργανωτικών μορφών άλλων επιχειρήσεων.

Τα τελευταία χρόνια ο ανταγωνισμός μεταξύ των αναπτυγμένων κρατών για το προβάδισμα στην τεχνολογική πρόοδο είναι πολύ έντονος. Έχει διαπιστωθεί, όμως, ότι η τεχνολογική πρόοδος επιβάλλει και σημαντικές δαπάνες για την εκπαίδευση του εργατικού δυναμικού, το οποίο συνεχώς πρέπει να ανανεώνει τις γνώσεις του.

11.4 ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΚΑΙ ΥΠΑΝΑΠΤΥΞΗ

Στην αρχή του 20ού αιώνα πολύ λίγες χώρες είχαν μπορέσει να δημιουργήσουν οικονομίες βασισμένες στη βιομηχανία και να επιλύσουν, σε κάποιο βαθμό, το πλήθος των προβλημάτων που καλείται να λύσει η οικονομική ανάπτυξη.

Οι χώρες αυτές ήταν οι χώρες της Κεντρικής και Δυτικής Ευρώπης και οι ΗΠΑ. Το σύνολο των υπόλοιπων χωρών διατηρούσε μια οικονομία στην οποία δέσποζε ο αγροτικός τομέας, οι παραδοσιακές τεχνικές παραγωγής και ο περιορισμένος εκχρηματισμός. Πολλές χώρες ήταν απλώς αποικίες των ισχυρών δυνάμεων της εποχής, οι οποίες εκμεταλλεύονταν τους φυσικούς πόρους και το φτηνό εργατικό δυναμικό των αποικιών τους.

Μετά το τέλος του Δεύτερου Παγκόσμιου πολέμου η κατάσταση αυτή άλλαξε ριζικά, καθώς οι παλαιές αποικίες διεκδίκησαν και απέκτησαν την πολιτική ανεξαρτησία τους και προσπάθησαν, στη συνέχεια, να αναπτυχθούν οικονομικά. Η οικονομική ανάπτυξη των χωρών αυτών δε στόχευε μόνο στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του λαού τους, στην αντιμετώπιση των ασθενειών, της πείνας και της απόλυτης φτώχειας, αλλά και στην εξασφάλιση της σχετικής οικονομικής ανεξαρτησίας

τους από τις ισχυρές οικονομίες. Αυτή ήταν η προσπάθεια για να ξεφύγουν από την κατάσταση της ***υπανάπτυξης***, δηλαδή του εγκλωβισμού τους σε μια κατάσταση χαμηλών ρυθμών ανάπτυξης και αυξημένης οικονομικής εξάρτησης από τις βιομηχανικές χώρες, και ενίσχυσης των παραγωγικών τους δυνατοτήτων.

Ορισμένες χώρες προσπάθησαν να πετύχουν το στόχο αυτό με την ενίσχυση των εμπορικών και οικονομικών σχέσεων που ήδη είχαν με τις ισχυρές βιομηχανικές χώρες. Άλλες προσπάθησαν να μετατρέψουν την οικονομία τους σε βιομηχανική περιορίζοντας στο ελάχιστο τις εισαγωγές βιομηχανικών προϊόντων. Έτσι διαμορφώθηκαν διαφορετικές ***στρατηγικές ανάπτυξης*** για τις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες.

Πολλοί οικονομολόγοι, ιδιαίτερα στις δεκαετίες 1960 και 1970, υποστήριξαν την άποψη ότι οι φτωχές χώρες είναι πολύ δύσκολο να ξεφύγουν από μια μόνιμη κατάσταση σχετικής υπανάπτυξης. Αυτή την άποψη τη θεμελίωσαν υποστηρίζοντας ότι η ***ανάπτυξη*** (των ήδη αναπτυγμένων χωρών) ***προκαλεί την υπανάπτυξη*** (των λοιπών χωρών). Με άλλα λόγια, ότι η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη είναι οι δύο πλευρές του ίδιου νομίσματος και ότι οι παράγοντες που δημιουργούν τις προϋποθέσεις ανάπτυξης των ήδη αναπτυγμένων χωρών δημιουργούν τις προϋποθέσεις υπανάπτυξης των λιγότερο αναπτυγμένων.

Επειδή η ανάπτυξη δεν είναι μια ενιαία και συμμετρική διαδικασία, δεν εξελίσσεται, δηλαδή, με ομοιόμορφο τρόπο ούτε γεωγραφικά ούτε χρονικά, συχνά δημιουργεί φαινόμενα καθυστέρησης ή και οπισθοδρόμησης. Η συγκέντρωση του πληθυσμού και η βιομηχανική ανάπτυξη της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και των άλλων αστικών κέντρων στην Ελλάδα μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, συνδυάστηκε με την ερήμωση χωριών ή μικρών πόλεων που άκμαζαν σε προηγούμενες εποχές.

Τα τελευταία χρόνια δίνεται έμφαση στην ***περιφερειακή ανάπτυξη***, που αφορά τη βελτίωση της οικονομικής, κοινωνικής και πολιτιστικής κατάστασης των περιφερειών μιας χώρας με στόχο την αναβάθμιση του τοπικού επιπέδου και τη μείωση των διαπεριφερειακών ανισοτήτων με την εφαρμογή ενός περιφερειακού-τοπικού προγράμματος ανάπτυξης.

Το ζήτημα της περιφερειακής ανάπτυξης βρίσκεται στο επίκεντρο της πολιτικής του σύγχρονου αναπτυσσόμενου κόσμου, ακριβώς επειδή συνδέεται με την επίλυση σημαντικών κοινωνικοοικονομικών προβλημάτων, όπως: η πληθυσμιακή αστική συγκέντρωση, η αποσυμφόρηση των μεγαλουπόλεων, το υποβαθμισμένο επίπεδο ζωής στα αστικά κέντρα και στο ύπαιθρο κ.ά. Ουσιαστικά επίσης συμβάλλει στη λύση παγκόσμιων ζητημάτων, όπως η μόλυνση του περιβάλλοντος και η κοινωνικο-οικονομική ανισότητα μεταξύ αναπτυγμένων και φτωχών χωρών, των οποίων η λύση είναι προϋπόθεση για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΕΝΔΕΚΑΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το οικονομικό σύστημα μεταβάλλεται με το πέρασμα του χρόνου και οι μεταβολές αυτές, ποσοτικές και ποιοτικές, καλύπτουν και συνδέονται με κάθε τομέα της κοινωνικής ζωής και οργάνωσης.

Η οικονομική ανάπτυξη είναι μια διαδικασία συνεχών και μη ανατρεπόμενων αλλαγών, που, με τη σειρά τους, οδηγούν σε νέες αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές αποτυπώνονται:

- στην αύξηση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας,
- στη μεταβολή της διάρθρωσης των παραγόμενων εμπορευμάτων,
- στη μεταβολή του καταναλωτικού προτύπου,
- στη σύνθεση του Πληθυσμού (Δημογραφικές Αλλαγές),
- στη μεταβολή των Θεσμών,
- στη μεταβολή της νοοτροπίας, των ηθών και των εθίμων.

Οι παράγοντες που επηρεάζουν κυρίως την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας είναι:

- Η ποσοτική αύξηση και η ποιοτική βελτίωση του εργατικού δυναμικού
- Η συσσώρευση του κεφαλαίου
- Οι μεταβολές στην τεχνολογία και στον τρόπο οργάνωσης της παραγωγής.

Η αναπτυξιακή διαδικασία δεν είναι ενιαία για όλες τις χώρες. Ούτε υπάρχει μια στρατηγική για την οικονομική ανάπτυξη που μπορεί να εφαρμοστεί από όλες τις χώρες. Κάθε χώρα έχει τις δικές της ιδιομορφίες και επιλογές που αποτυπώνονται σε διαφορετικές στρατηγικές ανάπτυξης. Ακόμη, η ανάπτυξη ορισμένων χωρών (ή περιοχών) μπορεί να οδηγεί σε οικονομική στασιμότητα ή μαρασμό άλλες χώρες ή περιοχές. Η ανάπτυξη και η υπανάπτυξη αποτελούν μια ενιαία διαδικασία σ' ένα διεθνές ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Βασικες Εννοιες

- Οικονομική Ανάπτυξη
- Παραγωγικότητα της Εργασίας
- Δημογραφικές Αλλαγές
- Συσσώρευση Κεφαλαίου
- Τεχνολογία
- Υπανάπτυξη
- Περιφερειακή Ανάπτυξη

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Τι είναι «οικονομική ανάπτυξη» και ποια τα χαρακτηριστικά της στοιχεία;*
2. *Να αναφέρετε σε ποιους τομείς εντοπίζονται οι αλλαγές που συνθέτουν την εικόνα της οικονομικής ανάπτυξης;*
3. *Ποιοι παράγοντες προκαλούν, κυρίως, την αύξηση της παραγωγικής ικανότητας της χώρας;*
4. *Γιατί η οικονομική ανάπτυξη προκαλεί δημογραφικές αλλαγές; Τι είδους δημογραφικές μεταβολές εμφανίζονται;*
5. *Γιατί η συσσώρευση του κεφαλαίου αποτελεί προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης;*
6. *Πώς μεταβάλλεται το γυναικείο εργατικό δυναμικό σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη; Για ποιους λόγους;*
7. *Τι είναι η περιφερειακή ανάπτυξη;*
8. *Γιατί υποστηρίζεται ότι «ανάπτυξη και υπανάπτυξη είναι οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος»;*
9. *Γιατί η οικονομική ανάπτυξη οδηγεί σε αύξηση της εσωτερικής μετανάστευσης;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ

ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

12.1 Το Οικονομικό Σύστημα σε Κρίση *170*

12.2 Το Πρόβλημα της Ανεργίας *171*

12.2.1 Η Έννοια του Εργατικού Δυναμικού και της Ανεργίας *171*

12.2.2 Είδη Ανεργίας *172*

12.2.3 Συνέπειες της Ανεργίας στο Κοινωνικό Σύνολο και στο Άτομο *174*

12.2.4 Πολιτικές για την Αντιμετώπιση της Ανεργίας *175*

12.3 Ο Πληθωρισμός: Έννοια και Επιπτώσεις *176*

12.3.1 Έννοια του Πληθωρισμού *176*

12.3.2 Οι Επιπτώσεις του Πληθωρισμού *177*

12.4 Η Φτώχεια *178*

12.5 Περιβάλλον και Φυσικοί Πόροι *181*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο σκοπός του Δωδέκατου Κεφαλαίου είναι να εξετάσουμε την εμφάνιση ορισμένων σοβαρών οικονομικών προβλημάτων που εμφανίζονται στις σύγχρονες κοινωνίες που παράγουν εμπορεύματα. Τα προβλήματα αυτά, ανάλογα με την έντασή τους, αποτελούν δείγματα της αδυναμίας του οικονομικού συστήματος να επιλύσει με αυτόματο τρόπο ζητήματα κρίσιμα για την ομαλή λειτουργία του οικονομικού συστήματος, αλλά και για την ευημερία εκείνων των κοινωνικών ομάδων που τα αντιμετωπίζουν.

Τα προβλήματα αυτά δεν εμφανίζονται πάντοτε, ούτε με την ίδια ένταση. Το πρόβλημα της μόλυνσης του περιβάλλοντος και της σταδιακής μείωσης των αποθεμάτων πολύτιμων φυσικών πόρων αποτελεί ένα μόνιμο χαρακτηριστικό των κοινωνιών μας. Το πρόβλημα, όμως, της ανεργίας, ή του πληθωρισμού, εμφανίζεται με μεγάλη ένταση για ορισμένες χρονικές περιόδους –που μπορεί να διαρκούν αρκετά χρόνια–, ενώ δεν αποτελεί σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα σε κάποιες άλλες περιόδους.

Τα προβλήματα αυτά αποτελούν μορφές της κρίσης του οικονομικού συστήματος. Από την αποτελεσματική αντιμετώπισή τους εξαρτάται τόσο η ομαλή λειτουργία του οικονομικού συστήματος, όσο και η ομαλή λειτουργία της πολιτικής και κοινωνικής ζωής μιας χώρας.

12.1 ΤΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ

Το οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην παραγωγή και την ανταλλαγή εμπορευμάτων συχνά αντιμετωπίζει προβλήματα που επηρεάζουν σημαντικά την οικονομική κατάσταση και τη ζωή πολυπληθών μερίδων του πληθυσμού.

Είδαμε στο κεφάλαιο για τις οικονομικές λειτουργίες του κράτους ότι στην καθημερινή του λειτουργία το σύστημα της ελεύθερης αγοράς είτε δημιουργεί το ίδιο, άλλοτε μεγάλα και άλλοτε μικρά, προβλήματα, είτε δεν μπορεί να επιλύσει μια σειρά ζητημάτων, η αντιμετώπιση των οποίων είναι αναγκαία για την ευημερία των πολιτών, αλλά και για τη λειτουργία του ίδιου του συστήματος. Το κράτος παρεμβαίνει τότε με τους οικονομικούς και διοικητικούς μηχανισμούς του προσπαθώντας να επιλύσει τα προβλήματα αυτά και να ενισχύσει την αποτελεσματική λειτουργία του συστήματος.

ΑΝΕΡΓΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

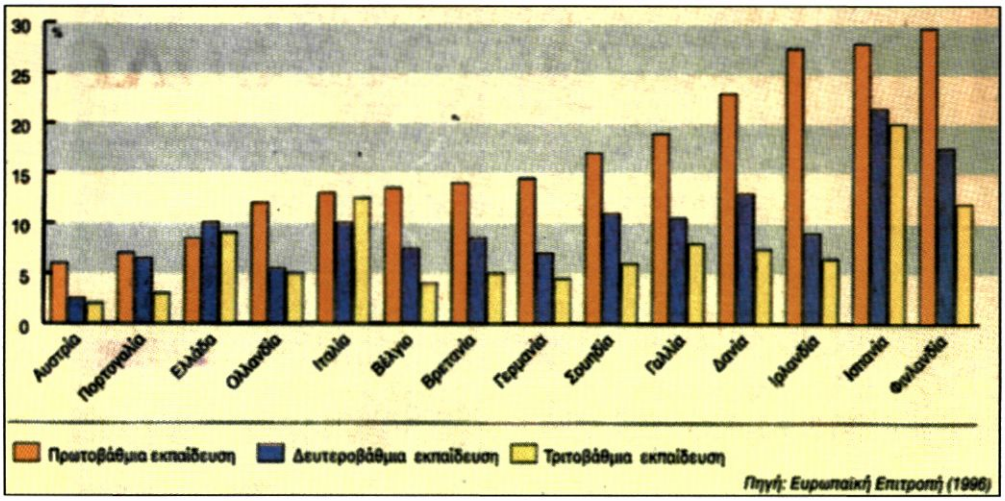

Υπάρχουν, όμως, ορισμένες χρονικές περίοδοι, κατά τις οποίες τα προβλήματα είναι τόσο μεγάλα και τόσο αλληλένδετα που η επίλυσή τους, παρά την κρατική παρέμβαση είναι δυσχερής. ***Μιλούμε για κρίση του συστήματος, όταν ο ομαλός μέχρι τη στιγμή εκείνη τρόπος λειτουργίας του διακόπτεται ή γίνεται υποτονικός, με δυσάρεστες συνέπειες στην οικονομική ζωή και στη ζωή των ανθρώπων.***

Συνήθως, όταν ακούμε τη λέξη «κρίση» το μυαλό μας πηγαίνει σε πολέμους, φυσικές καταστροφές, πολιτικές αναταραχές ή επιδημίες και λιμούς. Αυτά τα γεγονότα, τις συνέπειες των οποίων παρακολουθούμε συχνά από την τηλεόραση και τις εφημερίδες, έχουν οπωσδήποτε σημαντικές και δραματικές επιπτώσεις και στην οικονομική ζωή. Τα οικονομικά προβλήματα, όμως, που προκύπτουν από

την ίδια τη λειτουργία του οικονομικού συστήματος και τα οποία στη διασύνδεσή τους δημιουργούν την οικονομική κρίση, μπορεί να μην αποτελούν σημαντική είδηση, αλλά είναι εξίσου σημαντικά για όσους τα αντιμετωπίζουν.

Στο κεφάλαιο αυτό θα εξετάσουμε ορισμένα από τα προβλήματα αυτά, τα οποία έχουν απασχολήσει έντονα πολλές χώρες.

12.2 ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΑΝΕΡΓΙΑΣ

Ένα από τα περισσότερο σημαντικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι κοινωνίες, τόσο των αναπτυγμένων χωρών όσο και εκείνες των λιγότερο αναπτυγμένων, είναι το πρόβλημα της ανεργίας. Μόνο στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπάρχουν σήμερα 20 εκατομμύρια άνεργοι, ενώ στην Ελλάδα οι πρόσφατες εκτιμήσεις δείχνουν την ύπαρξη άνω των 400.000 ανέργων, οι περισσότεροι των οποίων είναι νέοι και γυναίκες.

Τι είναι ανεργία και ποιοι παράγοντες την προκαλούν; Στα ερωτήματα αυτά δεν υπάρχει απλή απάντηση, ούτε, ακόμα χειρότερο, εύκολη λύση. Η ανεργία παρουσιάζει σήμερα χαρακτηριστικά μονιμότητας, καθώς σχεδόν για 20 ολόκληρα χρόνια το επίπεδό της στις χώρες της Ευρώπης ξεπερνά το 10% του συνολικού εργατικού δυναμικού.

Ας δούμε, πρώτα, τι σημαίνει ανεργία και πώς τη μετράμε.

12.2.1 Η Έννοια του Εργατικού Δυναμικού και της Ανεργίας

Το συνδυασμό των πνευματικών και σωματικών ικανοτήτων ενός ανθρώπου που δαπανά για την παραγωγή ενός προϊόντος ή μιας υπηρεσίας τον ονομάζουμε εργασία. Μιλάμε για την εργασία του ιατρού, του ηλεκτρολόγου, του ηθοποιού, του μηχανικού κ.τ.λ.

Από ***οικονομική άποψη*** δε θεωρείται ως εργασία η απασχόληση των μαθητών, των σπουδαστών, των νοικοκυρών κ.ά., διότι παρόλο που είναι κοινωνικά απαραίτητη και συχνά πολύωρη και κοπιαστική, δεν είναι αμειβόμενη.

Με βάση αυτή τη διάκριση της εργασίας, από όλο τον πληθυσμό μιας χώρας, ***οικονομικά ενεργό πληθυσμό ή εργατικό δυναμικό ονομάζουμε το σύνολο των ατόμων που θέλει και μπορεί να εργαστεί*** (δηλαδή δεν αρκεί απλά η επιθυμία ενός ατόμου να εργαστεί, αλλά πρέπει να είναι και ικανό να εργαστεί. Δηλαδή να διαθέτει τις αναγκαίες πνευματικές και σωματικές ικανότητες).

Από το σύνολο του εργατικού δυναμικού, όσα άτομα έχουν μια επαγγελματική απασχόληση (είτε έχουν δική τους εργασία είτε εργάζονται σαν μισθωτοί) ονομάζονται ***απασχολούμενοι***.

Τα άτομα που ανήκουν στο εργατικό δυναμικό, δηλαδή θέλουν και μπορούν να εργαστούν, αλλά δε βρίσκουν εργασία (για μικρό ή μεγάλο χρονικό διάστημα) ονομάζονται άνεργοι.

Όλος ο υπόλοιπος πληθυσμός που είτε δεν επιθυμεί είτε δεν μπορεί να εργαστεί ονομάζεται ***μη οικονομικά ενεργός πληθυσμός*** (π.χ. συνταξιούχοι, παιδιά, νοικοκυρές, ανάπηροι κ.τ.λ.).

Την ανεργία τη μετρούμε με τον αριθμό των ατόμων που σε μια δεδομένη χρονική στιγμή είναι άνεργα. Επειδή όμως, ο απόλυτος αυτός αριθμός δε μας διευκολύνει να εκτιμήσουμε τη σημασία της ανεργίας σε μια χώρα ή περιοχή για μια σειρά ετών, μετρούμε την ανεργία με το ποσοστό της στο συνολικό εργατικό δυναμικό. ***Το ποσοστό ανεργίας είναι ο αριθμός των ανέργων, προς το σύνολο του εργατικού δυναμικού.***

ΠΙΝΑΚΑΣ: *Η ΑΝΕΡΓΙΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ-15.*

ΚΡΑΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΑΥΣΤΡΙΑ	4,5	3,9	5,2
ΒΕΛΓΙΟ	7,8	7,0	8,8
ΓΑΛΛΙΑ	9,7	8,8	10,7
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	9,5	8,7	10,5
ΔΑΝΙΑ	5,4	5,1	5,6
ΕΛΛΑΔΑ	10,5	6,6	16,2
ΙΡΛΑΝΔΙΑ	4,5	4,9	3,9
ΙΣΠΑΝΙΑ	11,0	8,1	15,0
ΙΤΑΛΙΑ	8,0	6,4	10,5
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	4,2	3,4	5,3
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	4,6	4,3	4,8
ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	6,7	5,9	7,6
ΣΟΥΗΔΙΑ	6,3	6,5	6,1
ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	8,8	8,7	8,9
ΗΝΩΜΕΝΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ	4,7	5,1	4,2
ΠΗΓΗ: Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Employment in Europe 2006.			

12.2.2 Είδη Ανεργίας

Η ανεργία διακρίνεται σε κατηγορίες, ανάλογα με το αίτιο που την προκαλεί. Τα αίτια τα οποία δημιουργούν την ανεργία, καθορίζουν τη σοβαρότητά της και τον τρόπο αντιμετώπισή της. Διακρίνουμε τα παρακάτω είδη ανεργίας:

α) Κυκλική ανεργία ή ανεργία ανεπαρκούς ζήτησης. Το είδος αυτό ανεργίας εμφανίζεται όταν οι καταναλωτές ζητούν λιγότερα προϊόντα από αυτά που παράγουν οι παραγωγικές μονάδες. Με τη σειρά τους οι παραγωγικές μονάδες μειώνουν την παραγωγή τους, με αποτέλεσμα να μην προσλαμβάνουν νέο προσωπικό, αλλά και να κάνουν απολύσεις στους ήδη εργαζόμενους.

Η κυκλική ανεργία θεωρείται από τις σοβαρότερες μορφές ανεργίας. Οι πιθανότητες να ξαναβρούν εργασία οι απολυμένοι είναι πολύ μικρές, επειδή η οικονομία βρίσκεται σε άσχημο σημείο. Η ανεργία θα μειώσει ακόμα περισσότερο το εισόδημα με αποτέλεσμα την ακόμη μεγαλύτερη μείωση της ζήτησης.

β) Διαρθρωτική ανεργία. Η διαρθρωτική ανεργία υπάρχει σε μια περιοχή, όταν οι επιχειρήσεις επιθυμούν να προσλάβουν εργαζόμενους με διαφορετικά εργασιακά προσόντα από εκείνα που διαθέτουν οι άνεργοι της περιοχής. Στη διαρθρωτική ανεργία υπάρχουν άνεργοι που ψάχνουν να βρουν δουλειά και επιχειρήσεις που έχουν κενές θέσεις, αλλά τα προσόντα των πρώτων δεν αντιστοιχούν με τις απαιτήσεις των επιχειρήσεων.

Υπάρχουν πολλοί λόγοι που δημιουργούν τη διαρθρωτική ανεργία. Ένα αίτιο είναι οι ***μεταβολές στο πρότυπο κατανάλωσης***. Αν κλείσει το εστιατόριο της γειτονιάς επειδή οι καταναλωτές προτιμούν να τρώνε σε fast food, οι εργαζόμενοι στο εστιατόριο θα μείνουν άνεργοι, ενώ το κατάστημα με τα προμαγειρευμένα φαγητά θα ζητά υπαλλήλους για να αντιμετωπίσει την αυξημένη ζήτηση. Ένας ειδικευμένος μάγειρας δεν είναι βέβαιο ότι θα μπορέσει να εργαστεί αποτελεσματικά στις συνθήκες εργασίας του νέου καταστήματος, στο οποίο η μαγειρική τέχνη είναι περιορισμένη.

Δεύτερος λόγος εμφάνισης της διαρθρωτικής ανεργίας είναι οι μεταβολές στη

Αρχές του αιώνα. Λιμάνι της Πάτρας. Μετανάστες σε αναμονή για επιβίβαση σε υπερωκεάνιο (φωτ.: Αρχείο ΕΛΙΑ)

χρησιμοποιούμενη τεχνολογία για την παραγωγή εμπορευμάτων. Η ανεργία αυτή λέγεται και ***τεχνολογική ανεργία***. Όταν η τεχνολογία βελτιώνεται, τα καινούργια μηχανήματα υποκαθιστούν ένα μέρος της ανθρώπινης εργασίας (π.χ. ηλεκτρονικοί υπολογιστές, αυτοματισμός), ενώ, από την άλλη πλευρά, οι ενδιαφερόμενοι να εργαστούν δεν κατέχουν τις νέες γνώσεις που απαιτούνται. Η νέα τεχνολογία, βέβαια, δημιουργεί νέες ειδικότητες, που με τη σειρά τους δημιουργούν νέες θέσεις εργασίας και μακροχρόνια θα καλυφθούν από άτομα που θα έχουν αποκτήσει τις απαραίτητες γνώσεις. Όμως αυτή είναι μια διαδικασία που χρειάζεται χρόνο και στη διάρκεια αυτής της περιόδου σημαντικές επαγγελματικές ομάδες χάνουν τις εργασιακές τους δεξιότητες.

Τρίτος λόγος εμφάνισης της διαρθρωτικής ανεργίας είναι η ***έλλειψη πληροφόρησης και γεωγραφικής κινητικότητας των εργαζομένων***. Λόγου χάρη, μπορεί ένας λογιστής να μην έχει δουλειά στην Αθήνα, αλλά να υπάρχουν επιχειρήσεις στην Καλαμάτα που να ζητούν λογιστές χωρίς να μπορούν να τους βρουν στην περιοχή τους. Ακόμη και αν ο λογιστής γνώριζε την ύπαρξη αυτών των ευκαιριών απασχόλησης στην Καλαμάτα, είναι πιθανόν να αποφάσιζε να μην αναλάβει την εργασία, γιατί το κόστος μετακίνησης και εγκατάστασης να είναι μεγάλο.

γ) Εποχική ανεργία. Υπάρχουν εργασίες οι οποίες συνδυάζονται με ορισμένες εποχές του έτους όπως π.χ. ο τουρισμός, οι γεωργικές ασχολίες, η εμφάνιση τον Δεκέμβριο καταστημάτων με χριστουγεννιάτικα είδη, τα παγωτά το καλοκαίρι κ.ά. Τα άτομα που ασχολούνται με αυτές τις εργασίες είτε αλλάζουν εργασία ανάλογα με την εποχή (εάν αυτό τους είναι δυνατό) είτε παραμένουν άνεργα περιμένοντας πάλι την κατάλληλη εποχή.

δ) Ανεργία τριβής. Πολλές φορές οι εργαζόμενοι εγκαταλείπουν την εργασία που έχουν, αναζητώντας μια καλύτερη. Το χρονικό διάστημα (μικρό ή μεγάλο) που μεσολαβεί κατά τη μετάβαση από τη μια εργασία στην άλλη, τα άτομα αυτά είναι άνεργα. Το χρονικό διάστημα αυξάνεται όσο μεγαλύτερη είναι η ανεργία στην περιοχή και όσο μικρότερη είναι η πληροφόρηση για τις υπάρχουσες ευκαιρίες απασχόλησης.

12.2.3 Συνέπειες της Ανεργίας για το Κοινωνικό Σύνολο και το Άτομο

α) Συνέπειες για το κοινωνικό σύνολο

Τα άτομα που είναι άνεργα δε διαθέτουν εισόδημα και επομένως δεν μπορούν να καταναλώσουν προϊόντα και υπηρεσίες. Αν το ποσοστό των ανέργων μιας χώρας είναι πολύ υψηλό, τότε παρατηρείται μεγάλη μείωση της κατανάλωσης και της παραγωγής προϊόντων, με αποτέλεσμα τη μείωση του βιοτικού επιπέδου. Η οικονο-

μία παράγει λιγότερα εμπορεύματα από όσο θα μπορούσε, καθώς ένα τμήμα του εργατικού δυναμικού είναι χωρίς εργασία.

Το υψηλό ποσοστό ανεργίας συνοδεύεται με αύξηση της εγκληματικότητας, της φτώχειας, με κοινωνικές και πολιτικές αναταραχές.

β) Συνέπειες για το Άτομο

Το άτομο που είναι ικανό και επιθυμεί να εργαστεί αλλά δε βρίσκει εργασία, αντιμετωπίζει, συνήθως, τεράστια οικονομικά προβλήματα. Στα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου και είναι συγκεντρωμένο το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, η κατάσταση του άνεργου γίνεται πολύ δύσκολη, διότι το πρόβλημα της επιβίωσης είναι έντονο, σε αντίθεση με την ύπαιθρο, όπου η οικογένεια διατηρεί ακόμα ένα είδος παραγωγής και αυτοκατανάλωσης.

Το άνεργο άτομο αισθάνεται έντονη απογοήτευση, νιώθει άχρηστο και απομονωμένο από το κοινωνικό σύνολο και μπορεί να οδηγηθεί σε νοσηρές καταστάσεις. Μεταξύ των ανέργων, ιδιαίτερα εκείνων που έχουν χάσει την εργασία τους για μεγάλο χρονικό διάστημα, εμφανίζονται υψηλά ποσοστά ψυχικών διαταραχών, αλκοολισμού και εξάρτησης από ναρκωτικά. Για το λόγο αυτόν είναι αναγκαία η οικογενειακή και η κρατική μέριμνα, ώστε ο άνεργος να αισθανθεί ξανά ικανός και χρήσιμος.

12.2.4 Πολιτικές για την Αντιμετώπιση της Ανεργίας

Το Κράτος, στην προσπάθειά του να αντιμετωπίσει τα προβλήματα που προκύπτουν από την ανεργία αλλά και τα αίτια που προκαλούν την ανεργία, παίρνει διάφορα μέτρα:

α) Μέτρα κοινωνικής πρόνοιας. Τέτοια μέτρα είναι τα διάφορα επιδόματα που δίνει το Κράτος για την κάλυψη στοιχειωδών αναγκών των ανέργων (π.χ. επίδομα ανεργίας, ιατρική και φαρμακευτική κάλυψη κ.τ.λ.). Τα μέτρα αυτά δε λύνουν βέβαια το πρόβλημα της ανεργίας. Ο άνεργος δε ζητά μόνο τη μερική κάλυψη του εισοδήματος που έχασε, αλλά και την επανένταξή του στην παραγωγική διαδικασία, ώστε να αισθάνεται αξιοπρεπής και χρήσιμος.

β) Μέτρα ανάπτυξης της οικονομίας. Στα μέτρα αυτά συγκαταλέγονται:

- Η αύξηση των δημοσίων δαπανών για έργα που θα δημιουργήσουν νέες θέσεις εργασίας.
- Κίνητρα για αύξηση της ζήτησης προϊόντων και υπηρεσιών από τους καταναλωτές (π.χ. η παροχή καταναλωτικών και στεγαστικών δανείων). Για να αντιμετωπίσουν την αυξημένη ζήτηση οι παραγωγικές μονάδες, πρέπει να αυξήσουν την παραγωγή τους, άρα και τον αριθμό των εργαζομένων που απασχολούν.

- Εκπαιδευτικά προγράμματα επιμόρφωσης των ανέργων, ώστε να ανταποκριθούν καλύτερα στις καινούργιες απαιτήσεις της τεχνολογίας.
- Δημιουργία τεχνικών και επαγγελματικών σχολών, σύμφωνα με τις οικονομικές δραστηριότητες κάθε περιοχής (π.χ. τουριστικές σχολές σε περιοχές με μεγάλη τουριστική κίνηση κ.τ.λ.).
- Μείωση του κόστους για την απασχόληση πρόσθετων εργαζομένων από τις επιχειρήσεις.

γ) Μέτρα για την αύξηση της πληροφόρησης για την αγορά εργασίας και για την ψυχολογική στήριξη των ανέργων. Τα μέτρα αυτά περιλαμβάνουν τη λειτουργία των δημοσίων γραφείων εύρεσης εργασίας (στην Ελλάδα του Οργανισμού Απασχόλησης του Εργατικού Δυναμικού-ΟΑΕΔ), τον επαγγελματικό προσανατολισμό και τις υπηρεσίες συμβουλευτικής για τους ανέργους και τις οικογένειές τους.

12.3 Ο ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ: ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ

12.3.1 Έννοια του πληθωρισμού

Ας υποθέσουμε ότι ένα άτομο έχει σήμερα ένα νόμισμα 1 ευρώ και μπορεί να αγοράσει μια σοκολάτα που η τιμή της είναι ακριβώς 1 ευρώ. Η πραγματική αξία του νομίσματος του 1 ευρώ είναι ακριβώς ίση με την αξία της σοκολάτας.

Αν μετά από ένα χρόνο έχει πάλι ένα νόμισμα 1 ευρώ, αλλά η τιμή της σοκολάτας είναι 1,20 ευρώ δεν μπορεί να την αγοράσει. Στην περίπτωση αυτή έχουμε μια αύξηση της τιμής της σοκολάτας κατά 20 λεπτά. Η συνέπεια στον καταναλωτή από την εύξηση της τιμής της σοκολάτας είναι ότι τώρα η αξία του νομίσματος του 1 ευρώ είναι μικρότερη από την αξία της σοκολάτας. Δηλαδή ***το νόμισμα του 1 ευρώ έχασε ένα μέρος της αγοραστικής του αξίας*** (όση είναι η αύξηση της τιμής της σοκολάτας).

Το φαινόμενο της συνεχούς και γενικής αύξησης των τιμών το ονομάζουμε πληθωρισμό. Άμεση συνέπεια του πληθωρισμού είναι η μείωση της αγοραστικής αξίας του χρήματος.

Στη διάρκεια μιας χρονικής περιόδου (εβδομάδα, μήνας, έτος), οι τιμές κάποιων προϊόντων αυξάνουν πολύ. Κάποιων άλλων λιγότερο ή καθόλου και ίσως σε μερικά προϊόντα παρατηρηθεί μείωση τιμών. Για να μετρηθεί η ένταση του πληθωρισμού σε ένα χρονικό διάστημα, λαμβάνονται υπόψη όλες αυτές οι μεταβολές τιμών ή, όπως αλλιώς λέγεται, ***οι μεταβολές στο γενικό επίπεδο των τιμών***. Χρησιμοποιείται για το σκοπό αυτόν ο ***τιμαριθμικός δείκτης (τιμάριθμος)***, οι μεταβολές του οποίου δείχνουν το ***ρυθμό του πληθωρισμού*** σε ορισμένο χρονικό διάστημα.

Παραδείγματος χάρη, όταν λέμε ότι ο ρυθμός πληθωρισμού για ένα έτος είναι 10%, εννοούμε ότι το γενικό επίπεδο τιμών, στο έτος αυτό, αυξήθηκε κατά 10% ως προς το προηγούμενο έτος.

Πρέπει να σημειωθεί ότι αυξήσεις των τιμών για λίγα προϊόντα δε σημαίνουν κατ' ανάγκην πληθωρισμό. Οι αυξήσεις αυτές μπορεί να είναι εποχικές (όπως για τα λαχανικά και τα φρούτα εκτός εποχής) ή να οφείλονται σε μεταβολή του προτύπου ζήτησης και να αντισταθμίζονται από μειώσεις των τιμών άλλων προϊόντων. Πληθωρισμό έχουμε όταν υπάρχει ***γενική τάση αύξησης όλων των τιμών***, και με διαφορετικούς ρυθμούς.

Ο χαμηλός ρυθμός πληθωρισμού (έως 3%) δεν έχει επιπτώσεις στην οικονομία μιας χώρας. Όταν όμως είναι μεγαλύτερος οι επιπτώσεις του στην οικονομία είναι σημαντικές. Σε περιόδους μεγάλων κοινωνικών ανακατατάξεων ή πολέμων έχουμε πάρα πολύ μεγάλους ρυθμούς πληθωρισμού (***καλπάζων πληθωρισμός***).

12.3.2 Επιπτώσεις του πληθωρισμού

Οι επιπτώσεις του πληθωρισμού στην οικονομία και στην κοινωνία είναι πολλές και σημαντικές. Χαρακτηριστικά αναφέρονται οι εξής:

α) Επιπτώσεις στο εισόδημα και το βιοτικό επίπεδο

Ο πληθωρισμός πλήττει κυρίως όσους έχουν σταθερά εισοδήματα ή εκείνους που η αύξηση των εισοδημάτων τους είναι μικρότερη από το ρυθμό πληθωρισμού. Όπως είδαμε και στο παράδειγμα, με τον πληθωρισμό μειώνεται η αγοραστική αξία του χρήματος και οι καταναλωτές δεν μπορούν να ικανοποιήσουν στον ίδιο βαθμό τις ανάγκες τους για προϊόντα και υπηρεσίες. Ιδιαίτερα οι συντα-

Πώς διαμορφώθηκε το ρεκόρ

Ομάδες ειδών	Ποσοστό μεταβολής Δεκ. 1996-1997
Διατροφή και μη αλκοολούχα ποτά	2,9
Αλκοολούχα ποτά και καπνός	8,8
Ένδυση και υπόδηση	5,7
Στέγαση	3,5
Διαρκή αγαθά - είδη νοικοκυριού, υπηρεσίες	3,9
Υγεία	1,7
Μεταφορές	4,9
Επικοινωνίες	5,0
Αναψυχή - Πολιτιστικές δραστηριότητες	4,7
Εκπαίδευση	6,4
Ξενοδοχεία - Καφέ - Εστιατόρια	8,1
Άλλα αγαθά και υπηρεσίες	7,1
Γ.Δ.Τ.Κ.	**4,7**

ξιούχοι και ορισμένες κατηγορίες μισθωτών που δεν μπορούν να ασκήσουν μεγάλη κοινωνική πίεση για αυξήσεις των αποδοχών τους, επωμίζονται το μεγαλύτερο βάρος του πληθωρισμού.

β) Επιπτώσεις στην αποταμίευση και τα δάνεια

Όταν τα επιτόκια καταθέσεων δεν καλύπτουν τον ρυθμό πληθωρισμού, τα άτομα προτιμούν να καταναλώνουν παρά να αποταμιεύουν, αφού γνωρίζουν ότι τα χρήματα που θα αποταμιεύσουν σήμερα θα έχουν μελλοντικά μικρότερη αγοραστική αξία και δε θα μπορούν να αγοράσουν τις ίδιες ποσότητες αγαθών.

Από την άλλη πλευρά, ευνοούνται όσοι έχουν πάρει δάνεια στο παρελθόν και τα εξοφλούν σε περιόδους μεγάλου πληθωρισμού, διότι τα χρήματα που επιστρέφουν έχουν μικρότερη αγοραστική αξία από τα χρήματα που είχαν αρχικά δανειστεί.

12.4 Η ΦΤΩΧΕΙΑ

Όπως υπάρχουν πλούσιες και φτωχές χώρες, αναπτυγμένες και υπανάπτυκτες, υπάρχουν πλούσια και φτωχά άτομα και οικογένειες. Η παραγωγή εμπορευμάτων δημιουργεί συνεχώς και διευρύνει τις ανισότητες ανάμεσα στα έθνη, τις περιοχές, τα άτομα.

Όπως έχουμε δει, οι ανισότητες στο εισόδημα οφείλονται στην άνιση διανομή των περιουσιακών στοιχείων και στην ανισότητα των αμοιβών της εργασίας. Η έλλειψη επαρκούς εισοδήματος, που στερεί τη δυνατότητα απόκτησης περιουσιακών στοιχείων και εκπαίδευσης για τις νεότερες γενιές, δημιουργεί τη λεγομένη «***παγίδα της φτώχειας***», στην οποία εγκλωβίζονται οι φτωχές οικογένειες με αποτέλεσμα να κληρονομείται η φτώχεια από γενιά σε γενιά.

Η εμφάνιση της φτώχειας γίνεται περισσότερο έντονη στις λιγότερο αναπτυγμένες χώρες, όπου μεγάλο ποσοστό πληθυσμού –συνήθως πρώην αγρότες χωρίς ιδιοκτησία της γης που καλλιεργούσαν– έχουν συσσωρευτεί στις άκρες των πόλεων ελπίζοντας να βρουν κάποια δουλειά. Εκεί ζουν μέσα σε πρόχειρες παράγκες, χωρίς στοιχειώδεις όρους υγιεινής. Η πείνα και οι επιδημίες είναι καθημερινά φαινόμενα, ενώ η επιβίωση είναι πολύ δύσκολη. Τα παιδιά δεν πηγαίνουν σχολείο και ζουν στο δρόμο κάνοντας μικροθελήματα ή γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης και εγκληματικών πράξεων. Η εγκληματικότητα είναι πολύ διαδεδομένη στις περιοχές αυτές.

Κατά τα τελευταία χρόνια τα φαινόμενα της απόλυτης φτώχειας έχουν παρουσιαστεί με μεγάλη ένταση και στις αναπτυγμένες χώρες. Τόσο στις ΗΠΑ όσο και στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης, ένας αυξανόμενος αριθμός ανθρώπων, συνήθως άνεργοι μεγάλης ηλικίας, συνταξιούχοι χωρίς οικογένεια αλλά και νέοι, ζουν στους δρόμους, χωρίς στέγη και εργασία. Συχνά, όταν ο χειμώνας είναι πολύ

βαρύς, οι αρχές των πόλεων του Παρισιού και του Λονδίνου ανοίγουν τις εισόδους του υπόγειου σιδηροδρόμου για να βρουν καταφύγιο οι πολυπληθείς άστεγοι. Τα φαινόμενα της μαζικής φτώχειας απασχολούν πλέον σοβαρά τις κυβερνήσεις των χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς είναι εντεινόμενα και δημιουργούν ένα είδος αποκλεισμού από την οικονομική και κοινωνική ζωή μεγάλων ομάδων του πληθυσμού (***κοινωνικός αποκλεισμός***).

Και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, μετά την κατάρρευση του Σοβιετικού συστήματος, τα προβλήματα της φτώχειας είναι πολύ οξυμμένα. Εκεί πολλές επιχειρήσεις έχουν κλείσει, οι μισθοί είναι πολύ χαμηλοί και ανεπαρκείς να συμβάλουν στη λύση των προβλημάτων επιβίωσης. Πολλοί άνθρωποι από τις χώρες αυτές έχουν αναγκαστεί να μεταναστεύσουν σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες με στόχο να εξασφαλίσουν την επιβίωση για τον εαυτό τους και την οικογένειά τους. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται «***οικονομική μετανάστευση***». Μετανάστευση δηλαδή που οφείλεται σε οικονομικούς λόγους.

Η κατάσταση των οικονομικών μεταναστών στις χώρες που καταφεύγουν είναι πολύ δύσκολη. Αναλαμβάνουν βαριές και ευκαιριακές εργασίες, έχουν πολύ χαμηλότερους μισθούς από τους ντόπιους, συνήθως δεν καλύπτονται από την κοινωνική ασφάλιση, γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης από τους εργοδότες. Συχνά, μάλιστα, αντιμετωπίζουν την εχθρότητα των ντόπιων, καθώς αυξάνονται τα φαινόμενα ρατσισμού.

Στην Ελλάδα υπάρχουν αρκετοί οικονομικοί μετανάστες, κυρίως από την Αλβανία, την Πολωνία και την πρώην Γιουγκοσλαβία, αλλά και από χώρες της Αφρικής και Ασίας. Και οι μετανάστες αυτοί αντιμετωπίζουν όμοια προβλήματα με αυτά των συμπατριωτών τους που έχουν καταφύγει σε άλλες χώρες της Ευρώπης.

Αν και ο Όλιβερ έκανε αρκετή προσπάθεια για να παρακολουθεί τον οδηγό του, δεν μπόρεσε να μη ρίξει κάποιες βιαστικές ματιές και στις δύο πλευρές του δρόμου απ' όπου περνούσαν. Πιο βρόμικο και πιο απαίσιο μέρος δεν είχε ξαναδεί ποτέ. Ο δρόμος ήταν πολύ στενός και λασπωμένος κι ο αέρας γεμάτος αηδιαστικές μυρωδιές. Υπήρχαν πάρα πολλά μικρά μαγαζιά, αλλά το κυριότερο εμπόρευμα έμοιαζε να είναι τα αμέτρητα παιδιά, που ακόμα κι αυτή την ώρα της νύχτας σέρνονταν μέσα και έξω απ' τις πόρτες ... Τα μόνα μέρη που φαίνονταν να ευημερούν μέσα στη γενική βρομιά αυτού του τόπου ήταν οι ταβέρνες ... Σκεπασμένα δρομάκια και αυλές που ξεπρόβαλλαν εδώ κι εκεί απ' το μεγάλο δρόμο αποκάλυπταν μικρές σειρές από σπίτια όπου μεθυσμένοι άνδρες και γυναίκες κυλιόντουσαν κυριολεκτικά μέσα στη βρόμα. Από αρκετές πόρτες έβγαιναν προσεκτικά μεγαλόσωμοι, κακομούτσουνοι τύποι που, κατά τα φαινόμενα, ξεκινούσαν για όχι τόσο καλές και σίγουρα όχι αθώες αποστολές. (Καρόλου ΝΤΙΚΕΝΣ, *Όλιβερ Τουίστ*, Τόμος Α΄, σσ. 107-108, εκδ. Πατάκη).

Η ΠΑΙΔΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Κατασκευάζουν υποδήματα, μπάλες ποδοσφαίρου, οργώνουν χωράφια. Φτιάχνουν τούβλα, σπίρτα, υφαίνουν χαλιά. Και, εδώ και λίγο καιρό, γνωρίζουμε ότι παιδιά εργάζονται στις βιομηχανίες κατασκευής χειρουργικών εργαλείων. Η παιδική εργασία «ανθεί» σήμερα στην παγκόσμια οικονομία: 250 εκατομμύρια ανθρωπίνων υπάρξεων στερούνται των βασικών τους δικαιωμάτων στην παιδικότητα, την εκπαίδευση και την ελεύθερη επιλογή του τρόπου ζωής τους. Η φυσική τους ανάπτυξη παρεμποδίζεται από ασθένειες και εργατικά ατυχήματα. ...

Συζητήσεις με τα παιδιά ... αποκαλύπτουν πως δεν έχουν φοιτήσει στο σχολείο και πως εργάζονται ήδη εδώ και πολλά χρόνια. Ακόμη κι αν η πρωτοβάθμια εκπαίδευση είναι υποχρεωτική ... η φοίτηση είναι περιορισμένη, κυρίως εξαιτίας των μειωμένων πόρων που προβλέπονται στο δημόσιο προϋπολογισμό για την εκπαίδευση (περίπου 3% του ΑΕΠ). ... Μελέτες δείχνουν ότι τα παιδιά δίνουν 80% των κερδών τους στους γονείς, προκειμένου να συμπληρωθεί το οικογενειακό εισόδημα.

Αλαίν ΛΕΤΕΡ, «Κίνδυνος: Παιδική Εργασία», Εφημερίδα *Η Εποχή*, 17 Ιανουαρίου 1999.

Η εικόνα αυτή δεν αφορά πια μόνο το μακρινό Λονδίνο στα μέσα του 19ου αιώνα, ούτε τις πόλεις στις φτωχές χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Τη συναντάμε συχνά στις ευρωπαϊκές μεγαλουπόλεις του σήμερα και στις πόλεις των ΗΠΑ, στις συνοικίες που επλήγησαν από την ανεργία και την αποβιομηχάνιση, στις περιοχές συγκέντρωσης των οικονομικών μεταναστών.

12.5 ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΦΥΣΙΚΟΙ ΠΟΡΟΙ

Είναι κοινά αποδεκτό ότι με την ανάπτυξη της βιομηχανίας και την πρόοδο της τεχνολογίας ο άνθρωπος μπόρεσε να αποφύγει τον κίνδυνο της πείνας και να βελτιώσει το επίπεδο ζωής.

Η βιομηχανική παραγωγή έχει, όμως, σημαντικές συνέπειες στο περιβάλλον και στους διαθέσιμους φυσικούς πόρους. Η μόλυνση του περιβάλλοντος δημιουργεί σοβαρούς κινδύνους για το μέλλον της ανθρωπότητας. Ήδη τα προβλήματα είναι σε όλους γνωστά: από τα ανώτερα στρώματα της ατμόσφαιρας (τρύπα του όζοντος), την επιφάνεια της γης (χημικά απόβλητα, καυσαέρια), τη θάλασσα (πετρελαιοκηλίδες) μέχρι υπόγειες και υποθαλάσσιες περιοχές (ραδιενεργά κατάλοιπα). Η διάθεση των απορριμμάτων και η αποθήκευση καταλοίπων δημιουργεί έντονα προβλήματα και συγκρούσεις.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα σε παγκόσμιο επίπεδο είναι η ενέργεια, που είναι απαραίτητη για την παραγωγή σε όλα τα βιομηχανικά κράτη. Μέχρι σήμερα βάση του πετρελαίου και όλων των παραγώγων του, έδωσε λύση σε πολλά προβλήματα, αλλά και επιβάρυνε το περιβάλλον. Από την άλλη πλευρά, τα γνωστά αποθέματα πετρελαίου αναμένεται να εξαντληθούν στις αρχές του 21ου αιώνα.

Η πυρηνική ενέργεια που φάνηκε στην αρχή σαν η φθηνή εναλλακτική λύση, κατάφερε να γίνει ο εφιάλτης της ανθρωπότητας ιδιαίτερα μετά την καταστροφή του πυρηνικού σταθμού του Τσερνομπίλ (1986). Η προσπάθεια για την παραγωγή ενέργειας από άλλες πηγές (ηλιακή ενέργεια, αιολική, γεωθερμική) δεν έχει αποδώσει ακόμη σημαντικά αποτελέσματα, κυρίως γιατί η επιστημονική έρευνα κατευθύνεται προς την πυρηνική ενέργεια, η οποία έχει και πολεμικές χρήσεις.

Το ίδιο πρόβλημα υπάρχει για πολλές πρώτες ύλες που εξάγονται από τη φύση. Η επιστημονική έρευνα κατευθύνεται στην παραγωγή υποκατάστατων υλών και στη διευκόλυνση της ανακύκλωσης των μετάλλων, του χαρτιού και των γυαλιών. Όμως νέα προβλήματα προκύπτουν συνεχώς και πολλοί επιστήμονες υποστηρίζουν ότι οι νέοι πόλεμοι θα έχουν ως αίτιο το πόσιμο νερό.

Τα προβλήματα του περιβάλλοντος και των φυσικών πόρων δεν είναι τοπικά προβλήματα, είναι παγκόσμια. Η αύξηση των εισαγωγών κρέατος από τις χώρες της Νότιας Αμερικής για την πλούσια σε κρέας διατροφή των πληθυσμών της Δυτικής Ευρώπης έχει οδηγήσει σε μείωση των τροπικών δασών, που θεωρούνται ως ο παγκόσμιος «πνεύμονας». Οι λύσεις στα σύνθετα αυτά προβλήματα δεν είναι εύκολες, αλλά είναι επιτακτικές.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΔΩΔΕΚΑΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Το οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην παραγωγή εμπορευμάτων αντιμετωπίζει συχνά σοβαρά προβλήματα, ενώ άλλα προβλήματα έχουν μόνιμο χαρακτήρα.

Το πρόβλημα της ανεργίας και του πληθωρισμού εμφανίζονται περιοδικά, αλλά με σοβαρές οικονομικές και κοινωνικές συνέπειες, ενώ τα προβλήματα της φτώχειας, της άνισης διανομής του εισοδήματος, της μόλυνσης του περιβάλλοντος και της εξάντλησης των φυσικών πόρων αποτελούν μονιμότερες προσκλήσεις και απαιτούν άμεσες λύσεις.

Η ανεργία εμφανίζεται ως το σημαντικότερο κοινωνικό πρόβλημα στο τελευταίο τέταρτο του 20ου αιώνα. ***Ανεργία*** είναι η κατάσταση στην οποία άτομα ικανά να εργαστούν και τα οποία επιθυμούν να εργαστούν δεν μπορούν να βρουν δουλειά.

Τα αίτια της ανεργίας είναι πολλά. Η ανεργία ανάλογα με τα αίτια που την προκαλούν διακρίνεται σε κυκλική ανεργία, σε διαρθρωτική ανεργία, σε εποχική ανεργία και σε ανεργία τριβής. Οι επιπτώσεις της ανεργίας είναι σοβαρές, τόσο για τους άνεργους και τις οικογένειές τους όσο και για την κοινωνία στο σύνολό της. Οι συνέπειες της ανεργίας υπερβαίνουν τα όρια της οικονομίας και γίνονται αντιληπτές σ' όλες τις σφαίρες της ανθρώπινης δραστηριότητας και της κοινωνικής οργάνωσης.

Τα ***μέτρα*** που λαμβάνει το κράτος ***για την αντιμετώπιση της ανεργίας*** είναι:

Μέτρα κοινωνικής πρόνοιας

- Μέτρα ανάπτυξης της οικονομίας και αύξησης της απασχόλησης
- Μέτρα ενίσχυσης της ψυχολογικής κατάστασης των ανέργων και αύξησης της
- πληροφόρησης για τις ευκαιρίες απασχόλησης.

Ο ***πληθωρισμός*** είναι η γενική και συνεχής αύξηση του επιπέδου τιμών. Συνέπεια του πληθωρισμού είναι η μείωση της αγοραστικής δύναμης του χρήματος. Οι επιπτώσεις του πληθωρισμού είναι σημαντικές τόσο στο εισόδημα και στο βιοτικό επίπεδο του πληθυσμού όσο και στη διανομή του εισοδήματος.

Η φτώχεια παρουσιάζει μεγάλη εξάπλωση στις σύγχρονες κοινωνίες. Έχει συνδεθεί με τα υψηλά επίπεδα ανεργίας, τον κοινωνικό αποκλεισμό, την οικονομική μετανάστευση και την παιδική εργασία.

Τα προβλήματα που προκύπτουν από την καταστροφή του φυσικού περιβάλλοντος και την εξάντληση των φυσικών πόρων έχουν αποκτήσει μεγάλη ένταση τα τελευταία χρόνια. Τα προβλήματα της ενέργειας και του πόσιμου νερού αναμένεται να προκαλέσουν μεγάλες εντάσεις στη διεθνή πολιτική στα επόμενα χρόνια.

Βασικες Εννοιες

- Οικονομική Κρίση
- Ανεργία
- Εργατικό Δυναμικό
- Μη Οικονομικά Ενεργός Πληθυσμός
- Κυκλική Ανεργία ή Ανεργία Ανεπαρκούς Ζήτησης
- Διαρθρωτική Ανεργία
- Τεχνολογική Ανεργία
- Γεωγραφική Ανεργία
- Εποχική Ανεργία
- Ανεργία Τριβής
- Επιδόματα Ανεργίας
- Πληθωρισμός
- Τιμάριθμος
- Παγίδα της Φτώχειας
- Κοινωνικός Αποκλεισμός
- Οικονομική Μετανάστευση
- Παιδική Εργασία

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Τι εννοούμε όταν λέμε ότι το οικονομικό σύστημα είναι σε κρίση;*
2. *Τι είναι εργατικό δυναμικό και τι μη οικονομικά ενεργός πληθυσμός;*
3. *Τι είναι ανεργία και με τι τη μετρούμε;*
4. *Ποια είναι τα είδη της ανεργίας;*
5. *Τι είναι διαρθρωτική ανεργία; Ποιοι λόγοι την προκαλούν;*
6. *Τι είναι κυκλική ανεργία ή ανεργία ανεπαρκούς ζήτησης;*
7. *Τι είναι η ανεργία τριβής;*
8. *Ποιες είναι οι συνέπειες της ανεργίας για το κοινωνικό σύνολο;*
9. *Ποιες είναι οι συνέπειες της ανεργίας για τον άνεργο;*
10. *Ποιες πολιτικές χρησιμοποιεί το κράτος για την αντιμετώπιση της ανεργίας;*
11. *Τι είναι ο πληθωρισμός;*
12. *Τι είναι η «παγίδα της φτώχειας»;*
13. *Τι είναι η «οικονομική μετανάστευση»;*
14. *Τι επιπτώσεις έχει η εκβιομηχάνιση στο περιβάλλον και στους φυσικούς πόρους;*

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ

Περιεχομενα

13.1 Σκοποί της Ένωσης - Ιστορικό - Μέλη *186*

13.2 Η Οικονομική και Νομισματική Ένωση *187*

13.3 Τα Όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης *189*

13.4 Οι Οικονομικές Επιπτώσεις της Ένωσης *192*

- **13.4.1** Η Ελευθερία Διακίνησης Εμπορευμάτων *192*
- **13.4.2** Η Ελευθερία Διακίνησης Πολιτών *193*
- **13.4.3** Η Νομισματική Ενοποίηση *193*
- **13.4.4** Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική *194*

13.5 Ο Κοινοτικός Προϋπολογισμός *195*

13.6 Πολίτες της Ευρώπης (;) *196*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο κεφάλαιο αυτό θα γίνει μια περιγραφή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σχετικά με τους σκοπούς της, την ιστορική εξέλιξή της, τα μέλη και τα όργανά της.

Θα αναφερθούμε στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και στις οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης. Θα δούμε τη σημασία του κοινοτικού Προϋπολογισμού και θα επισκοπήσουμε τις προοπτικές για την πλήρη ενοποίηση του ευρωπαϊκού χώρου.

13.1 ΟΙ ΣΚΟΠΟΙ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ - ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΜΕΛΗ

Ο σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως και της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας, όπως ονομαζόταν αρχικά, συνίσταται στην εξασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας των λαών της με τη δημιουργία μιας οικονομικής και πολιτικής ένωσης. Τα κράτη-μέλη έχουν αναλάβει την υποχρέωση να πραγματοποιήσουν αυτόν το στόχο με κοινή εργασία στο πλαίσιο της Ένωσης.

Η οικονομική ενοποίηση της Ευρώπης άρχισε μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Αρχικά, έξι αναπτυγμένες βιομηχανικές χώρες, το Βέλγιο, η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Λουξεμβούργο και η Ολλανδία, δημιούργησαν στις 18 Απριλίου 1951 την ***Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα*** (ΕΚΑΧ) με τη Συνθήκη του Παρισιού.

Η κοινότητα ήταν ένα εγχείρημα ειρήνης, οικονομικής συνεργασίας και ανασυγκρότησης των οικονομιών του ευρωπαϊκού χώρου που είχαν καταστραφεί από το μεγάλο και αιματηρό πόλεμο. Κατάφερε να συνενώσει σε ένα θεσμικό πλαίσιο που διέπεται από την αρχή της ισότητας τους νικητές και τους ηττημένους του τελευταίου πολέμου. Στις 25 Μαρτίου 1957 υπογράφηκε από τις ίδιες χώρες η Συνθήκη της Ρώμης για την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας (ΕΟΚ) και της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ).

Την 1η Ιανουαρίου 1973 γίνονται μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας η Δανία, η Ιρλανδία και το Ηνωμένο Βασίλειο (πρώτη διεύρυνση της κοινότητας), ενώ την 1η Ιανουαρίου 1981 έγινε η ένταξη της Ελλάδας. Την 1η Ιανουαρίου 1986 προσχωρούν στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα η Πορτογαλία και η Ισπανία (Ευρώπη των Δώδεκα).

Η Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (που υπογράφηκε από τα κράτη-μέλη στο Μάαστριχτ της Ολλανδίας στις 7 Φεβρουαρίου 1992) αναθεώρησε τη Συνθήκη της Ρώμης και δημιούργησε την Ευρωπαϊκή Ένωση, η οποία βασίζεται αφενός σε μια Κοινότητα που εξελίσσεται προς την οικονομική και νομισματική ένωση και αφετέρου στη διακυβερνητική συνεργασία σε ορισμένους τομείς.

Από την 1η Ιανουαρίου 1995, εντάχθηκαν στην Ευρωπαϊκή Ένωση τρία νέα κράτη, η Αυστρία, η Φινλανδία και η Σουηδία, εμπλουτίζοντας την Ένωση με την ιδιαιτερότητά τους και της παρέχουν νέες διαστάσεις στην καρδιά της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης. Μία ακόμη Σκανδιναβική χώρα, η Νορβηγία, δεν εντάχθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση μετά από δημοψήφισμα, στο οποίο ο νορβηγικός λαός αποφάσισε να μην προσχωρήσει η χώρα στην Ένωση.

Την 1η Μαΐου του 2004 έγινε η νέα διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης με δέκα νέα κράτη: Πολωνία, Τσέχικη Δημοκρατία, Ουγγαρία, Σλοβακία, Λιθουανία, Λετονία, Σλοβενία, Εσθονία, Κύπρος και Μάλτα. Έτσι τα κράτη μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης έγιναν 25 όπως φαίνεται στον πίνακα:

1951	**1973**	ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ	ΛΕΤΟΝΙΑ
ΒΕΛΓΙΟ	ΙΡΛΑΝΔΙΑ	**1995**	ΛΙΘΟΥΑΝΙΑ
ΓΑΛΛΙΑ	ΜΕΓΑΛΗ ΒΡΕΤΑΝΙΑ	ΑΥΣΤΡΙΑ	ΜΑΛΤΑ
ΓΕΡΜΑΝΙΑ	ΔΑΝΙΑ	ΣΟΥΗΔΙΑ	ΟΥΓΓΑΡΙΑ
ΙΤΑΛΙΑ	**1981**	ΦΙΝΛΑΝΔΙΑ	ΠΟΛΩΝΙΑ
ΛΟΥΞΕΜΒΟΥΡΓΟ	ΕΛΛΑΔΑ	**2004**	ΣΛΟΒΑΚΙΑ
ΟΛΛΑΝΔΙΑ	**1986**	ΕΣΘΟΝΙΑ	ΣΛΟΒΕΝΙΑ
	ΙΣΠΑΝΙΑ	ΚΥΠΡΟΣ	ΤΣΕΧΙΑ

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει δικό της σύμβολο, τη σημαία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία αποτελείται από δώδεκα αστέρια (τα αρχικά κράτη-μέλη που υπέγραψαν τη συνθήκη του 1992) κυκλικά μέσα σε μπλε φόντο.

Μια ματιά στο χάρτη δείχνει την ισχυρή οικονομική και πολιτική ενότητα που αποτελεί ο Ενιαίος Ευρωπαϊκός Χώρος και την ενίσχυση και γεωγραφική ολοκλήρωση που θα υποστεί με την εισδοχή των νέων υπό ένταξη χωρών. Η Ενιαία Ευρώπη θα καταστεί η ισχυρότερη οικονομική δύναμη, με μεγάλο σε μέγεθος πληθυσμό, σε ολόκληρη την υφήλιο. Το ζήτημα είναι να χρησιμοποιηθεί η συγκεντρωμένη αυτή δύναμη για την ενίσχυση της παγκόσμιας ειρήνης και την ειρηνική διευθέτηση των διαφορών, την ευημερία των λαών της και την ανάπτυξη των χωρών του Τρίτου Κόσμου, των οποίων οι λαοί υποφέρουν από τη μαζική φτώχεια, τις επιδημίες και τους λιμούς.

13.2 Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ έθεσε σε πρώτη προτεραιότητα τα ζητήματα οικονομικής ολοκλήρωσης του Ευρωπαϊκού χώρου. Αποφασίστηκε η δημιουργία ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος και η ολοκλήρωση των πολιτικών που είχαν εφαρμοστεί με τη Λευκή Βίβλο (1985) για την κατάργηση των περιορισμών στην ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων και προσώπων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Για το σκοπό αυτό, θεσπίστηκαν ορισμένα οικονομικά κριτήρια, όπως η σύγκλιση των ρυθμών πληθωρισμού στο χαμηλότερο κοινοτικό επίπεδο, η μείωση των ελλειμμάτων του δημόσιου προϋπολογισμού και η μείωση του δημόσιου χρέους, που έπρεπε να πετύχουν τα κράτη-μέλη για να συμμετάσχουν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ).

Ελήφθησαν, επίσης, ορισμένα μέτρα για την ενίσχυση της σύγκλισης των οικονομιών του ευρωπαϊκού χώρου (δημιουργία του Ταμείου Συνοχής). Επιπροσθέτως, η Συνθήκη του Μάαστριχτ προέβλεπε την ανάπτυξη μιας κοινής ευρωπαϊκής εξωτερικής πολιτικής και κοινής πολιτικής για την ευρωπαϊκή ασφάλεια.

Οι στόχοι και οι πολιτικές που υιοθετήθηκαν στο Μάαστριχτ, όπως και ορισμένες διευθετήσεις για τον τρόπο λήψης αποφάσεων (κατάργηση της αρνησικυρίας –βέτο– για το σύνολο σχεδόν των θεμάτων που σχετίζονται με την οικονομική και νομισματική ενοποίηση) και για τη συμμετοχή του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου στη διαμόρφωση των πολιτικών, προκάλεσαν έντονες αντιδράσεις σε πολλές χώρες. Υποστηρίχτηκε ότι οι στόχοι είναι μονομερείς και παραβλέπουν τα έντονα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, με κυρίαρχα τα προβλήματα της ανεργίας και του κοινωνικού αποκλεισμού και της καταπολέμησης των ανισοτήτων στην οικονομική ισχύ μεταξύ των περιοχών που αποτελούν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Υποστηρίχτηκε, περαιτέρω, ότι, αντί να προωθήσει το όραμα της «Ευρώπης των Λαών», η Συνθήκη του Μάαστριχτ οδηγούσε στην «Ευρώπη των Τραπεζών», εξαιτίας της έμφασης στη νομισματική ενοποίηση και στο στρατηγικό ρόλο που παραχωρούσε στις Κεντρικές Τράπεζες.

Οι επικρίσεις αυτές οδήγησαν σε μια μερική αναθεώρηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ που έγινε στο Άμστερνταμ στις 17 Ιουνίου 1997. Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ επιβεβαιώθηκαν οι κατευθύνσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ενώ υιοθετήθηκαν τέσσερις βασικοί, επιπλέον, στόχοι:

- Να τεθεί η απασχόληση και τα δικαιώματα των πολιτών στο επίκεντρο της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής.
- Να εξαλειφθούν τα τελευταία εμπόδια στην ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και να ενισχυθεί η εξωτερική ασφάλεια.
- Να γίνει περισσότερο αισθητή η παρουσία της Ενιαίας Ευρώπης στη διεθνή σκηνή.
- Να γίνει πιο αποτελεσματική η διάρθρωση και η λειτουργία των θεσμικών οργάνων και πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προοπτική ένταξης νέων κρατών ως μέλη της.

Και η Συνθήκη του Άμστερνταμ έχει κριθεί από πολλές πλευρές ως ανεπαρ-

κής για την αντιμετώπιση των κρίσιμων κοινωνικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ευρωπαϊκές χώρες.

Τον Ιανουράριο του 1999 έντεκα από τα δεκαπέντε κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υιοθέτησαν ως ενιαίο νόμισμα το ευρώ, το οποίο αντικατέστησε στις συναλλαγές τα εθνικά νομίσματα.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την υιοθέτηση του ευρώ από μία χώρα ήταν να ικανοποιεί πλήρως όλα τα κριτήρια που είχαν τεθεί στο Μάαστριχτ. Η Δανία, η Σουηδία και η Μεγάλη Βρετανία δεν θέλησαν να προσχωρήσουν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Το 2002 εντάχθηκε και η Ελλάδα στις χώρες που υιοθέτησαν ως εναίο νόμισμα το ευρώ.

13.3 ΤΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

Τα κράτη που έχουν υπογράψει τις Συνθήκες του Παρισιού, της Ρώμης και τη συνθήκη του Μάαστριχτ, συμφώνησαν να παραχωρήσουν αρμοδιότητες υπέρ ***ανεξάρτητων υπερεθνικών και διακρατικών οργάνων***, τα οποία εκπροσωπούν τόσο τα εθνικά συμφέροντα όσο και το κοινοτικό συμφέρον και συνδέονται μεταξύ τους με σχέσεις συμπληρωματικότητας, από τις οποίες απορρέει η διαδικασία λήψης αποφάσεων.

Το ***Συμβούλιο των υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης*** αποτελεί το βασικό όργανο λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στο Συμβούλιο συμμετέχουν οι υπουργοί των χωρών-μελών ανάλογα με το θέμα που είναι γραμμένο στην ημερήσια διάταξη: εξωτερικές υποθέσεις, γεωργία, βιομηχανία, μεταφορές, περιβάλλον, απασχόληση κ.τ.λ. Οι ομάδες των υπουργών συνιστούν τα αντίστοιχα Συμβούλια, όπως το Συμβούλιο των Υπουργών Γεωργίας, το Συμβούλιο Υπουργών Οικονομίας/Οικονομικών γνωστό ως Ecofin, κ.ο.κ.

Το ***Ευρωπαϊκό Συμβούλιο*** δημιουργήθηκε το 1974. Στα πλαίσιά του συνέρχονται τουλάχιστον δύο φορές το χρόνο οι αρχηγοί κρατών ή κυβερνήσεων, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και συμμετέχουν οι υπουργοί εξωτερικών και ένα μέλος της επιτροπής. Στην προεδρία του Συμβουλίου εναλλάσσονται τα κράτη-μέλη ανά εξάμηνο με αλφαβητική σειρά, σύμφωνα με το λατινικό αλφάβητο. Αρμοδιότητες του Συμβουλίου είναι η λήψη αποφάσεων-κατευθύνσεων της πολιτικής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στους διάφορους τομείς, η εναρμόνιση των εθνικών πολιτικών και διαθέτει σημαντικές εκτελεστικές εξουσίες.

Το ***Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο*** είναι το όργανο δημοκρατικής έκφρασης και πολιτικού ελέγχου και διαλόγου-προβληματισμού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. Συμμετέχει επίσης στη νομοθετική διαδικασία. Τα μέλη του εκλέγονται με άμεσες εκλογές που διεξάγονται ταυτόχρονα σε όλα τα κράτη-μέλη κάθε πέντε χρόνια. Διαθέτει 626 μέλη κατανεμημένα ανάλογα με τον πληθυσμό κάθε χώρας, ως εξής για τα 15 κράτη-μέλη:

ΧΩΡΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ	ΧΩΡΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ	ΧΩΡΑ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΜΕΛΩΝ
Γερμανία	99	Γαλλία	87	Ιταλία	87
Βρετανία	87	Ισπανία	64	Ολλανδία	31
Βέλγιο	25	Ελλάδα	25	Πορτογαλία	25
Σουηδία	22	Αυστρία	21	Δανία	16
Φινλανδία	16	Ιρλανδία	15	Λουξεμβούργο	6

Ο αριθμός των μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, μετά την τελευταία διεύρυνση, για τα εικοσιπέντε μέλη καθορίζεται σε 750. Το κάθε κράτος διαθέτει τουλάχιστον 6 έδρες και μέχρι 96. Ο ακριβής αριθμός των εδρών θα αποφασιστεί πριν τις εκλογές του 2009.

Στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο οι βουλευτές εντάσσονται σε πολιτικές ομάδες, αντίστοιχες με τα πολιτικά κόμματα. Σε κάθε πολιτική ομάδα ανήκουν βουλευτές προερχόμενοι από πολλές χώρες.

Ο νομοθετικός ρόλος του κοινοβουλίου είναι μάλλον περιορισμένος και δεν αντιστοιχεί στο ρόλο που διαδραματίζουν τα εθνικά κοινοβούλια στην πολιτική ζωή. Κατέχει το ρόλο του συννομοθέτη, ασκεί πολιτικό έλεγχο στην Επιτροπή και είναι η αρμόδια αρχή επί του προϋπολογισμού μαζί με το Συμβούλιο.

Για πολλούς Ευρωπαίους ο περιορισμένος ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου δείχνει ένα «έλλειμμα δημοκρατικότητας» στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς τα όργανα που λαμβάνουν αποφάσεις δεν εκπροσωπούν αμέσως τους ευρωπαίους πολίτες ούτε υπόκεινται στον άμεσο έλεγχο από αυτούς. Υποστηρίζεται, συνεπώς, ότι η διεύρυνση των αρμοδιοτήτων

του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και η αποκατάστασή του ως νομοθετικού οργάνου της Ευρωπαϊκής Ένωσης θα βελτίωνε σημαντικά την άμεση πρόσβαση των ευρωπαίων πολιτών στο πολιτικό γίγνεσθαι και θα καθιστούσε τις εφαρμοζόμενες πολιτικές περισσότερο ευαίσθητες στις οικονομικές και κοινωνικές ανάγκες ομάδων του πληθυσμού που πλήττονται από τη διαδικασία οικονομικής ολοκλήρωσης που έχει υιοθετηθεί.

Η ***Ευρωπαϊκή Επιτροπή*** είναι ένα από τα βασικά όργανα του κοινοτικού θεσμικού συστήματος. Τα μέλη της Επιτροπής ορίζονται από τις κυβερνήσεις των κρατών-μελών και εγκρίνονται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Τα μέλη της Επιτροπής δρουν με πλήρη ανεξαρτησία από τις κυβερνήσεις των κρατών τους, για το αποκλειστικό συμφέρον της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μόνο το Κοινοβούλιο μπορεί να ελέγξει την Επιτροπή και να υποβάλει πρόταση δυσπιστίας κατά των μελών της, η οποία, αν γίνει δεκτή με αυξημένη πλειοψηφία δύο τρίτων των μελών του Κοινοβουλίου, οδηγεί στη συλλογική παραίτηση της Επιτροπής. Η Επιτροπή έχει ρόλο εκτελεστικό και νομοθετικό και αποτελεί την οιονεί κυβέρνηση της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Ο νομοθετικός χαρακτήρας της Επιτροπής δηλώνεται με το δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας που έχει αναγνωριστεί σ' αυτό το όργανο. Δηλαδή, η Επιτροπή έχει το δικαίωμα να προτείνει νέο ή αλλαγές στο παλαιό νομικό πλαίσιο λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης, μέσα στα πλαίσια των αποφάσεων του Συμβουλίου. Αντίθετα, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν έχει δικαίωμα νομοθετικής πρωτοβουλίας. Μπορεί, όμως, να ζητήσει από την Επιτροπή να υποβάλει σχέδια νομοθετικού περιεχομένου σε συγκεκριμένο τομέα και μέσα σε ορισμένη προθεσμία. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή εκπροσωπεί την Ένωση σε διεθνές επίπεδο και μεριμνά για την ορθή εφαρμογή των αποφάσεων που λαμβάνουν τα κοινοτικά όργανα.

Σημαντικό θεσμικό ρόλο έχει το ***Ευρωπαϊκό Δικαστήριο***. Το Δικαστήριο αποτελείται από 15 δικαστές και 9 εισαγγελείς. Αποστολή του Δικαστηρίου είναι να εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και την εφαρμογή των Ευρωπαϊκών Συνθηκών.

Το ***Ελεγκτικό Συνέδριο*** αποτελείται από έναν υπήκοο από κάθε κράτος μέλος. Ρόλος του είναι ο έλεγχος της νομιμότητας του τρόπου διαχείρισης του Προϋπολογισμού (έσοδα-δαπάνες) της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Στην ***Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή*** εκπροσωπούνται οι κοινωνικοί φορείς, δηλαδή οι επιχειρηματίες, οι επαγγελματίες, οι εργαζόμενοι, αλλά και εκπρόσωποι από κοινωνικά κινήματα. Η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και ενισχύει τις διαδικασίες διαβούλευσης και συναίνεσης στον Ευρωπαϊκό Χώρο.

Η ***Επιτροπή των Περιφερειών*** δημιουργήθηκε από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση και αποτελείται από αντιπροσώπους των οργανισμών τοπικής

αυτοδιοίκησης. Τα μέλη της διορίζονται για πέντε χρόνια. Ο ρόλος της είναι συμβουλευτικός και ασχολείται με θέματα περιφερειακής ανάπτυξης, ιδίως της εκπαίδευσης, της δημόσιας υγείας, της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής.

Το ***Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα*** και η ***Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα*** είναι θεσμοί που δημιουργήθηκαν πρόσφατα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Στα πλαίσια της οικονομικής και νομισματικής ένωσης που προβλέπεται από τη Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, έχει δημιουργηθεί ένα Ευρωπαϊκό σύστημα κεντρικών τραπεζών και μια Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα με αποστολή την έκδοση και διαχείριση του ενιαίου νομίσματος, τη διαχείριση της κυκλοφορίας του χρήματος, τη διάθεση και τη διαχείριση των επίσημων συναλλαγματικών αποθεμάτων των κρατών μελών. Ένας βασικός στόχος της ΕΚΤ είναι η διατήρηση της σταθερότητας των τιμών. Στα όργανα αυτά συμμετέχουν οι χώρες που έχουν ενταχθεί στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση.

13.4 ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΩΣΗΣ

13.4.1 Η ελευθερία διακίνησης εμπορευμάτων

Το 1985 η Ευρωπαϊκή Κοινότητα ανέλαβε την υλοποίηση ενός απαραίτητου, αλλά και φιλόδοξου, σχεδίου: τη δημιουργία της ενιαίας Ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς. Σκοπός της δημιουργίας μιας ενιαίας εσωτερικής αγοράς ήταν η κατάργηση των δασμολογικών και άλλων εμποδίων στην ελεύθερη διακίνηση των εμπορευμάτων, των χρηματικών κεφαλαίων και των εργαζομένων.

Αν και δεν έλειψαν οι δυσκολίες και τα εμπόδια, το σχέδιο ολοκληρώθηκε, όπως προβλεπόταν, την 1η Ιανουαρίου 1993. Από την ημερομηνία αυτή έχουν καταργηθεί οι τελωνειακοί έλεγχοι και η επιβολή δασμών στα εμπορεύματα στα σύνορα μεταξύ των κρατών-μελών, ενώ έχει υιοθετηθεί κοινό δασμολόγιο για τα προϊόντα που προέρχονται από χώρες που δεν ανήκουν στην Ένωση.

Η πρόοδος αυτή έγινε δυνατή χάρη στις αποφάσεις που πάρθηκαν, από το 1989 και εξής, και οι οποίες αφορούν το φόρο προστιθέμενης αξίας και τους ειδικούς φόρους κατανάλωσης. Το νέο σύστημα φόρου προστιθέμενης αξίας, που κάνει τους ελέγχους στα σύνορα περιττούς, έχει σημαντικά πλεονεκτήματα τόσο για τις επιχειρήσεις όσο και για τους καταναλωτές. Οι επιχειρήσεις μπορούν να αγοράζουν, να πωλούν ή να επενδύουν σε οποιοδήποτε κράτος-μέλος χωρίς να υποβάλλονται σε έλεγχο ή τυπικές διαδικασίες στα ενδοκοινοτικά σύνορα. Οι πολίτες της Ένωσης έχουν τη δυνατότητα αγοράς και μεταφοράς αγαθών που προορίζονται για προσωπική τους χρήση σε όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης, χωρίς να ελέγχονται ή να φορολογούνται στα σύνορα.

13.4.2 Η ελευθερία διακίνησης πολιτών

Τα εμπόδια σχετικά με την κυκλοφορία των προσώπων μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση περιορίστηκαν σημαντικά κατά τη διάρκεια της περασμένης 25ετίας. Οι ουρές των αυτοκινήτων στα σύνορα μεταξύ χωρών της Ε.Ε. ή στα αεροδρόμια ανήκουν στο παρελθόν. Οι πολίτες της Ένωσης μπορούν τώρα να ταξιδεύουν ή να μετακινούνται για τις δουλειές τους σε όλη την Ευρώπη σχεδόν σαν να βρίσκονται στην ίδια χώρα.

Η ελεύθερη κίνηση των εργαζομένων, όμως, δεν έχει προωθηθεί τόσο ριζικά όσο η ελεύθερη κίνηση των εμπορευμάτων. Και αυτό γιατί η ελεύθερη κίνηση των εργαζομένων και η δυνατότητα εγκατάστασης και εργασίας σε οποιαδήποτε χώρα της Ένωσης επιθυμούν, επιβάλλει να ρυθμιστούν προηγουμένως πολλά ζητήματα που σχετίζονται με τα ασφαλιστικά δικαιώματα των εργαζομένων, την εναρμόνιση των κοινωνικών παροχών και επιδομάτων, την αναγνώριση των τίτλων σπουδών και των επαγγελματικών προσόντων κ.τ.λ. Σε ορισμένα από τα ζητήματα αυτά έχουν δοθεί λύσεις, σε άλλα όμως απέχουμε πολύ από την επίτευξη κοινών κανόνων.

Οι πρώτες προσπάθειες που έβαλαν τις βάσεις για να εργάζεται κανείς ελεύθερα σε άλλο κράτος-μέλος έγιναν τη δεκαετία του 1960 και αφορούσαν περιορισμένα ασφαλιστικά δικαιώματα των μεταναστών (κυρίως από τη Νότια Ιταλία) που εργάζονταν στη Γερμανία. Η προσπάθεια αναζωπυρώθηκε με τη δημιουργία της ενιαίας Ευρωπαϊκής αγοράς, χωρίς να έχει οδηγήσει ακόμη σε πλήρη ελευθερία μετακίνησης, προϋπόθεση της οποίας είναι η εναρμόνιση των εργασιακών, ασφαλιστικών και κοινωνικών δικαιωμάτων.

13.4.3 Η νομισματική ενοποίηση

Η οικονομική και νομισματική ένωση (ΟΝΕ) και η δημιουργία ενός ενιαίου νομίσματος, αποτελεί βασική προϋπόθεση για τη δημιουργία της ενιαίας εσωτερικής αγοράς. Η νομισματική ενοποίηση έχει προχωρήσει σταδιακά με τον έλεγχο της διακύμανσης των ισοτιμιών των νομισμάτων, τον καθορισμό δηλαδή ορίων μέσα στα οποία οφείλει να διαμορφώνεται η ισοτιμία του εθνικού νομίσματος κάθε χώρας έναντι των λοιπών και της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Μονάδας. Από την 1η Ιανουαρίου 1999 οι χώρες που συμμετέχουν στη Νομισματική Ένωση έχουν κοινό νόμισμα, το Ευρώ, το οποίο κυκλοφόρησε αντικαθιστώντας όλα τα εθνικά νομίσματα από την 1η Ιανουαρίου 2002. Η Ελλάδα συμμετέχει στη Νομισματική Ένωση από το 2000.

Για να αντικατασταθούν τα εθνικά νομίσματα από το Κοινό Ευρωπαϊκό Νόμισμα, το ευρώ, οι ισοτιμίες των νομισμάτων προσδιορίστηκαν για τις χώρες που συμμετείχαν την 1η Ιανουαρίου 1999 και έμειναν σταθερές. Το 2002, οι τιμές όλων

των εμπορευμάτων, οι μισθοί, οι καταθέσεις στις τράπεζες μετατράπηκαν στο νέο νόμισμα, ενώ πλέον δεν κυκλοφορούν τα εθνικά νομίσματα της Ελλάδας, Ιταλίας, Αυστρίας, Ιρλανδίας και Φινλανδίας.

Η νομισματική εναρμόνιση προϋποθέτει εναρμόνιση και των ρυθμών πληθωρισμού που σημειώνονται σε κάθε χώρα. Αν οι ρυθμοί πληθωρισμού διαφέρουν σημαντικά μεταξύ των χωρών, τότε και η σταθερότητα των ισοτιμιών των εθνικών νομισμάτων είναι δύσκολο να διατηρηθεί. Γι' αυτό και ένας από τους στόχους της Συνθήκης του Μάαστριχτ ήταν η μείωση των διαφορών στους ρυθμούς πληθωρισμού μεταξύ των χωρών που θα συμμετείχαν στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση.

Το όργανο που έχει αναλάβει να επιτελέσει το έργο της νομισματικής ενοποίησης και της αντικατάστασης των εθνικών νομισμάτων από το κοινό νόμισμα είναι η ***Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα***, στην οποία έχουν δοθεί μεγάλες αρμοδιότητες και σημαντικός βαθμός αυτονομίας στη λήψη των αποφάσεων και στη λειτουργία της.

13.4.4 Οι Εξωτερικές Οικονομικές Σχέσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι η μεγαλύτερη εμπορική δύναμη του κόσμου. Οι εξαγωγές και οι εισαγωγές εμπορευμάτων και υπηρεσιών που πραγματοποιεί κάθε χρόνο είναι αναλογικά υψηλότερες από τις λοιπές μεγάλες οικονομικές δυνάμεις: τις ΗΠΑ και την Ιαπωνία. Εξάγει και εισάγει προϊόντα από πολλές χώρες, ορισμένες από τις οποίες αντιλαμβάνονται ότι η ευημερία τους εξαρτάται σημαντικά από την προώθηση των προϊόντων τους στην ευρωπαϊκή αγορά. Η Ευρωπαϊκή Ένωση χρειάζεται ανοικτές αγορές για τις εξαγωγές της, όπως και οι άλλες χώρες, πολλές από τις οποίες είναι εξαρτημένες από τις εξαγωγές ορισμένων μόνο εμπορευμάτων, χρειάζονται την ευρωπαϊκή αγορά.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση έχει υιοθετήσει μια πολιτική ενίσχυσης του φιλελευθερισμού στο διεθνές εμπόριο και κατάργησης των διοικητικών και τελωνειακών φραγμών. Την πολιτική αυτή επιδίωξε και στην πρόσφατη επαναδιαπραγμάτευση των κανόνων του διεθνούς εμπορίου που γίνεται με τη Γενική Συμφωνία για το Εμπόριο και τους Δασμούς (GATT). Το ρόλο της GATT έχει αναλάβει ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου (WTO).

Η συμφωνία που συνδέθηκε με την ολοκλήρωση των διαπραγματεύσεων των γνωστών ως Γύρος της Ουρουγουάης, αποτελεί την αφετηρία μιας νέας σημαντι-

κής φάσης της απελευθέρωσης του διεθνούς εμπορίου. Με τη μείωση των τελωνειακών δασμών, στην οποία συμφώνησαν οι εμπορικοί εταίροι της Ένωσης, εκτιμάται ότι θα βοηθήσει τις ευρωπαϊκές εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων.

Το ίδιο ισχύει για τα πρώτα βήματα προς την απελευθέρωση του εμπορίου στον τομέα των υπηρεσιών, των οποίων η Ένωση αποτελεί τον μεγαλύτερο εξαγωγέα. Από την άλλη πλευρά, η ευρωπαϊκή παραγωγή, για μια σειρά βιομηχανικά και αγροτικά προϊόντα, καθίσταται περισσότερο ευάλωτη από τις εισαγωγές που προέρχονται κυρίως από τις λιγότερο βιομηχανικές χώρες.

Η κοινή εξωτερική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν περιορίζεται μόνο στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Έχει ως στόχο την κοινή πολιτική και κοινή παρέμβαση των κρατών-μελών στα διεθνή προβλήματα και, προοπτικά, στην κοινή αμυντική προσπάθεια. Τα ζητήματα αυτά παραμένουν αμφιλεγόμενα, δεδομένων των διαφορετικών εθνικών συμφερόντων και των διαφορετικών προτεραιοτήτων που υιοθετούν τα κράτη-μέλη στην εξωτερική πολιτική τους.

13.5 Ο ΚΟΙΝΟΤΙΚΟΣ ΠΡΟΫΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ

Η διοικητική λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των οργάνων της και η εφαρμογή της πολιτικής της στους διάφορους τομείς σημαίνει ότι αυτή πρέπει να έχει στη διάθεσή της οικονομικούς πόρους. Οι οικονομικοί πόροι της Ένωσης και οι δαπάνες της αναγράφονται στον ετήσιο προϋπολογισμό, που έχει την ίδια βαρύτητα με τον κρατικό προϋπολογισμό. Ο προϋπολογισμός καταρτίζεται από την Επιτροπή και εγκρίνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο.

Γενικά τα κράτη-μέλη της Ένωσης μεταφέρουν στον προϋπολογισμό της ως έσοδα τις εισπράξεις από τους κοινούς τελωνειακούς δασμούς, καθώς επίσης και ένα μέρος από τα έσοδα του Φόρου Προστιθέμενης Αξίας. Το αναγκαίο συμπλήρωμα για την ισοσκέλιση του προϋπολογισμού καταβάλλεται από κάθε κράτος-μέλος σε συνάρτηση με την ικανότητα πληρωμής του Κράτους.

Ο προϋπολογισμός καλύπτει δαπάνες για πολιτικές όπως η Κοινή Αγροτική Πολιτική, που επιδοτεί την παραγωγή αγροτικών προϊόντων και την αναδιάρθρωση των καλλιεργειών, τα προγράμματα έρευνας και ανάπτυξης και άλλα προγράμματα σχετικά με την εσωτερική αγορά, καθώς και προγράμματα συνεργασίας για την ανάπτυξη τρίτων, λιγότερο αναπτυγμένων, χωρών. Ένα σημαντικό τμήμα του προϋπολογισμού κατευθύνεται για τη βελτίωση της υποδομής και των παραγωγικών δυνατοτήτων περιοχών της Ευρωπαϊκής Ένωσης που εμφανίζουν οικονομική καθυστέρηση ή πλήττονται δυσανάλογα από οικονομική δυσπραγία και ανεργία. Αυτό γίνεται μέσω της χρηματοδότησης από τα λεγόμενα διαρθρωτικά ταμεία.

Τα διαρθρωτικά ταμεία είναι το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο, το οποίο χρη-

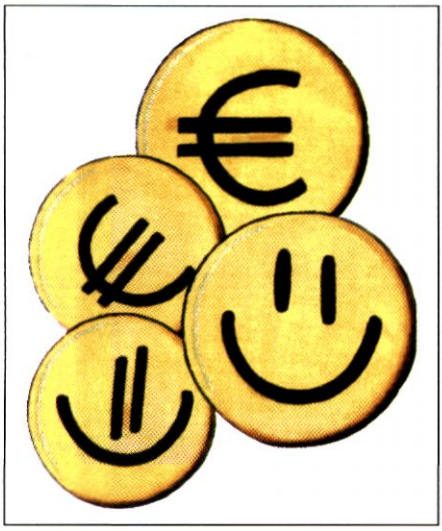

ματοδοτεί δράσεις για την καταπολέμηση της ανεργίας, την τεχνική εκπαίδευση και κατάρτιση των εργαζομένων και των ανέργων, το Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης, που χρηματοδοτεί τη βελτίωση των υποδομών και τις νέες επενδύσεις σε υποβαθμισμένες περιοχές και το ταμείο που χρηματοδοτεί τις αναδιαρθρώσεις των καλλιεργειών (FEOGA).

Η δημιουργία ενός νέου Ταμείου Συνοχής, προορισμένου να επιταχύνει τη διαδικασία οικονομικής ενοποίησης με την ενίσχυση των χωρών και περιοχών που πλήττονται από τη διαδικασία αυτή, αποφασίστηκε στο πλαίσιο της Συνθήκης του Μάαστριχτ.

13.6 ΠΟΛΙΤΕΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ (;)

Η Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελεί ένα δύσκολο και ιστορικά ανεπανάληπτο πείραμα. Προσπαθεί να ενοποιήσει λαούς με διαφορετικές γλώσσες, παραδόσεις, πολιτιστικά στοιχεία και ιστορικές αναφορές σε ένα ενιαίο σύνολο με ειρηνικό τρόπο προτάσσοντας την οικονομική ενοποίηση.

Οφείλει, συνεπώς, με σεβασμό στις ιδιαιτερότητες κάθε λαού να δημιουργήσει ταυτόχρονα και μια νέα κοινή συνείδηση, να δημιουργήσει τον Ευρωπαίο Πολίτη, που θα ζει, θα συμμετέχει και θα δημιουργεί στον κοινό ευρωπαϊκό χώρο.

Η δημιουργία του Ευρωπαίου Πολίτη σημαίνει την πλήρη αναγνώριση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, το σεβασμό της πολιτιστικής και γλωσσικής ποικιλότητας των λαών της και την αίσθηση μιας νέας κοινότητας, ενός κοινωνικού χώρου που είναι κοινός για όλους τους πολίτες των κρατών-μελών.

Η Συνθήκη του Μάαστριχτ δημιούργησε πέρα από την ήδη αναγνωρισμένη εθνική ιθαγένεια και ταυτότητα, την ιδιότητα του ευρωπαίου πολίτη. Οι πολίτες ενός κράτους-μέλους που ζουν σε άλλο κράτος-μέλος μπορούν στο εξής να ψηφίζουν και να εκλέγονται στις τοπικές και ευρωπαϊκές εκλογές στη χώρα διαμονής τους. Όμως, η αναγνώριση πλήρων πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, αν και είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την ευρωπαϊκή ενοποίηση, έχει καθυστερήσει, όπως επισημαίνεται από πολλές πλευρές πλέον, δυσανάλογα σε σχέση με την οικονομική ενοποίηση.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ ΔΕΚΑΤΟΥ ΤΡΙΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ

Σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι η εξασφάλιση της ειρήνης και της ευημερίας των λαών της με τη δημιουργία μιας οικονομικής και πολιτικής ένωσης.

Το 1951 δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα από έξι χώρες (Βέλγιο, Γαλλία, Γερμανία, Ιταλία, Λουξεμβούργο και Ολλανδία).

Το 1957 ιδρύεται η Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ) από τις έξι χώρες.

Το 1992 δημιουργήθηκε η Ευρωπαϊκή Ένωση η οποία σήμερα μετά την τελευταία διεύρυνση του 2004 αποτελείται από 25 κράτη-μέλη.

Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1991) τέθηκαν σε πρώτη προτεραιότητα τα ζητήματα οικονομικής ολοκλήρωσης του ευρωπαϊκού χώρου, αποφασίστηκε η δημιουργία ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος (σήμερα «Ευρώ») και η κατάργηση των περιορισμών στην ελεύθερη διακίνηση εμπορευμάτων, κεφαλαίων και προσώπων στο εσωτερικό της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Με τη Συνθήκη του Άμστερνταμ (1997) επιβεβαιώθηκαν οι κατευθύνσεις της Συνθήκης του Μάαστριχτ και υιοθετήθηκαν επιπλέον στόχοι, όπως: (α) η απασχόληση και τα δικαιώματα των πολιτών, να τεθούν στο επίκεντρο της κοινής ευρωπαϊκής πολιτικής, (β) να ενισχυθεί η εξωτερική ασφάλεια, (γ) να γίνει περισσότερο αισθητή η παρουσία της ενιαίας Ευρώπης στη διεθνή σκηνή, και (δ) να γίνει πιο αποτελεσματική η διάρθρωση και λειτουργία των θεσμικών οργάνων και πολιτικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην προοπτική ένταξης νέων κρατών.

Τα όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι:

- Το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης
- Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο
- Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή
- Το Ελεγκτικό Συνέδριο
- Η Οικονομική και Κοινωνική επιτροπή
- Η Επιτροπή των Περιφερειών
- Το Ευρωπαϊκό Νομισματικό Ίδρυμα
- Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Οι οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης είναι: (α) η ελευθερία διακίνησης εμπορευμάτων, (β) η ελευθερία διακίνησης πολιτών, (γ) η κοινή εξωτερική πολιτική.

Οι οικονομικοί πόροι της Ένωσης και οι δαπάνες της αναγράφονται στον ετήσιο προϋπολογισμό, ο οποίος καταρτίζεται από την Επιτροπή και εγκρίνεται από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και Συμβούλιο.

Η δημιουργία του Ευρωπαίου Πολίτη σημαίνει την πλήρη αναγνώριση των πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων, το σεβασμό της πολιτιστικής και γλωσ-

σικής ποικιλότητας των λαών της και την αίσθηση μιας νέας κοινότητας, ενός κοινωνικού χώρου που είναι κοινός για όλους τους πολίτες των κρατών-μελών.

Βασικες Εννοιες

- Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ)
- Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ)
- Συνθήκη του Μάαστριχτ
- Ευρώ
- Συνθήκη του Άμστερνταμ
- Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)
- Ελευθερία διακίνησης εμπορευμάτων
- Ελευθερία διακίνησης πολιτών
- Κοινή εξωτερική πολιτική
- Κοινοτικός προϋπολογισμός
- Ευρωπαίος Πολίτης

Ερωτησεις – Ασκησεις

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΣΥΝΤΟΜΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ

1. *Ποιος είναι ο σκοπός της Ευρωπαϊκής Ένωσης;*
2. *Ποιο είναι το όργανο δημοκρατικής έκφρασης και πολιτικού ελέγχου και διαλόγου - προβληματισμού των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων;*
3. *Ποιες είναι οι οικονομικές επιπτώσεις της Ένωσης;*
4. *Πού αναγράφονται οι οικονομικοί πόροι της Ένωσης και οι δαπάνες της;*
5. *Με ποια Συνθήκη δημιουργήθηκε η ιδιότητα του Ευρωπαίου Πολίτη;*

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητας τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οπιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλιου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΕΚΔΟΣΗ ΙΑ 2010 – ΑΝΤΙΤΥΠΑ: 91.000 – ΑΡ. ΣΥΜΒΑΣΗΣ 58 / 26-2-2010
ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: 3Ε ΕΚΤΥΠΩΤΙΚΗ Α.Ε.